

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

Vaidotas Urbelis

**LIETUVOS VIETA
JAV DIDŽIOJOJE STRATEGIJOJE**

Vilnius 2005

UDK 327 (474.5:73)
Ur25

Knyga parengta remiantis 2004 m. gegužės 14 d. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute apginta daktaro disertacija.

Darbo vadovė – doc. dr. Gražina Miniotaitė

Recenzentai:

prof. habil. dr. Arvydas Matulionis (Socialinių tyrimų institutas)

doc. dr. Algirdas Gričius (Vilniaus universitetas)

Apsvarstyta ir rekomenduota naudoti kaip studijų šaltinį 2004 m. birželio 28 d. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto tarybos posėdyje; protokolo nr. 40.

Apsvarstyta ir rekomenduota spausdinti 2004 m. gruodžio 9 d. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros posėdyje; protokolo nr. 30.

ISBN 9955-423-35-8

© Vaidotas Urbelis, 2005

© Generolo Jono Žemaičio

Lietuvos karo akademija, 2005

TURINYS

Grafikai, žemėlapiai ir lentelės	5
Santrumpos	7
Įvadas	9
Knygos tikslai	11
Metodologinis pagrindas	15
Neorealizmo taikymas JAV strategijos analizei	18
Didžiosios strategijos sąvoka ir neorealizmas	27
Literatūra	30
Knygos sandara	34
Regiono sąvoka	35
JAV didžioji strategija	37
JAV didžiosios strategijos raida	39
Strategija po šaltojo karo – kintantis grėsmių supratimas	43
Naujas dominavimo etapas ir vienpolės sistemos stabilumas	45
Transatlantinės partnerystės ateitis	53
Lietuvos, kaip regioninės valstybės, vieta JAV strategijoje	62
Demokratiškos vertybių sklaida	63
Pagalba kovojant su terorizmu ir palaikant taiką pasaulyje	66
Ekonominis bendradarbiavimas	73
Lietuvos, kaip regioninės valstybės, reikšmė JAV didžiojoje strategijoje	77
Lietuva – geostrateginės pusiausvyros Europoje dalis	80
Skirtingos Europos vizijos	83
Proamerikietiškas regionas	87
Naujas „naujosios“ Europos vaidmuo	92
Europos galios pusiausvyra	96
Šiaurės Europos galios centras	101
Lietuva ir JAV didžiosios strategijos europinis kontekstas	104

Rusijos veiksnys JAV strategijoje Lietuvos atžvilgiu	110
Geostrateginė Lietuvos reikšmė JAV didžiojoje strategijoje	
Rusijos atžvilgiu	112
Karinė Lietuvos reikšmė JAV didžiojoje strategijoje	
Rusijos atžvilgiu	119
Lietuvos reikšmė JAV ir Rusijos partnerystės aspektu	129
Lietuvos ir JAV santykių dinamika	132
JAV išsipareigojimų Lietuvai plėtra	133
JAV saugumo garantijos	144
JAV vieta Lietuvos saugumo strategijoje	151
Būsimos bendradarbiavimo kryptys ir mechanizmai	158
Išvados	167
Literatūra	176
Knygos ir akademiniai straipsniai	176
Dokumentai	184
Konferencijų pranešimai, interviu, kalbos	187
Akademių institucijų pranešimai ir politikos	
rekomendacijos, darbinė medžiaga	188
Periodinių leidinių publikacijos	193
Informacinių agentūrų pranešimai	196

GRAFIKAI, ŽEMĖLAPIAI IR LENTELĖS

Grafikai ir žemėlapiai

1 pav. Stipriausių pasaulio valstybių ekonomikos augimo prognozė (mlrd. JAV dolerių)

2 pav. Didžiausių pasaulio valstybių išlaidos informacinėms technologijoms (BVP procentas)

3 pav. Svarbiausi JAV prekybos partneriai 2003 m.

4 pav. Didžiausi investuotojai į JAV ekonomiką 2003 m.

5 pav. Tiesioginės JAV investicijos (FDI) užsienyje (proc.)

6 pav. JAV karą Irake rėmusios pasaulio valstybės

7 pav. JAV ekonominė ir karinė pagalba 1980–1999 m.

8 pav. JAV kapitalo srautai į Vidurio Rytų ir Šiaurės Europą (mlrd. JAV dolerių)

9 pav. Proamerikietiška Europa

10 pav. Europos valstybių nuomonė dėl kvalifikuotos daugumos balsavimo (QMV) sistemos įvedimo ES

11 pav. Ekonomiškai galingiausios ES valstybės

12 pav. Svarbiausios pasaulyje pagalbos mažai pažangioms valstybėms teikėjos

13 pav. JAV įtakos Rusijos geostrateginėje aplinkoje didėjimas

14 pav. Lietuvos ir JAV prekyba 1997–2002 m. (mln. JAV dolerių)

15 pav. Tiesioginės JAV investicijos Lietuvoje 1996–2004 m. (mln. JAV dolerių)

Lentelės

1 lentelė. *Valstybių karinių išlaidų dinamikos prognozė (mlrd. JAV dolerių)*

2 lentelė. *Naujų NATO narių įnašas į Alijansą*

3 lentelė. *Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regiono dalis bendrojoje JAV užsienio prekyboje (JAV bendrosios užsienio prekybos procentas)*

4 lentelė. *Naujų NATO narių karinių išlaidų dinamika (mln. JAV dolerių, lyginamosiomis 1994 m. kainomis)*

5 lentelė. *Argumentai už NATO plėtrą JAV Senato debatuose dėl Alijanso plėtos*

6 lentelė. *Europos valstybių piliečių požiūris į JAV užsienio politiką (proc.)*

7 lentelė. *Lietuvos pozicijos suderinamumas su JAV ir ES valstybių pozicija (paryškintos pozicijos, atitinkančios oficialią Lietuvos nuomonę)*

8 lentelė. *Baltijos šalių kariniai ribojimai prisijungus prie CFE sutarties (prognozė)*

9 lentelė. *Lietuvos ir JAV darbotvarkių suderinamumas artimiausius 5–10 metų*

10 lentelė. *Įvairaus tarptautinio bendradarbiavimo galimybės įgyvendinant politiką probleminių regionų atžvilgiu artimiausius 5–10 metų*

11 lentelė. *Lietuvos, kaip regioninės valstybės, vieta JAV didžiojoje strategijoje*

12 lentelė. *Įvairių valstybių galios komponentų įtaka Lietuvai*

SANTRUMPOS

<i>BALTNET</i>	Baltijos valstybių oro erdvės stebėjimo sistema (angl. <i>Baltic Regional Airspace Surveillance Network</i>)
<i>BALTSEA</i>	Paramos Baltijos galims forumas (angl. <i>Baltic Security Management Assistance Forum</i>)
<i>BUSP</i>	Bendroji užsienio ir saugumo politika
<i>BVP</i>	Bendrasis vidaus produktas
<i>CENTO</i>	Centrinės sutarties organizacija (angl. <i>Central Treaty Organization</i>)
<i>CFE</i>	Įprastinė ginkluotė Europoje (angl. <i>Conventional Forces Europe</i>)
<i>CSIS</i>	Strateginių ir tarptautinių studijų centras (angl. <i>Centre for Strategic and International Studies</i>)
<i>E-PINE</i>	Sustiprinta partnerystė Šiaurės Europoje (angl. <i>Enhanced Partnership in Northern Europe</i>)
<i>ES</i>	Europos Sąjunga
<i>ESBO</i>	Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija
<i>G7</i>	„Didysis septynetas“ (angl. <i>Group of 7</i>)
<i>G8</i>	„Didysis aštuonetas“ (angl. <i>Group of 8</i>)
<i>HNS</i>	Priimančios šalies parama (angl. <i>Host Nation Support</i>)
<i>ICC</i>	Tarptautinis baudžiamasis teismas (angl. <i>International Criminal Court</i>)
<i>JT</i>	Jungtinės Tautos
<i>IMET</i>	Tarptautinis karių mokymas ir švietimas (angl. <i>International Military Education and Training</i>)

JAV	Jungtinės Amerikos Valstijos
MAD	Abipusiškai garantuotas sunaikinimas (angl. <i>Mutual Assured Destruction</i>)
MAP	Narystės veiksmų planas (angl. <i>Membership Action Plan</i>)
NB8	Šiaurės ir Baltijos valstybės (angl. <i>Nordic and Baltic States</i>)
N5	Šiaurės Europos valstybės (angl. <i>Nordic States</i>)
NVS	Nepriklausomų Valstybių Sandrauga
OAS	Amerikos valstybių organizacija (angl. <i>Organisation of American States</i>)
PTL	Partnerystė taikos labui
PPO	Pasaulio prekybos organizacija
SEATO	Pietryčių Azijos kolektyvinės gynybos sutartis (angl. <i>Southeast Asia Collective Defense Treaty</i>)
SSRS	Sovietinių Socialistinių Respublikų Sąjunga
SIPRI	Čvedijos tarptautinis taikos tyrimo institutas (angl. <i>Swedish International Peace Research Institute</i>)
ŠE	Šiaurės Europa
TSPMI	Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas
V10	Vilniaus dešimtukas
VES	Vakarų Europos Sąjunga
VR	Vidurio Rytai
VRE	Vidurio Rytų Europa
WMD	Masinio naikinimo ginklai (angl. <i>Weapons of Mass Destruction</i>)

IVADAS

Pasaulio valstybės gyvuoja tam tikroje erdvėje, kurią apibrėžia šalies geografija, kultūra, istorinė patirtis. Ši erdvė nuolat kinta, o jos kitimo dinamika veikia tiek Lietuvos, tiek kitų valstybių politinius procesus, santykius su kaimynais ir geopolitinę orientaciją. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 m. valstybei teko sunkus uždavinys – iš naujo nusakyti savo vietą pasaulyje ir regione. Sąjūdžio laikais ir pirmaisiais nepriklausomybės metais Lietuvoje aplinkinio pasaulio suvokimas buvo gana paprastas – Sovietų Sąjunga, vėliau Rusija siekia ir sieks visomis išgalėmis išlaikyti Baltijos šalis savo rankose, o Vakarai, nors ir pripažindami Lietuvos teisę į suverenitetą, neturi didelių interesų regione, kilus konfliktui su Rusija neaukos gerų santykių su ja dėl Baltijos valstybių.

XX a. pabaigoje padėtis pasikeitė – sėkmingos Baltijos šalių ekonomikos reformos, demokratijos įtvirtinimas, karinio potencialo didėjimas lėmė kintantį Vakarų požiūrį į Baltijos šalis. Lietuvos reikšmė tarptautinių santykių arenoje didėjo, o jos priėmimas į NATO net tapo didžiųjų valstybių nesutarimų objektu. Dėl sėkmingų vidinių reformų ir integracijos į NATO ir Europos Sąjungą (ES) Vakarų Europos šalis ir JAV pradėjo rodyti daug daugiau dėmesio Lietuvai ir kitoms Vidurio Rytų Europos valstybėms.

2004 m. Lietuva ir kitos Baltijos valstybės įgyvendino pagrindinius užsienio politikos tikslus – tapo dviejų svarbiausių Europos organizacijų narėmis. Per pastarąjį dešimtmetį Lietuva įgijo patikimos Vakarų Europos ir JAV partnerės ir sąjungininkės statusą, kuris ne tik suteikia privilegijų, bet ir lemia atsakomybę. Lietuvai suteiktos saugumo garantijos ir balsas sprendžiant svarbiausius žemyno ekonominius, socialinius ir kitus klausimus yra didžiausia JAV ir Vakarų Europos suinteresuotumo Lietuva išraiška. Tai kartu ir skiriamoji linija, kuri dalija Lietuvos užsienio politiką į dvi dalis – iki tampant ir tapus NATO ir ES nare.

Lietuvos narystė svarbiausiose euroatlantinėse organizacijose turės didžiulę įtaką Lietuvos santykiams su kitomis valstybėmis. Kaip NATO ir ES narė, Lietuva turės balsą sprendžiant tokius pasaulinės politikos klausimus kaip santykiai su Iranu ar Šiaurės Korėja, Viduržemio jūros dialogas, Kosovo statusas, santykiai su Taivaniu ir t. t. Lietuva dalyvaus vidinėse NATO diskusijose dėl Aljanso pokyčių ir jo pajėgų naudojimo atsako į krizes operacijoms už Europos ribų. Lietuva dalyvaus sprendžiant ES ir JAV prekybinius ginčus, ES ekonominės paramos kitoms valstybėms klausimus. Visa tai iki šiol nebuvo Lietuvos užsienio politikos prioritetas. Lietuva susidurs su daug daugiau problemų, labai padidės gebėjimo suprasti kitų regionų problemas reikšmė.

Iki šiol net aukštu oficialiuoju lygiu Lietuvos politika dažniausiai buvo pristatoma pasaulį suprantant daugiausia iš Vilniaus perspektyvos. Lietuva dažnai reiškė savo norus, tačiau per mažai kreipė dėmesį į tai, ką pati turėtų duoti ir ko iš jos laukiama, – demokratijos plėtros į Rytus, Rusijos įtraukimo į bendrą Europos saugumo kūrimą, kovos su nelegalia migracija ir masinio naikinimo ginklų platinimą ar kitus Vakarams svarbius dalykus. Pagrindinė tokios Lietuvos politikos priežastis buvo atkūrus nepriklausomybę iškart susiformavęs vienareikšmis valstybės vietos pasaulyje suvokimas. Dažniausiai Lietuvos padėtis vertinama dvišalių santykių atžvilgiu suteikiant ryškų emocinį atspalvį (Vakarų valstybės – draugai, Rusija – priešas, kiti – nesvarbūs). Net NATO plėtra dažnai vaizduota kaip dvišalių Lietuvos ir JAV santykių sritis, nepriklausanti nuo JAV ir Rusijos, JAV ir Europos, ES ir Rusijos, Rusijos ir Kinijos ar net JAV ir Kinijos santykių raidos.

Lietuvoje į reiškinius retai mėginama žiūrėti ne iš savo, o iš kitos valstybės varpinės. Dar Sun Tzu yra pasakęs, kad strategams svarbiausia yra suprasti oponento ar draugo ketinimus ir tikslus, jų mąstymo logiką ir prognozuoti jų elgesį¹. Gebėjimas suprasti kitų valstybių interesus, jų suvokiamas grėsmes ir politikos formavimo mechanizmus leistų geriau prognozuoti jų elgesį, numatyti politiką Lietuvos atžvilgiu ir pagaliau aptikti silpnybes, kuriomis Lietuva galėtų pasinaudoti siekdama savo interesų.

¹ Gray C. *Modern Strategy*. Oxford: Oxford University Press, 1999, 35.

Kitų valstybių politikos supratimas leistų Lietuvai išvengti mažos valstybės komplekso nesugebant plačiai suvokti pasaulio sanklodos. Atsakymai į klausimus, kokia Lietuvos vieta tarptautinėje sistemoje, įtaka didžiųjų valstybių strategijai ar pasaulinei galios pusiausvyrai, padėtų tiksliau nustatyti geostrateginę Lietuvos orientaciją ir formuoti poziciją kitų valstybių atžvilgiu. Lietuva tėra viena iš daugiau kaip 200 pasaulio valstybių, todėl svarbu suprasti, kuo ji skiriasi nuo kitų, ką gali pasiūlyti pasaulio bendruomenei ir kokią vietą jai yra numačiusios kitos valstybės.

Knygos tikslai

Ši knyga skirta galingiausios pasaulio valstybės – Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) – didžiosios strategijos analizei. JAV, kaip dominuojančios tarptautinėje sistemoje valstybės, strategijos pokyčiai turi didžiulę įtaką Lietuvos saugumui. Dabar Lietuvos ir JAV santykiai yra glaudžiausi per visą jų gyvavimo istoriją – nuo 1998 m. jos skelbia strateginę partnerystę, o nuo 2004 m. jas sieja ir kolektyvinės gynybos įsipareigojimai. Tai reiškia, kad abi valstybės yra pasirengusios aukoti savo piliečių gyvybę viena kitos interesų gynybai. Lietuva Nacionalinio saugumo strategijoje paskelbė sieksianti stiprinti kolektyvinę gynybą ir strateginę partnerystę su JAV². Tuo tarpu JAV pasigirsta vis daugiau balsų, kad nuolatiniai aljansai prarado reikšmę, o JAV prisiėmė per daug įsipareigojimų visose pasaulio dalyse. Todėl Lietuvos politikams pirmacilės svarbos klausimas yra suprasti ir prognozuoti būsimus JAV strategijos pokyčius, kintantį grėsmių supratimą, įsipareigojimų Lietuvai stiprumą ir politiką konkrečių valstybių atžvilgiu. Šioje knygoje analizuojama, kokie yra JAV interesai pasaulyje, Europoje ir Baltijos jūros regione, ko JAV siekia ir tikisi gauti suteikdama Lietuvai saugumo garantijų ir įsipareigodama suteikti paramą esant krizei.

Lietuva analizuojama kaip kitos valstybės, t. y. JAV, politikos objektas. Tai nereikalauja, kad čia Lietuva laikoma žaisliuku kitų valstybių rankose. Atvirkščiai, savo veiksmais ji prisideda prie kitų valstybių už-

² *Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo strategija*. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimu Nr. IX-907.

sienio politikos formavimo. Tačiau čia į politinius procesus žvelgiama iš JAV, o ne Lietuvos perspektyvos. Šios knygos objektas yra JAV didžioji strategija, JAV interesai Lietuvos geostrateginėje aplinkoje ir Lietuvos reikšmė JAV didžiosios strategijos įgyvendinimui. Kadangi JAV tikslai Latvijoje ir Estijoje yra labai panašūs, dažnai vartojama Baltijos valstybių sąvoka.

JAV ir kitų didžiųjų valstybių strategijos skaitymo menas nėra paprastas – didžiosios valstybės neturi strategijų, orientuotų tik į Lietuvą ir visą Baltijos regioną. Jų politiką labai veikia santykiai su kitais regionais ir jų pačių vidinė politinė dinamika. Todėl Lietuva kaip JAV strategijos objektas gali būti suprasta tik išsiaiškinus pasaulinę ir regioninę JAV strategijas ir nustačius, kaip Lietuva atrodo žvelgiant į platesnį strateginį kontekstą. Todėl stengiamasi parodyti, kokių padarinių Lietuvos ir JAV santykiams turės kintanti tarptautinės sistemos būklė, ir apibrėžti, kokius galios komponentus ar svertus JAV naudoja Lietuvos ir kitų Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybių atžvilgiu, bei tuo remiantis išskirti sritis, kur Lietuva, kaip maža valstybė, turi galimybę vaidinti svarų vaidmenį JAV didžiojoje strategijoje.

Šių tikslų įgyvendinimas leistų Lietuvos užsienio ir saugumo politikos kūrėjams naujai pažvelgti į Lietuvos ir JAV santykių dinamiką ir geriau suprasti Vašingtono požiūrį į jų plėtros perspektyvas. Vien per pastarąjį dešimtmetį Lietuvos reikšmė JAV smarkiai pasikeitė – iš konfrontacijos zonos Lietuva tapo demokratinių interesų ir vertybių sklaidos modeliu. Lietuva turi nemažą ekonominį, socialinį, kultūrinį ir karinį potencialą, kurį gali panaudoti siekdama išvengti marginalizavimo grėsmės pasaulio politikoje. Šio potencialo panaudojimas yra įmanomas tik gerai išanalizavus Lietuvos geostrateginėje aplinkoje vykstančius procesus ir visą kompleksą didžiųjų valstybių interesų, kuriuos jos puoselėja Lietuvos ir kitų Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybių atžvilgiu. Be to, JAV požiūris į netoli Lietuvos esančius regionus nuolat kinta – per kelerius pastaruosius metus ji pradėjo visiškai kitaip vertinti Ukrainos ir Kaukazo valstybių reikšmę savo užsienio politikai. Todėl negalima atmesti JAV politikos Lietuvos, Baltijos šalių, Šiaurės ar Vidurio ir Rytų Europos atžvilgiu radikalaus pasikeitimo tikimybės.

JAV strategija yra visuma susijusių geopolitinių, vertybinių, kari-
nių, ekonominių veiksmų, kurie skirtingais laikotarpiais turi nevienodą
reikšmę JAV politikai. Pavyzdžiui, 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristiniai
išpuoliai pakeitė daugelio JAV politikų požiūrį į pasaulį, jame slypin-
čias grėsmes, į sąjungininkus ir priešus. Lietuva tiesiogiai jaučia šių per-
mainų padarinius. Greita ir didelė JAV įsipareigojimų Vidurio Rytų
Europos valstybėms plėtra 2002 m. yra geriausias JAV strategijos poky-
čių įrodymas. JAV paskelbus karą su terorizmu, Vašingtone ypač padi-
dėjo sąjungininkų, galinčių prisidėti prie „karo su teroru“, reikšmė, o
JAV dominavimas pasaulyje deklaruojamas kaip pergalės prieš teroris-
tus sąlyga. Akademinuose sluoksniuose pabrėžiama beprecedentė ga-
lios vienoje vietoje koncentracija, o JAV vieta tarptautinėje sistemoje
apibrėžiama net kaip imperijos³. JAV dominavimas karinėje, ekono-
minėje ar masinės kultūros srityse tiek akademinėi visuomenei, tiek
politikams kelia daugybę klausimų: kiek truks tokia tarptautinės siste-
mos būklė, ar kitos valstybės sieks sudaryti hegemonui atsvarą, ar de-
rins savo politiką prie jo veiksmų, koks mažųjų valstybių vaidmuo ir
reikšmė galios pusiausvyrai?

Čiame darbe tvirtinama, kad JAV stengiasi išlaikyti vienpolę pa-
saulio struktūrą ir neleisti susikurti valstybių blokui, galinčiam mesti
iššūkį JAV dominavimui. Pasak S. Walto, valstybės gali rinktis iš dviejų
strategijų, kaip gyventi su hegemonu⁴, – jos gali arba siekti pusiausvy-
ros, arba „plaukti pasroviui“⁵. Europos valstybėms kyla būtent ši dile-

³ Eland I. *The Empire Strikes Out: „The New Imperialism“ and Its Fatal Flaws. Policy Analysis.* Cato Institute, 2002. <<http://www.cato.org/pubs/fpbriefs/foreignbriefs.html>> [žiūrėta 2003 09 01].

⁴ Sąvokos „hegemonija“ ir „dominavimas“ darbe vartojamos kaip sinonimai; žr.: Hollis M., Smith S. *Tarptautiniai santykiai: Aiškinimas ir supratimas.* Vilnius: Tyto Alba, 1998, 48.

I. Wallersteino nuomone, „hegemonija yra daugiau nei lyderystė, bet mažiau nei imperija“. Jis teigia, kad „hegemoninė valstybė yra pajėgi nustatyti valstybių bendravimo taisykles, t. y. ji tam tikram laikotarpiui nustato naują politinę tvarką“; žr.: Niall F. „Hegemony or Empire“. *Foreign Affairs.* 82 (5), 2003, 154–161.

⁵ Mastanduno M. „Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and U.S. Grand Strategy after the Cold War“. Kn. Kapstein E., Mastanduno M. (sud.) *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War.* New York: Columbia University Press, 1999.

ma, ir, kaip parodė diskusijos dėl Irako karo, dažnai atsakymai į šį klausimą yra skirtingi. Nors dauguma Europos valstybių pritarė JAV karinei intervencijai, tačiau Vokietija ir Prancūzija išreiškė nepritarimą tiek pačiam karui, tiek visai JAV užsienio politikai. Toks didelių Europos valstybių elgesys neleidžia atmesti galimybės, kad balansavimo politika bus svarbus kai kurių ES valstybių santykių su JAV elementas. Nors kiekvienos atskirai Europos valstybės ir JAV galios asimetrija yra didžiulė, tačiau ES, veikdama kaip vieningas blokas, gali mėginti sudaryti atsvarą galingiausiai pasaulio valstybei.

Tapusi ES nare, Lietuva turės pasirinkti iš dviejų alternatyvų – ji gali prisidėti tiek prie atsvaros hegemonui sudarymo, tiek prie jo palikimo šalininkų. Pastūmėdama ES viena ar kita kryptimi, Lietuva kartu su kitomis ES narėmis tiesiogiai veikia tarptautinės sistemos sanklodą ir JAV vaidmenį joje. Dėl Lietuvos įtakos ES sprendimams JAV politika Lietuvos atžvilgiu bus formuojama atsižvelgiant į Amerikos interesus pasaulyje, Europoje ir santykius su ES. Turint omenyje čias aplinkybes, darbe siekiama parodyti, kad Lietuva JAV strategijoje yra ir bus svarbi kaip valstybė, pritarianti JAV hegemonijai pasaulyje ir besistengianti pakreipti eurointegraciją bendradarbiavimo, o ne konkurencijos su JAV linkme.

JAV visada skelbė paramą Europos integracijai, ypač ekonomikos srityje, tačiau atsargiai žiūri į dubliuojančių NATO karinių darinių kūrimą, o dažnai net atvirai dėl to užsipuola. Atsižvelgiant į nesutarimus su Vokietija ir Prancūzija ir į oficialiai skelbiamą opoziciją savarankiškai ES kolektyvinei gynybai, kyla natūralus klausimas, ar amerikiečiai nemėgina skaldyti Europos paversdami proamerikietiška nusiteikusias šalis, Prancūzijos prezidento J. Chiraco žodžiais tariant, „Amerikos Trojos arkliu“ Europoje⁶. Galima daryti prielaidą, kad JAV didžioji strategija Europos atžvilgiu gali numatyti atsarginį variantą – ES pasukus konkurencijos, o ne bendradarbiavimo keliu, JAV gali siekti išlaikyti galimybę atkurti Europoje galios pusiausvyrą, t. y., nepavykus sustabdyti savarankiško europinio galios centro susidarymo, stengtis jį suskal-

⁶ Hoagland J. „Allies in a New Era“. *Washington Post*, 2003 m. sausio 3 d.

dyti. Todėl, amerikiečių akimis, Lietuva gali atlikti „saugumo saugiklio“ funkciją – palaikyti Europoje galios pusiausvyrą ir šitaip užsitikrinti, kad Europos valstybės išliktų priklausomos nuo JAV saugumo garantijų. Remiantis šiuo požiūriu, nevieninga Europa nebūtų pajėgi konkuruoti su JAV ir negalėtų sudaryti atsvaros hegemonui.

Metodologinis pagrindas

Šioje knygoje Lietuvos ir JAV santykiai aiškunami remiantis neorealizmo teorija. Jos pasirinkimą lėmė pagrindinė nuostata – pažvelgti į šiuolaikinius politinius procesus ne iš Lietuvos, o iš JAV perspektyvos.

Oficialiuose JAV strateginiuose dokumentuose, pavyzdžiui, JAV nacionalinio saugumo strategijoje, ar prezidento ir valstybės sekretoriaus kalbose ir pareiškimuose sąvokos „nacionalinis interesas“, „galios pusiausvyrą“, „dominavimas“, „didžiosios valstybės“ yra neatsiejama politinės leksikos dalis. Tai neorealizmo pasaulio suvokimo rezultatas. Akademine JAV užsienio ir saugumo politikos analizė taip pat daugiausiai grindžiama teorinėmis neorealizmo išvalgomis. Žymiausi šių laikų JAV užsienio politikos tyrinėtojai: R. Asmusas, Z. Brzezinskis, P. Kennedy, R. Kaganas, R. Holbrookas, H. Kissingeris, S. Larrabee, S. Mastanduno, W. Pfaffas, C. Rice, S. Waltas, K. Waltzas, W. Wohlforthas, kurių akademinės publikacijos turi įtakos JAV užsienio politikai, savo analizę grindžia neorealizmo nuostatomis. Nemažai iš jų (R. Asmusas, Z. Brzezinskis, R. Holbrookas, H. Kissingeris, C. Rice) savo nuostatas vėliau įgyvendino dirbdami administracijoje. JAV valstybės sekretorė C. Rice ir viceprezidentas D. Cheney aiškiausiai atstovauja neorealizminiam mąstymui dabartinio JAV prezidento administracijoje.

Neorealizminės tradicijos aiškinamoji galia empiriškai geriausiai matyti tiriant konkrečius JAV užsienio ir saugumo politikos veiksmus. JAV vis daugiau dėmesio kreipiama į karinės galios stiprinimą – nors tai atspindi pasaulines tendencijas, tačiau JAV karinių išlaidų didinimas yra radikalesnis nei kitose pasaulio dalyse. Pavyzdžiui, vien 2002 m. pasaulio karinės išlaidos padidėjo 6 proc. ir didžiąją dalį sudarė JAV gynybos biudžeto išlaidų didinimas. JAV gynybos biudžetas 2003 m. buvo

net 37 mlrd. dolerių didesnis nei 2002 m. ir sudarė 355,4 mlrd. dolerių (3,5 proc. BVP, arba beveik pusė pasaulio karinių išlaidų)⁷.

JAV vis labiau linksta vartoti karinę jėgą spręsdama užsienio politikos problemas. Karas su terorizmu tapo visuotiniu reiškiniu ir apima daugumą pasaulio regionų, o 2003 m. įvykęs Antrasis Persijos įlankos karas tapo viena iš didžiausių pastarųjų dešimtmečių karinių kampanijų. Nuo 1998 m. konfliktų skaičiaus kreivė nuolat kyla, o galingiausia pasaulio valstybė tiesiogiai ar netiesiogiai tampa šių konfliktų dalyvė⁸. Vašingtone pasibaigus šaltajam karui dominavusius „balandžius“ išstumiama „vanagai“. Padidėjo JAV Gynybos departamento įtaką užsienio politikai, o svarbiausi sprendimai dėl Irako karo buvo priimami Pentagone, o ne Valstybės departamente⁹.

2001 m. rugsėjo 11 d. teroristiniai aktai sustiprino įsitikinimą, kad aplinkiniame pasaulyje visur slypi priešai, o karinės priemonės yra svarbiausias saugumo užtikrinimo elementas¹⁰. R. Kagano nuomone, kadangi, amerikiečių požiūriu, aplinkinis pasaulis yra grėsmingas (Hobbsso pasaulis), valstybė privalo imtis visų reikiamų priemonių, įskaitant karines, savo saugumui užtikrinti¹¹. Būtent „karas arba grasinimas karu išlieka svarbiausi tarptautinę sistemą apibrėžiantys elementai“¹². Todėl neatsitiktinai, G. Krame'o nuomone, tiriant tiek JAV, tiek kitų šalių užsienio politiką, po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinių išpuolių „idealistine tarptautinių santykių vizija tapo istorija“. Realistinė paradigma vėl įgavo pirmąją vertę teorinėse diskusijose, o „pasaulis nebėra

⁷ Strack P. „War on Terror Accelerates World Military Spending“. *Reuters*, 2003 m. birželio 17 d.

⁸ SIPRI *Yearbook: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press, 2001, 52–56.

⁹ Dueck C. „Hegemony on the Cheap: Liberal Internationalism from Wilson to Bush“. *World Policy Journal*, 20 (4), 2003/2004, 1–12.

¹⁰ Sokolsky J. „The Power of Values or Value of Power? America and Europe in Post-9/11 World“. Royal Military College of Canada, 2003. <<http://www.ciaonet.org/>> [žiūrėta 2003 09 01].

¹¹ Kagan R. „Power and Weakness“. *Policy Review*, 113, 2002, 3–29.

¹² Bull H. *War and International Order. The Anarchical Society. A Study of Order on World Politics*. 2-asis leid. London: MacMillan, 1995, 181.

saugi vieta, kokia, kaip kad visi tikėjosi, jis bus išnykus sovietų grėsmei“¹³.

JAV vis labiau suvokiama, kad tik ekonominė priklausomybė automatiškai negarantuoja saugumo – net atvirksčiai, nacionalinio saugumo užtikrinimas yra šalies ekonominės raidos ir gyventojų gerovės kilimo sąlyga¹⁴. JAV siekis apsaugoti nuo teroristinių organizacijų ir valstybių, remiančių terorizmą, tapo užsienio politikos varomąja jėga, o karinė galia – šios politikos priemone. Todėl ypač po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinių aktų padidėjo realizmu grindžiamų tyrinėjimų svarba analizuojant JAV užsienio politiką¹⁵.

Neorealizmo, kaip pagrindinio tyrimo metodo, pasirinkimas yra grindžiamas būtent šiomis vyraujančiomis JAV politikos kūrimo tendencijomis. *JAV užsienio politika yra konceptualizuojama neorealizmo sąvokomis*. Nesitikima, kad neorealitinės teorijos sugebės paaiškinti kiekvieną JAV didžiosios strategijos Lietuvos atžvilgiu detalę. K. Waltzas pabrėžė, kad teorija neturi aprašyti kiekvieno tikrovės aspekto, o jos teisingumas neturi būti vertinamas pagal atitikties tikrovei laipsnį¹⁶. Todėl knygoje teorinis neorealizmo modelis suprantamas kaip bendrojo pobūdžio nuostatai, kurie sukuria aiškinimo formą, tačiau nebūtinai turi paaiškinti kiekvieną JAV didžiosios strategijos žingsnį¹⁷.

¹³ Krame G. „*What We Know About Security after Three Generations of Security Studies? A Hermeneutic De-Constructing of ‚Security‘ as a Sub-Discipline in IR*“. 44-o ISA metinio konvento pranešimas, Portlandas, 2003 m. vasario 25 d. – kovo 1 d.

¹⁴ Neorealizmo dominavimą pripažįsta patys tiek realizmo šalininkai, tiek paradigmos kritikai; žr.: Hollis M., Smith S. *Tarptautiniai santykiai: Aiškinimas ir supratimas*; Teriff T., Croft S., James L., Morgan P. *Security Studies Today*. Oxford: Polity Press, 1999, 29; Walt S. „One World, Many Theories“. *Foreign Policy*. 110, 1998, 29–45.

¹⁵ Rosecrance R. „War and Peace“. *World Politics*, 55 (1), 2002, 137–167.

¹⁶ Waltz K. *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley, 1979, 6–9.

¹⁷ Plačiau apie teorijos ir realybės santykį žr.: Morgenthau H. „The Intellectual and Political Functions of Theory“. Kn. Der Derian J. (sud.) *International Theory: Critical Investigations*. London: MacMillan, 1995, 36–52.

Neorealizmo taikymas JAV strategijos analizei

Neorealizmas pagrindiniu tarptautinių santykių veikėju laiko suverenią valstybę, egzistuojančią anarchinėje aplinkoje. Anarchija, kuri laikoma svarbiausia tarptautinės sistemos ypatybe, reiškia, kad nėra aukščiausios kontroliuojančios institucijos, kuriai paklustų visi sistemos veikėjai¹⁸. Ypač svarbus tarptautinės sistemos bruožas neorealistams yra jos poliškumas. JAV šioje tarptautinėje sistemoje yra svarbiausias galios centras, būtent ji nustato valstybių žaidimo taisykles. Lietuva pagal visas galios charakteristikas yra priskiriama prie mažųjų valstybių. Todėl aiškinant JAV ir mažųjų Europos šalių santykius reikia pabrėžti ryškia abiejų pusių galios asimetriją. Neorealizmas ypač pabrėžia saugumo dilemą, kuri kyla valstybėms didinant savo galią¹⁹. Lietuvos santykiai su Rusija ir jos reakcija į NATO plėtrą yra klasikinis saugumo dilemos pavyzdys.

Neorealizmas teigia, kad grėsmių nacionaliniam saugumui kyla dėl anarchinės tarptautinės sistemos prigimties. Anarchija suprantama kaip tam tikros aukštesnės centrinės valdžios nebuvimas, tai nereikia chaoso ar netvarkos dominavimo. Anarchinė tarptautinė sistema nustato tik tam tikrus valstybių tarpusavio santykių bruožus, charakteristikas, tačiau nepanaikina stiprių ir silpnų valstybių skirtumų²⁰. Tiek JAV, tiek Lietuva yra šios sistemos dalyvės, jos veikia sistemoje, kurioje jų galia yra ribojama ar stabdoma kitų valstybių galios, bet ne antnacionalinių institucijų. Anarchija sukuria situaciją, kai valstybės gali kliautis tik savo jėgomis. Nacionalinis saugumas suvokiamas kaip pagrindinė nacijos

¹⁸ Buzan B. *People, State and Fear*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf, 1991, 150; Dougherty J. E., Pfaltzgraff R. L. *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*. 3-iasis leid. New York: Harper Collins, 1990, 1–31.

¹⁹ B. Buzano nuomone, „siekdamos galios ir saugumo sau pačioms, valstybės gali lengvai kelti grėsmę kitų šalių siekiams, susijusiems su galia ir saugumu. Galios saugumo dilema kyla dėl pralaimėjimo baimės, kurią skatina prigimtis karinių priemonių, esančių kitų subjektų rankose, panaudojimo tikimybė“. B. Buzanas galios saugumo dilemą ir saugumo dilemą laiko sinonimais; žr.: Buzan B. *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas, 1997, 361–395.

²⁰ Buzan B. *People, State and Fear*, 150.

vertybė. Pasak A. Heinemanno, ypač Baltijos šalys, kaip mažos valstybės, yra jautrios išoriniams veiksniams, o jų politika remiasi dviem prielaidomis: pirma, jų didžiosios kaimynės yra ekspansionistinės, antra, kooperacinis saugumas yra iš esmės neįmanomas²¹.

Valstybės tarptautinėje politikoje veikia remdamosi savo interesais. Minimalus valstybės interesus yra išlikti, maksimalus – didinti savo galią, siekti veikti kitas valstybes ir dominuoti. Neorealistų nuomone, interesai yra galios išvestinė, o valstybių galios pokyčiai turi lemiamą reikšmę pačiai tarptautinei sistemai²². Šioje knygoje nacionaliniai interesai suprantami kaip šalių politinės vadovybės iškelti tikslai, išreikšti svarbiausiuose valstybių strateginiuose dokumentuose, pavyzdžiui, nacionalinio saugumo strategijose. JAV interesai yra globalūs, ji veikia visuose pasaulio žemynuose ir yra viena iš pagrindinių tarptautinės sistemos veikėjų, tuo tarpu Lietuvos interesai yra regioniniai, o jos politikai dažniau sprendžia ne dominavimo, bet išlikimo problemas. Mažosios valstybės veikia tolimesniuose regionuose tik kaip didžiųjų valstybių politikos rėmėjos ir didelio savarankiško vaidmens juose nevaizduoja. Pavyzdžiui, Lietuvos sprendimas remti JAV karą Irake atspindėjo ne Lietuvos politiką Artimųjų Rytų regiono atžvilgiu, o požiūrį į JAV vaidmenį Baltijos jūros regione. Pagal savo išteklius tiek didžiosios, tiek mažosios valstybės konkuruoja tarpusavyje anarchinėje tarptautinių san-

²¹ Heinemann-Grüder A. „Small States – Big Worries: Choice and Purpose in the Security Policies of the Baltic States“. BICC Brief n. 21, 2002 m. vasaris, 10.

²² Pagrindiniai neorealizmo postulatai paimti iš: Mastanduto M., Kapstein E. „Realism and State Strategies after the Cold War“. Kn. Kapstein E., Mastanduto M. (sud.) *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*. New York: Columbia University Press, 1999; Dougherty J. E., Pfaltzgraff R. L. *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, 81–135; Viotti P. R., Knauppi H. R. *International Relations Theory*. 2-asis leid. London: MacMillan, 1993, 37–72; Walt S. „One World, Many Theories“, 29–45.

Realizmo kritika: Hollis M., Smith S. *Tarptautiniai santykiai: Aiškėjimas ir supratimas*, 129–137; Molloy S. „Realism: A Problematic Paradigm“. *Security Dialogue*, 33 (1), 2003, 71–85; Vasquez J. A. „The Realist Paradigm and Degenerative Versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz’s Balancing Proposition“. *The American Political Science Review*, 91 (4), 1997, 899–913.

tykių sistemoje, nors konkurencijos sritys gali ir keistis. Pavyzdžiui, sumažėjus konkurencijai karinės galios srityje, valstybės ir toliau konkuruoja dėl galios ir įtakos kitose srityse²³.

Vienas iš svarbiausių šiuolaikinės tarptautinės sistemos bruožų yra didėjanti valstybių tarpusavio priklausomybė, tad mėginimas nutraukti priklausomybę yra labai brangus, todėl mažėja karinės jėgos vartojimo tikimybė sprendžiant valstybių ginčus²⁴. Priklausomybė kuria bent kažkokią tvarkos iliuziją anarchinėje sistemoje. Tiesa, tarptautinė ekonominė nepriklausomybė negarantuoja taikos ir negriauna galios santykiais pagrįstos tarptautinės tvarkos. Ekonominiai santykiai (tiek vidiniai, tiek išoriniai) niekada neegzistuoja vakuume – priešingai, jiems būtini politikos nustatyti rėmai. Tarptautinė ekonominė priklausomybė reikalauja tam tikros tvarkos, ypač politinės, ir stabilumo²⁵. Rinka negali funkcionuoti be valstybės, kuri garantuoja saugią verslo aplinką. Tas pats tinka ir tarptautiniams santykiams. Nesant dominuojančios valstybės ar jų grupės, ekonominė priklausomybė negali išsivalyti. Šiuolaikinėje istorijoje laisva prekyba klestėjo tik esant Viktorijos laikų Britanijos ir pokario Amerikos hegemonijai²⁶. Dabar būtent JAV kuria taisykles ir institucijas, kurios reguliuoja tarptautinius ekonominius santykius²⁷. M. Holliso ir S. Smito nuomone, tarptautiniai ekonominiai režimai įkūnija valstybių būklės galią (angl. *structural power*) tarptautinėje politikoje, nes, išsivyravusi tarptautinėje ekonomikoje, kuri nors ekonominė galia gali sukurti *hegemoninį stabilumą*²⁸. Čiam stabilumui įgynti

²³ Mastanduto M., Kapstein E. „Realism and State Strategies after the Cold War“.

²⁴ Buzan B. *People, State and Fear*, 152.

²⁵ Layne Ch. „Rethinking American Grand Strategy: Hegemony or Balance of Power in the Twenty-First Century?“ *World Policy Journal*, 15 (2), 1998, 8–29.

²⁶ Benjamin S. C. „The Arcana of Empire and the Dilemma of American National Security“. *Salmagundi*, 101–102, 1994 m. žiema, 182–189; Layne Ch. „Rethinking American Grand Strategy“, 8–29.

²⁷ Waltz K. „Globalization and Governance“. *Political Science & Politics*, 32 (4), 1999, 693–701.

²⁸ Hollis M., Smith S. *Tarptautiniai santykiai: Aiškinimas ir supratimas*, 48.

neleis režimai, ir toliau ginantys ekonominius hegemono (pvz., JAV) interesus.

Vis dėlto dėl anarchijos tarptautinė tvarka yra trapi, nes nėra jokios aukščiausios sprendžiamosios institucijos ir kai kurios valstybės neprisitaiko prie kitų valstybių interesų. Tarptautinė tvarka galima iki tam tikro laipsnio tol, kol valstybės laikysis bendrų normų ir veiks taip, kad apsaugotų save savarankiškai ir kolektyvinėmis priemonėmis²⁹. Čioje knygoje remiamasi H. Bullo tarptautinės tvarkos sąvokos apibrėžimu, kur ji suprantama kaip pasaulio sandaros modelis, kuris palaiko pagrindinius valstybių bendruomenės tikslus. Tie tikslai yra: 1) pačios valstybių sistemos *status quo* išlaikymas; 2) konkrečių valstybių suverenumo ir nepriklausomybės išsaugojimas; ir 3) taikos palaikymas³⁰. Tarptautinė tvarka yra stabili sistema, kur valstybių santykių formos yra nusistovėjusios. Neorealistų teigimu, esant tokiai sistemai didžiosios valstybės nėra linkusios keisti galios pusiausvyros, o mažųjų valstybių konfliktams neleidžiama įgyti platesnio masto³¹. Vis dėlto vienašaliai JAV veiksmai pasaulinėje arenoje kitiems tarptautinės sistemos veikėjams kelia klausimų: ar JAV išlieka pasaulio stabilumo garantas, ar ji sugeba kurti tarptautines elgesio taisykles, kiek vienpolė sistema yra stabili ir kiek ji atitinka tarptautinės sistemos veikėjų, pavyzdžiui, Lietuvos interesus?

Struktūra ir jos vienetų sąveika yra viena iš svarbiausių neorealistų mokykloje vykstančių debatų temų. Nors, neorealistų požiūriu, sistemos struktūra veikia valstybių elgesį, tačiau B. Buzanas, Ch. Jonesas, R. Little'as pabrėžia, kad ji veikia sukuria santykių formą negu griežtai nustato sąveikos ribas (angl. *structure shapes and shoves rather than*

²⁹ Miall H. *Shaping The New Europe*. London: Pinter, 1993, 19.

³⁰ Bull H. *War and International Order. The Anarchical Society*, 8.

³¹ Debatus dėl valstybių galios geriausiai atspindi ofenzyvinio ir defenzyvinio realizmo diskusija neorealizmo teorijoje. Ofenzyvinio realizmo atstovai tvirtina, kad didžiosios valstybės siekia maksimizuoti saugumą maksimizuodamos savo galią, tuo tarpu defenzyvinio realizmo mokyklos atstovai tvirtina, kad didžiosios valstybės siekia *status quo* ir todėl susilaiko nuo galios maksimizavimo. Walt S. „The Progressive Power of Realism“. *The American Political Science Review*, 91 (4), 1997, 931–936; Walt S. „One World, Many Theories“, 29–45.

determines)³². K. Waltzo požiūriu, sistemos struktūra apima „tik tai, kas reikalinga norint parodyti, kokiose pozicijose yra išsidėstę ar išdėstyti sistemos vienetai“³³. B. Buzanas, plėtodamas K. Waltzo mintį, teigia, kad valstybių lygmeniu jų užsienio politika gali būti aiškinama remiantis dviem komponentais: valstybių savybėmis (angl. *attribute*) ir valstybių sąveika³⁴. Pirmasis komponentas grindžia valstybių elgesį tokiais jų veiksniais kaip biurokratinis procesas, vadovavimo kokybė, vyriausybės sandara ir panašiai. Antrojo komponento aiškinamoji vertė slypi mėginimuose atskleisti, kaip valstybės reaguoja į viena kitos savybes. Iš tikrųjų tai veiksmo ir atoveiksmio teorijos, iš kurių labiausiai žinomos yra galios pusiausvyra, ginklų varžybos, aljansai, saugumo dilema ir kitos.

Galios samprata neorealizme yra vienas iš jo kritikos objektų. Dažniausiai pabrėžiama, kad galios sunku empiriškai neapibrėžti, todėl neįmanoma aiškinti valstybių elgesio vadovaujantis tokiu modeliu. E. Carro nuomone, neorealistas pamiršdami moralinį „galios“ aspektą iškreipia tarptautinių santykių realybę. E. Carras įveda pagarbos ir mandagumo tarptautiniuose santykiuose aspektą, o valstybės turi moralinių išipareigojimų tarptautinei bendruomenei³⁵. B. Buzano nuomone, vienetai (valstybių) savybės apima ne tik ekonomiką ar karinę galią, bet ir valdymo ypatybes bei valstybės santvarką. Todėl vertybinis galios komponentas, valstybės, kaip vieneto, savybės (demokratija, žmogaus teisės), arba, anot neoliberalo (funkcionalisto) S. Nye, „švelnioji galia“, gali būti inkorporuota į neorealistinį mąstymą. Tai ypač svarbu nagrinėjant JAV galią, nes vienas iš svarbiausių jos dominavimo komponentų yra gebėjimas kurti pozityvią pasaulio politikos darbotvarkę³⁶. Tokioms mažoms valstybėms kaip Lietuva svarbu nustatyti, kokius galios

³² Buzan B., Segal G. „The Rise of Lite Powers: A Strategy for the Postmodern State“. *World Policy Journal*, 13 (3), 1996, 1–11.

³³ Waltz K. *Theory of International Politics*, 79.

³⁴ Buzan B., Jones Ch., Little R. *The Logic of Anarchy*. New York: Columbia University Press, 1993.

³⁵ Molloy S. „Realism: A Problematic Paradigm“, 81.

³⁶ Nye J. „Limits of American Power“. *Political Science Quarterly*, 117 (4), 2002–2003, 545–560.

komponentus didžiosios valstybės gali joms taikyti, nes net esant didelei galios asimetrijai tam tikrais galios komponentais mažesnės valstybės gali konkuruoti su didesnėmis.

B. Buzanas, Ch. Jonesas, R. Little'as siūlo žvelgti į galios sąvoką vertinant konkrečius jos komponentus – išskaidyti ją į sudedamąsias dalis (angl. *disaggregate*). Jų nuomone, K. Waltzas pernelyg susitelkė į empiriškai išmatuojamus jos komponentus: ekonomiką, karinę galią, politinį stabilumą, tačiau per mažai dėmesio kreipė į paties analizės vieneto savybes³⁷. K. Waltzas pats pripažino turįs problemų apibrėždamas kintančius ir skirtingus galios komponentus, bet mėgino išspręsti šią dilemą teigdamas: „Istoriškai, nepaisant visų sunkumų, visada sutariama, kas kokių laikotarpiu iš tikrųjų buvo didžioji galybė.“³⁸ B. Buzano požiūriu, galia yra valstybės išteklių įvairiuose sektoriuose – kariniame, ekonominiame, visuomeniniame ir politiniame, visuma. Būti galybe reiškia būti sukūrus įvairiapusišką ir modernią ekonomiką, turint aukštųjų technologijų, leidžiančių apsiginti nuo kitų valstybių, subrandinus darnią visuomenę, kur tie ištekliai būtų naudojami ir valdomi. Konceptijos pagrindas yra tai, kad galia yra susitelkusi vienoje politiškai centralizuotoje vietoje³⁹.

Čioje knygoje vartojama galios sąvoka apima ne tik karinius ar ekonominius komponentus, bet ir neoliberalų propaguojamą „švelniąją galią“. „Švelnioji galia“ – tai gebėjimas kurti pozityvią bendrą darbotvarkę, nustatyti diskusijų ribas, geru pavyzdžiu vesti kitus paskui save⁴⁰. Čis galios komponentas nevienodai vertinamas skirtingų JAV užsienio politikos ekspertų, nors antiamerikietišku nuotaikų pasaulyje plitimas rodo, kad jos reikšmė JAV užsienio politikoje mažėja⁴¹. Remiantis čia

³⁷ Buzan B., Jones Ch., Little R. *The Logic of Anarchy*.

³⁸ Waltz K. *Theory of International Politics*, 130–131.

³⁹ Buzan B., Waever O., Kelstrup M., et al. *The European Security Order Recast. Scenarios for the Post-Cold War Era*. London: Pinter, 1996, 166.

⁴⁰ Nye J. „Limits of American Power“, 545.

⁴¹ Antiamerikietišku nuotaikų plitimą įtikinamai rodo naujausios visuomenės apklausos. Žr.: Bernstein R. „Foreign Views of U.S. Darken Since September 11“. *The New York Times*, 2003 m. rugsėjo 11 d.

prielaida galima teigti, kad net jeigu empiriškai išmatuojami galios komponentai keičiasi, bendra valstybės galia gali išlikti nepakitusi.

Tarptautinės sistemos struktūra atspindi valstybių galios pasiskirstymą. Galios pasiskirstymas (pasauliniu ar regioniniu mastu) dažniausiai apibrėžiamas poliškumo sąvoka ir reičkia sistemoje egzistuojančių nepriklausomų galios centrų skaičių. Ši samprata apima tiek pavienių valstybių, tiek jų sukurtų aljansų galią⁴². Pagal galios centrų skaičių skiriamos tokios sistemos: daugiapolė sistema, sudaryta iš penkių arba šešių valstybių, laikomų galios centrais, jos dažniausiai veikia nepriklausomai ir tarpusavyje gali sudaryti koaliciją siekdamos abipusio saugumo; dvipolė sistema, sudaryta iš dviejų galios centrų, t. y. dviejų valstybių arba aljansų; vienpolė sistema, kai yra vienas galios centras, apie kurį sukasi kitos valstybės, kitaip tai dar vadinama hegemonija⁴³. JAV strategijos dinamika atspindi dabartinės pasaulio tvarkos pokyčius – dvipolę sistemą pakeitus vienpolei, JAV strateginės koncepcijos formuluojamos iš naujo, pavyzdžiui, šaltojo karo laikais dominavusią atgrasinimo strategiją keičia prevencinių veiksmų strategija⁴⁴.

Neorealizmo klasiko K. Waltzo nuomone, vienpolė sistema yra mažiau stabili už dvipolę ar daugiapolę⁴⁵. Kartu K. Waltzas yra priverstas pripažinti, kad dabar „pasaulis yra vienpolis – tėra viena didžioji galybė. Tokios padėties nebuvo nuo Romos imperijos laikų – nė viena šalis nedominavo svarbiausiose pasaulio dalyse, kaip dabar šitai daro Amerika. Aišku, Romos įtakos sritis apsiribojo tik tam tikromis Žemės rutulio dalimis, tuo tarpu JAV dominavimo sritis – visas pasaulis“⁴⁶. Pagrindinis klausimas yra šios sistemos ilgaamžiškumas, t. y. ar JAV pasiseks išvengti to, ką P. Kennedy knygoje „Didžiųjų galybių kilimas ir kriti-

⁴² Goldstein J. S. *International Relations*. New York: Harper, 1994, 76.

⁴³ Ten pat, 76–77.

⁴⁴ *The National Security Strategy of the United States of America*, The White House, September 2002, 30.

⁴⁵ Wohlforth W. „The Stability in Unipolar World“. *International Security*. 24 (1), 1999, 5.

⁴⁶ Kenneth Waltz Interview: Conversation with History. Institute of International Studies, UC Berkeley, 2003. <<http://www.globetrotter.berkeley.edu/people3/waltz/waltz-con3.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

mas“ („*The Rise and Fall of Great Powers*“) vadina imperijos išsekimu (angl. *imperial overstretch*)⁴⁷. K. Waltzas teigia: „Aš nežinau nė vienos galingos valstybės, kuri turimą triuškinamą jėgos pranašumą naudotų saikingai ir nuosaikiai. Dominuojančios valstybės visada piktnaudžiavo savo galia. Pagrindinė vienpolio pasaulio charakteristika yra atsvarų sistemos nebuvimas. Kadangi yra mažai išorinių ribojimų, visi hegemono veiksmai priklauso nuo jo vidinės politinės padėties.“⁴⁸ Tai, kad realistiškai netiki vienpolės sistemos stabilumu, rodo darbų, kur mėginama aprašyti vienpolės sistemos savybes ir tipus, nebuvimas. Pavyzdžiui, vienas iš žymiausių tarptautinių sistemų tyrinėtojų M. Kaplanas, nagrinėdamas šešis pagrindinius tarptautinių sistemų tipus, net neužsimena apie vienpolės sistemos tikimybę⁴⁹.

Šioje knygoje valstybių elgesys aiškinamas galios pasiskirstymo pokyčiais tarptautinėje sistemoje. K. Waltzo nuomone, vienpolėje sistemoje kitos valstybės ar jų aljansai sieks sudaryti atsvarą dominuojančiai galybei⁵⁰. Galios pusiausvyra apibrėžia pamatinį tarptautinės anarchijos išsaugojimo principą⁵¹. Galios pusiausvyrai labai didelę reikšmę tu-

⁴⁷ Kennedy P. *The Rise and Fall of Great Powers*. London: HarperCollins, 1988, 665–691.

⁴⁸ Kenneth Waltz Interview: Conversation with History.

⁴⁹ Kaplan M. A. Variants on Six Models of the International System. Kn. Ruseau J. (sud.) *International Politics and Foreign Policy*. London: Collier-MacMillan, 1969, 291–303.

⁵⁰ K. Waltzo teiginys, kad vienpolėje sistemoje antraciliai galios centrai sieks sudaryti dominuojančiai valstybei atsvarą, dažnai kritikuojamas remiantis empiriniais stebėjimais. Pavyzdžiui, argumentuojama, kad Kinijos karinės galios didėjimas nėra nukreiptas prieš JAV interesus, o ekonominiai valstybių ryšiai vis stiprėja. Rusijai taip pat pakeitė užsienio politikos kursą – atsisakiusi daugiapolio pasaulio vizijos, ji pabrėžia strateginę partnerystę su JAV. Plačiau žr.: Mastanduto M., Kapsstein E. „Realism and State Strategies after the Cold War“. W. Wohlforthas taip pat kritikuoja K. Waltzo požiūrį, įrodinėdamas, kad vienpolė sistema neleidžia kilti hegemoniniams karams, dėl to ji yra taikesnė už kitas sistemas. Žr.: Wohlforth W. „The Stability in Unipolar World“, 26.

⁵¹ Šiame darbe vartojama galios pusiausvyros sąvoka suprantama kaip vienos ar kelių valstybių galia sudaryti atsvarą kitos valstybės ar valstybių galiai, tai tokia būklė, kai nė viena galybė neturi persvaros ir negali kitoms nurodyti, kaip šios turi elgtis. Pagrindiniai galios pusiausvyros principai: a) valstybės stengsis sudaryti dominuojančiai valstybei atsvarą; b) neišvengiamai susidarys galios pusiausvyra; c) dvipolė sistema yra mažiau konfliktiška ir stabilesnė. Mastanduto M., Kapsstein E. „Realism and State Strategies after the Cold War“.

ri aljansai: daug greičiau, pigiau ir veiksmingiau sudaryti atsvarą kitos valstybės galiai galima sukūriant aljansą nei mėginant sukaupti ir sulyginti vienos valstybės galią⁵². Tačiau jei dominuojanti valstybė nėra suvokiama kaip grėsmės šaltinis, vienpolėje sistemoje sukurti antihegemoninius aljansus yra sunku: „Siekiant, kad aljanso jėga prilygtų jos narių galios sumai, privalu pasiekti bendrą sprendimų priėmimą, ginkluotųjų pajėgų sujungimą, gynybos pramonės konsolidaciją.“⁵³ Valstybės turi abejonių dėl tokių aljansų patvarumo, be to, žino, kad nesėkmės atveju jos turės atsilaikyti ne tik prieš dominuojančią valstybę, bet ir savo buvusio aljanso partneres.

Aiškinant kitų valstybių atsaką į JAV dominavimą, knygoje taip pat remiamasi S. Walto grėsmės pusiausvyros teorija, kuri, K. Waltzo nuomone, yra vienas iš svarbiausių galios pusiausvyros teorijos patobulinimų⁵⁴. S. Waltas teigia, kad valstybės siekia sudaryti atsvarą ne galinčiausiai, bet grėsmingiausiai valstybei. Ar valstybė atrodo grasinanti kitoms, priklauso nuo daugybės veiksnių, kurie apima ne tik bendrą jos galią, bet ir geografinį artumą, puolamąjį pajėgumą, agresyvius ketinimus. Pagal S. Waltą, tik agresyvios valstybės išprovokuoja kitas griebtis balansavimo politikos⁵⁵. S. Walto teorija dažnai taikoma mėginant paaiškinti JAV santykius su kitomis didžiosiomis valstybėmis ir galimybę, kad pasaulyje susikurs antihegemoninis aljansas.

Galios ir grėsmės pusiausvyros principo taikymas JAV didžiosios strategijos analizei leidžia ieškoti atsakymų į svarbiausius šios knygos

⁵² Goldstein J. S. *International Relations*, 71–73.

⁵³ Wohlforth W. „The Stability in Unipolar World“, 29–30. Taip pat: Walt S. „American Primacy: Its Prospects and Pitfalls“. *Naval War College Review*, 55 (2), 2002, 9–29.

⁵⁴ Waltz K. „Evaluating Theories“. *The American Political Science Review*, 91 (4), 1997, 913–918.

⁵⁵ Mastanduno M. „Preserving the Unipolar Moment“. C. I. Ianas empirinėje didžiųjų valstybių santykių su JAV studijoje teigia, kad dažniausiai valstybės renkasi iš abiejų alternatyvų. Ian C. I. „Revisiting Responses to Power Preponderance: Going Beyond the Balancing – Bandwagoning Dichotomy“. Institute of Defence and Strategic Studies, Singapur, 2003 m. lapkritis.

klausimus: kiek ilgai išsilaikys dabartinė sankloda, JAV siekia sukurti galios pusiausvyrą ar išlaikyti dominuojančią padėtį? Didžiosios pasaulio valstybės, pavyzdžiui, Rusija ar Prancūzija, yra pajėgios sudaryti atsvarą dominuojančiai valstybei ar stengsis išlaikyti dabartinę sistemą? Kokia Lietuvos reikšmė pasaulinei ir regioninei galios pusiausvyrai, kokia jos įtaka galios pasiskirstymui Europoje ir Baltijos jūros regione?

Didžiosios strategijos sąvoka ir neorealizmas

Siekiant paaiškinti tarptautinės sistemos veikėjų veiksmus, šioje knygoje įvedama *didžiosios strategijos* sąvoka. Neorealistai, laikydamiesi nuostatos, kad valstybės interesai yra galios išvestinė, nenagrinėja, kokiais būdais tie interesai yra tenkinami, kaip valstybės siekia užsibrėžtų tikslų ir interesų įgyvendinimo. Strategijos teorija būtent ir siekia parodyti valstybių veikimo būdus, rasti valstybės interesų ir jų turimų išteklių ryšį. Būtent todėl knygos pavadinimas apima ne tik JAV *politiką*, bet ir jos *strategiją*. Strategija yra kompleksinė sąvoka, nes susieja valstybės tikslus (nacionalinius interesus) su turimais ištekliais, arba galios komponentais⁵⁶. Strategija knygoje yra apibrėžiama kaip politinių, ekonominių, karinių ir psichologinių valstybės ar jų grupės pajėgų panaudojimo menas, kai siekiama įgyvendinti politikos tikslus karo ir taikos metu⁵⁷.

Strategijos apibrėžimą galima išreikšti lygtimi: strategija lygu tikslai (tie, dėl kurių kovojame), keliai (veikimo būdai) ir priemonės (ga-

⁵⁶ Nors strategijos ir politikos sąvokos turi panašumų, bet skirtumas akivaizdus – nagrinėjant valstybės *X politiką* Lietuvos atžvilgiu, daugiausia dėmesio reikėtų skirti intencijų ir veiksmų analizei. Strategija apima platesnį klausimų ratą, t. y. kokius išteklius (galios komponentus) *X* valstybė gali panaudoti kitos valstybės atžvilgiu, kiek jų turi, kaip nustatys prioritetus ir kaip tie turimi ištekliai bus naudojami.

⁵⁷ Peters W. N. „Why is Strategy Difficult – In Canada?“ Royal Military College of Canada, 1998. <<http://www.cfsc.dnd.ca/irc/amsc/petersf.html>> [žiūrėta 2003 09 01].

lios komponentai, kuriais tam tikras tikslas gali būti pasiektas)⁵⁸. Tokia koncepcija leidžia formuluoti bet kurią strategiją – karinę, ekonominę, politinę ir t. t., nelygu kokį valstybės galios komponentą rengiamės naudoti⁵⁹. Strategija atspindi galios pasiskirstymą, kitų valstybių ketinimus ir jų įgyvendinimo būdus. Remdamasis šiuo požiūriu, R. Fosteris pateikė trumpiausią strategijos apibrėžimą: „Strategija – tai struktūra.“⁶⁰

Daugelis šiuolaikinių strategijos teoretikų yra neorealizmo mokyklės atstovai⁶¹. Jų strategijos samprata remiasi valstybių racionalumo prielaida, iš kurios išplaukia aiškus nacionalinių interesų apibrėžimas ir dėmesys naudai ir išlaidų analizei. Formuluodamos savo strategiją valstybės stengiasi atsižvelgti į tūkstančius aplinkybių ir rasti racionaliausią veikimo būdą. Kariniai veiksniai susipina su ekonominiais, kultūriniais, informaciniais, didėja nevalstybinių organizacijų ir transnacionalinių korporacijų reikšmė. Todėl net strateginių studijų atstovai ima abejoti, ar valstybių strategijos iš tikrųjų yra racionalaus valstybių pasirinkimo rezultatas⁶². Pavyzdžiui, H. Guehenno nuomone, strategija, didėjant jos

⁵⁸ Plačiau su strategijos teorija supažindinama: Urbelis V. „Strategija – jos elementai ir sąvokos evoliucija“. *Politologija*, 24 (4), 2002. Taip pat žr.: Cohen E. *Strategy: Causes, Conduct, and Termination of War*. Kn. Schultz R., Gordon R., Quester G. (sud.) *Security Studies in the 21st Century*. Washington D.C.: Brassey's, 1997, 359–379; Buzan B., Herring E. *The Arms Dynamic in World Politics*. London: Linne Rienner, 1998; Gray C. *Modern Strategy*, 30–50; Lykke A. „Defining Military Strategy“. *Military Review*, 77 (1), 1997, 183–187.

⁵⁹ Strategija dažnai siejama su kariniu saugumo aspektu. Tokio požiūrio laikosi B. Buzanas knygoje *Introduction into Strategic Studies*, tačiau dėl to, kad pernelyg daug dėmesio skyrė karinėms priemonėms, yra dažnai kritikuojamas. Pavyzdžiui, R. Joneso nuomone, tikslų ignoravimas lemia moralinį aklumą, kai priemonės pateisina tikslą. Plačiau žr.: Jones R. *Technology: Reconceptualizing Strategy*. Kn. Jones R., Jones R. W. (sud.) *Security, Strategy and Critical Theory*. Boulder: Lynne Rienner, 1999.

⁶⁰ Foster R. „Strategy and the American Regime“. *Comparative Strategy*, 19 (4), 2000, 288.

⁶¹ Gray C. *Modern Strategy*, 9–11.

⁶² Loginis strategijos supratimo mechanizmas susilaukia gana didelės priešpriešos tų, kurie abejoja valstybių racionalumo prielaida, nors strategijos sąvoka gali būti vartojama ir kitų tarptautinių santykių mokyklų darbuose. Daugiau apie

kompleksiškumui, tampa nieku kitu, kaip sėkmingų taktinių ėjimų seka, kurių galutinio rezultato nebeįmanoma nuspėti. Strategija nebegali būti orientuota į galutinį tikslą, ji tegali kiek galima ilgiau leisti išlaikyti pasirinkimo galimybę ir suteikti taktinio lankstumo⁶³. Strategiją tampa vis sunkiau prognozuoti, todėl šioje knygoje analizuojama trumpo ir vidutinio laikotarpio (5–10 m.) JAV didžioji strategija.

Globaliai JAV strategijai apibrėžti knygoje vartojama didžiosios strategijos sąvoka. *Didžioji strategija* yra aukščiausias strategijos lygmuo (dar vadinama totalia, aukštesniąja ar nacionalinio saugumo strategija), kuris reiškia visų valstybės arba jų koalicijos turimų išteklių panaudojimo meną savo taikos ar karo tikslams pasiekti. Strategijos teorija skiria tokius vadovavimo ir planavimo lygmenis:

1. Didžioji, arba visuotinė, strategija; šiuo lygmeniu planuojama, kaip valstybės turimos priemonės bus panaudotos savo tikslams pasiekti. B. H. Liddell Hartas ją apibrėžia kaip politikos įgyvendinimą (angl. *policy in execution*), paaikškindamas, kad didžiosios strategijos tikslas yra koordinuoti visus tautos išteklius politiniams karo tikslams pasiekti⁶⁴. Šiuolaikinis didžiosios strategijos apibrėžimas apima net tik politinius karo, bet ir taikos tikslus (nacionalinius interesus). Pagrindinis dokumentas, kuriame aiškiai suformuluota JAV didžioji strategija, yra JAV nacionalinio saugumo strategija.
2. Bendroji strategija, t. y. didžiosios strategijos projekcija. Ji skirstoma pagal naudojamus išteklius (galios komponentus) ir yra:

racionalumo prielaidą tarptautiniuose santykiuose žr.: Hollis M., Smith S. *Tarptautiniai santykiai: Aiškinimas ir supratimas*, 167–170; Berejekian J. „The Gains Debate: Framing The State Choice“. *The American Political Science Review*, 91 (4), 1997, 789–806; Walt S. „Rigor ir Mortis? Rational Choice and Security Studies“. *International Security*, 4 (23), 1999, 5–48. Racionalumo logiką strategijos tyrimuose žr.: Gray C. *Modern Strategy*, 91–100.

⁶³ Guehenno J. „The Impact of Globalisation on Strategy“. *Survival*, 40 (4), 1998–1999, 14.

⁶⁴ Moller B. *Dictionary of Alternative Defence*. Boulder: Lynne Rienner, 1985, 222–223.

diplomatinė, ekonominė, finansinė, karinė, pramoninė ir kita. Ji skirta tiems paties politiniams tikslams pasiekti, tačiau skiriasi turimi ištekliai ir jų naudojimo metodai. Prie tokių strategijų galima priskirti JAV karinę strategiją (*US Military Strategy*) arba JAV strategiją Europos atžvilgiu (Stiprinant transatlantinius santykius: JAV strategija XX amžiuje; *Strengthening Transatlantic Link: A US Strategy for the 21st Century*).

3. Operatyvinis lygmuo (įstatymai, personalas, medžiagos, technologijos, organizacija, kreditai), t. y. veiklos priemonių strategija. Planuojamos ir įgyvendinamos konkrečių sričių kampanijos ir didelės operacijos tam tikruose regionuose siekiant strateginiu lygmeniu suplanuotų tikslų. Šitaip strategija integruojama ir įgyvendinama taktiniais veiksmais.
4. Taktika kariniu atžvilgiu – tai tam tikrų operacijų (pvz., vadovavimo mūšiu) menas. Taktiniu lygmeniu vyksta mūšiai ir susirėmimai ir planuojama mūšio eiga⁶⁵.

Didžioji strategija yra pagrindinis šios knygos objektas, kitos – žemesnio lygmens – strategijos bus tik kaip aiškinkamasis elementas JAV didžiajai strategijai suprasti. Daugiausia dėmesio bus skiriama JAV interesų apibrėžimui ir JAV būdų tiems interesams įgyvendinti nustatymui.

Literatūra

Lietuva kaip JAV didžiosios strategijos objektas nėra nagrinėta nei Lietuvoje, nei užsienyje skelbtoje atskiroje akademinėje studijoje. Tiesa, yra nemažai darbų, kur nagrinėjama NATO plėtra ir daug dėmesio skiriama JAV saugumo garantijų pokomunistinėms Europos valstybėms suteikimo galimybėms. Pagrindinis tokio pobūdžio darbas yra R. Asmuso knyga „Atidarant NATO duris“ („*Opening NATO's Door*“), taip pat galima išskirti didelio atgarsio sulaukusią JAV Užsienio politikos tarybos studiją „JAV politika Šiaurės Rytų Europoje“ („*U.S. Policy To-*

⁶⁵ Kanauka A. *Gynybos problemos sprendimų analizė Vakarų Europos ir kitų šalių valstybėse*. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 1997.

ward Northeastern Europe“), R. Meyerio straipsnį „JAV parama Baltijos valstybių narystei NATO: kokie tikslai, kokia rizika?“ („*US Support for Baltic Membership in NATO: What Ends, What Risks?*“), S. Larrabee knygą „NATO Rytų darbotvarkė naujoje strateginėje eroje“ („*NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era*“). Vis dėlto nėra nė vienos publikacijos, kur būtų mėginama nustatyti JAV didžiosios strategijos dinamikos įtaką Lietuvos saugumui ir šiuo aspektu pateikiamos rekomendacijos, kokia turėtų būti Lietuvos politika vienintelės didžiosios galybės atžvilgiu. Todėl šioje knygoje siekiama užpildyti susidariusią spragą ir susieti JAV didžiąją strategiją su Lietuvos pasauliniu, regioniniu ir vietiniu vaidmeniu.

Yra daug literatūros, kur mėginama pateikti JAV didžiosios strategijos analizę ir jos santykius su kitomis didžiosiomis valstybėmis. Šioje knygoje remiamasi žymiausių JAV politologų akademinėje spaudoje paskelbtais darbais, pavyzdžiui, S. Brookso, W. Wohlfortho „Amerikos pirmavimo ateitis“ („*American Primacy in Perspective*“), R. Kagano „Galija ir silpnybė“ („*Power and Weakness*“), J. Nye „Iš naujo apibrėžiant nacionalinį interesą“ („*Redefining the National Interest*“), I. Elando „Imperija puola: Naujasis imperializmas ir lemtingi jos trūkumai“ („*The Empire Strikes Out: The New Imperialism and Its Fatal Flaws*“), Ch. Layne'o „Iš naujo vertinant Amerikos didžiąją strategiją: Hegemonija ar galios pusiausvyra dvidešimt pirmame amžiuje?“ („*Rethinking American Grand Strategy: Hegemony or Balance of Power in the Twenty-First Century?*“), W. Pfaffo „Hegemonijos klausimas“ („*The Question of Hegemony*“), G. J. Ikenberry „Amerikos imperinės ambicijos“ („*America's Imperial Ambition*“) ir kitais⁶⁶. Daugelis šių autorių vartoja neorealizmo sąvokas, nors Ch. Layne'as ar J. Nye dažnai priskiriami prie neoliberalų ar institucionalistų srovės. Knygoje gvildenami tiek oficialūs, tiek įtakingų grupių ir institucijų parengti analitiniai dokumentai. Tokio pasirinkimo motyvas – gili akademinių sluoksnių integracija į JAV užsienio politikos formavimo mechanizmą. Daugybė užsienio politikos

⁶⁶ Nėra paprasta skirstyti teoretikų į tam tikras grupes, nes daugelis iš jų savo darbuose mėgina derinti skirtingus teorinius modelius. Vieną iš sėkmingiausių tokio skirstymo pavyzdžių žr.: Dougherty J. E., Pfaltzgraff R. L. *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, 1–31.

tyrimų centrų ir aukštųjų mokyklų darbuotojų dirba Vyriausybės aparate, nemažai derina darbą valstybės institucijose su akademinė veikla. Todėl kai kurios nevyriausybinė organizacijų studijos (pvz., RAND korporacijos, Strateginių ir tarptautinių studijų centro (CSIS), JAV strateginių studijų centro *Stratfor* ir kitų) turi ne mažesnę reikšmę nei oficialūs dokumentai.

Daug dėmesio skiriama JAV vyriausybės paskelbtų oficialių dokumentų analizei, nagrinėjamos įvairių valstybės institucijų ataskaitos, vieši politikų pareiškimai. Ypač svarbi yra 2002 m. rugsėjo 20 d. pristatyta JAV nacionalinio saugumo strategija (NSS). Šiame dokumente tiksliai ir griežtai suformuluotos pagrindinės JAV nacionalinių interesų įgyvendinimo kryptys, ir, nors apie Lietuvą ir kitas Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybes tekste atskirai nekalbama, dauguma teiginių svarbūs ir Lietuvos saugumui. Pabrėžtinos ir *Congressional Research Service* publikacijos, kurių tikslas yra pateikti JAV kongreso nariams nešališką aktualių įvykių apžvalgą. Sprendimų priėmimo analizei reikšmingi ir vieši JAV Senato ir Atstovų rūmų Užsienio reikalų komitetų debatai, kuriose viešai diskutuojama dėl JAV interesų tam tikrų regionų ir procesų atžvilgiu.

Detalizuojant JAV strategiją Lietuvos ir jos geostrateginėje aplinkoje esančių valstybių atžvilgiu, pagrindinis literatūros šaltinis yra knygos ir straipsniai NATO plėtros tema. Tai neturėtų stebinti – būtent NATO plėtra yra pagrindinė JAV politikos priemonė regione, todėl Aljanso plėtros analizei buvo skiriama nemažai akademinės ir oficialiosios literatūros. Amerikiečių politikai ir politologai nemažai diskutavo apie Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių priėmimo į NATO įtaką JAV interesams Europoje, transatlantiniams santykiams, Rusijos demokratijai, Vidurio Rytų Europos stabilumui ir saugumui. Iš oficialių šaltinių minėtina keturi JAV Senato Užsienio reikalų komiteto debatų dėl NATO plėtros raundai, iš akademinė publikacijų – R. Asmuso, R. Nuricko „NATO plėtra ir Baltijos valstybės“ („*NATO Enlargement and the Baltic States*“), D. Gorenburgo, Hentono M., Roepke D., *etc.* „NATO plėtra į Baltijos jūros regioną: Praha 2002 m. ir vėliau“ („*The Expansion of NATO into the Baltic Sea Region: Prague 2002 and Beyond*“),

JAV Užsienio politikos instituto analizė „NATO plėtros Baltijos regione strateginiai ir operaciniai padariniai“ („*Strategic and Operational Implications of NATO Enlargement in the Baltic Region*“), K. Waltzo „Galių pusiausvyra ir NATO plėtra“ („*The Balance of Power and NATO Expansion*“) ir kita.

Teorinis knygos pagrindas yra neorealitinė tarptautinių santykių interpretacija. Atitinkamai pagrindiniai darbai, kuriais grindžiamos knygos įcvados, yra K. Waltzo „Tarptautinės politikos teorija“ („*Theory of International Politics*“), J. S. Goldsteino „Tarptautiniai santykiai“ („*International Relations*“), B. Buzano „Žmonės, valstybės ir baimė“ („*People, State and Fear*“), S. Walto „Progresuojanti realizmo galia“ („*The Progressive Power of Realism*“) ir siauriau strategijos tema paračyti C. Gray'aus „Moderni strategija“ („*Modern Strategy*“), A. Beaufre „Strategijos įvadas“ („*An Introduction into Strategy*“), B. H. Liddell Harto „Strategija: netiesioginis požiūris“ („*Strategy: Indirect Approach*“), A. Lykke „Apibrėžiant karinę strategiją“ („*Defining Military Strategy*“) ir panašiai. Dauguma šių autorių darbuose pateikia JAV didžiosios strategijos analizę, nors nė vienas nenagrinėja JAV politikos Lietuvos ir kitų Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybių atžvilgiu.

Lietuviškoje literatūroje ir šaltiniuose taip pat daugiausia aptariama JAV politika Lietuvos atžvilgiu NATO plėtros aspektu. Knygoje dažnai cituojama Lietuvos pareigūnų A. Brazausko, L. Linkevičiaus, R. Pakso, A. Valionio reiškiami oficiali Lietuvos pozicija. Iš akademių publikacijų galima paminėti Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto kartu su Strateginių ir tarptautinių studijų centru (CSIS) parengtą studiją „Lietuvos užsienio ir saugumo politikos baltoji knyga“ ir Č. Laurinavičiaus, R. Lopatos, G. Miniotaitės, E. Nekrašo, N. Statkaus, E. Motiekos, V. Radžvilo, R. Vilpišausko, G. Vitkaus straipsnius Lietuvos užsienio politikos klausimais. Šie autoriai JAV strategiją dažniausiai vertina Lietuvos akimis, stengiasi pateikti rekomendacijų ir formuoti Lietuvos politikos nuostatas, tačiau retai supažindina su kitos pusės pateikiamu problemos vertinimu. Šios knygos paskirtis – užpildyti lietuviškoje literatūroje susidariusią spragą ir pažvelgti į Lietuvą Vašingtono politikų akimis.

Knygos sandara

Knygos dalys išdėstytos remiantis strategijos sąvokos sukurta schema, pagrįsta šios sąvokos turiniu: iš pradžių supažindinama su JAV didžiosios strategijos tikslais ir nacionaliniais interesais, toliau – su JAV veikimo būdais ir konkrečiu tų interesų įgyvendinimu. Tokia sandara pasirinkta tiek nagrinėjant JAV didžiąją strategiją Europos atžvilgiu, tiek taikant jos nuostatas Vidurio Rytų Europos ir Šiaurės Europos regionui. Knygos sandara ir atspindi skirtingus analizės lygmenis:

1. *JAV globali didžioji strategija*. Pasauliniu mastu apibrėžiama Europos vieta JAV didžiojoje strategijoje; Lietuva nevaidina savarankiško vaidmens šiuo lygmeniu, tačiau kai kuriais aspektais (pvz., transatlantinių santykių ateities) ji turi tam tikrą reikšmę.
2. *Lietuvos, kaip regioninės valstybės, vieta JAV strategijoje*. Regioniniu mastu Lietuvos vieta nagrinėjama atsižvelgiant į dviejų geostrateginių regionų (Šiaurės Europos ir Vidurio Rytų Europos) kontekstą; Lietuvos svarba JAV geriausiai matoma būtent šiuo analizės lygmeniu.
3. *Lietuva – geostrateginės pusiausvyros Europoje dalis ir Rusijos veiksnys JAV didžiojoje strategijoje Lietuvos atžvilgiu*. Kitos didžiosios valstybės – Prancūzija, Rusija ar Vokietija, turi tikslų, ne visada sutampančių su JAV interesais Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regione. Šioje dalyje atskleidžiama, kaip JAV didžiosios strategijos aspektu atrodo kitų valstybių vykdoma politika Lietuvos atžvilgiu.
4. *Specifinė Lietuvos vieta JAV didžiojoje strategijoje*. Vietiniu mastu nagrinėjama, kaip pasaulinis ir regioninis požiūriai veikia JAV ir Lietuvos santykių raidą. Pabrėžiama, kad ne tik Lietuva yra JAV didžiosios strategijos objektas, bet ir pati JAV yra Lietuvos didžiosios strategijos objektas. Šioje dalyje analizuojama, kaip Lietuvos saugumo politikos tikslai atitinka JAV darbotvarkę, kurios galimos bendradarbiavimo kryptys ir kuriose srityse Lietuva gali veikti JAV sprendimų priėmimą.

Strategijos vertinimo pagrindas – konkretūs valstybių žingsniai santykiuose su Lietuva, užsienio politikos iniciatyvos, Lietuvos strateginių užsienio politikos tikslų rėmimas ar trukdymas juos pasiekti. Svarbi vieta knygoje skiriama pagrindinių valstybių strateginių dokumentų ir juose reiškiamo požiūrio į Lietuvą analizei. Išvadose formuluojami ekonominiai, kariniai ir kitokie JAV interesai Lietuvoje, nagrinėjami jų įgyvendinimo būdai ir prioritetai.

Regiono sąvoka

Siekiant paaiškinti Lietuvos vietą JAV strategijoje, šioje knygoje Lietuva nagrinėjama kaip dviejų regionų – Šiaurės Europos ir Vidurio Rytų Europos valstybė. Regioninis požiūris nereiškia, kad Lietuva neturi jokio savarankiško vaidmens – Kaliningrado ar Baltarusijos klausimu Lietuva gali būti reikšmingas JAV užsienio politikos objektas. Vis dėlto įgyvendinant JAV didžiosios strategijos nuostatas, pavyzdžiui, dėl kovos su terorizmu ar demokratijos plėtros, tik daugelio šalių bendradarbiavimas gali atnešti svarių rezultatų. Būtent todėl Lietuvos vieta JAV didžiojoje strategijoje iš dalies gali būti prilyginta to regiono, kuriam priklauso Lietuva, vietai. Didėjant Šiaurės Europos ir Vidurio Rytų Europos reikšmei, automatiškai didėja ir Lietuvos galimybės sulaukti daugiau Vašingtono dėmesio ir gauti Amerikos paramą aktualioms Lietuvai problemoms spręsti.

Lietuva geostrateginiu požiūriu priklauso dviem regionams. Pirma, Lietuva yra dalis Šiaurės Europos regiono, kuris vienija šiaurinę išplėstos ES dalį. Jas sieja tiek geografinis artumas, tiek panašios saugumo problemos, dėl to šio regiono valstybių bendradarbiavimas turėtų stiprėti, o formulę 5+3 po truputį išstums 8. F. Larrabee ir R. Asmuso nuomone, amerikiečių požiūriu, pasiekus narystę NATO ir ES daugiausia žadantis atrodo Baltijos šalių bendradarbiavimas su Šiaurės šalimis, ypač jeigu į tam tikrus projektus pavyktų įtraukti Lenkiją ir Vokietiją⁶⁷. Antra, Lietuva priklauso Vidurio Rytų Europos regionui.

⁶⁷ Larrabee S., Asmus R. „Lithuania’s Contribution to Euro-Atlantic Security“. RAND Europe, 2002 m. rugpjūtis, X.

Jo šalis vienija komunistinė praeitis, politiniai ir ekonominiai kaitos sunkumai ir noras užsitikrinti savo saugumą esant NATO dalimi ir gaudant JAV saugumo garantijų⁶⁸. JAV gynybos sekretoriaus D. Rumsfeldo sukurtas terminas „naujoji Europa“ knygoje vartojamas kaip Vidurio Rytų Europos sinonimas.

Atkreiptinas dėmesys, kad nagrinėjant Šiaurės Europos ir Vidurio Rytų Europos valstybių užsienio ir saugumo politikos kryptis galima rasti daug bendrų jas siejančių bruožų. Tiek Šiaurės Europa, tiek Vidurio Rytų Europa yra regionai mažųjų valstybių, kurios bendrai suinteresuotos išlaikyti mažųjų valstybių įtaką ES, plėsti demokratijos ir stabilumo zoną į Rytus, prisidėti prie Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos ir kitų valstybių kaitos, išlaikyti JAV aktyvumą regione ir būti JAV partnerės sprendžiant globalius saugumo klausimus. Todėl tam tikrais atvejais knygoje vartojama Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regiono sąvoka. Strateginių ir tarptautinių studijų centro (CSIS) ir Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto (TSPMI) parengtoje „Lietuvos užsienio politikos baltojoje knygoje“ vartojamas kitas terminas – Baltijos ir Vidurio Rytų Europos regionas. Autoriai tvirtina, kad „Vidurio Europos ir Baltijos regionai susipina tiek istorinės patirties, tiek kontinentinio identiteto, kultūrinio savitumo, politinės evoliucijos ir ekonominės plėtros atžvilgiu“⁶⁹. Baltijos ir Vidurio Rytų Europos regionas faktiškai sutampa su Vidurio Rytų ir Šiaurės Europa, išskyrus šiaurės vakarų Rusijos dalį.

Lietuvos geostrateginė orientacija turi daugybę bendrų bruožų tiek su Šiaurės Europos, tiek su Vidurio Rytų Europos valstybių vykdoma politika. Lietuvos, kai ją suvokiame kaip dviejų regionų valstybę, analizė leidžia plačiau pažvelgti į jos vietą JAV didžiojoje strategijoje ir nustatyti JAV interesus Lietuvos, kaip Europos valstybės, atžvilgiu bei susieti Lietuvos interesus su JAV politika. Ypač daug reikšmės knygoje skiriama NATO vaidmeniui, nes ši organizacija yra pagrindinis JAV politikos Europoje įrankis.

⁶⁸ Center for Strategic and International Studies (CSIS), Institute of International Relations and Political Science „Lithuania’s Security and Foreign Policy White Paper“. Vilnius, 2002, 1–3.

⁶⁹ Ten pat, 1–3.

JAV DIDŽIOJI STRATEGIJA

XX a. įeis į tarptautinių santykių istoriją kaip Amerikos hegemonijos amžius. Pasaulio žemėlapis tiek Europoje, tiek Azijoje, tiek Afrikoje per šimtmetį nusidažė kitomis spalvomis ir tik vienintelis Amerikos žemynas išvengė revoliucinių permainų, o galingiausia jos valstybė – JAV – tapo šio stabilumo garantu. Per pastarąjį šimtmetį Amerikos strategija išoriškai mažai pasikeitė – joje darniai susipynė senosios tradicijos ir naujos idėjos.

Iš ypatybių, kurias JAV išsiugdė per istoriją, kilo du prieštaringi požiūriai į užsienio politiką. „Pirmasis – kad savo vertybėmis Amerika geriausiai pasitarnausianti tobulindama savąją demokratiją ir būdama kelrode žvaigžde likusiai žmonijai; antrasis – kad Amerikos vertybės įpareigojančios kovoti dėl jų visame pasaulyje. [...] amerikinė mintis švytavo tarp izoliacionizmo ir tarptautinių išipareigojimų; tiesa, po Antrojo pasaulinio karo išivyravo tarpusavio priklausomybės realijos.“⁷⁰ Šis skirtumas akivaizdžiausiai atsispindėjo T. Roosevelto ir W. Wilsono prezidentavimo laikais vykdomoje JAV užsienio politikoje. T. Rooseveltas „tarptautinio Amerikos vaidmens troško todėl, kad to, jo nuomone, reikalavo šalies nacionaliniai interesai; pasaulinės galios pusiausvyros jis negalėjo išsivaizduoti be Amerikos. Tuo tarpu W. Wilsono požiūris į Amerikos tarptautinį vaidmenį turėjo mesijinių bruožų: jam svarbiausia buvo ne palaikyti galios pusiausvyrą, o visame pasaulyje skleisti Amerikos vertybes.“⁷¹ Šios dvi skirtingos tradicijos iki šiol lemia tai, kad JAV politikai skirtingai apibrėžia šalies užsienio politikos interesus, o pagrindiniuose oficialiuose dokumentuose galima rasti abiejų stovyklų retorikos.

⁷⁰ Kissinger H. *Diplomatija*. Vilnius: Pradai, 2003, 14.

⁷¹ Ten pat, 24–25. H. Kissingerio nuomone, mintis „kad valstybės interesai pateisina priemones jiems įgyvendinti, – amerikiečiams visais laikais buvo atgrasi. Tai nereiškia, kad amerikiečiai niekada *raison d'état* neapraktikavo. [...] Bet amerikiečiams niekada nebuvo malonu atvirai prisipažinti turint savanaudiškų interesų. Tiek per pasaulinius karus, tiek per vietinius konfliktus Amerikos lyderiai visada skelbdavo kovoją dėl principo, o ne naudos.“ Ten pat, 788.

Žvelgiant istoriškai, R. Nixono ir H. Kissingerio administracijos laikais įvyko pagrindinis postūmis, kai idealistinę retoriką po truputį pradėjo keisti *realpolitik* logika, kurią geriausiai iliustruoja H. Kissingerio žodžiai: „Mes savo santykius su komunistinėmis valstybėmis kurstome remdamiesi jų veiksmis, o ne vidinėmis ideologinėmis nuostatomis.“⁷² J. Kennedy 1961 m. skelbė, kad Amerika yra pakankamai stipri už laisvę „mokėti bet kokią kainą, užsikrauti bet kokią našta“⁷³, tačiau po trijų dešimtmečių JAV administracija jau atvirai skelbia, jog užsienio politikoje turi vyrauti realizmas, o Amerika privalo selektyviau varžyti karinę jėgą tarptautiniams konfliktams spręsti. Ypač G. W. Bushas per savo 2000 m. rinkimų kampaniją pabrėžė, kad Amerika turėtų sutelkti dėmesį į santykius su didžiosiomis valstybėmis ir atsisakyti pretenzijų veikti kaip tarptautinis socialinis inžinierius⁷⁴.

2001 m. rugsėjo 11 d. teroristiniai išpuoliai praplėtė šimtmečius besiformavusį grėsmių supratimą. Pirmą kartą JAV buvo atakuota savo pačios teritorijoje, o asimetrinis atsakas tapo pagrindiniu JAV strategijos elementu. Pasibaigus šaltajam karui pirmą kartą susiformavo ryškus priešų įvaizdis, aiškiai įvardyta nauja grėsmė ir kovai su ja skirta daug išteklių. Pasikeitus JAV interesų supratimui, strateginėms koncepcijoms ir grėsmių analizei pakito JAV požiūris į tam tikrus regionus ir valstybes, partnerius ir priešus⁷⁵.

Lietuva tiesiogiai patiria JAV grėsmių ir nacionalinių interesų supratimo pokyčius. Karinė pagalba, NATO plėtra, stiprėjantys politiniai

⁷² Dueck C. „Hegemony on the Cheap: Liberal Internationalism from Wilson to Bush“, 1–12.

⁷³ Kissinger H. *Diplomatija*, 15.

⁷⁴ Dueck C. „Hegemony on the Cheap: Liberal Internationalism from Wilson to Bush“, 1–12.

⁷⁵ Oficiali JAV nacionalinių interesų formuluotė yra pateikiama kas kelerius metus atnaujinamoje Nacionalinio saugumo strategijoje. Kitus mėginimus grupuoti interesus žr.: Rice C. „Promoting the National Interest“. *Foreign Affairs*, 79 (1), 2000, 45–62; Nye J. „Redefining the National Interest“. *Foreign Affairs*, 78 (4), 1999, 22–23; The Commission on America's National Interests „America's National Interests“. 2002 m. birželis. <http://bcsia.ksg.harvard.edu/BCSIA_content/documents/AmerNatInter.PDF> [žiūrėta 2003 09 01].

ryšiai – visa tai simbolizuoja JAV politikos Lietuvos atžvilgiu kaitą. Šie pokyčiai yra dvipusio proceso padarinys. Pirma, pasikeitė JAV pasaulio supratimas ir požiūris į Europos valstybių vaidmenį JAV didžiojoje strategijoje. Europa nebėra konflikto zona, kaip kad buvo šaltojo karo metais. Didžiausios grėsmės JAV saugumui slypi kitose pasaulio dalyse ir į jas ir nukreiptas pagrindinis JAV užsienio politikos dėmesys. Antra, Lietuvos ir kitų regiono valstybių politiniai, ekonominiai ir kultūriniai laimėjimai didina Amerikos susidomėjimą regionu. JAV reikia sąjungininkų siekiant išlaikyti dominavimą Europoje ir pasaulyje ir kovoti su nauja grėsme – terorizmu.

JAV didžiosios strategijos pokyčiai tiek akademinėi visuomenei, tiek sprendimų priėmėjams daugelyje pasaulio šalių kelia daugybę svarbių klausimų: koks bus JAV vaidmuo pasaulyje ir Europoje ateityje, kokį vaidmenį JAV skirs Lietuvai ir kitoms regiono valstybėms, kokių priemonių Lietuva turi imtis, kad užsitikrintų amerikiečių paramą siekdama savo geostrateginių tikslų.

JAV didžiosios strategijos raida

JAV didžioji strategija iki šiol yra istorinių tradicijų – Monroe doktrinos, ir naujų idėjų samplaika. Iki Pirmojo pasaulinio karo JAV įtaka Europoje buvo minimali. JAV ištekliai buvo riboti, nebuvo politinės valios kištis į kitų regionų, išskyrus Lotynų Amerikos, likimą. Po Pirmojo pasaulinio karo Amerika tęsė neoizoliacionizmo politiką. Žymiausias W. Wilsono kūriny – Tautų lyga, pasirodė nepriimtina Kongresui. Stipriai 1917–1918 m. išaugusi kariuomenė buvo visiškai demobilizuota, „siūlyta panaikinti jūrų pėstininkų pajėgas, kiti stebėjosi Valstybės departamento reikalingumu. Slaptas biuras, užsiimantis užsienio valstybių naudojamų slaptų kodų dešifravimu, buvo panaikintas. Užsienio prekybos dalis gerokai sumažėjo.“⁷⁶

Izoliacionistinė Amerikos politika slėpė didžiulį šalies potencialą ir įtaką, kurie buvo panaudoti per Antrąjį pasaulinį karą. Tada JAV

⁷⁶ Kennedy P. „The Next American Century?“ *World Policy Journal*, 16 (1), 1999, 53–54.

turėjo ne tik galios, bet ir politinės valios priimti lyderės našta. T. Roosevelto pažiūros buvo intervencionistinės, o karas, jo manymu, turėjo parodyti amerikiečių nacijos galybę. Nors oficialiai jis nepritarė karui su Vokietija, tačiau laiške vienam draugui rašė: „Aš nelabai smulkmenišką – galima kariauti ir su Ispanija, jeigu nieko geresnio nebus pasiūlyta.“⁷⁷

Antrasis pasaulinis karas simbolizavo izoliacionizmo politikos pabaigą. JAV tampa globaliai veikiančia valstybe, turinčia interesų visuose pasaulio kampeliuose. Jos strateginis tikslas – užtikrinti savo interesų įgyvendinimą buvo įprasminamas vėliau susiformavusiose doktrinos. Po Antrojo pasaulinio karo SSRS išplėtė savo įtaką Rytų Europoje ir toliau skverbėsi visomis kryptimis. Kaip atsaką į tai JAV Eurazijoje sudarė valstybių blokus, nukreiptus prieš tokią ekspansiją ir garantuojančius JAV įtaką svarbiuose regionuose⁷⁸. P. Tayloras rašė: „Jei SSRS buvo kaip fortas, tai geriausias elgesio su juo būdas yra jį apsupti ir užantspauduoti. Politiniame žargone tai žinoma kaip sulaikymo (angl. *containment*) politika, t. y. antisovietinių blokų žiedo sukūrimas: NATO – Europoje, CENTO – Vakarų Azijoje ir SEATO – Rytų Azijoje.“⁷⁹ 1945 m. G. Kennanas paskelbė, jog JAV turi siekti, kad į rusų rankas nepatektų trys strategiškai svarbūs regionai: Jungtinė Karalystė, Reino žemuma ir Japonijos salos⁸⁰. Taigi JAV strategija aiškiai geografiškai apibrėžė ribas, kur sovietai buvo nepageidaujami, o kišimasis į regiono valstybių reikalus turėjo susilaukti JAV karinio atsako.

Dvipolėje tarptautinėje sistemoje JAV siekė dominuoti. JAV strategija, pasak Ch. Layne'o, nebuvo nukreipta vien prieš SSRS, nes tokiu

⁷⁷ Pfaff W. „The Question of Hegemony“. *Foreign Affairs*, 80 (1), 2001, 221–233.

⁷⁸ Plačiau apie geostrateginius sulaikymo doktrinos aspektus žr.: Statkus M., Motieka E., Laurinavičius Č. *Geopolitiniai kodai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, 27–38.

⁷⁹ Taylor P. *Political Geography. World Economy, Nation-State And Locality*. 3-iasis leid. New York: Wiley, 1993, 59.

⁸⁰ Уткин Б. Н. *Американская стратегия для XXI века*. Москва: Логос, 2000, 13.

⁸¹ Layne Ch. „Rethinking American Grand Strategy“, 8–28.

atveju jau vėliau, subyrėjus SSRS, JAV būtų pasitraukusi iš Europos, o NATO būtų atėjęs galas. Tolesnis JAV buvimas Europoje įrodo, kad SSRS veiksnys JAV strategijoje vaidino mažesnę vaidmenį, negu iki šiol manyta⁸¹. Net ir egzistuojant dvipolei sistemai šaltojo karo metais, JAV vadovavosi samprata, kad ji užtikrina savo saugumą ne siekdama palaikyti pasaulinę galios pusiausvyrą, bet dominuodama. JAV rėmėsi nuostata, kad saugumą reikia užtikrinti karine galia, todėl geriausia yra būti pirmaujančia valstybe. Žlugus SSRS, JAV saugumo saitai su Australija, Taivaniu, Korėja, Turkija ir kitomis sąjungininkėmis nė kiek nesulpnėjo. Dominavimo siekis, kaip pagrindinis JAV strategijos elementas, iškliko ir pasibaigus čaltajam karui – keitėsi tik jo formos ir įgyvendinimo būdai. Pirmą, JAV ir toliau, net ir po teroristinių aktų, didžiausią reikšmę teikia kariniam atsakui į grėsmes savo saugumui. JAV siekia išlaikyti karinį buvimą visose pasaulio dalyse ir būti technologiškai pranašesnė už konkurentus⁸².

Antra, JAV siekia išlaikyti savo dominavimą nė viename žemyne neleisdama susidaryti konkuruojančiai jėgai ar koalicijai, kuri galėtų tapti tuo, kas seniau buvo SSRS. Geografiškai, kaip ir anksčiau, pagrindinis JAV politikos objektas išliko Eurazija. Būtent Eurazija yra politiškai pats aktyviausias ir dinamiškiausias žemynas. Neskaitant JAV, šešios ekonomiškai stipriausios ir daugiausiai išlaidų gynybai skiriančios valstybės yra Eurazijoje. Tik šiame žemyne yra valstybių, kurios pajėgios mesti iššūkį JAV hegemonijai. JAV tikslas – neleisti šiame regione įsivyrėti JAV priešiška koalicijai⁸³.

Geografiškai ši dominavimo strategija ir dabar laiko Europą, Rytų Aziją ir Persų įlanką regionais, kurie JAV turi strateginę reikšmę. Europa ir Rytų Azija yra svarbios dėl to, kad jose gali iškilti hegemonas, galintis konkuruoti su JAV, o Persų įlanka svarbi dėl savo naftos išteklių⁸⁴. Amerikos saugumo garantijos Vokietijai ir Japonijai yra vie-

⁸² Eland I. „The Empire Strikes Out: „The New Imperialism“ and Its Fatal Flaws“, 266.

⁸³ Бжезинский З. *Великая шахматная доска*. Москва: Международные отношения, 2001, 43–48.

⁸⁴ Layne Ch. „Rethinking American Grand Strategy“, 8–28.

nas iš svarbiausių JAV strategijos Europoje ir Rytų Azijoje elementų. Suteikdama garantijų, JAV išpareigoja ginti šių šalių interesus, kartu neleisdama (nesuteikdama preteksto) joms siekti didžiosios galybės statuso. Vašingtonas norėtų matyti stiprią Europą ir stiprią Japoniją, tačiau jos neturėtų būti tokios stiprios, kad galėtų mesti iššūkį pačiai Amerikai. Ypač jai neramu dėl Vokietijos iškilimo, kuris gali kelti grėsmę JAV hegemonijai Europoje⁸⁵. Strateginių studijų centro *Stratfor* nuomone, „JAV kovojo per abu pasaulinius karus siekdama vieno tikslo – sutrukdyti Eurazijoje išivyrauti vienam galios centrui. Logika paprasta: jei vienam centrui leisime manipuliuoti visais žemyno ištekliais, tai galios pusiausyva dramatiškai pasisuks prieš JAV. Per Antrąjį pasaulinį karą, matydama Vokietijos ir Japonijos sąjungos pavojingumą, JAV įsikišo, tiesa, tik paskutinę akimirką. Per šaltąjį karą JAV jau buvo pasimokiusi iš savo klaidų, tad iš karto nusprendė, kad, norint išlaikyti galios pusiausyvrą Europoje, reikia įsikišti ir pakreipti įvykius sau naudinga linkme.“⁸⁶

Trečia, ne mažiau svarbus JAV didžiosios strategijos bruožas – palaikyti liberalią pasaulio ekonomiką, kuri, G. J. Ikenberry žodžiais, „pagrįsta institucionalizuotais rinkos demokratijų politiniais santykiais“⁸⁷. Tokia strategija turi ir geostrateginių tikslų. JAV vyrauja nuostata, kad, „atvira prekyba, demokratija ir tarptautinės institucijos palaiko viena kitą. Taisyklėmis grįsta tarptautinė tvarka, ypač jeigu tai tvarkai vadovauja Amerika, geriausiai gintų JAV interesus.“⁸⁸ Tarptautinė ekonominė sistema tapo galios varžybų ir konfrontacinių blokų kūrimo pasaulyje alternatyva. Tokia strategija sukūrė bendradarbiavimo viziją, pagrįstą bendromis vertybėmis, tradicijomis ir stabilumu, kur visi dalyviai turi naudos iš buvimo tarptautinės sistemos dalimi.

⁸⁵ Layne Ch. „Rethinking American Grand Strategy“, 8–28.

⁸⁶ Stratfor „Eurasian Instability and a New American Strategy“. 1999 m. lapkričio 10 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

⁸⁷ Ikenberry G. J. „America’s Imperial Ambition“. *Foreign Affairs*, 81 (5), 2002, 44–56.

⁸⁸ Ten pat.

Amerikiečių manymu, taiki, liberali pasaulio tvarka reikalauja „ne tik Amerikos galios, ir ne tik Amerikos karinės galios, bet ir pasaulinės JAV karinės hegemonijos“⁸⁹. Amerikiečiams sunku įsivaizduoti pasaulio tvarką, kuri nebūtų grįsta Amerikos galia. Aiškiausiai šitai buvo pasakyta buvusios JAV valstybės sekretorės M. Albright, kai ji amerikiečius pavadino „nepakeičiama nacija“ (angl. *indispensible nation*)⁹⁰. Net tokie JAV dominavimo strategijos kritikai kaip E. Rhodesas pripažįsta, kad nors yra imperinė, JAV didžioji strategija siekia sukurti liberalų, o ne autokratinį ar totalitarinį valdymo modelį (angl. *governance*) tose pasaulio dalyse, kur siekia *pax americana*. Todėl, kalbant apie JAV didžiąją strategiją, liberalios tarptautinės tvarkos skatinimas tampa JAV hegemonijos išlaikymo ir plėtros strategijos dalimi.

Strategija po šaltojo karo – kintantis grėsmių supratimas

JAV didžioji strategija gana aiškiai nustatė pasaulinės politikos tikslus, kurie pagrįsti liberalaus dominavimo koncepcija. Tačiau regioniniu lygiu JAV interesai nebuvo aiškiai suformuluoti⁹¹. Pasibaigus šaltajam karui išorinio priešo nebuvimas trukdė aiškiai nustatyti konkrečius tikslus ir įgyvendinti nuoseklią politiką tam tikrų regionų atžvilgiu. J. Nye analizė rodo, kad „JAV veiksmai, pavyzdžiui, intervencija į Somalį ar Haitį, buvo veikiau CNN efekto, o ne JAV interesų išraiška“⁹². Keitėsi požiūris ir į Rusiją; nors pagrindinis principas liko tas pats – skatinti demokratijos plėtrą ir stabdyti masinio naikinimo ginklų plitimą, tačiau daugybė lėšų buvo įleidiama programoms, nesusijusioms su prioritetinėmis problemomis, finansuoti.

⁸⁹ Rhodes E. „The Imperial Logic of Bush’s Liberal Agenda“. *Survival*, 45 (1), 2003, 134.

⁹⁰ Kagan R. „Strategic Dissonance“. *Survival*, 44 (4), 2003, 135.

⁹¹ Cox M. „The Empire’s Back In Town: Or America’s Imperial Temptation“. *Millennium*, 32, 2003.

⁹² Nye J. „Redefining the National Interest“, 24–27.

W. Perry ir A. Carteris yra pasiūlę, kaip reikėtų grupuoti grėsmes JAV saugumui⁹³. Viršuje būtų „A sąrašas“, kur įtrauktos grėsmės, keliančios pavojų JAV egzistencijai, pavyzdžiui, buvusios SSRS grėsmė. Antrasis – „B sąrašas“ apimtų labai svarbias, bet ne egzistencines grėsmes, pavyzdžiui, Iraką ar Šiaurės Korėją. Galiausiai į „C sąrašą“ būtų įtrauktos kitos svarbios grėsmės – Somalis, Kosovas, Bosnija, Ruanda ar Haitis.

J. Nye nuomone, šokiruoja tai, kad paskutiniajame XX a. dešimtmetyje „C sąrašo“ grėsmės vyravo JAV politikoje. W. Perry ir A. Carteris manė, kad šitaip atsitiko dėl „A sąrašo“ pobūdžio grėsmių išnykimo⁹⁴. Kita priežastis yra ta, kad „informaciniame amžiuje“ „C“ grėsmes sutelktas žiniasklaidos dėmesys. Dramatiški kenčiančių žmonių portretai televizoriaus ekrane labiau patraukia žiūrovų dėmesį nei lėtas Rusijos virtimas revanšistine valstybe, Kinijos hegemonijos didėjimas ar aljanso su Japonija būtinybė⁹⁵. Dėl to JAV politika regionuose, kurie jai nėra labai svarbūs, tapdavo sunkiai prognozuojama ir neretai atspindėjo vidines Amerikos administracijos kovas. Svarbūs ir daug diskusijų sukėlę sprendimai – NATO plėtra, Kyoto protokolas, Priešraketinės gynybos sutartis ir požiūris į ginklų kontrolės mechanizmus, Tarpautinio baudžiamojo teismo statusas tapdavo vidinių žaidimų objektu, o ne JAV nacionalinių interesų išraiška⁹⁶.

Tokia padėtis turėjo svarbių padarinių Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regionams – JAV politika juose pasižymėjo nenuoseklumu, o parama regiono valstybėms atspindėjo jų galimybes mobilizuoti politinę paramą pačioje JAV. Išorinės problemos atrodė esą tik nereikšmingi tolimų įvykių atgarsiai. Tai truko iki 2001 m. rugsėjo 11 dienos.

⁹³ Nye J. „Redefining the National Interest“, 24–27.

⁹⁴ Dar 1996 m. B. Buzanas ir G. Segalas išsakė nuomonę, kad JAV galia geriausiai matyti būtent tada, kai ji yra mobilizuojama nacionalinam kryžiaus žygiui remti. Jų teigimu, JAV geriausiai sekasi kovoti totalų karą, tuo tarpu amerikiečiai nėra linkę aukoti karių gyvybės dėl ribotų politinių tikslų. Buzan B., Segal G. „The Rise of Lite Powers: A Strategy for the Postmodern State“, 5.

⁹⁵ Nye J. „Redefining the National Interest“, 24–27.

⁹⁶ Ten pat.

Teroristiniai išpuoliai paveikė tarptautinę politinę sistemą. Visu pirma tai sustiprino JAV ryžtą dominuoti pasaulyje. Vartojant W. Perry ir A. Carterio terminus, JAV atsirado „A“ pobūdžio grėsmė, kuri konsolidavo JAV politinį elitą. Iki šiol užsienio politika likdavo marginaline problema, o dabar išoriniai veiksniai tapo svarbia JAV vidaus politikos sudedamąja dalimi. JAV negrįžo prie izoliacionistinės politikos, kaip kad baimintasi G. W. Bushui atėjus į valdžią. Net atvirėščiai – dėl terorizmo tarptautinio pobūdžio sustiprėjo jos politinė valia veikti pasaulyje vykstančius procesus ir tam panaudoti savo milžinišką ekonominę ir karinį potencialą. JAV surengė karines kampanijas Afganistane ir Irake, paskelbė Izraelio ir Palestinos taikos planą, pasiūlė kurti laisvos prekybos zoną Artimuosiuose Rytuose, daugiau dėmesio pradėjo skirti Pietų Kaukazo ir Vidurinėsios Azijos valstybėms, padidino spaudimą Iranui ir Šiaurės Korėjai, nutraukė Priešraketinės gynybos sutartį ir skyrė didžiulius išteklius priešraketinės gynybos skydui kurti. Sukonkretinusi užsienio politikos prioritetus, JAV politika tapo aiškesnė ir labiau nušėjama.

Naujas dominavimo etapas ir vienpolės sistemos stabilumas

R. Kagano nuomone, „karas su teroru“ reiškia dar vieną naujos JAV ekspansijos etapą⁹⁷. Pirmieji du etapai apėmė 1800–1821 m. ir 1844–1848 m. laikotarpius, kai JAV tapo dominuojančia Šiaurės Amerikoje valstybe. Trečias plėtos etapas buvo XX a. pradžioje, kai JAV sutelkė savo įtaką Lotynų Amerikoje. Ketvirtas etapas apėmė Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinius karus, po kurių JAV įsivyravo Rytų Azijoje ir Europoje. Šaltasis karas konsolidavo šiuos laimėjimus. Penktas etapas prasidėjo žlugus SSRS, kai JAV įtaka sustiprėjo Vidurio Rytų Europos šalyse. Dabartinis etapas yra šeštasis ir jo taikynys – Persijos įlanka ir Artimieji Rytai. Karas Irake buvo vienas iš svarbiausių šios JAV strate-

⁹⁷ Kagan R. „Strategic Dissonance“, 137.

gijos elementų. Šeštas dominavimo etapas nuo praėjusiųjų skiriasi tiek geografija, tiek dominavimo kokybe.

JAV atsakas į teroristines atakas ir Afganistano, Irako karai parodė amerikiečių galimybę vienašališkai vienu metu nukreipti galią į daugelį pasaulio regionų. JAV karinis pranašumas yra ryškūs kaip niekada anksčiau. Švedijos tarptautinio taikos tyrimo instituto (SIPRI) duomenimis, 2003 m. JAV gynybos išlaidos sudarė 47 proc. viso pasaulio šioms reikmėms skiriamų išlaidų⁹⁸. JAV gynybai išleidžia daugiau nei kitos 15–20 didžiausių karinių galybių kartu. JAV turi branduolinį pranašumą, geriausias oro pajėgas ir laivyną, galintį veikti bet kuriame pasaulinio vandenyno kampelyje. JAV sėkmingiausiai pritaiko karinėms technologijoms naujausius komunikacijos laimėjimus ir turi galimybių preciziškai tiksliai atakuoti taikinius visame pasaulyje. JAV išleidžia gynybos moksliniams tyrimams daugiau nei kitos didžiausios šešios šalys kartu sudėjus. Visą šį pranašumą JAV turi išleisdama gynybai tik 3,5 proc. BVP⁹⁹.

JAV išlieka stipriausios pasaulyje ekonomikos valstybe, nors šioje srityje ją pavijo ES – Eurostat prognozuoja, kad 2005 m. jų ekonomika bus daugmaž vienoda ir sudarys 10,2 trln. eurų (Japonijos – tik 4 trln. eurų)¹⁰⁰. JAV gauna apie trečdalį pasaulio tiesioginių užsienio investicijų ir moksliniams tyrimams išleido daugiau nei septynios po jos einančios valstybės kartu sudėjus¹⁰¹. JAV nematyti požymių, kad dominavimas turėtų neigiamų padarinių jos vidaus stabilumui – JAV ekonominio kilimo prognozės išlieka optimistinės, investicijų daugėja, o karinis biudžetas nuolat didėja. Pavyzdžiui, 2003 m. *The Economist* paskelb-

⁹⁸ Skons E., Perdomo C., Perlo-Freeman S., etc. *SIPRI Yearbook: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press, 2004, 312.

⁹⁹ Brooks S., Wohlforth W. „American Primacy in Perspective“. *Foreign Affairs*, 81 (4), 2002, 20–33.

¹⁰⁰ Statistical Office of the European Communities. „European Statistics Yearbook 2004“, 120.

¹⁰¹ Рогов С. „Доктрина Буша и перспективы Российско-Американских отношений. Вашингтон стремится не допустить появления в XXI веке равного США по силе противника“. *Независимая Газета – Независимое военное обозрение*, 2002 m. gegužės 5 d., 9.

toje prognozėje teigiama, kad JAV išliks pasaulio ekonomikos plėtros variklis – nors jos ekonomikos plėtra ir gali sulėtėti, tačiau išlaikys stabilius augimo tempus¹⁰². Strateginių studijų centro *Stratfor* analizėje „Bendrasis įvertinimas: Globali ekonomika – keičiant taisykles“ („*Net Assessment: The Global Economy – Changing the Rule*“) prognozuojama, kad JAV išliks pasaulio ekonomikos augimo varomoji jėga¹⁰³.

S. Nye pabrėžia kitą JAV galios komponentą – gebėjimą kurti neoliberalią pasaulio viziją, t. y. panaudoti „švelniąją galią“¹⁰⁴. Iki šiol JAV darė įtaka ne tik savo racionaliai suvokiamu pranašumu, bet ir gebėjimu kurti pozityvią bendrą darbotvarkę, nustatyti diskusijų ribas, geru pavyzdžiu vesti kitus paskui save. JAV „švelnioji galia“ remiasi įtikinėjimu ir gebėjimu patraukti kitus. Jos šaknys – tai vertybinis dominavimas (demokratija), tarptautinės institucijos (kitų nuomonės klausymasis), užsienio politika (taikos ir žmogaus teisių propagavimas). JAV užsienio politikos ideologė C. Rice pabrėždama „amerikietišką“ vertybių svarbą pripažįsta, kad būtent šis veiksnys yra svarbiausias, jog nors JAV dominuoja, kitos valstybės nesugeba sudaryti hegemonui atsvaros: „Teroriniu atžvilgiu realistai pasakytų, kad kaip JAV dominavimo atsvara turėtų susidaryti priešiško valstybių koalicija. Tačiau dabar vyksta atvirkščiai – kitos valstybės stengiasi kurti produktyvius bendradarbiavimo su JAV santykius.“¹⁰⁵

Politinis, ekonominis, karinis dominavimas leidžia teigti, kad, „JAV dominavimas visapusiškumu skiriasi nuo kitų dominavimo etapų. Nei Prancūzija, nei Didžioji Britanija, nei jokia kita pasaulio imperija nėra lenkus savo konkurenčių pagal visus kriterijus: tiek ginklais, tiek ekonomika, tiek masine kultūra, tiek naujausiomis technologijomis. Visi ankstesni hegemonai turėjo sričių, kur jų dominavimas buvo lengvai

¹⁰² Aurora K. „Poised for Growth?“ *The Economist*, 2003 m. birželio 12 d. <<http://www.economist.com>> [žiūrėta 2003 09 01].

¹⁰³ Stratfor „Net Assessment: The Global Economy – Changing the Rule“, 2003 m. liepos 25 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

¹⁰⁴ Nye J. „Limits of American Power“, 545.

¹⁰⁵ Lemann N. „The Next World Order: The Bush Administration May Have a Brand-new Doctrine“. *The New Yorker*, 2002 m. sausio 4 d.

pažeidžiamas, o konkurentai galėjo mesti iššūkį hegemoninei valstybei.¹⁰⁶ Jokia kita galia pasaulio istorijoje nesukaupė tokios dalies pasaulio bendrojo produkto, investicijų ir išlaidų naujoms technologijoms¹⁰⁷. Pagal Didžiosios Britanijos Jungtinės doktrinų ir koncepcijų valdybos studijos „Strateginės tendencijos“ („*Strategic Trends*“) prognozę, empiriniai galios komponentų skaičiavimai rodo, kad per 20–25 metus JAV dominavimas neturėtų sumažėti¹⁰⁸. *Strategic Trends* autorių nuomone, pagal visus empiriškai išmatuojamus galios komponentus JAV išlaikys lyderio vaidmenį – „pirmoji šio amžiaus pusė priklausys Amerikai, tikėtina, antroji pusė taip pat. Ekonominė, kultūrinė ir karinė JAV galia vis didės, o jos ir kitų valstybių skirtumai leis jai vienašališkai priimti sprendimus pagal savo poreikius. Šie sprendimai lems kitų pasaulio dalių ateitį.“¹⁰⁹

Vieną iš detaliausių lyginamųjų galios pasiskirstymo analizių pateikia W. Wohlforthas straipsnyje „Vienpolio pasaulio stabilumas“ („*The Stability of a Unipolar World*“)¹¹⁰. Nagrinėdamas įvairių galios komponentų pokyčius, jis prieina prie išvados, kad vienpolė sistema yra ne laikina, bet ilgalaikė tarptautinės sistemos konfigūracija. Todėl, nors ir egzistuoja įvairių „poliškumo“ matavimo būdų ir ne pagal visus galios komponentus JAV turi neginčijamą pranašumą, tačiau dėl dabartinės tarptautinės sistemos būklės jau pasiektas tam tikras konsensusas¹¹¹.

¹⁰⁶ Brooks S., Wohlforth W. „American Primacy in Perspective“, 20–33.

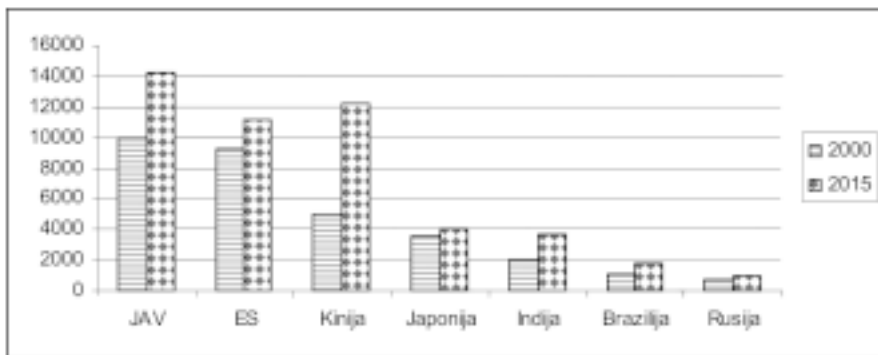
¹⁰⁷ Ten pat.

¹⁰⁸ Joint Doctrine and Concepts Centre *Strategic Trends: The Political Dimension*. UK MOD, 2003, 16–20. Rengiant studiją dirbo kelios dešimtys garsiausių Didžiosios Britanijos mokslo institucijų ir Gynybos ministerijos ekspertų.

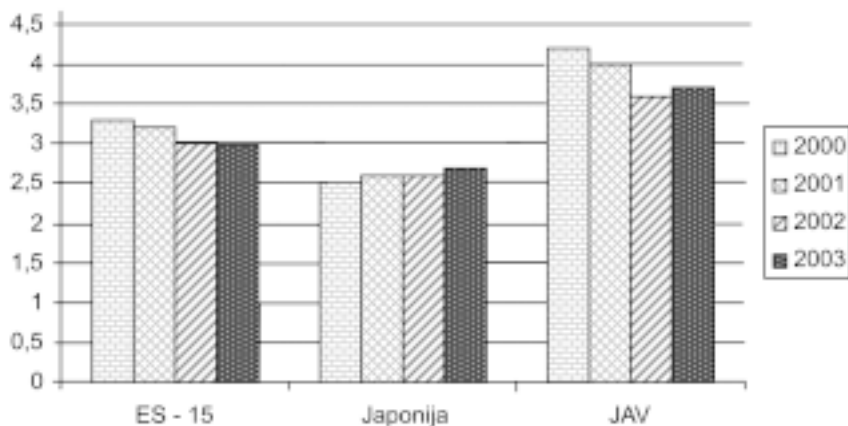
¹⁰⁹ Ten pat, 16.

¹¹⁰ Wohlforth W. „The Stability in Unipolar World“, 5.

¹¹¹ R. Schwelleris pateikia alternatyvius poliškumo apibrėžimus, pavyzdžiui, tarptautinę sistemą galima apibrėžti kaip ekonominių galimybių visumą (tripolė sistema – JAV, ES ir Japonija), kaip galimybę apsiginti nuo dominuojančios valstybės (Rusija ir Kinija patenka į galios centrų sąvoką), kaip galimybę smogti branduoliniu ginklu antrąjį smūgį (Rusija), poliškumas taip pat gali būti nagrinėjamas atsižvelgiant į ideologinę perspektyvą („Vakarai“ prieš „Rytus“, „Vakarai“ prieš likusį pasaulį). Schweller R. „Realism and the Present Great Power System: Growth and Positional Conflict Over Scarce Resources“. Kn. Kapstein E., Mastanduto M. (sud.) *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*. New York: Columbia University Press, 1999.

1 pav. Stipriausių pasaulio valstybių ekonomikos augimo prognozė (mlrd. JAV dolerių)¹¹²

2 pav. Didžiausių pasaulio valstybių išlaidos informacinėms technologijoms (BVP procentas)¹¹³

¹¹² Joint Doctrine and Concepts Centre *Strategic Trends: The Economic Dimension*. UK MOD, 2003, 10.

¹¹³ Statistical Office of the European Communities. *Eurostat Yearbook 2004*, 21.

*1 lentelė. Valstybių karinių išlaidų
dinamikos prognozė (mlrd. JAV dolerių)¹¹⁴*

	2000 m. (faktinės)		2015 m. (prognozė)		2030 m. (prognozė)	
1.	JAV	291	JAV	337	JAV	375
2.	Rusija	60	Rusija	80	Kinija	100
3.	Japonija	45	Kinija	71	Rusija	90
4.	Kinija	42	Japonija	50	Japonija	70
5.	Prancūzija	35	Prancūzija	43	Prancūzija	51
6.	D. Britanija	34	D. Britanija	40	Indija	47
7.	Vokietija	28	Vokietija	38	D. Britanija	45
8.	Saudo Arabija	18	Indija	34	Vokietija	45
9.	Taivanis	17	Saudo Arabija	29	Saudo Arabija	33
10.	Indija	14	Taivanis	21	Taivanis	26

Tarptautinėje sistemoje nusistovi ir stiprėja stabili vienpolė sandara, kur nė viena valstybė negali ir neturi išteklių mesti iššūkį dominuojančiai galybei. JAV dominavimas ir iš to kylanti didesnė veiksmų laisvė atsispindi ir mėginamose kurti naujose doktrinos. Štai R. Hasso, JAV Valstybės departamento politikos direktoriaus, nuomone, sulaukymo didžiąją strategiją keičia įpareigojančio suverenumo (angl. *limited sovereignty*) doktrina. „Suverenumas reiškia įsipareigojimus. Pirmas – nežudyk savo žmonių. Antras – neremk teroristų. Jei nesugeba įvykdyti šių reikalavimų, vyriausybė praranda tam tikrus suverenumo teikiamus privalumus.“¹¹⁵ Strateginių studijų centro *Stratfor* žiniomis, per antiteroristinę kampaniją JAV gynybos sekretorius D. Rumsfeldas suteikė JAV specialiosioms pajėgoms teisę atlikti operacijas teritorijose tų valstybių, kurių vyriausybės atsisako bendradarbiauti su JAV¹¹⁶. Slaptos ope-

¹¹⁴ Joint Doctrine and Concepts Centre *Strategic Trends: Military Dimension*. UK MOD, 2003, 4.

¹¹⁵ Ikenberry G. J. „America’s Imperial Ambition“, 44–56.

¹¹⁶ Stratfor „Rumsfeld Pushes the Envelope with Forces Proposal“. 2002 m. rugpjūčio 13 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

racijos gali būti vykdomos net neinformuojant tos šalies vyriausybės, jeigu ši atsisako bendradarbiauti su JAV administracija¹¹⁷.

Panašūs pareiškimai ir veiksmai aiškiai rodo JAV hegemonijos stiprėjimo laipsnį, kai pagrindiniai tarptautinės teisės principai yra skirtingai vertinami remiantis kitaip suprantama suverenumo doktrina ir JAV užsienio politikos prioritetais. Dėl naujų pokyčių JAV turi pakankamai valios ir galios, kad galėtų siekti savo politikos interesų tam tikros valstybės atžvilgiu, neatsižvelgdama į kitų valstybių interesus, kartais net prieš viso pasaulio valią, kaip šitai atsitiko pasitraukiant iš priešraketinės gynybos sistemos draudžiančios (ABM) sutarties ar atsisakant ratifikuoti Kyoto protokolą. Mažėja tarptautinių institucijų reikšmė JAV užsienio politikoje. JAV hegemonija sukuria „veikimo laisvę“, dėl kurios JAV politikai pradeda įtariai žiūrėti į tarptautinių organizacijų kuriamą bendradarbiavimo foną, ir, kai jų kuriamos taisyklės prieštarauja jos interesams, jų paprasčiausiai nevykdo¹¹⁸. 2003 m. karas su Iraku be Jungtinių Tautų (JT) sankcijos yra akivaizdžiausias tarptautinių institucijų bejėgiškumo įrodymas.

2003 m. paskelbta JAV nacionalinio saugumo strategija grindžiama prielaida, kad JAV hegemonijos turėtų pakakti kuriant taikų pasaulį. JAV nacionalinio saugumo strategijoje pabrėžiama, kad JAV yra atsakinga už taikos pasaulyje, kur vyrautų žmogaus laisvė ir demokratiškos visuomenės, kūrimą. JAV nesiekia galios pusiausvyros – priešingai, ji turi dominuoti, kad nugalėtų jėgos, kurios „yra palankios žmogaus laisvei“¹¹⁹. Amerikos galia, tiek karinė, tiek ne karinė, turi būti naudojama laisvei ir demokratijai kurti¹²⁰. Strategijoje teigiama, kad JAV didžiau-

¹¹⁷ B. Kleino nuomone, deklaruojamas gynybinis JAV karinės doktrinos pobūdis buvo tik maskuotė siekiant strategiją padaryti kultūriškai priimtinesnę plačiosioms masėms. Iš tikrųjų „reali“ strategija buvo pagrįsta kariavimu (angl. *war-fighting*) siekiant užtikrinti JAV hegemoniją. Neumann I., Leira H., Heikka H. „The Concept of Strategic Culture: The Social Roots of Nordic State Strategies“. 44-o ISA metinio konvento pranešimas, Portlandas, 2003 m. vasario 25 – kovo 1 d.

¹¹⁸ Daalder I. „The End of Atlanticism“. *Survival*. 45 (2), 2003, 150.

¹¹⁹ *The National Security Strategy of the United States of America*, i.

¹²⁰ Ten pat, 25–28.

sią grėsmę kelia ne lygiavertės galios ir įtakos valstybės, bet mažai pažangios neprognozuojamos valstybės. Atgrasinimo ir sulaikymo doktrinos nebėra veiksmingos kovojant su teroristiniais tinklais, todėl JAV turi įgyvendinti doktriną prevencinių veiksmų, kuriais užkertamas kelias agresijai tiek prieš JAV¹²¹, tiek prieš kitas tas pačias vertybes išpažįstančias valstybes: „Stiprinsim aljansus, kad nugalėtume terorizmą ir apgintume Ameriką ir jos draugus.“¹²²

Taigi stiprėjant JAV hegemonijai JAV didžioji strategija įgauna kitas formas. Tarptautinės teisės dominavimas, tradicinė galios pusiausvyros politika, daugiašališkumas, nuolatiniai aljansai yra keičiami prevencinių smūgių, kitaip interpretuojamos tarptautinės teisės, *ad hoc* koalicijų, mažiau atsižvelgiama į kitų valstybių nuomonę, remiamasi vienašaliais veiksmais ir panašiai. Net NATO, kaip galingiausias pasaulyje karinis aljansas, yra keičiamas pavienių valstybių koalicijomis. G. W. Busho žodžiais, „ne visi aljansai yra lygiaverčiai – vieniems reikia skirti daugiau dėmesio nei kitiems. Sąjungininkų vertė juose turi būti didesnė už laisvės varžymus, kurie atsiranda derinant politiką prie sąjungininkų. JAV nenori atsikratyti Šiaurės Atlanto aljanso, bet kartu negali leisti varžoma jo institucijų ir kolektyvinės įtakos. JAV turi būti ryžtinga ir veikti viena, kai šito prireiks.“¹²³

Naujos JAV strateginės koncepcijos sukėlė kitų valstybių nepasitenkinimą dominuojančios valstybės polinkiu į vienašališkumą. Prancūzijos, Vokietijos, Kinijos ir Rusijos opozicija karui Irake parodė, kad JAV dominavimas nėra absoliutus. Siekis varžyti JAV gali būti paaiškkinamas „švelniosios galios“ komponento svarbos mažėjimu. Pagal S. Walto grėsmės pusiausvyros teoriją tarptautinės sistemos vienpoliškumas priklausys ne tiek nuo galimybių pasiskirstymo, kiek nuo JAV diplomatinės veiksmingumo ir sugebėjimo įtikinti ir vesti kitus paskui save¹²⁴.

¹²¹ *The National Security Strategy of the United States of America*, 15.

¹²² Ten pat, 5.

¹²³ Knight Ch. „Bush Administration Policy Towards Europe: Continuity and Change“. Project on Defense Alternatives. <<http://www.comw.org/pda>> [žiūrėta 2003 09 01].

¹²⁴ Mastanduno M. „Preserving the Unipolar Moment“; Nye J. „Limits of American Power“, 545.

Jeigu JAV vykdys politiką susitarimų, nuraminimo ir bendradarbiavimo dvasia, kitos valstybės veikiausiai atidės mėginimą prieštintis JAV dominavimui.

Dėl šių priežasčių JAV įtaka ateityje labai priklausys nuo to, ar vertybių sklaida netaps tik pretekstu vykdyti realistinės politikos metodais iškeltas užsienio politikos užduotis. Tam tikros JAV užsienio politikos iniciatyvos, pavyzdžiui, Šiaurės Europos iniciatyva, Artimųjų Rytų laisvos prekybos erdvės planas ar pasaulinė kovos su AIDS programa, atspindi W. Wilsono idealizmu pagrįstą JAV užsienio politikos viziją, kai saugumo siekiama bendradarbiaujant ir skleidžiant pasaulyje Amerikos civilizacijos vertybes¹²⁵. Ši liberali internacionalinė politika yra grindžiama prielaida, kad pasaulio politika nėra konfliktiška, o demokratijos plėtra yra kelias į taiką visuomenę. Būtent nuo JAV gebėjimo kurti pozityvią pasaulio darbotvarkę priklausys, ar kitos šalys suvienys savo pastangas sudaryti atsvarą didėjančiai JAV įtakai.

Transatlantinės partnerystės ateitis

JAV nacionalinio saugumo strategijoje ič strategiškai svarbių regionų Europa laikoma reikšmingiausiu. Tokia JAV nuostata išreiškia tiek geopolitinius, tiek vertybinius jos politikos užmojus. 2002 m. JAV nacionalinio saugumo strategijoje sakoma, kad moderniam pasaulyje „egzistuoja mažai ilgalaikių darbų, kuriuos JAV galėtų atlikti viena, be savo sąjungininkų Kanadoje ir Europoje. [...] Europa taip pat yra dviejų svarbiausių tarptautinių organizacijų – NATO ir ES – vieta.“¹²⁶ Europa suvokiama kaip demokratinių vertybių židinys, pagrindinė Amerikos sąjungininkė įgyvendinant didįjį žmonijos projektą, pavadintą demokratija. JAV ir ES XX a. septintojo dešimtmečio pradžioje buvo grindžiama tiek geostrateginiais interesais, tiek atlantizmo filosofija, kuri pabrėžė, kad yra tam tikra JAV ir Europos bendruomenė, kurią buria

¹²⁵ Browning Ch. „Complementaries and Differences in EU and US Policies in Northern Europe“. *Journal of International Relations and Development*, 6 (1), 2003, 25–50.

¹²⁶ Ten pat, 25.

demokratinis internacionalizmas, ir partnerystė, kurią lemia funkcinis ryšys. Praktinė jos išraiška tapo Šiaurės Atlanto sutarties organizacija (NATO). Ji suteikė demokratijos branduoliui ir ryžtui jį ginti tam tikrą formą¹²⁷.

JAV visada rėmė eurointegracijos procesus, ypač jei jie stiprino euroatlantinę partnerystę ir nemetė išsūkio JAV dominavimui Europoje. Strateginis JAV interesas – neleisti Europoje vyrauti priešišškai hegemoninei jėgai. JAV siekia sukurti gebančią savimi pasirūpinti Europą ir užtikrinti, kad JAV nereikės naudoti karinių priemonių šiame žemyne siekiant užsitikrinti savo strateginius interesus. Vadovaudamasi tokią logika, JAV nuo pat 1940 m. rėmė Europos ekonominę ir politinę integraciją. Ši logika, pritaikyta ES plėtrai į Rytus, galioja ir dabar¹²⁸.

XXI a. pradžioje transatlantinei partnerystei atsirado daugybė naujų išsūkių. Debatai dėl karo Irake buvo tik ledkalnio viršūnė, kuri parodė platų Amerikos ir Europos nesutarimų spektrą¹²⁹: „bananų karai“, genetiškai modifikuoti produktai, žemės ūkio subsidijos, plieno muitai, Doha susitarimai, mirties baudmė, politika Irano, Kubos ir Libijos atžvilgiu, Izraelio ir Palestinos konflikto atžvilgiu, tarptautinių organizacijų reikšmė, Kyoto protokolas, teisė imtis karinės jėgos, Tarptautinis baudžiamasis teismas, priešraketinė gynyba, Turkijos integracija į ES ir panašiai. Tačiau Europa vis vien lieka svarbiausia JAV partnerė tarptautinėje politikoje. Tai lemia tiek ideologinės, tiek ekonominės ar karinės priežastys.

Ekonominiai ryšiai tebėra vieni iš svarbiausių JAV ir Europą siejančių saitų. D. Hamiltonas liudydamas JAV Senate apie transatlantinės ekonomikos būklę teigė, kad „nors daug kalbama apie „Azijos iš-

¹²⁷ Lopata R. „Atlantizmo koncepcija: kontroversijos ir dinamika“. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos konferencijos „Atlantizmas ir Lietuva“ pranešimas, 2001.

¹²⁸ Hunter R. „Europe’s Leverage“. *Washington Quarterly*, 27 (1), 2003–2004, 91–110.

¹²⁹ Hulsman J. C. „Debate over Transatlantic Relationship“. Testimony to the US House of Representatives Subcommittee on Europe. 2003 m. birželio 11 d. <http://www.house.gov/international_relations/euhear108.htm> [žiūrėta 2003 09 01].

kilimą“ arba „dideles naujas rinkas“, Europos ir Amerikos ekonominė priklausomybė yra plačiausia ir giliausia per visą istoriją ir šie santykiai vis stiprėja“¹³⁰. Ekonominiu požiūriu Europa lieka svarbi JAV prekybos partnerė ir didžiausia investuotoja į jos ekonomiką. JAV kompanijos pusę savo pelno iš veiklos užsienyje gauna būtent Europoje. Du trečdaliai amerikiečių bendrų mokslo tyrimų atliekama su Europos kompanijomis. Tuo tarpu prekyba bananais, jautiena ar pienu, dėl kurių kilę plačiai žinomi prekybos karai, sudaro mažiau nei 1 proc. bendros prekybos apimties.

Europos valstybės išlieka vienos iš svarbiausių JAV užsienio prekybos partnerių: nors per pastaruosius dešimtmečius Europą iš pirmos vietos išstūmė kiti regionai, tačiau, kaip vieningas prekybinis blokas, ES kartu su Kanada ir Meksika pirmauja¹³¹. Abipusiai investicijų srautai yra dar didesni. JAV statistikos biuro duomenimis, 2003 m. Europos valstybių investicijos į JAV ekonomiką sudarė 72 proc. visų užsienio investicijų, antroje vietoje liko Azijos šalys (14 proc. investicijų) ir Kanada (8 proc. investicijų). Patys amerikiečiai mažiau, bet vis tiek daugiausia investavo į Europos šalis. 2003 m. joms teko 54 proc. amerikiečių investicijų, tuo tarpu Lotynų Amerikai teko 17 proc., Azijai – 16 proc., Kanadai – 11 proc. amerikiečių investicijų¹³².

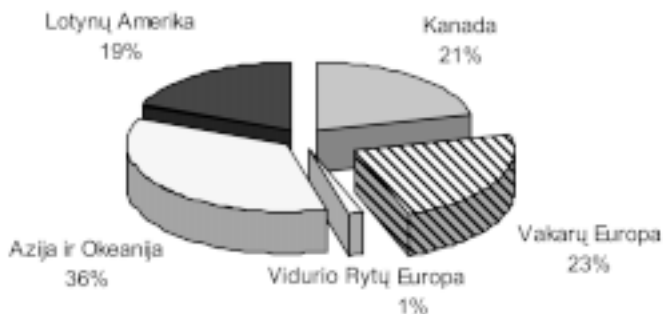
Būtent investicijų srautai parodo abipusės priklausomybės lygį – dauguma tiek Europos, tiek Amerikos kompanijų turi savo filialus abiejuose žemynuose, todėl didžiausi Amerikos ir Europos prekių srautai

¹³⁰ Hamilton D. „Renewing Transatlantic Partnership: Why and How“. Testimony to the US House of Representatives Subcommittee on Europe. 2003 m. birželio 11 d. <http://wwwa.house.gov/international_relations/euhear108.htm> [žiūrėta 2003 09 01].

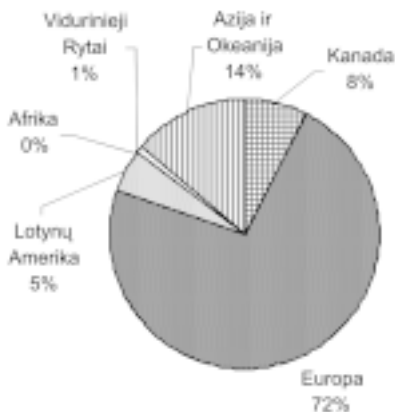
¹³¹ Placią transatlantinių ekonominių ryšių apžvalgą žr.: Quinlan J. P. *Drifting Apart or Growing Together? The Primacy of the Transatlantic Economy*. Johns Hopkins University, Center for Transatlantic Relations, 2003. Pagrindinė autoriaus išvada – JAV ekonominiu požiūriu Europa įlieka svarbiausias pasaulio regionas.

¹³² U.S. Department of Commerce. Bureau of Economic Analysis. „International Economic Accounts“. <<http://www.bea.doc.gov/bea/di1.htm>> [žiūrėta 2004 12 15]. U.S. Census Bureau. *Statistical Abstract of the United States*, 2004–2005, 803–806. <<http://www.census.gov/foreign-trade/>> [žiūrėta 2004 12 15].

yra transnacionalinių korporacijų viduje ir nepatenka į tarptautinės prekybos statistiką¹³³. JAV kompanijos pusę savo pelno užsienyje gauna per savo filialus Europoje, daugiau nei pusė JAV investicijų teko Europai, o į pačią Ameriką trys ketvirtadaliai investicijų atkeliavo iš Europos.

3 pav. Svarbiausi JAV prekybos partneriai 2003 m.¹³⁴

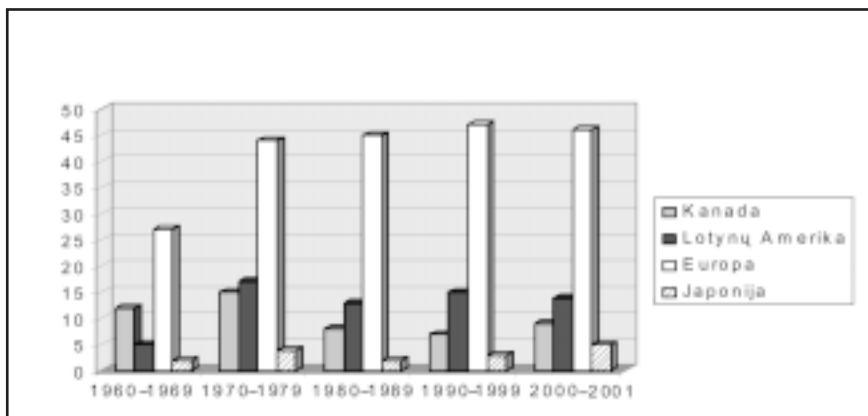

4 pav. Didžiausi investuotojai į JAV ekonomiką 2003 m.¹³⁵

¹³³ Quinlan J. P. *Drifting Apart or Growing Together?* 10.

¹³⁴ U.S. Census Bureau. *Statistical Abstract of the United States, 2004–2005*.

¹³⁵ Ten pat.

5 pav. Tiesioginės JAV investicijos (FDI) užsienyje (proc.)¹³⁶

JAV strategijoje NATO visada vaidino ypač svarbų geostrateginį vaidmenį. NATO – tai Amerikos dominavimo Europos žemyne simbolis ir JAV nori ją išlaikyti kaip pagrindinę Europos saugumo organizaciją, o ne leisti atsirasti savarankiškai ES organizacijai, kur amerikiečiai nevaidentų jokio vaidmens. Suteikdama Europos valstybėms saugumo garantijų, JAV neleidžia Europoje sukurti savarankiškos kolektyvinės gynybos organizacijos. JAV nenori, kad ES taptų karine galybe, kuri paverstų šią organizaciją vientisu geopolitiniu subjektu, galinčiu mesti iššūkį JAV¹³⁷. Buvusio JAV valstybės sekretoriaus C. Powello nuomone, „JAV sveikina Europos valstybių karinės galios didėjimą. JAV palaikys šias pastangas tuo atveju, jei jos stiprins, o ne silpnins NATO.“¹³⁸ JAV didžiojoje strategijoje NATO išlieka svarbus vienpolės tarptautinės sistemos garantas.

¹³⁶ Quinlan J. P. *Drifting Apart or Growing Together? The Primacy of the Transatlantic Economy*, 12.

¹³⁷ Mastanduno M. „Preserving the Unipolar Moment“; Layne Ch. „Supremacy is America’s Weakness“. *Financial Time*, 2003 m. rugpjūčio 13 d.

¹³⁸ Testimony of Secretary of State – designed Collin L. Powell. Prepared for confirmation hearing of the US Senate Committee on Foreign Relations, 2001 m. sausio 17 d. <http://www.senate.gov/~foreign/testimony/wt_powell_011701.txt> [žiūrėta 2003 09 01].

Vis dėlto skirtingas Europos ir JAV požiūris į karinės jėgos vartojimą ir Irako krizė net pačioje Amerikoje išskėlė daugybę klausimų dėl NATO ateities atsižvelgiant į kintančią JAV užsienio politiką. Viena iš pagrindinių aljansų žlugimo priežasčių yra vienijančios grėsmės pobūdžio pasikeitimas¹³⁹. Jei atsiranda nauja didesnė grėsmė, tikėtina, kad susikurs naujas aljansas jai atremti. Neatsitiktinai E. Nekrašas atkreipė dėmesį, kad „NATO ateitis šiandien yra gan miglota, nes Aljansas buvo įkurtas kovoti su grėsme, kurios šiandien nebėra, o kovojant su naujomis grėsmėmis tarptautiniam saugumui jis reikšmingais rezultatais dar negali pasigirti“¹⁴⁰.

Kita aljansų silpnėjimo priežastis gali būti neproporcingai stiprus dominuojančios valstybės galios padidėjimas. Dėl to dominuojančiai jėgai reikia mažiau sąjungininkių paramos, be to, kitos valstybės pradeda suvokti ją kaip grėsmę. Tokia dilema kaip tik ir kilo NATO. Didėjančią grėsmę NATO rodo tai, kad, visuomenės nuomonės apklausos duomenimis, Europos gyventojai vis mažiau pasitiki JAV vadovavimu ir vienašalius amerikiečių veiksmus supranta kaip pavojų pasaulio stabilumui¹⁴¹. P. Stephensas *Financial Times* rašo, kad „tarptautinė teisė, pasaulio gamtos apsauga, daugiašalės taisyklės ar žmogaus teisių viršenybė liko Europos prioritetų sąrašė. Deja, G. W. Busho administracijos prioritetai yra visiškai kiti.“¹⁴²

Kita vertus, karinis Europos atsilikimas skatina JAV labiau pasitikėti savo jėgomis ir mažiau remtis europiečių pagalba. Nors C. Powellas sakydamas savo pirmąją kalbą Senate paskelbė: „NATO yra nesugriau-

¹³⁹ Walt S. „Why Alliances Endure or Collapse“. *Survival*, 39 (1), 1997, 156–180.

¹⁴⁰ Nekrašas E. „Lietuvos užsienio politika po Prahos“. TSPMI metinės konferencijos „Lietuva po Prahos“ pranešimas, Vilnius, 2002 m. lapkričio 29 d.

¹⁴¹ German Marchall Fund of the United States, Campagnia di San Paolo. „Transatlantic Trends 2003“. <<http://www.transatlantictrends.org/>> [žiūrėta 2003 09 01].

Mažėjančio JAV populiarumo tendencijos taip pat matyti iš TNS 2003 m. pavasarį atliktos pasaulinės apklausos, kurią pateikė „SIC rinkos tyrimai“, rezultatų. Rezultatai buvo pristatyti BNS 2003 m. gegužės 14 d.

¹⁴² Stephens P. „A Divided Rule will be Easier to Rule“. *Financial Times*, 2003 m. gegužės 23 d.

¹⁴³ Testimony of Secretary of State – designed Collin L. Powell.

nama. Susilpninus NATO, susilpnės Europa, kartu ir Amerika¹⁴³, tačiau per operacijas Afganistane ir Irake JAV rėmėsi ne Aljansu, bet „norinčiųjų“ koalicija. NATO, kaip organizacijos, pajėgumai buvo panaudoti tik stabilizuojant padėtį. Todėl žvelgiant iš JAV perspektyvos NATO atitinka JAV strateginius tikslus tiek, kiek ji sugeba priversti europiečius stiprinti savo karinį pajėgumą¹⁴⁴.

Dėl JAV posūkio į vienašališkumą ir Europos valstybių karinio atsilikimo NATO ateityje gali vaidinti visiškai kitą vaidmenį. Kai kurie JAV pareigūnai „žiūri į Aljansą kaip į įrankių dėžę, iš kurios Vašingtonas gali išsirinkti sau reikalingas valstybes ir sudaryti su jomis *ad hoc* koalicijas“¹⁴⁵. Toks požiūris nepriimtinas visoms JAV sąjungininkėms Europoje, įskaitant Didžiąją Britaniją. Buvusi JAV valstybės sekretorė M. Albright dėl to kaltino konservatyvųjų respublikonų sparną. Jos manymu, jei demokratai 2000 m. būtų laimėję prezidento rinkimus, NATO organizacija vaidintų daug didesnę vaidmenį kovoje su *Al Qaeda*¹⁴⁶. Nors yra skirtingų nuomonių dėl NATO ateities, tiek respublikonai, tiek demokratai gana tikslingai siekia, kad NATO pasikeistų, taptų „pasauliniu aljansu“, kuris remtų JAV svarbiausiose operacijose kitose pasaulio dalyse. Pirmieji žingsniai šia kryptimi jau žengti – NATO perėmė dalies pajėgų Afganistane vadovavimą, padėjo Lenkijai planuoti savo dalinių dislokavimą Irake, svarstomos misijos Afrikoje¹⁴⁷.

Europiečių pagalba JAV ypač reikalinga jau išplieskus konfliktui. Per operaciją „Tvirta taika“ Afganistane iš 15 tūkst. karių didžioji dalis (daugiau nei 8 tūkst.) priklausė JAV sąjungininkėms¹⁴⁸. Iš tiesų tai buvo Europos valstybių pagalba, nes iš kitų JAV sąjungininkių tik penkios

¹⁴⁴ Donnelly T. „Rethinking NATO“. *NATO Review*, 51 (2), 2003.

¹⁴⁵ Asmus R. „Rebuilding the Atlantic Alliance.“ *Foreign Affairs*, 82 (5), 2003 rugsėjis, 20–31.

¹⁴⁶ Albright M. K. „Bridges, Bombs or Blusters?“ *Foreign Affairs*, 82 (5), 2003, 2–19.

¹⁴⁷ Kniazkov M. „NATO Eyes Mideast, Africa as New Center of Activity“. *AFP*, 2003 m. rugsėjo 29 d.

¹⁴⁸ US Department of Defense „*International Contributions to the War Against Terrorism*“, Fact Sheet, 2002 m. birželio 14 d. <<http://www.defenselink.mil/news/Jun2002/d20020607contributions.pdf>> [žiūrėta 2003 09 01].

valstybės – Australija, Japonija, Jordanija, Naujoji Zelandija ir Pietų Korėja – rėmė operaciją ne tik politiškai, bet ir realiais pajėgumais. JAV teoriškai turėjo galimybę viena baigti operaciją, tačiau be sąjungininkių paramos ji būtų susidūrusi su pajėgų trūkumu. Dar didesnė našta tenka Europos valstybėms Afganistane atstatant šalį (apie 90 proc.), skiriant fondus šalies ekonomikai atkurti ir gerinant žmogaus teisių padėtį¹⁴⁹. Ypač po karo Irake JAV pajėgos patyrė sunkumų užtikrindamos visus tarptautinius įsipareigojimus. M. O’Haniono nuomone, 2003 m. viduryje „16 iš 33 aktyvių kovinių brigadų buvo Irake, dvi – Afganistane, dvi – Korėjoje, viena – Balkanuose. Tai reiškia, kad kitoms misijoms lieka tik 12 brigadų, dauguma iš kurių dabar ir ruošiasi pakeisti Irake esančias pajėgas.“¹⁵⁰ Taigi JAV nenaudinga visiškai silpna Europa, kuri negali prisidėti prie jos karinių operacijų. Nors europiečių gynybos biudžetas sudaro 60 proc. amerikiečių biudžeto, Europos ir JAV karinės galios santykis apytiksliai vertinamas kaip 1 su 10¹⁵¹.

Ekonomiškai stipri, tačiau kariniu požiūriu silpna Europa, K. Waltzo nuomone, „tarptautinėje politikoje, palyginti su JAV, lieka politinis nullis“¹⁵². Šaltojo karo metais sukurti kariniai daliniai negali būti panaudoti naujoms grėsmėms atremti. Europos valstybių kariuomenes reikia modernizuoti ir pertvarkyti, o tam trūksta tiek politinės valios, tiek finansinių išteklių. Net ir palyginti mažo dydžio kuriamoms Europos greitojo reagavimo pajėgoms trūksta kai kurių esminių pajėgumų, kurie leistų europiečius kovoti kartu su amerikiečiais tomis pačiomis sąlygomis¹⁵³. Skirtingą požiūrį į karinį galios komponentą R. Kaganas aiškina garsiąja metafora, kad europiečiai yra iš Veneros, o amerikiečiai – iš Marso, to-

¹⁴⁹ Hamilton D. „Renewing Transatlantic Partnership: Why and How“.

¹⁵⁰ O’Hanion M. „Do The Math: U.S. Needs More Boots On The Ground“. *Los Angeles Times*, 2003 m. rugpjūčio 12 d.; Hutchison K. „Stretched to Thin“. *Washington Times*, 2003 m. rugpjūčio 20 d.

¹⁵¹ Chalmers J. „NATO Banks on Capability to Salvage Credibility“. *Reuters*, 2002 m. lapkričio 18 d.

¹⁵² Waltz K. „The Balance of Power and NATO Expansion“. University of California, Berkeley, Working Paper 5.66, 1998.

¹⁵³ Svarbiausios Europos pajėgumų trūkumų sritys – oro transportas, logistika, žvalgyba, specialiosios pajėgos. Plačiau žr.: Fiorenza N. „EU Force Seeks New Mission after Congo“. *Defense News*, 18 (33), 2003 m. rugsėjo 8 d., 42.

dėl jų grėsmių supratimas ir požiūris į tarptautinę politiką skiriasi iš esmės¹⁵⁴. E. Nekrašo nuomone, R. Kagano argumentacijos esmę sudaro skirtingas pasaulio suvokimas: „Amerikiečiai ir europiečiai žvelgia į pasaulį iš skirtingos perspektyvos – vieni iš galios, kiti iš silpnumo. Europiečiai yra ne mažiau egoistiški nei amerikiečiai – būdami kariniu požiūriu silpni, jie siekia spręsti problemas diplomatiniais ir kitais nekariniais būdais. Karinėmis priemonėmis tarptautinių problemų išspręsti jie negali paprasčiausiai dėl to, kad neturi reikiamų karinių pajėgumų. Todėl pasaulis, kurį jie siekia sukurti, labai jau panašus į Europos Sąjungą, kurioje įstatymai ir taisyklės yra svarbesnis dalykas nei karinė jėga.“¹⁵⁵

Skirtingas grėsmių suvokimas ir požiūris į karinės jėgos vartojimą daugiausiai keičia ne tiek transatlantinės partnerystės tvirtumą, kiek pačią jos sanklodą. Užuo ir toliau nerimavusi, kas dominuos Eurazijoje, JAV nukreipė savo dėmesį į kovą su nauja blogio trejybe – teroristais, tironais ir masinio naikinimo technologijomis¹⁵⁶. Vašingtono požiūriu, Europa gali būti partnerė, net lemiamą partnerė JAV stengiantis nugalėti naują blogį, tačiau tik tiek, kiek leidžia nauja JAV užsienio politikos kryptis.

Europa tebėra pagrindinė JAV sąjungininkė. Tačiau sąjungininkės statusas nereiškia, kad Europa turi kelti grėsmę Amerikos dominavimui. JAV tikslas – pakankamai stipri, kad būtų gera sąjungininkė, bet ne per daug stipri, kad galėtų kelti jai sąlygas ir dominuoti visuotiniame galios žaidime, Europa. Iš Europos laukiama pritarimo ir pagalbos JAV didžiąjai strategijai, bet ne konkurencijos. Pastangos iš ES padaryti savarankišką galios centrą arba galimybė Europoje vyrauti vienai valstybei automatiškai sulauks neigiamos JAV reakcijos. Vašingtono politikams Europa iš Amerikos politikos objekto tapo jos politikos palaikytoja kitose pasaulio regionuose¹⁵⁷. Tokia JAV politika lemia ir jos požiūrį į NATO ir ES plėtrą, Lietuvą ir kitas Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybes.

¹⁵⁴ Kagan R. „Power and Weakness“.

¹⁵⁵ Nekračas E. „Lietuvos užsienio politika po Prahos“.

¹⁵⁶ Daalder I. „The End of Atlanticism“, 150.

¹⁵⁷ Ten pat.

LIETUVOS, KAIP REGIONINĖS VALSTYBĖS, VIETA JAV STRATEGIJOJE

JAV formuluoja politiką Europos, jos regionų ir konkrečių valstybių atžvilgiu taip, kad atitiktų Nacionalinio saugumo strategijoje iškeltų interesų ir vertybių įgyvendinimą. Nacionalinio saugumo strategijoje galima rasti daugybę tiek W. Wilsono, tiek T. Roosevelto užsienio politikos nuostatų. Strategijoje pabrėžiama, kad svarbiausi JAV nacionaliniai interesai apima pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, ekonominės pasaulio plėtros užtikrinimą. Kartu pabrėžiama santykių su kitomis didžiosiomis galybėmis reikšmė, kova su terorizmu ir masinio naikinimo ginklų platinimu, regioninių konfliktų sprendimas ir JAV sąjungininkų stiprinimas¹⁵⁸. Kiekvienas minėtas interesas apima daugybę kitų tikslų ir uždavinių, kuriems pasiekti JAV reikia sąjungininkų, taip pat Lietuvos paramos.

Lietuvos vieta šioje strategijoje gali būti nagrinėjama dviem aspektais – kaip Lietuva, kaip regiono valstybė, gali prisidėti prie JAV didžiosios strategijos tikslų įgyvendinimo ir kokia gali būti savarankiška Lietuvos reikšmė JAV strategijoje. Šioje dalyje nagrinėjamas Lietuvos, kaip Šiaurės Europos ir Vidurio Rytų Europos valstybės, vaidmuo įgyvendinant JAV nacionalinio saugumo strategijoje suformuluotus JAV nacionalinius interesus, ypatingą dėmesį skiriant regiono valstybių vietai kovoje su terorizmu, jų paramai demokratinių vertybių sklaidai ir ekonominiams ryšiams su JAV. Kituose skyriuose regioninis aspektas atskleidžiamas keliant klausimą, kokia Šiaurės ir Vidurio Rytų Europos regiono reikšmė JAV santykiams su ES ir Rusija.

¹⁵⁸ Remiantis *The National Security Strategy of the United States of America*; Rice C. „Promoting the National Interest“, 45–62; The White House „G. W. Bush speech at West Point (June 2002)“. <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>> [žiūrėta 2003 09 01].

Demokratiŋų vertybių sklaida

„Amerikietiškų“ vertybių sklaida labai svarbi JAV didžiojoje strategijoje. Vertybių pabrėžimas atspindi idealistinę JAV užsienio politikos aspektą, nors vertybinės nuostatos gali bŪtų derinamos su griežta geostategine logika. Buvusios JAV prezidento užsienio politikos patarėjos, o dabar JAV valstybės sekretorės C. Rice nuomone, „požiūris, kad tu esi arba realistas, arba atsidavęs tik normoms ir vertybėms, tinka akademinėms diskusijoms, bet tai bŪtų katastrofa JAV užsienio politikai“¹⁵⁹. Neorealizmo klasikas K. Waltzas taip pat pripažįsta, jog „yra tiesos liberalizmo tezėje, kad liberalios demokratinės visuomenės paprastai sugyvena taikiai, tad liberalios demokratijos plėtra yra sveikintina tiek tarptautinės, tiek vidaus politikos požiūriu“¹⁶⁰. Todėl tiek realistams, tiek neoliberalams tvarka yra siektina vertybė, pastarieji ypač pabrėžia demokratinės taikos teoriją¹⁶¹, kurios elementų galima rasti 2002 m. paskelbtoje Amerikos nacionalinio saugumo strategijoje.

Teroristiniai aktai ypač sustiprino vertybinę JAV didžiosios strategijos aspektą, pagarba žmogaus teisėms tapo pagrindine Nacionalinio saugumo strategijos ačimi¹⁶². Ji atspindi W. Wilsono pasaulio viziją, kad demokratinės valstybės nekariauja tarpusavyje, o amerikiečių vadovaujame pasaulyje laisva prekyba ir atviros sienos lemia šalių gerovę. C. Rice žurnale *Foreign Policy* išspausdintame programiniame respublikonų užsienio politikos straipsnyje be jokios autoironijos tvirtina, kad „JAV vertybės yra universalios. Žmonės nori sakyti tai, kas jiems patinka, garbinti tai, ką nori, ir rinkti tuos, kurie juos valdys. Šias vertybes lengviausia pasiekti, kai tarptautinis balansas yra pusėje tų, kurie jas išpažįsta.“¹⁶³ JAV nacionalinio saugumo strategijoje sakoma, kad JAV

¹⁵⁹ Rice C. „Promoting the National Interest“, 45–62.

¹⁶⁰ Linklater A. „Neorealizmas teorijoje ir praktikoje“. Kn. Booth K., Smith S. (sud.) *Tarptautinių santykių teorija šiandien*. Vilnius: Algarvė, 2000, 239.

¹⁶¹ Viotti P. R., Knauppi H. R. *International Relations Theory*, 37–72; Kagan R. „American Power – A Guide for the Perplexed“. *Commentary*, 101 (4), 1998, 21–32.

¹⁶² *The National Security Strategy of the United States of America*, 21–23; Gaddis J. „A Grand Strategy“. *Foreign Policy*, 133, 2002, 50–58.

¹⁶³ Rice C. „Promoting the National Interest“, 45–62.

naudos savo „galią ir įtaką pasaulyje kuriant palankią laisvės idėjoms galios pusiausvyrą“¹⁶⁴.

Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų Europos valstybės, sudaro Amerikos demokratinės pasaulio tvarkos vizijos fragmentą. Lietuva vertybių sklaidos aspektu turi dvejopą reikšmę. Visų pirma jos pačios yra demokratizacijos objektas, kai padedant JAV ir Europos valstybėms atliekamas greito demokratizavimo eksperimentas. Konsolidavus demokratiją Vidurio Rytų Europos valstybėse, iš jų laukiama kito žingsnio – prisidėti prie demokratinų vertybių sklaidos į kitus regionus¹⁶⁵.

J. Kurtho straipsnyje „Kita NATO: kuriant Amerikos šalių sandraugą“ („*The Next NATO: Building an American Commonwealth of Nations*“) atkreipė dėmesį, kad iki šiol demokratinės Amerikos idealai sugebėjo pasiekti tik mažumą pasaulio teritorijos ir dar mažiau gyventojų. Tai tik Europa, didžioji dalis Lotynų Amerikos, kai kurios Rytų Azijos šalys, Australija ir Naujoji Zelandija. „Neatsitiktinai šie regionai apima tą pasaulio dalį, kur prieš penkiasdešimt metų buvo sukurta JAV aljansų sistema“ (NATO, OAS, ANZUS ir dvišalės sutartys su Azijos valstybėmis)¹⁶⁶. Tačiau yra vienintelis skirtumas. Buvusios Vidurio Rytų Europos valstybės dabar vėl tampa laisvosios rinkos ir liberalios demokratijos šalimis. Tai regionas, kur vyksta NATO plėtra. Šis skirtumas sujungia NATO plėtrą su Amerikos globalizacijos modeliu ir jos vertybine nuostata. Neatsitiktinai diskusijos dėl vertybių NATO plėtros debatuose vaidino bene lemiamą vaidmenį, nors akcentai skyrėsi – „palyginti su pirmaisiais NATO plėtros etapais, liberalai nebekalba apie universalią tarptautinę Jungtinių Tautų pobūdžio saugumo organizaciją, kuri iš esmės pakeistų tarptautinius santykius. Dabar jie kalba apie demokratinų valstybių bendrijos plėtrą.“¹⁶⁷

¹⁶⁴ *The National Security Strategy of the United States of America*, 1.

¹⁶⁵ Norkus R. „Lithuania’s Foreign and Security Policy Agenda Beyond 2004: Challenges and Opportunities“. *Baltic Defence Review*, 9 (1), 2003, 119–122.

¹⁶⁶ Kurth J. „The Next NATO: Building an American Commonwealth of Nations“. *The National Interest*, 65, 2001, 5–17.

¹⁶⁷ Schonberg K. „Evolution of American Attitudes Toward the Atlantic Alliance: Continuity and Change from the Washington Treaty to NATO Enlargement“. *European Security*, 9 (4), 2000, 22.

Amerikoje vis labiau suvokiama, kad Baltijos valstybės, per dešimt metų žengusios milžinišką žingsnį demokratinės visuomenės link, įkūnija „amerikietiškos demokratijos“ idealus, kurie beveik niekur kitur pasaulyje per pastaruosius penkiasdešimt metų nesugebėjo prigyti¹⁶⁸. JAV politikai vis dažniau pabrėžia, kad demokratija yra ir apsaugos nuo terorizmo garantija¹⁶⁹. Demokratinė santvarka stimuliuoja pakantumą kitiems idėjoms, kartu apsaugo visuomenę ne tik nuo terorizmo, bet ir nuo kitų ateities grėsmių. Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų Europos valstybės, atsidūrė tarp tų šalių, kurios po teroro aktų priartėjo prie Amerikos. Įtakingas JAV senatorius J. Kylis debatuose dėl NATO plėtros savo motyvus, kodėl jis iš NATO plėtros skeptiko tapo jos šalininku, apibūdino taip: „Kol tironijos prisiminimai yra gyvi, šios šalys laisvę vertina labiau, negu tos Vakaruose gyvenančios tautos, kurioms laisvė yra savaime suprantamas dalykas. Todėl jos, kitaip negu kiti mūsų sąjungininkai, turi mažiau abejonių, kad reikia duoti atkirtį tiems, kurie grasina mūsų gyvenimo būdui. Laisvės vertinimas – tai nepaneigiamas veiksnys, kodėl šios septynios valstybės palaikė operaciją Irake.“¹⁷⁰

Naujosios demokratinės Vidurio Rytų Europos valstybės jau pradėjo aktyviai skleisti demokratiją į kitus netoli esančius regionus. Jų specifinė patirtis, geresnis regiono specifikos išmanymas prisideda prie „amerikietišku“ vertybių plėtros ir įsitvirtinimo Ukrainoje, Kaukaze ar Balkanuose¹⁷¹. Kol kas tik Baltarusija lieka juoda dėmė Europos demokratizavimo projekte, tačiau anksčiau ar vėliau demokratiniai pokyčiai įvyks ir šioje šalyje. Todėl laukiama, kad Vidurio Rytų Europos regiono valstybės, ypač Lenkija ir Lietuva, prisidės prie Amerikos ir Europos valstybių pastangų demokratizuoti šią šalį¹⁷². JAV ypatingą reikšmę tei-

¹⁶⁸ Kurth J. „The Next NATO. Building an American Commonwealth of Nations“, 5–17.

¹⁶⁹ *The National Security Strategy of the United States of America*, 7.

¹⁷⁰ U.S. Senate. Legislation and Records Home. NATO Expansion Debate. 2003 m. gegužės 7 d. <<http://thomas.loc.gov/r108/r108.html>> [žiūrėta 2003 09 01].

¹⁷¹ Linkevičius L. „Life after Enlargement“. *Baltic Defence Review*, 9 (1), 2003, 107; Norkus R. „Lithuania’s Foreign and Security Policy Agenda Beyond 2004: Challenges and Opportunities“, 120–121.

¹⁷² R. Norkus ypač pabrėžia galimą Lietuvos indėlį į Baltarusijos demokratizaciją, žr.: Norkus R. „Lithuania’s Foreign and Security Policy Agenda Beyond 2004: Challenges and Opportunities“, 120.

kia Šiaurės šalių veiklai diegiant demokratines vertybes tiek Europoje, tiek už jos ribų. Baltijos šalims atkūrus nepriklausomybę būtent Šiaurės šalys iškart skyrė daug dėmesio Lietuvos, Latvijos ir Estijos ekonomikos plėtrai, institucijų reformoms ir euroatlantinei integracijai. Tuo metu Šiaurės šalių reikšmė JAV politikoje labai padidėjo¹⁷³. Pastaruoju metu Šiaurės šalys, dalyvaujant ir Baltijos valstybėms, stiprina paramą kitiems regionams. Daug išteklių skiriama Rusijos šiaurės regionų plėtrai, tam tikslui panaudojant ES šiaurės kryptį ir kitus bendradarbiavimo būdus.

Vertybių sklaidos, demokratizacijos skatinimas kitose Europos dalyse ar už jos ribų ir ateityje bus bendras Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regioną ir JAV vienijantis reiškinys. Tai galimybė regionui prisidėti prie svarbaus JAV strateginio tikslo įgyvendinimo ir čiaip JAV administracijoje užsitikrinti paramą savo vykdomai politikai.

Pagalba kovojant su terorizmu ir palaikant taiką pasaulyje

Kovojant su terorizmu ir masinio naikinimo ginklų platinimu ir palaikant taiką pasaulyje, Lietuva ir kitos Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybės turi dvejopą reikšmę JAV strategijoje. Pirma, pačios Europos valstybės gali būti teroristinių tinklų vieta, antra, valstybės gali prisidėti prie JAV kovos su terorizmu kitose pasaulio dalyse¹⁷⁴.

Teroristinių organizacijų keliamas pavojus Europos valstybių, kartu ir Amerikos saugumui ypač atsiskleidė po išpuolių Madride 2004 m. kovą. Dar prieš tai, ieškant 2001 m. rugsėjo 11 d. teroro aktų organizatorių, Vokietijoje buvo atskleistas vienas iš didžiausių *Al Qaeda* tinklų,

¹⁷³ Larrabee S. *NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era*. Santa Monica, RAND, 2003, 56.

¹⁷⁴ Lietuvos nacionalinio saugumo strategija skelbia: „4.1.1.1. Lietuvos Respublika gali tapti potencialiu tarptautinio terorizmo taikiniu. Terorizmo aktai gali būti nukreipti prieš strateginę reikšmę nacionaliniam saugumui turinčią infrastruktūrą ar (ir) strateginius objektus, taip pat užsienio šalių objektus Lietuvoje; 4.1.1.2. Lietuvos Respublika gali tapti tranzitine čalimi tarptautiniam terorizmui, nukreiptam prieš kitas čalis.“ Žr.: *Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo strategija*.

nemažai asmenų suimta ir deportuota. Lietuvos kaimynystėje – Švedijoje įtariama veikiant gana stiprią teroristinę organizaciją, susijusią su *Al Qaeda*¹⁷⁵. Iš Lietuvos taip pat buvo deportuota žmonių, įtariamų ryšiais su teroristais. Lietuva gali būti naudojama kaip užnugario bazė (poilsis, gydymas, teorinis pasirengimas) ar tranzito šalis vykdant tam tikras teroristines operacijas. Todėl JAV kovodama su teroru daugiau dėmesio skirs naujųjų demokratijų antiteroristinių pajėgumų stiprinimui, jų parengimui ar net visuomenės informavimui apie slypinčius pavojus.

Geografiškai Lietuva ir kitos Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybės yra nutolusios nuo karštų regionų, kur vyksta pagrindiniai „karo su teroru“ veiksmai. JAV, išskyrus lėktuvų perskridimus ir oro bazines Rumunijoje ir Bulgarijoje, neprireikė Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybių teritorijos perdislokuojant karinius dalinius. Masinio naikinimo ginklo regione nėra ir, išskyrus Rusiją, jis nekelia didelio pavojaus. Finansiniai teroristų ištekliai daugiausia buvo laikomi kitų šalių, o ne Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybių bankuose, ekonominiai ryšiai su arabų šalimis mažai išplėtoti. Geografiškai JAV prioritetiniu regionu tampa Artimieji Rytai ir Persijos įlankos regionas, naują reikšmę įgauna Vidurinėsios ir Pietų Azijos valstybės (Uzbekija, Tadžikija, Afganistanas, Pakistanas, Kirgizija). Būtent šios valstybės tampa didžiausiu JAV užsienio politikos prioritetu.

JAV požiūriu, Lietuva ir kitos regiono valstybės įvairiais būdais gali prisidėti prie kovos su terorizmu pasaulyje. Pirma, jos turi reikšti politinę paramą ir supratimą amerikiečių politikai. Antra, jos gali remti karinėmis pajėgomis JAV operacijas Afganistane, Irake arba didinti savo kontingentą Balkanuose ir šitaip atlaisvinti JAV pajėgas nuo taikos palaikymo misijų. Trečia, Vidurio Rytų Europos valstybės gali leisti savo teritorijose steigti karines bazines, iš kurių amerikiečiai galės rengti karines kampanijas.

¹⁷⁵ Council on Foreign Relations. „Terrorism. Al-Qaeda (Afghanistan, Islamists)“. <<http://www.terrorismanswers.com/groups/alqaeda.html>> [žiūrėta 2003 09 01]; BBC „Sweden Questions US Terror Charges“. 2002 m. vasario 14 d. <<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/1820020.stm>> [žiūrėta 2003 09 01].

Politinė parama JAV aiškiausiai atsiskleidė Vilniaus dešimtuko pareiškime, kai Vidurio Rytų Europos šalys pareiškė visiškai pritariančios JAV politikai Irako atžvilgiu. Dar prieš tai Čekijos, Vengrijos ir Lenkijos vadovai pasirašė aštuonių Europos lyderių atvirą laišką, remiantį JAV¹⁷⁶. Taigi Vidurio Rytų Europos valstybės sudaro didelę grupę šalių (vienuolika) iš visų 45 valstybių, kurios išdrįso atvirai prieštarauti Vokietijai ir Prancūzijai, nepritariančioms karui Irake¹⁷⁷.

6 pav. JAV karą Irake rėmusios pasaulio valstybės

¹⁷⁶ „The Transatlantic Bond is Our Guarantee of Freedom (Declaration of Eight European Leaders in Support of United States on Iraq)“. *Washington Post*, 2003 m. sausio 30 d.

¹⁷⁷ BNS. „JAV vadovaujama koaliciją prieš Iraką remia 45 valstybės, – sako Powellas.“ 2003 m. kovo 18 d.

JAV strategijos požiūriu labai svarbi praktinė Europos valstybių parama atstatant konfliktų nuniokotas sritis ir kuriant taiką ir stabilumą. Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybės neturi karinių pajėgumų, galinčių paveikti pasaulinę karinę pusiausvyrą, tačiau aktyvus šalių dalyvavimas antiteroristinėje kampanijoje ir taikos operacijose prisideda prie JAV politikos įgyvendinimo kitose pasaulio dalyse. Nors Lietuva ir kitos valstybės nėra savarankiškos antiteroristinės kampanijos veikėjos, tačiau yra naudingos JAV kaip didžiosios strategijos rėmėjos. Ypač svarbi yra Šiaurės šalių pagalba palaikant JAV pastangas kovojant su terorizmu kitose pasaulio dalyse. Šiaurės Europos regionas aktyvus pačiose sunkiausiose misijoje – iš maždaug dvidešimties valstybių, kurių specialiosios pajėgos dalyvavo operacijose Afganistane, net penkios: Danija, Lietuva, Norvegija, Suomija ir Švedija, priklauso Šiaurės Europos regionui¹⁷⁸. Ne mažiau svarbus yra kitų valstybių indėlis į taikos palaikymo operacijas. Šiaurės Europa yra lyderė pagal karių, dalyvaujančių tarptautinėse JT ir NATO misijose, skaičių vienam gyventojui¹⁷⁹. Šalys, siekiančios narystės NATO, taip pat dislokavusios gana daug pajėgų Balkanuose, kitos valstybės turi pajėgų kitose pasaulio dalyse – Afrikoje, Pietryčių Azijoje. Tai leidžia JAV perdislokuoti savo karius ir panaudoti juos kitoms operacijoms.

2002 m. naujų NATO narių indėlį į Aljanso vadovaujamas tarptautines operacijas sudarė daugiau kaip 4 tūkst. žmonių, t. y. jos dislokavo daugiau kaip 7 proc. visų sąjungininkų pajėgų¹⁸⁰. Šis skaičius atei-

¹⁷⁸ Valstybės ne visada skelbia duomenis ar oficialiai patvirtina, kad jų specialiosios pajėgos dalyvauja operacijose. Manoma, kad 2003 m. viduryje specialiąsias pajėgas Afganistane buvo dislokavusios JAV, Didžioji Britanija, Kanada, Australija, Naujoji Zelandija, Jordanija, Lietuva. Iki to laiko Afganistaną buvo palikusios Danija, Norvegija, Prancūzija, Vokietija. Kartais minimos ir Suomijos bei Švedijos specialiųjų pajėgų misijos. Plačiau apie tarptautinę koaliciją Afganistane žr.: US Department of Defense. *International Contributions to the War against Terrorism*.

¹⁷⁹ United Nations. „Peace and Security Section of the Department of Public Information“. <<http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/contributors/>> [žiūrėta 2003 09 01]. Taip pat žr.: *The Military Balance 2002–2003*, International Institute for Strategic Studies. New York: Oxford University Press.

¹⁸⁰ Cottey A., Edmunds T., Forster A. „Beyond Prague“. *Transitions Online*. 2002 m. gruodžio 12 d. <<http://www.tol.cz/look/>> [žiūrėta 2003 09 01].

tyje turės gerokai didėti, nes visos valstybės, pasirašydamos stojimo į Alijansą protokolus, pasižadėjo didinti karių skaičių NATO atsako į krizes operacijose. Pavyzdžiui, Lietuva išsipareigojo iki 2008 m. didinti karių skaičių bene kelis kartus – nuo kelių kuopų dydžio (daugiau kaip 200 karių) iki bataliono (daugiau kaip 1 000 karių). Aktyvus Vidurio Rytų Europos valstybių dalyvavimas tarptautinėse operacijose keičia JAV politikų nuomonę apie regioną. Pavyzdžiui, JAV senatorius J. Bidenas pripažino, kad iš pradžių buvo skeptiškas dėl naujų narių priėmimo ir jų galimybės praktiškai prisidėti prie Alijanso karinių misijų. Tačiau aktyvus naujų narių dalyvavimas kovoje su terorizmu, NATO operacijose Balkanuose ir sėkmingas „Narystės veiksmų plano“ įgyvendinimas jį įtikino, kad „septynios šalys mums tinka būti formalios sąjungininkės (angl. *serve us well as formal allies*)“¹⁸¹. Senatorius J. Warneris, 1999 m. balsavęs prieš naujų narių priėmimą, savo pasikeitusią poziciją aiškino taip: „Sėkminga pirmo NATO plėtros etapo narių integracija ir antro etapo valstybių pažanga įtikino mane remti NATO plėtrą.“¹⁸²

2 lentelė. Naujų NATO narių įnašas į Alijansą¹⁸³

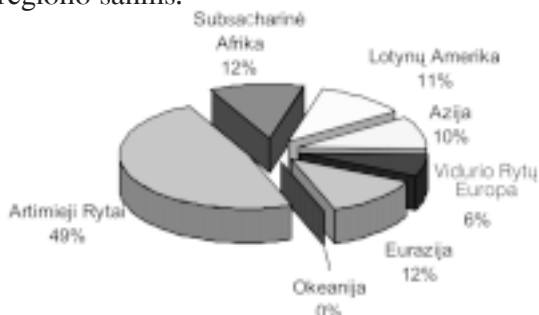
	Prieš NATO plėtrą	Po NATO plėtros	Pokytis (%)	Prognozė
Gyventojų skaičius (mln.)	735	839	14	~
Karių skaičius (mln. karių)	3,448	3,986	16	mažės
BVP (mlrd. JAV dolerių)	18 074	18 446	2	didės
Gynybos biudžetas (mlrd. JAV dolerių)	460	467	1,5	didės
Dalyvavimas taikos palaikymo operacijose (tūkst. karių)	59	63	7	smarkiai didės

¹⁸¹ U.S. Senate. Legislation and Records Home. NATO Expansion Debate.

¹⁸² Ten pat.

¹⁸³ Ten pat.

Kadangi naujų narių dalyvavimas bendrose karinėse operacijose potencialiai didės, jos yra skatinamos kurti karinius junginius, galinčius veikti su NATO pajėgomis. JAV saugumo garantijos leidžia šalims keisti šalies gynybos koncepciją ir kurti mažas, mobilias ir perdislokuojamas pajėgas¹⁸⁴. Šiam tikslui JAV teikia nemažą karinę pagalbą Vidurio Rytų Europos regiono šalims.

7 pav. JAV ekonominė ir karinė pagalba 1980–1999 m.¹⁸⁵

Kintantį JAV požiūrį į Lietuvos integraciją į Aljansą geriausiai atskleidžia amerikiečių kariškių Lietuvos kariuomenei teikiamos rekomendacijos. JAV Gynybos ir Valstybės departamentų ekspertų grupė, vadovaujama generolo majoro B. Kievenaaro, 1997 m. pabaigoje – 1998 m. pradžioje atliko Lietuvos ginkluotųjų pajėgų įvertinimą, kurio tikslas yra padėti plėtoti nacionalinę gynybos strategiją atsižvelgiant į grėsmes ir turimus išteklius ir numatyti ginkluotųjų pajėgų plėtros perspektyvas¹⁸⁶. Lietuvos pračymu panači studija buvo pakartota 2001 m. pabaigoje ir ičleista JAV Gynybos departamento vardu¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Paulauskas K. „The Driving Logic Behind The Defence: Reform in Lithuania: Building the Modern Military“. *Baltic Defence Review*, 9 (1), 2003, 128–130.

¹⁸⁵ U.S. Census Bureau. *Statistical Abstract of the United States*, 2001, 797. <<http://www.census.gov>> [žiūrėta 2003 09 01].

¹⁸⁶ Office of the Assistant Secretary of Defense for International Security Affairs and the United States European Command „Lithuanian Defense Assessment“. Washington D.C., 1998.

¹⁸⁷ Office of the Secretary of Defense. International Security and European Policy „Strategic Review of the Defense Plans and Military Capabilities of the Republic of Lithuania“, 2001.

Lyginamoji abiejų studijų analizė akivaizdžiai rodo pasikeitusį JAV požiūrį į Lietuvos kariuomenę ir pajėgumus, kuriuos JAV norėtų matyti Lietuvos gynybos sistemoje. Pirmojoje studijoje aiškiai ir nedviprasmiškai pritariama teritorinės gynybos modeliui, pagal kurį tuo metu kurta Lietuvos kariuomenė. Studijoje nedaug dėmesio kreipta į Lietuvos galimybes skirti pajėgumų tarptautinėms operacijoms ar Vašingtono sutarties 5 straipsnio operacijoms ir galimybei krizės Lietuvoje atveju priimti sąjungininkų pagalbą. Pagrindinė JAV rekomendacija aiški – Lietuva turi skirti išteklių nacionalinių savigynos pajėgų plėtrai, kariuomenė turi būti pasirengusi gintis pati, be sąjungininkų pagalbos. 2001 m. studijoje JAV požiūris iš esmės pasikeitė. Amerikiečiai nagrinėja tai, ką Lietuva gali pasiūlyti JAV ir NATO, kokie pajėgumai ir infrastruktūra gali būti panaudota sąjungininkų tikslams. Daug dėmesio skiriama C3I (angl. *command, control, communications, intelligence*) suderinamumui su NATO, anglų kalbos mokėjimui, pasirengimui priimti partnerių pajėgas, taip pat Šiaulių oro ir Klaipėdos jūrų uostams. Tiek studijoje, tiek per konsultacijas amerikiečiai nebemini teritorinės gynybos modelio. Raginama rengti galinčias veikti kartu su NATO pajėgas, abejojama didelių ir nemobilių pajėgų reikalingumu.

Taigi JAV pradėjo rimtai žiūrėti į Lietuvą kaip į būsimą sąjungininkę, valstybę, kuri reikiamą akimirką galėtų praktiškai prisidėti prie amerikiečių vadovaujamų misijų ir operacijų. Rekomendacija nebenaudoti teritorinio gynybos modelio ir daugiau dėmesio skirti sąjungininkų pajėgų priėmimui akivaizdžiai rodo, kad kilus konfliktui Lietuva nekovos viena ir galės remtis sąjungininkų pagalba. Tiesa, konkretaus pagalbos plano nei amerikiečiai, nei NATO atstovai nedetalizuoja, nes Lietuva iki visateisės narystės nebuvo įtraukta į NATO bendros gynybos planus.

Specifinis Vidurio Rytų Europos valstybių dalyvavimo antiteroristinėje kampanijoje bruožas yra karinių bazių suteikimas JAV karių perkėlimui į kitus regionus. V. Soccoras *Wall Street Journal* atkreipė dėmesį, kad dėl naujos saugumo padėties ypač reikšmingas tampa Juodosios jūros regionas¹⁸⁸. Nestabilios, tačiau daug išteklių turinčios Eurazijos

¹⁸⁸ Soccor V. „The Post-Sept. 11 Impetus for NATO Enlargement“. *Wall Street Journal*, 2002 m. kovo 23 d.

platumos tapo vienu iš pagrindinių JAV strateginio planavimo objektų. Rumunijos ir Bulgarijos įtraukimas į NATO leidžia JAV dar labiau priartėti prie Ukrainos, didinti įtaką Pietų Kaukaze ir per jį pasiekti Viduriniąją Aziją. Čia JAV ir ES interesai sutampa. JAV Senate diskutuojant dėl NATO plėtros net keli senatoriai pabrėžė, kad naujos NATO narės (Bulgarija ir Rumunija) geografiškai yra arčiau būsimų veiksmų zonos nei dabartinės narės, o jų vyriausybės nori matyti savo teritorijoje JAV pajėgas¹⁸⁹. T. Donnelly Amerikos saugumo zonai apibrėžti vartoja sąvoką „Amerikos saugumo perimetras“¹⁹⁰. Čia patenka ir Vidurio Rytų Europos valstybės, už kurių jau plyti nežinomybė ir daug gresiančių pavojų. JAV pajėgų dislokavimas turėtų atspindėti kintančias išorines ribas. Todėl karinės bazės turėtų būti perkeltos iš Vokietijos į Vidurio Rytų Europos šalis, ypač į pietinį jų sparną.

Ekonominis bendradarbiavimas

Po Antrojo pasaulinio karo tarptautinės ekonomikos stabilumą JAV užtikrino tarptautiniais ekonominiais institutais (Pasaulio banku, Tarpautiniu valiutos fondu ir kt.). Ekonominė tarpusavio priklausomybė žadino bendrą šalių interesą išlaikyti JAV kaip pagrindinį laisvos prekybos garantą. JAV taip pat suinteresuota šios sistemos palaikymu. Pirmia, ji padeda išlaikyti JAV hegemoniją, antra, senatoriaus R. Lugaro žodžiais tariant, „JAV ekonomikos augimas yra glaudžiai susijęs su eksporto skatinimu. Tarptautinės ekonomikos funkcionavimas galimas tik esant stabilumui ir saugumui, kurį gali garantuoti tik Amerikos vadovavimas“¹⁹¹.

¹⁸⁹ U.S. Senate. Legislation and Records Home. NATO Expansion Debate.

¹⁹⁰ Donnelly T. „Realignment of Foreign Basis of U.S. Troops: Catching Up with History“. *National Security Outlook*. American Enterprise Institute for Public Policy Research, 2003 m. kovas. <http://www.aei.org/publications/filter./pub_listing.asp> [žiūrėta 2003 09 01].

¹⁹¹ Benjamin S. C. „The Arcana of Empire and the Dilemma of American National Security“, 182–189.

Remiantis šia logika, viena iš JAV saugumo politikos užduočių buvo paskelbta „rinkos demokratijų bendrijos plėtra“, dėl ko Vidurio Rytų Europa tampa liberalios ekonomikos valstybėmis ir nauja potencialia Amerikos prekių ir investicijų rinka¹⁹². Tačiau nors ekonominiai Vidurio Rytų ir JAV ryšiai plečiasi, jų ekonominė priklausomybė yra silpna. Prekybos apimtis nedidelė – Vidurio Rytų Europai tenka tik 0,5 proc. visos JAV prekybos dalies. Ekonomiškai pažangesnės Šiaurės Europos dalis didesnė, bet ir ji sudaro mažiau kaip 2 proc. JAV užsienio prekybos. Nors jos apimtis turi tendenciją didėti, o Vidurio Rytų Europos šalių atveju per dešimtmetį ji padidėjo dvigubai, JAV politikai tai neturės didesnės įtakos.

3 lentelė. Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regiono dalis bendrojoje JAV užsienio prekyboje (JAV bendrosios užsienio prekybos procentas)¹⁹³

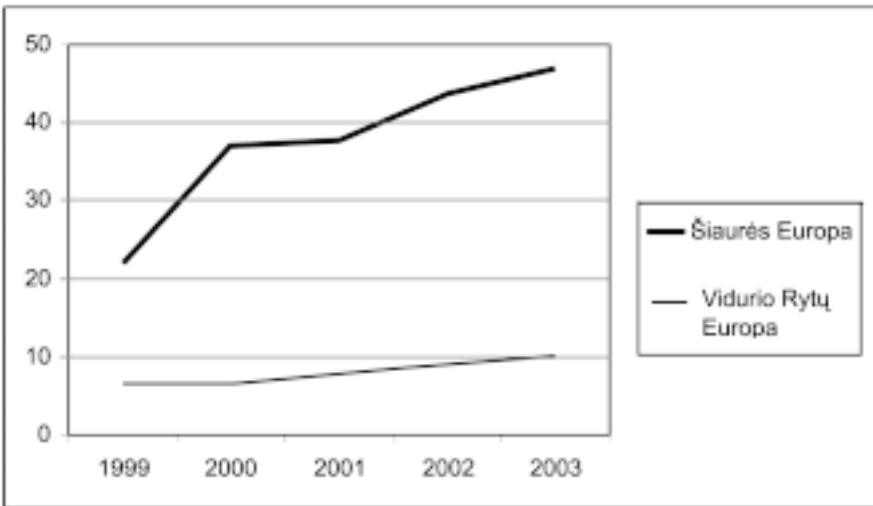
	1993	1995	1997	1999	2001	2002	2003
N5 (Šiaurės šalys)	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,5
NB8 (Šiaurės Europa)	1,5	1,6	1,6	1,7	1,6	1,7	1,5
B3 (Baltijos šalys)	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1
Vidurio Rytų Europa	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5
Šiaurės ir Vidurio Rytų Europa	1,7	1,8	1,9	1,9	2,0	2,0	2,0
Baltijos jūros regiono valstybės	6,6	6,7	6,6	7,0	7,0	7,1	7,1

Nors užsienio prekybos apimtis didėja, pastaruoju metu galima pastebėti, kad amerikiečių investicijos Vidurio Rytų Europos šalyse didėja labai menkai. JAV ekonominių interesų mažėjimo pavyzdžiu tapo Lietuva. „*Williams International*“ pasitraukimas buvo šokas Lietuvos politi-

¹⁹² Benjamin S. C. „The Arcana of Empire and the Dilema of American National Security“, 182–189.

¹⁹³ U.S. Census Bureau. *Statistical Abstract of the United States*, 2004–2005, 814–817. <<http://www.census.gov>> [žiūrėta 2004 12 15].

kams, tačiau panašūs procesai vyko ir kitose Vidurio Rytų Europos šalyse. JAV investicijų Šiaurės Europos valstybėse dinamika skiriasi nuo padėties Vidurio Rytų Europoje. Nuo 1990 iki 2003 m. amerikiečių investicijos Danijoje, Norvegijoje, Suomijoje ir Švedijoje padidėjo nuo 8,3 mlrd. iki 42,1 mlrd. JAV dolerių – tai sudaro 2,3 proc. visų JAV investicijų pasaulyje, arba 4,4 proc. investicijų Europoje. Tuo tarpu Didžiajai Britanijai tenka 28 proc., Olandijai – 18 proc., Šveicarijai ir Vokietijai – po 9 proc., Prancūzijai – 5 proc. JAV investicijų Europoje¹⁹⁴.

8 pav. JAV kapitalo srautai į Vidurio Rytų ir Šiaurės Europą (mlrd. JAV dolerių)¹⁹⁵

Specifinė bendradarbiavimo sritis lieka gynybos pramonė. Technologinis Europos ir JAV skirtumas kol kas nemažėja, o amerikiečiams investuojant į naujas technologijas turėtų tik didėti. JAV pramonė labai nori įsitvirtinti Vidurio Rytų Europos rinkose, o narystė NATO ir

¹⁹⁴ Ten pat, 806.

¹⁹⁵ U.S. Department of Commerce. Bureau of Economic Analysis. „International Economic Accounts“. <<http://www.bea.doc.gov/bea/di1.htm>> [žiūrėta 2004 12 15].

su tuo susiję išipareigojimai – turėti modernias ir veiksmingas pajėgas – skatina šalis įsigyti modernią ginkluotę. 2000–2002 m. naujų NATO narių BVP dalis, skiriama gynybai, padidėjo nuo 1,86 proc. 2000 m. iki 2,11 proc. 2002 m. ir 2003 m. pasiekė beveik 10 mlrd. JAV dolerių. Vis dėlto JAV vis dažniau pasigirsta nerimo balsų po to, kai 2003 m. Čekija nusprendė sumažinti gynybos biudžetą argumentuodama tai siekiu atstatyti potvynių nusiaubtas čalies dalis¹⁹⁶. Tai paskatino rezoliucijoje dėl prisijungimo protokolų ratifikavimo JAV Senatą nurodyti, kad trejus metus iš eilės naujosios NATO narės turės pateikti metinius pranešimus, kuriuose, be kita ko, būtina nurodyti nacionalinio biudžeto gynybos išlaidas¹⁹⁷.

*4 lentelė. Naujų NATO narių karinių išlaidų dinamika (mln. JAV dolerių, lyginamosiomis 1994 m. kainomis)*¹⁹⁸

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Bulgarija	235	273	309	319	353	356	364
Čekija	839	923	1 002	1 031	1 110	1 151	1 274
Estija	50	53	66	78	91	109	123
Latvija	40	43	56	70	88	144	170
Lenkija	3 061	3 179	3 103	3 046	3 061	3 123	3 235
Lietuva	81	141	121	190	212	223	268
Rumunija	1 199	1 089	983	936	981	976	1 086
Slovakija	482	377	329	342	386	390	391
Slovėnija	260	260	244	222	267	298	324
Vengrija	718	647	745	801	885	925	1 003
IŠ VISO:	8 962	8 983	8 957	9 035	9 435	9 697	10 241

¹⁹⁶ Čekijos gynybos ministras Jaroslavas Tvrdikas atsistatydino dėl planuojamo išlaidų ginkluotosioms pajėgoms mažinimo. Dauguma jo reformų priklausė nuo vyriausybės pažado, kurį ji davė NATO, skirti ginkluotosioms pajėgoms 2,2 proc. BVP. BNS. „Čekijos gynybos ministras dėl išlaidų mažinimo atsistatydino“. 2003 m. gegužės 29 d.

¹⁹⁷ JAV Senato Šiaurės Atlanto sutarties ratifikavimo dokumentus galima rasti: <<http://www.senate.gov>> (Protocols to North Atlantic Treaty of 1949 on Accession of Bulgaria, Estonia, Latvia, Lithuania, Romania, Slovakia and Slovenia. Treaty Doc. 108-4). Svarstymo data – 2003 m. gegužės 8 d. Papildomos sąlygos naujoms narėms išvardytos trečioje dokumento dalyje (Section 3, Conditions).

¹⁹⁸ *SIPRI Yearbook: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press, 2004, 340–349.

Didėjantys gynybos biudžetai ir stiprėjanti amerikiečių įtaka ne-garantavo, kad didelė JAV gynybos pramonės produkcijos dalis keliaus į šalis, kurios neseniai tapo naujomis NATO narėmis. Čekijai, Lenkijai ir Vengrijai teko atlaikyti didžiulį JAV ir Europos vyriausybės politinį spaudimą dėl naikintuvų pirkimo sutarčių – valstybės konkuravo tarpusavyje siūlydamos pirkti savo šalyse gaminamą produkciją¹⁹⁹. Kol kas didžiausias gynybos pramonės sandėris buvo Lenkijos sprendimas 2002 m. pirkti 46 amerikiečių naikintuvus F16. JAV prezidentas G. W. Bushas ta proga pareiškė: „Dabar JAV neturi Europoje geresnio draugo už Lenkiją.“²⁰⁰ Lenkijos apsisprendimas sukėlė nemažą Prancūzijos ir Švedijos politikų, kurie agitavo Lenkiją pirkti europietišką produkciją, susierzinimą.

Lietuva Vidurio Rytų Europos regione įsigijo bene daugiausiai JAV gynybos pramonės produkcijos. Lietuva įsigijo taktinio ryšio priemonių iš *Harris Corp.*, prieštankinių sistemų *Javelin* iš *Lockheed Martin* ir *Reytheon Corp.* ir pasirašė sutartį įsigyti JAV bendrovių „*Hughes Missile System Company*“ ir „*General Dynamics/Raytheon Corp.*“ gaminamų priešlėktuvinių raketinių sistemų *Stinger*²⁰¹. Investicijos į amerikiečių produkciją leidžia sulaukti didesnio JAV susidomėjimo Lietuva, nors taip pat gali sukelti Europos gamintojų nepasitenkinimą.

Lietuvos, kaip regioninės valstybės, reikšmė JAV didžiojoje strategijoje

Vykstant antiteroristinei kampanijai, Lietuvos, kaip ir kitų regiono valstybių, statusas JAV pasikeitė. Iki šiol Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regionas buvo suvokiamas kaip Rusijos stabdymo įrankis. JAV įsitraukus į karą su terorizmu, Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų ir Šiaurės

¹⁹⁹ JAV ambasadorius Čekijoje C. Stapletonas pareiškė, kad Čekijos ir JAV santykiai gali nukentėti, jei Čekija vietoj amerikiečių naikintuvų F16 pasirinks Čvedijoje gaminamus JAS39 Gripen. Crosby A. „Czechs in Diplomatic Dogfight Over Jet Purchase“. *Reuters*, 2003 m. gruodžio 15 d.

²⁰⁰ Hoagland J. „Allies in a New Era“.

²⁰¹ BNS. „Lietuvos kariuomenė bus apginkluota „Stinger“ raketomis“. 2002 m. spalio 11 d.

Europos valstybės, tampa Amerikos interesų ir vertybių sklaidos įrankiu. Iki šiol JAV daugiausia dėmesio skyrė šio regiono stabilizavimui, o po NATO plėtros ji laukia paramos savo tikslams įgyvendinti. Pamažu Lietuva iš saugumo vartotojos tampa saugumo eksportuotoja. Nuo Lietuvos aktyvumo remiant JAV užsienio politiką priklauso Lietuvos galimybės veikti JAV administraciją.

Geriausias tokio poveikio įrodymas – JAV Senato debatai dėl naujų narių stojimo į NATO protokolų ratifikavimo. Trylika Senato narių pateikė konkrečius argumentus, kodėl reikia priimti naujas valstybes. Patys svarbiausi argumentai jiems buvo ne geostrateginiai motyvai, o demokratijos ir laisvės plėtra ir naujų narių pagalba kovojant su terorizmu. Neatsitiktinai už tai, kad būtų ratifikuoti Lietuvos, Latvijos, Estijos, Slovakijos, Slovėnijos, Bulgarijos ir Rumunijos prisijungimo prie NATO protokolai, balsavo 96 senatoriai, prieš – nė vienas iš visų 100 Senato narių. Tuo tarpu 1998 m. rugpjūtį JAV Senate balsuojant dėl Lenkijos, Čekijos ir Vengrijos prisijungimo prie Aljanso ratifikavimo už balsavo 80, prieš – 19 narių²⁰² (žr. 5 lent.).

Kita vertus, Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos šalys negali amerikiečiams pasiūlyti tokių pajėgumų, be kurių JAV negalėtų veikti vienašališkai. Antiteroristinė kampanija yra puikus tokio santykio pavyzdys. JAV vertina šalių dalyvavimą, tačiau jų atsisakymas dalyvauti jos nesustabdytų. Regiono valstybių reikšmė galėtų padidėti, jeigu jos turėtų tokių pajėgumų, kurių neturi kitos valstybės ir pati Amerika, arba būtų didžiulis tokių pajėgumų trūkumas. Tai galėtų būti žvalgybinė informacija, patirtis dirbant su tam tikrais specifiniais regionais, specializuoti kariniai daliniai, aukštųjų technologijų gaminiai ir panašiai.

Politinė parama JAV veiksmams yra ne mažiau svarbus įtakos Vašingtonui elementas. Lietuva, kaip ir kitos regiono valstybės, veiktamos NATO ir ES viduje, turės galimybių iš vidaus veikti šių organizacijų priimamus sprendimus, reikšmingus transatlantiniams santykiams. Lietuva karu su kitomis proamerikietiškomis kaimynėmis, kaip ES narė ir Rusijos kaimynė, vaidina svarbų geostrateginį vaidmenį JAV di-

²⁰² BNS. „JAV Senatas vienbalsiai pritarė 7 valstybių stojimui į NATO“. 2003 m. gegužės 8 d.

džiojoje strategijoje formuojant JAV politiką ES valstybių ir Rusijos atžvilgiu. Šis politinio bendradarbiavimo fonas aiškiai kontrastuoja su silpna ekonomine šalių priklausomybe. Lietuvos ir JAV saugumo santykiai yra pagrįsti daugiausiai bendrais saugumo interesais, tuo tarpu kitos valstybės – Vokietija ar Rusija, turi didesnių ekonominių svertų. Kaip ši priklausomybė veiks geostrateginę regiono pusiausvyrą, analizuojama kituose skyriuose.

*5 lentelė. Argumentai už NATO plėtrą
JAV Senato debatuose dėl Aljanso plėtros²⁰³*

Argumentas už priimamų šalių narystę NATO	Kategorija	Senatorių skaičius
priimamų šalių dalyvavimas antiteroristinėje koalicijoje	pajėgumai	9
priimamų šalių dalyvavimas taikos palaikymo operacijose	pajėgumai	6
reformuotos valstybių kariuomenės stiprins bendrą NATO šalių pajėgumą	pajėgumai	5
nauji pajėgumai padės užpildyti tam tikras nišas, specializacija	pajėgumai	3
demokratijos plėtra	vertybės	9
laisvės idealų sklaida	vertybės	3
antisemitizmo mažinimas	vertybės	2
V10 solidarumas, proamerikietišku valstybių stiprinimas	geostrategija	5
naujų narių teritorijose galima steigti JAV karines bazines	geostrategija	2

²⁰³ Skaičiavimai atlikti remiantis JAV Senato debatų dėl NATO plėtros, vykusių 2003 m. gegužės 7 d., stenograma. U.S. Senate. Legislation and Records Home. NATO Expansion Debate.

LIETUVA – GEOSTRATEGINĖS PUSIAUSVYROS EUROPOJE DALIS

JAV nacionalinio saugumo strategija teigia, kad Europa yra svarbiausias JAV partneris kuriant stabilumą pasaulyje ir įgyvendinant nacionalinius interesus²⁰⁴. JAV prezidentas G. W. Bushas 2001 m. kalbėdamas Varšuvoje pabrėžė: „Europoje ir Amerikoje visi supranta pagrindinę praėjusio amžiaus pamoką – kai Europa ir Amerika nesutaria, istorija nusidažo juodomis spalvomis. Kai Europa ir Amerika yra partnerės, nė viena tironija negali prieš mus atsilaikyti.“²⁰⁵ Oficialiai JAV stipriai remia tolesnę Europos integraciją ir Europos projekto plėtrą į kitas šalis. „JAV sveikina Europos vienybę ir jos stabilumą. Mes remiame suderintą su NATO didesnę Europos Sąjungos vaidmenį užtikrinant Europos saugumą.“²⁰⁶ JAV parama Europos integracijai turi keletą svarbių išimčių – atskiros nuo NATO europinės gynybos plėtra susilaukia aštrios JAV kritikos. Federacinė ir galinti pati užsitikrinti savo gynybą Europa taptų savarankiška veikėja, galinčia mesti iššūkį hegemonui. JAV dominavimo strategijai įgyvendinti reikalinga proamerikietiška Europa, kuri remtų Ameriką, o ne konkuruotų su ja sprendžiant svarbiausius nacionalinio saugumo klausimus.

JAV siekis sukurti laisvą, vieningą ir proamerikietišką Europą nebūtinai atspindi europiečių požiūrį į tarptautinę sistemą ir JAV vietą joje. JAV galios, ypač karinės, didėjimas pasireiškė polinkiu į vienašalius veiksmus ir susilaukė neigiamos europiečių reakcijos. M. Mastanbuno nuomone, „dėl vienpolės sistemos dominuojančios valstybės padėtis tampa pavydėtina – jos niekas nevaržo ir ji turi visišką veiksmų laisvę. Kita vertus, dominuojanti valstybė yra bejėgė išlaikyti šią sau

²⁰⁴ *The National Security Strategy of the United States of America*, 25.

²⁰⁵ U.S. Department of State. „President George W. Bush, Address to Warsaw University“. Warszawa, 2001 m. birželio 15 d. <<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2001/3662.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

²⁰⁶ Ten pat.

palankią tarptautinės sistemos padėtį²⁰⁷“. JAV elgesys visiškai atitiko neorealistų prognozes, kad nevaržoma hegemonija savo elgesiu gali pati išprovokuoti kitas valstybes sudaryti jai atsvarą, nes nekontroliuojami jos veiksmai ima kelti pavojų tarptautiniam stabilumui. J. Vaisse’as duodamas parodymus JAV Kongreso Užsienio reikalų komitete, įspėjo, kad kuriamą tarptautinę sistemą galima apibrėžti kaip „besiremiančią naujomis taisyklėmis, kurios kyla iš galios, o ne iš pirmavimo“²⁰⁸. J. Vaisse’o nuomone, geriausia metafora, apibūdinanti naują sistemą, yra karaliaus dvaras, kur „kiekvieno jos nario galia remiasi ne jo savybėmis, bet artumu karaliui, kuris kyla iš besąlygiško lojalumo jo asmeniui“²⁰⁹. Vienašališkumo didėjimas skatina ieškoti pusiausvyros, sudaryti galios atsvarą, ypač toms valstybėms, kurios nuo seno turi tam ambicijų. Europoje tai pasireiškia mėginimais dar labiau integruoti ES, paverčiant ją nauju galios centru tarptautinėje sistemoje.

Šiuo atžvilgiu JAV ir Europos santykiams svarbiausias yra atsvaros dominuojančiai valstybei sudarymo ir europinio galios centro atsiradimo klausimas. Daugumos neorealistų, pavyzdžiui, K. Waltzo, nuomone, vienpolėje sistemoje kitos valstybės sieks sudaryti atsvarą dominuojančiai galybei, o vienpolė sistema anksčiau ar vėliau virs daugiapole²⁰⁹. Pagal galios pusiausvyros teoriją kitų valstybių pastangos sudaryti dominuojančiai jėgai atsvarą tiesiogiai priklauso nuo šios elgesio užsienio politikos srityje. Daugiapolės sistemos susidarymas tėra laiko klausimas. K. Waltzo manymu, nauja tarptautinių santykių struktūra negali atsirasti iš karto, tačiau „daugiapolė sistema jau kyla prieš mūsų akis – trumparegiams ji yra dar už horizonto, bet pagal visą balansavimo logiką anksčiau ar vėliau ji turi atsirasti“²¹⁰. Tiesa, vienpolėje sistemoje pu-

²⁰⁷ Mastanduno M. „Preserving the Unipolar Moment“.

²⁰⁸ Vaisse J. „The Future of Transatlantic Relations: A View from Europe“. Testimony to the US House of Representatives Subcommittee on Europe. 2003 m. birželio 11 d. <http://wwwa.house.gov/international_relations/euhear108.htm> [žiūrėta 2003 09 01].

²⁰⁹ Mastanduto M., Kapstein E. „Realism and State Strategies after the Cold War“.

²¹⁰ Waltz K. „Evaluating Theories“, 913–918.

sausvyros paieška nėra užprogramuota – „JAV elgesys gali paveikti daugumos didžiųjų valstybių skaičiavimus ir leisti joms prieiti prie išvados, kad joms paprasčiausiai neapsimoka kurti pusiausvyros“²¹¹. Šiuo požiūriu greitas vienpolės sistemos virtimas daugiapole sistema nėra neišvengiamas ir gali ilgai užtrukti.

Taigi JAV, siekdama išlaikyti vienpolę tarptautinės sistemos būklę ir nenorėdama sukurti prielaidų kitiems tarptautinės sistemos veikėjams sudaryti atsvarą jos galiai, privalo aktyviau taikyti bendradarbiavimo strategiją, daugiau remtis „švelniąja galia“, kurti pozityvią darbo tvarkę ir kiek galėdama įsiklausyti į partnerių norus ir interesus. Vienašaliai veiksmai ar arogancija tik pagreitintų kitų valstybių ar jų blokų norą sudaryti atsvarą dominuojančiai valstybei ir varžyti jos veiksmus. Pagal S. Walto grėsmės pusiausvyros teoriją agresyvi JAV politika turėtų išprovokuoti kitas šalis griebtis balansavimo politikos, t. y. skatintų Europos valstybių koalicijos, kaip nevaržomos amerikiečių galios atsvaros, susidarymą²¹². Tad JAV strategija galėtų susidėti iš dviejų pagrindinių elementų: pirma, iš pastangų neišprovokuoti Europos valstybių baimės ir susirūpinimo dėl JAV ir svarbiausių jos sąjungininkų Europoje galios disbalanso; antra, iš pastangų silpninti Europos integraciją iš vidaus neleidžiant susikurti vieningam galios centrui ir išlaikant saugumo požiūriu susiskaldžiusią Europą.

Šie JAV strategijos elementai ypač didelę reikšmę turės mažesnėms Europos valstybėms. Šiaurės Europa ir Vidurio Rytų Europa yra mažųjų valstybių regionai, kurių elgesį labai veikia tarptautinės sistemos struktūra, ir jį galima aiškinti tiek galios, tiek grėsmės pusiausvyros teorijomis²¹³. Pirmuoju atveju mažosios valstybės yra linkusios sudaryti atsvarą didesnėms ir atkurti galios pusiausvyrą, todėl regione neišgalės nė viena valstybė, antruoju – mažosios valstybės spręs, ieškoti

²¹¹ Mastanduno M. „Preserving the Unipolar Moment“.

²¹² Ten pat.

²¹³ Kramer M. „Neorealism, Nuclear Proliferation and East-Central European Strategies“. Kn. Kapstein E., Mastanduno M. (sud.) *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*. New York: Columbia University Press, 1999.

pusiausvyros ar „plaukti pasroviui“, vertindamos ne tai, kuri valstybė yra stipriausia, o tai, kuri kelia didžiausią grėsmę. Tiesa, dažnai stipriausia valstybė ir yra didžiausios grėsmės šaltinis, bet tai nėra taisyklė. Taigi Šiaurės ir Vidurio Europos valstybės gali taikyti tiek JAV, tiek Europos didžiosioms valstybėms skirtingas strategijas. Jų pasirinkimą lems tiek galios pasiskirstymas regione, tiek didžiųjų valstybių skelbiamos pasaulio vizijos.

Skirtingos Europos vizijos

Europos valstybių požiūris į vienpolę pasaulio sandarą ir hegemono vietą joje turi esminių skirtumų. Yra du pagrindiniai požiūriai. Pirma, Europa gali pripažinti Amerikos pirmavimą ir veikti kaip JAV interesų palaikytoja pasaulyje. Tai Didžiosios Britanijos ir kitų palankių Amerikai valstybių požiūris. Jis priimtinas amerikiečiams. Antrasis požiūris, kad su JAV reikia bendrauti ją varžant, kitaip tariant, tramdant ir civilizuojant amerikiečius, nėra JAV didžiosios strategijos dalis²¹⁴.

Šaltojo karo metais dviejų požiūrių takoskyra buvo derinama NATO ir kitose organizacijose. Bendros vertybės ir bendri priešai siejo Vakarų Europą su JAV, o penkiasdešimt metų vyravusi transatlantinė partnerystė imta laikyti savaime suprantamu dalyku. Tačiau XXI a. pradžioje kilo konceptualių JAV ir kai kurių Europos valstybių nesutarimų dėl būsimos pasaulio tvarkos modelio. Todėl nemažai tyrinėtojų ir ekspertų šiandien atrodo, kad JAV ir (Vakarų) Europos strateginė sąjunga, kuri suvaidino tokį svarbų vaidmenį šaltojo karo laikais, patiria gilią krizę. „Jeigu transatlantinių santykių perspektyvą vertinsime atsižvelgdami į jų būklę nuo XVIII a. pabaigos iki XXI a., turėsime konstatuoti, kad XX a. antros pusės strateginė partnerystė toli gražu nėra toks natūralus ir savaime suprantamas dalykas, kaip mes paprastai linkę manyti, ir vargu ar reikia remtis prielaida, jog ji truks amžinai.“²¹⁵

²¹⁴ Kagan R. „Strategic Dissonance“, 138.

²¹⁵ Nekrašas E. „Lietuvos užsienio politika po Prahos“.

Didžiausią grėsmę JAV dominavimui Europoje kelia ES centralizacija, kurios rezultatas nėra aiškus, bet kryptis yra matoma – vis didesnė valstybių narių integracija ir Europos vaidmens pasaulinėje arenoje didinimas, o tolesnėje ateityje – atsvaros JAV dominavimui sudarymas. Prancūzijos ir Vokietijos ašis visada buvo Europos integracijos variklis. Tai, kad šių dviejų svarbiausių ES valstybių strateginė vizija nesutampa su JAV pasaulio vizija, lemia JAV pasipriešinimą Prancūzijos ir Vokietijos siūlomam federaciniam ES modeliui, kuriame užsienio ir saugumo politikoje ES veikia kaip vientisas darinys²¹⁶.

Prancūzijos tikslas – daugiapolis pasaulis. Prancūzijos užsienio reikalų ministras H. Vedrine aiškiai sako: „Nedarykime klaidos – pasirinkimas yra iš dviejų skirtingų pasaulio vizijų.“²¹⁷ Tai apeliavimas į XIX a. Europos galios pusiausvyrą, kuri apie šimtą metų padėjo tvarkyti Europos reikalus ir palaikyti joje taiką. Prancūzija nori matyti save prie vieno stalo kartu su kitomis pasaulio galybėmis. Tokios vizijos problema yra JAV dominavimas ir vienpolės sistemos stiprėjimas. Prancūzijos tikslas – jos vadovaujamo atsvaros bloko sukūrimas, kuris varžytų JAV ir neleistų jai veikti vienašališkai, neatsižvelgus į Prancūzijos nuomonę²¹⁸. Prancūzišką Europos viziją tiksliausiai apibūdino Prancūzijos prezidentas J. Chiracas: „Europos Sąjunga turi tapti vienu iš tarptautinės pusiausvyros polių, pasižyminčių visomis tikrajai galybei būdingomis vertybėmis.“²¹⁹ Bendra gynybos ir saugumo politika ar net viena Europos kariuomenė yra vienas iš savarankiško poliaus atributų.

Prancūzija NATO plėtrą automatiškai suvokia kaip JAV įtakos plėtrą, todėl šis procesas nesulaukė didelės Prancūzijos paramos. Prancū-

²¹⁶ ES Konstitucijos variantas su komentarais buvo paskelbtas oficialiame Konvento puslapyje: <<http://european-convention.eu.int/>> [žiūrėta 2003 09 01].

²¹⁷ Vinocur J. „After the Iraq War, a New Balancing Act in U.S.–European Relations“. *International Herald Tribune*, 2003 m. gegužės 13 d.

²¹⁸ Stratfor. „The European Question“. 2003 m. kovo 5 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

²¹⁹ Kupchan C. „The Waning Days of the Atlantic Alliance“. Kn. Heurlin B., Rasmussen M. (sud.) *From Challenges and Capabilities: NATO in the 21 Century*. Copenhagen, 2003, 27.

zija siekia, kad visos Europos valstybės laikytųsi požiūrio, jog ES, o ne NATO yra pagrindinė Europos saugumo organizacija ir saugumo garantas. Per Latvijos ir Prancūzijos prezidentų susitikimą J. Chiracas pareiškė, kad NATO daugiau nėra aktuali. Aukštas Latvijos diplomatas po to sakė: „Mes buvome šokiruoti. Dabar mes žinome, kokią Europą Prancūzija nori sukurti.“²²⁰ Prie NATO niveliacijos ypač prisideda ir ES karinės galios kūrimas, leidžiantis jai imtis ribotų karinių operacijų. Prancūzijos ambicijos siekia dar toliau – buvęs Prancūzijos premjeras L. Fabiusas pasiūlė „pradėti kurti Europos gynybines pajėgas. Pirmiausia reikia kuo skubiau sujungti Prancūzijos ir Vokietijos karines pajėgas. Ši iniciatyva paskatintų prisidėti ir kitas Europos valstybes – Jungtinę Karalystę, Ispaniją ir Italiją. Jei Europa dels, tai pasaulis neišvengs JAV, o ateityje – ir Rusijos su Kinija vienašalių veiksmų ir sprendimų.“²²¹ Nors kuriamų ES karinių darinių galimybės kol kas yra mažos, bet kai kurie iš jų jau pradėjo dubliuoti NATO funkcijas.

Prancūzija remia ES projektą, nes mato jame visų pirma savo galybės atkūrimo būdą. Dar Šarlis de Golis propagavo Europą nuo Atlanto vandenyno iki Uralo, o centras, savaime aišku, būtų Paryžius. Prancūzija tiki, kad ji yra Europos ateitis, o „senoji“ Europa yra visos tos valstybės, kurios vis dar laikosi įsikibusios transatlantinių santykių²²². Tačiau kad pasiektų tikrą pergalę, Prancūzijai, R. Kagano nuomone, pirma, teks sumenkinti NATO vaidmenį sprendžiant tarptautines krizes, antra, vyrauti ES, kuri vis sunkiau atlaiko prancūzų spaudimą. Trečia, Paryžiui reikės išlaikyti JT Saugumo tarybos autoritetą ir galią. Tokiems planams gali pasipriešinti ne vien JAV, bet ir Vokietija²²³.

Vokietijos Europos idėja skiriasi nuo prancūziškos jos versijos. K. Voigto nuomone, „stipri Europa kuriama ne kaip atsakas į JAV dominavimą, tai nėra naujo galios centro kūrimas. Europa turi likti svarbi

²²⁰ Dempsey J., Dombay D., Parker G. „After Iraq“. *Financial Times*, 2003 m. balandžio 16 d.

²²¹ Fabusse L. „Better World Need Stronger Europe“. *Financial Times*, 2003 m. kovo 27 d.

²²² Kagan R. „Lost Battle of France“. *Washington Post*, 2003 m. sausio 24 d.

²²³ Ten pat.

JAV partnerė.²²⁴ Priešingai nei Prancūzija, Vokietijos užsienio reikalų ministras J. Fischeris 2003 m. vasarą per savo vizitą JAV dėstydamas vokišką pasaulio viziją pabrėžė transatlantinę ryšį, partnerystę su JAV ir NATO reikšmę: „Europa gali būti stipri tik bendradarbiaudama, o ne varžydama su JAV.“²²⁵ G. Melloanas *Wall Street Journal* ta proga rašė, kad „Vokietija pasirinko – ir tas pasirinkimas nėra Prancūzija“²²⁶. Vokietijos prieštaravimą karui Irake lėmė veikiau pacifizmas ir užsienio politikos daugiašališkumas, o ne daugiapolio pasaulio vizija²²⁷. Vokietija vadovaujasi koncepcija, kad jai ES plėtra reiškia tiek praeties blogybių atpirkimą, tiek pagrindinės pozicijos būsimoje Europoje užsitikinimą. Berlynas, o ne Paryžius yra geografinis išsiplėtusios ES centras.

ES plėtra į Rytus turėtų sustiprinti tokią pačią ir Vokietijos kryptį. Naujos šalys taps reikšmingesnės tiek instituciniu (balsai NATO ir ES Taryboje), tiek ekonominiu (prekybos, investicijų apimtis turėtų tik didėti) atžvilgiu²²⁸. Didėjanti Vidurio Rytų Europos valstybių svarba gali neigiamai atsiliesti Vokietijos ir Prancūzijos ašiai, ypač svarstant svarbius saugumo klausimus, kuriais naujųjų NATO ir ES narių pasaulio vizija nesutampa su Prancūzijos įsivaizdavimu. Rytų krypties stiprėjimas Prancūzijai reiškia menkesnes galimybes panaudoti Vokietiją kaip įrankį siekiant išlaikyti savo įtaką ir dominavimą ES²²⁹. Konstruodama

²²⁴ Rhoads Ch. „French Word, German Accent: Rapprochement in Schroeder’s Government: the First Settlings of Peace with the US Take Root“. *Wall Street Journal*, 2003 m. kovo 25 d.

²²⁵ Melloan G. „Germany Makes a Choice, And It Isn’t France“. *Wall Street Journal*, 2003 m. liepos 22 d.

²²⁶ Ten pat.

²²⁷ Vinocur J. „Berlin Says Europeans Need Close Bonds To U.S“. *International Herald Tribune*, 2003 m. birželio 17 d.

²²⁸ Vokietijos statistikos biuro duomenimis, 10,5 proc. Vokietijos importo ir 8,9 proc. eksporto keliauja į Vidurio Rytų Europos šalis. Tikėtina, kad ateityje šių šalių dalis Vokietijos užsienio prekyboje didės, nors jau dabar ji prilygsta Vokietijos užsienio prekybai su Prancūzija (10,1 proc.).

Federal Statistical Office of Germany. „Ranking of Germany’s Trading Partners in Foreign Trade“. 2003. <http://www.destatis.de/e_home.htm> [žiūrėta 2003 09 01].

²²⁹ Franchi L. H. „Meeting Spain’s PM at his Ranch, Bush Signals a New View of Europe“. *Christian Science Monitor*, 2003 m. vasario 21 d.

politiką JAV atžvilgiu, Vokietija pateikia ne daugiapolio pasaulio, o „daugiašališkumo“ formuluotę. Tai tarpinis dviejų kraštutinių – JAV dominavimo palaikymo ir daugiapolio pasaulio kūrimo – variantas²³⁰. Faktiškai daugiašališkumas reiškia sutikimą su vienpoliu pasaulio modeliu, tačiau nesutikimą, kad dominuojanti valstybė gali elgtis nevaržoma²³¹. Tiek Vokietija, tiek Prancūzija siekia, kad JAV atsižvelgtų į jų požiūrį priimant tokius strateginius sprendimus kaip karo Irake pradžia.

Taigi ES plėtra ir būsimos jos perspektyvos yra nevienodai suprantamos abiejuose „integracijos ašies“ valstybėse. Vokietijai tai visų pirma suteikia galimybių įtvirtinti savo ekonominio dominavimo sritį ir užsitikrinti pagrindinę poziciją būsimoje ES, Prancūzijai tai svarbu siekiant plėsti Europos eksperimento galią kuriant atsvarą JAV hegemonijai. Abi šios vizijos, vedančios į vieningą Europą, JAV didžiosios strategijos požiūriu yra nepriimtinos tarptautinės sistemos plėtros alternatyvos.

Proamerikietiškas regionas

Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybės, yra skirtingų Europos vizijų kovos laukas. Prancūzija, Vokietija, Rusija tam tikrais istorijos laikotarpiais siekė užsitikrinti šio regiono kontrolę. Vidurio Rytų Europa istoriškai buvo Vokietijos ir Rusijos įtakos pasidalijimo objektu – „Teutonų ordinas, Prūsija, hitlerininkai randa panašų atvaizdą regiono gyventojų galvose kaip ir totoriai, moskoviečiai ar sovietai. Vidurio Rytų Europos šalys faktiškai turi tik dvi strategines alternatyvas – būti periferijoje arba būti „per vidurį“. Vokiečių istorikai šias šalis kartais vadina „Mitteleuropa“, reiškiančia „vidurinę“ Europą.

²³⁰ „Playing All Sides – Germany’s Emerging Foreign Policy Soft Talk in Washington Does not Mark a Retreat from Independence“. *The Economist*, 368 (8343), 2003 m. rugsėjo 27 d. <<http://www.economist.com>> [žiūrėta 2003 12 01].

²³¹ R. Kagano nuomone, didžiosios valstybės siekia ne daugiapoliškumo, bet „garbingo vienašališkumo“. Jos nori JAV sąskaita didinti savo prestižą ir turėti ekonominės naudos, t. y. būti *free-riders*. Žr.: Kagan R. „The Benevolent Empire“. *Foreign Policy*, 111, 1998, 24–36.

Vidurio Rytų Europos šalių politikai savitai interpretavo šią sąvoką su-
teikdami jai kitą atspalvį. Čia taip atsirado terminas *Central Europe*. Vis
dėlto būti centre ar viduryje (angl. *in the centre or in the middle*) nėra tas
pats. Centrinės valstybės pačios kuria istoriją, tuo tarpu vidurinės tėra
jos objektas.²³²

Dėl tokios specifinės istorinės padėties Vidurio Rytų europiečiai
vengia tiek Rusijos, tiek Vokietijos iškilimo. Todėl A. Liebichas teigia,
kad net tie vidurio europiečiai, kurie nėra entuziastingi NATO šalinin-
kai, nori būti Amerikos aljanso dalis²³³. Jie nemėgsta rusų, yra atsargūs
su europiečiais ir myli amerikiečius. Būtent jiems Europoje prieš pen-
kiasdešimt metų galiojusi taisyklė: „*keep russians out, americans in and
germans down*“, išlieka aktuali. Jiems NATO plėtra garantuotų ne ku-
rios nors iš kontinentinių valstybių, o JAV dominavimą Europoje ir re-
gione, kuris ilgą laiką buvo Rusijos ir Vokietijos varžybų vieta. R. As-
musas pirmuoju NATO plėtros etapu atkreipė dėmesį, kad trijų Vyšeg-
rado grupės valstybių (Lenkijos, Vengrijos ir Čekijos) narystės Aljanse
logika buvo paprasta – Vyšegrado šalys „vis dar bijojo Rusijos. Jos ne-
pasitikėjo didžiausiomis Vakarų Europos valstybėmis. Jos pasitikėjo
Amerika.“²³⁴

Lietuvos istorinė patirtis taip pat padarė jos lyderius ypač jautrius
bet kokiems Rusijos politikos pokyčiams. Pasibaigus šaltajam karui Ru-
sijos vaidmuo pasaulyje labai pasikeitė, Maskva prarado didžiosios ga-
lybės statusą. Tai Lietuvai labai naudinga permaina. Narystė NATO ir
ES reiškia, kad Baltijos šalys neribotam laikui išbraukiamos iš ekspan-
sionistinių Rusijos planų. Tačiau visiškas pasitraukimas iš Rusijos orbi-
tos yra sunkiai įmanomas visų pirma dėl Maskvos turimų ekonominių
svertų. Šie dar sustiprės, kai Maskva ir toliau sėkmingai plėtės savo
strateginę partnerystę su ES energetikos srityje ir turės didelę įtaką ES

²³² Liebich A. „East Central Europe: The Unbearable Tightness of Being“. Yale University, Historical Roots of Contemporary and Regional Issues, Occasional Paper Series, N 15, 1998.

²³³ Ten pat.

²³⁴ Asmus R. *Opening NATO's Door*. New York: Columbia University Press, 2002, 23.

9 pav. Proamerikietiška Europa

šalių energetikos sektoriui. Rusija vis dar laiko Lietuvą gyvybinių interesų zona, tik jų įgyvendinimo priemonės daugiausia bus ekonominės. Vienas iš skaudžiausių Lietuvai būtų ekonominis spaudimas, kuriuo siekiama veikti sprendimų priėmimą. Narystė ES garantuoja tam tikrą apsaugą nuo panašių poveikio priemonių, tačiau nesprendžia pagrindinės Lietuvos geopolitinės dilemos. Jeigu Lietuva būtų tik ties dviejų galios centrų (Vokietijos ir Rusijos) interesų sankirta, regionas liktų geopolitinės įtampos zona ir atspindėtų šių dviejų galios centrų tarpusavio santykius. Lietuvai, kaip ir kitoms Vidurio Rytų Europos regiono valstybėms, reikalinga trečioji jėga regione. Ji minimizuotų pirmų dviejų kuriamą įtampą ir regiono valstybėms suteiktų daugiau veiksmų laisvės ir galimybę keisti savo politiką jų atžvilgiu. Tokia jėga galėtų būti tik JAV.

Šiaurės Europos valstybių norą matyti JAV Europoje lemia panašūs geostrateginiai motyvai. Šaltojo karo metais karinis jų saugumas priklausė nuo JAV saugumo garantijų ir gebėjimo neutralizuoti SSRS įtaką ir palaikyti subtilią Šiaurės šalių pusiausvyrą²³⁵. Todėl atlantizmas iki šiol vaidina svarbų vaidmenį Šiaurės šalių strategijoje. Danijos premjeras F. Rasmussenas dažnai pabrėžia: „Kaip maža valstybė, mes vėliau pasiklausime didžiosios valstybės nei europinėmis saugumo garantijomis, grindžiamomis Prancūzijos, Vokietijos ir Didžiosios Britanijos pusiausvyra.“²³⁶ Čvedija taip pat palaiko glaudžius ryšius su JAV, o 2001 m. karo metais neutraliteto deklaravimas slėpė neformalias JAV saugumo garantijas²³⁷. Norvegija ir Islandija, kaip NATO narės, išlaiko transatlantines nuotaikas, o Suomijai JAV parama svarbi dėl noro sudaryti atsvarą Rusijos įtakai. Ch. Browningas atkreipė dėmesį, kad „nors santūriai žiūrėjo į Baltijos šalių narystę NATO, suomiai vis dėlto energingai siekė išlaikyti JAV interesą regione. Suomiams tai gyvybiškai svarbu norint išvengti Šiaurės Europos saugumo periferizacijos ir regionalizacijos ir atspindi slaptą Rusijos revančizmo baimę.“²³⁸

Taigi Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybės siekia užsitikrinti saugumą neleidamos savo geostrateginėje aplinkoje iškilti hegemonui, kuris galėtų diktuoti sąlygas ir varžytų jų užsienio politikos laisvę ir nepriklausomybę. Mažųjų valstybių įtakos didinimas ES ir transatlantinio ryšio išsaugojimas yra esminiai jų strategijos elementai. Geostrateginiu požiūriu joms JAV yra esminis Europos galios pusiausvyros elementas ir stabilumo bei nepriklausomybės garantas, atsveriantis Vokietijos ir Prancūzijos bei Rusijos įtaką. Europos galios pusiausvyros kūrimas yra pagrindinis Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybių politiką vienijantis bruožas.

²³⁵ „From Vikings to Peacemongers; The Nordics Work Hard at Being the World's Conscience“. *The Economist*, 367 (8328), 2003 m. birželio 14 d. <<http://www.economist.com>> [žiūrėta 2003 12 01].

²³⁶ Ten pat.

²³⁷ Vitkus G. „Besikeičiantis Baltijos jūros regiono saugumo režimas“. Kn. Vitkus G. (sud.) *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2003, 107.

²³⁸ Browning Ch. „Complementaries and Differences in EU and US Policies in Northern Europe“, 25–50.

Proamerikietišką Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos orientaciją lemia ne tik geostrateginės padėties specifika, bet ir istoriniai, moraliniai ir vertybiniai kriterijai, kurie ypač ryškūs Vidurio Rytų Europos valstybėse. Draugiškus jausmus Amerikai skatina daugelis dalykų: emigrantų pasakojimai, atsklindantys per Atlantą, amžinos Amerikos svajonės galia (taip pat tos šalies populiarioji kultūra). Kita svarbi proamerikietiško priežastis – tiesiog dėkingumas²³⁹. Amerikiečiai daugiausia nusipelnė, kad išlaisvintų Vidurio Rytų Europą iš Rusijos įtakos, palaikydami ją finansiškai pereinamuoju pokomunistiniu laikotarpiu. JAV asocijuojasi su kova už laisvę ir nepriklausomybę tiek per šaltąjį karą, tiek jam pasibaigus. JAV lieka pasipriešinimo sovietams simboliu, vienintele galybe, sugebėjusia sustabdyti komunizmo plėtrą. J. Pehe rašo: „Žlugus komunizmui, dauguma Vakarų europiečių manė, kad jų Rytų kaimynai nepakankamai subrendę demokratinėms reformoms, tuo tarpu amerikiečiai naiviai tikėjimo demokratių permainų sėkme.“²⁴⁰ Visuomenės nuomonių apklausų duomenimis, Vidurio Rytų europiečiai reiškia didesnę susižavėjimą „JAV stiliumi“, nei „Europos stiliumi“ demokratija²⁴¹.

Proamerikietišką Vidurio Rytų Europos šalių piliečių orientaciją patvirtino 2003 m. pradžioje Lenkijoje atlikta sociologinė apklausa, parodžiusi, kad lenkai labiausiai simpatizuoja amerikiečiams – net 41 proc. lenkų pareiškė, jog geriausias jų šalies draugas yra JAV²⁴². Tuo tarpu vokiečiams simpatijas jaučia tik 13 proc. respondentų, prancūzams – 11 proc., vengrams – 7 proc., o čekams – 6 procentai. Bendrovės „SIC rinkos tyrimai“ Lietuvoje atlikta apklausa parodė, kad lietuviai yra vieni iš didžiausių JAV operacijų Afganistane ir Irake rėmėjų. Apklausų duomenimis, JAV veiksmų įnašą stiprinant saugumą pasaulyje teigiamai įvertino 26 proc. apklaustų šalies gyventojų, o tai gerokai daugiau už bendrą Europos vidurkį²⁴³.

²³⁹ Pehe J. „A View from Eastern Europe.“ *Foreign Policy*, 137, 2003, 33.

²⁴⁰ Ten pat.

²⁴¹ Sokolsky J. „The Power of Values or Value of Power?“

²⁴² BNS. „Lenkų draugai – amerikiečiai, o priešai – rusai ir vokiečiai“. 2003 m. vasario 5 d.

²⁴³ BNS. „Lietuviai – didžiausi JAV operacijų Afganistane ir Irake rėmėjai Europoje“. 2003 m. gegužės 14 d.

**6 lentelė. Europos valstybių piliečių
požiūris į JAV užsienio politiką (proc.)²⁴⁴**

	Ar po to, kai S. Huseino režimas buvo nušalintas nuo valdžios, galima pateisinti JAV veiksmus Irake?	Ar JAV užsienio politika turi teigiamą įtaką jūsų šaliai?
Vakarų Europa, dalyvavusi <i>ad hoc</i> koalicijoje	46	26
Vidurio Rytų Europa	35	31
Vakarų Europa, prieštaravusi karo veiksmams	23	11

Naujas „naujosios“ Europos vaidmuo

JAV skelbiamas strateginis tikslas – vieninga, laisva ir draugiška Europa, veikianti kartu su amerikiečiais kitose pasaulio dalyse. ES integracija ir kai kurių jos narių siekis padaryti ES savarankišku galios centru verčia JAV ieškoti sąjungininkų dominavimui Europoje išlaikyti. JAV tikslas yra veikti Europoje vykstančius procesus sau palankia linkme remiant panašių interesų turinčias valstybes. Todėl kiekviena valstybė, daranti įtaką galios pusiausvyrai senajame žemyne ir dalyvaujanti primant sprendimus, tampa svarbia JAV politikos dalimi. JAV politika Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybių atžvilgiu bus formuojama atsižvelgiant ne tiek į jų dydį, kiek į būsimą jų įtaką ir aktyvumą Europoje.

Didžiosios strategijos lygmeniu Šiaurės ir Vidurio Rytų Europos valstybių nuostatos sutampa – jos siekia išlaikyti transatlantinę ryšį ir

²⁴⁴ TNS 2003 m. pavasarį atliktos apklausos rezultatus pateikė „SIC rinkos tyrimai“. Rezultatai buvo pristatyti BNS 2003 m. gegužės 14 d.

JAV įtaką Europoje. Jų požiūrio dėl JAV tikslų artumas suteikia plačią erdvę tarpusavio bendradarbiavimui derinant pozicijas svarbiausiais Europos saugumo klausimais. JAV Užsienio politikos analizės instituto Baltojoje knygoje „*Strategic and Operational Implications of NATO Enlargement in the Baltic Region*“ daroma išvada, jog „Baltijos valstybės, kaip ir kitos Vidurio Rytų Europos šalys [...] nori išlaikyti JAV Europoje ir nenori, kad NATO taptų ESBO tipo organizacija“²⁴⁵. Siekdamos saugumo, daugiau dėmesio JAV skirs Vidurio Rytų Europos šalys nei, tarkime, Vokietija ar Prancūzija. Todėl plėsdama NATO į Rytus ir suteikdama „naujamajai“ Europai saugumo garantijų per būsimas ir esamas ES nares JAV išlaiko ir ateityje net galės padidinti savo įtaką išplėstoje ES. Šitaip Vidurio Rytų Europos valstybės prisidės prie vieningos, bet draugiškos JAV Europos kūrimo.

Ypač tos Vidurio Rytų Europos valstybės, kurios ribojasi su vis dar nestabilia NVS erdve, siekia išlaikyti JAV saugumo garantijas, nes ES dėl savo karinio nepajėgumo joms nėra saugumo alternatyva. JAV supranta, kad, pavyzdžiui, Lietuva, kuri ribojasi su smarkiai militaruotu Kaliningrado kraštu ir autoritarine Baltarusija, net ir tapusi ES nare, savo saugumo ir gynybos politiką pirmiausiai derins su JAV. Tai leistų amerikiečiams per Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos šalis daryti įtaką ES sprendimų priėmimui ir šitaip ginti savo nacionalinius interesus. Iš Šiaurės šalių tokį vaidmenį jau keletą dešimtmečių vaidina Danija. Ji netapo Vakarų Europos Sąjungos nare, o vėliau išsiderėjo tam tikras Maastrichto sutarties ES Bendros užsienio ir saugumo politikos nuostatų išimtis. Suteikdama karinių saugumo garantijų, JAV užsitikrina, kad šios šalys neskubins kūrimo ES karinių pajėgų, kurios ateityje leistų ES konkuruoti su JAV pasaulinėje arenoje. Po sėkmingos integracijos į NATO Vidurio Rytų Europos šalys veikiausiai taps patikimos sąjungininkės, suinteresuotos stiprinti, o ne silpninti NATO teikdamas pirmumą ES kuriamiems kariniams dariniams.

²⁴⁵ Institute for Foreign Policy (IFPA). „Analysis Strategic and Operational Implications of NATO Enlargement in the Baltic Region“, 2002, 1; Norkus R. „Lithuania’s Foreign and Security Policy Agenda Beyond 2004: Challenges and Opportunities“, 122–125.

Akivaizdžiausiai Vidurio Rytų Europos valstybių svarba išryškėjo per Irako karą. Vokietijai ir Prancūzijai griežtai nepritarus karo veiksmams, aštuoni Europos valstybių lyderiai paskelbė viešą laišką, kuriame išreiškė paramą JAV pozicijai. Po kelių dienų Vidurio Rytų Europos valstybės palaikė JAV poziciją ir čiaip dar labiau pasunkino Vokietijos ir Prancūzijos padėtį²⁴⁶. V10 pareiškimas buvo lemiamas lūžis, izoliavęs Vokietiją ir Prancūziją ir sukėlęs jų nepasitenkinimą. Savo pareiškimu V10 valstybės išreiškė ne tiek paramą JAV veiksmams Irake, kiek savo požiūrį į Europos saugumo sistemą ir nepritarimą prancūziškai ES vizijai. V10 valstybėms parėmus amerikiečių poziciją dėl karo su Iraku, pasikeitė Europos jėgų pusiausvyra, o Vokietijos ir Prancūzijos pozicija tampa mažumos pozicija į Rytus besiplečiančioje ES. Parama JAV politikai sukėlė aštrią Prancūzijos reakciją. Žinių agentūros citavo J. Chiraco per spaudos konferenciją, surengtą po neeilinio ES viršūnių susitikimo dėl Irako, pasakytus žodžius: „Jos [V10], viena vertus, nėra labai gerai išauklėtos ir ne visai suvokia pavojus, kuriuos gali sukelti pernelyg skubus susisiejimas su Amerikos pozicija.“²⁴⁷

Vidurio Rytų Europos valstybių parama JAV, taip aiškiai pasimačiusi per Irako karą, ir pasipriešinimas prancūziškai Europos vizijai ky-la iš tradicinio galios politikos supratimo – dauguma naujųjų NATO ir ES narių piktinasi Vokietija ir Prancūzija, kurios pačios pasiskyrė Europos lyderių vaidmenį²⁴⁸. Vidurio Rytų Europos valstybių Europos vizija skiriasi nuo prancūziško jos modelio, todėl Prancūzijos spaudimas sudaryti hegemonui atsvarą kelia pagrįstą naujų NATO ir ES narių pasipriešinimą. Dėl panašaus požiūrio į saugumo problematiką Vidurio Rytų Europos valstybės instinktyviai bijo ne JAV, bet Prancūzijos ir Vokietijos dominavimo Europoje – „JAV yra galingesnė, bet Prancūzija ir Vokietija yra arčiau“²⁴⁹.

²⁴⁶ „Who Speaks for Europe?“ *The Economist*, 366 (8310), 2003 m. vasario 6 d. <<http://www.economist.com>> [žiūrėta 2003 12 01].

²⁴⁷ BNS. „Chiracas užsipuolė ES kandidates už proamerikietišką poziciją“. 2003 m. vasario 18 d.

²⁴⁸ Vinocur J. „Between 2 Continents: Schroder Tries to Juggle France and U.S.“ *International Herald Tribune*, 2003 m. lapkričio 18 d.

²⁴⁹ Jervis R. „The Compulsive Empire“. *Foreign Policy*, 137, 2003, 82–87.

Neatsitiktinai NATO ir ES plėtra Rytų kryptimi JAV yra suprantama kaip geostrategiškai naudingi ėjimai, dėl kurių svarbiausiose Europos organizacijose atsiranda 7–10 naujų palankiai Amerikos atžvilgiu nusiteikusių narių, neprieštaraujančių dėl JAV dominavimo pasaulyje ir Europoje. JAV parama proamerikietišškai Europos daliai tapo svarbia jos dominavimo strategijos dalimi. JAV senatorius J. Kylis per debatus dėl NATO stojimo sutarties ratifikavimo aiškiai nusakė padėtį: „Nereikia klysti – NATO plėtra nėra tik humanizmo aktas. Tai žvelgiant į ateitį veiksmas, kuris atitinka ilgalaikius JAV interesus“²⁵⁰, o K. Waltzo teigimu, „akivaizdu, kad NATO plėtra yra būdas JAV išlaikyti savo ranką ant ES užsienio ir gynybos politikos“²⁵¹.

JAV parama ES plėtrai į Rytus tapo svarbiu JAV europinės strategijos elementu, o saugumo garantijos Vidurio Rytų Europos valstybėms rodo didėjančią regiono reikšmę JAV politikams. Vidurio Rytų Europos valstybių vietą akivaizdžiai iliustruoja JAV gynybos sekretoriaus D. Rumsfeldo sukurta „naujosios“ Europos metafora. Komentuodamas Vokietijos ir Prancūzijos opoziciją karui Irake, jis pareiškė: „Jei dabar pažiūrėtume į NATO Europą, tai pamatytume, kad traukos centras slenka į Rytus, į naujas NATO nares.“²⁵²

Vis dėlto „naujosios“ Europos koncepcija nėra vientisa ir pastovi geopolitinė konstrukcija. Žvelgiant iš JAV pozicijų tikėtis, kad „naujoji“ Europa gali pakeisti „senąją“ Europą, yra sudėtinga. Pavyzdžiui, net jei Vidurio Rytų Europos šalys ir nori prisidėti prie karinių operacijų, jų indėlis yra gana menkas – į Iraką tik Lenkija sugebėjo pasiųsti 2 400 karių, kitų šalių indėlis buvo daug mažesnis²⁵³. Ekonominiu požiūriu didžiausios JAV prekybos ir investicijų partnerės yra senosios ES narės (Vokietija, Prancūzija, Belgija ir Liuksemburgas) – joms tenka

²⁵⁰ U.S. Senate. Legislation and Records Home. NATO Expansion Debate.

²⁵¹ Waltz K. „The Balance of Power and NATO Expansion“.

²⁵² Komarov S. „East European Nations Now Key to US“. *USA Today*, 2003 m. vasario 3 d.

²⁵³ Saunders P. „One Europe, Two Europe, Old Europe, New Europe“. *In The National Interest*, 2 (30), 2003 m. liepos 30 d.

net 27 proc. visų tarptautinių investicijų į JAV ekonomiką²⁵⁴. Tiek Prancūzija, tiek Vokietija yra svarbios JAV ekonomikos augimui, tuo tarpu JAV susidomėjimas Vidurio Rytų Europos šalių rinkomis mažėja ir jų ekonominis potencialas, palyginti su Vokietijos ir Prancūzijos, yra gerokai mažesnis²⁵⁵.

Europos galios pusiausvyra

Vieninga ir proamerikietiška Europa idealiausiai atitinka JAV didžiosios strategijos tikslus. Europos projektas – integracija, stabilumas, bendros normos ir taisyklės – JAV didžiosios strategijos požiūriu yra remtinas tiek, kiek nekelia grėsmės jos dominavimui. Tačiau daugelyje Europos šalių didėjant opozicijai JAV dominavimui, o ES tampant vis labiau nepriklausomai nuo JAV karinio pajėgumo, Vašingtone Europos saugumo fragmentiškumas truputį pradeda išstumti vieningos Europos strategiją. Saugumo atžvilgiu nevieninga ir susiskaldžiusi Europa visiškai atitinka Ch. Layne'o suformuluotą JAV dominavimo Europoje prielaidą – neleisti susiformuoti savarankiškam ES galios centrui, kuris galėtų konkuruoti su JAV pasaulinėje arenoje²⁵⁶. Todėl Vašingtonas niekada neskatino Europos visiškai susivienyti – jam visada bus geriau kalbėti su atskiromis valstybėmis nei su stipria jų grupe²⁵⁷.

ES nusprendus kurti bendrą užsienio ir saugumo politiką, JAV stengėsi, kad joje neatsispindėtų prancūziška Europos vizija, kur NATO vaidina antraeilį vaidmenį, o Europa integruojasi Prancūzijos ir Vokie-

²⁵⁴ Quinlan J. P. *Drifting Apart or Growing Together? The Primacy of the Transatlantic Economy*, 28.

²⁵⁵ Bendras Prancūzijos, Vokietijos, Belgijos ir Liuksemburgo BVP yra 3 700 mlrd. eurų, tuo tarpu visų ES naujų narių – tik 919 mlrd. eurų. Žr.: Statistical Office of the European Communities. „European Statistics Yearbook 2002“. 3 skyrius „Economy and Finance“, p. 4 ir 4 skyrius „The Candidate Countries“, p. 5.

²⁵⁶ Layne Ch. „Supremacy is America's Weakness“.

²⁵⁷ Stephens P. „Europe's Defense Plans are Worth Fighting For“. *Financial Times*, 2003 m. spalio 17 d.

tijos ašies pagrindu. ES prasidėjus diskusijoms dėl nepriklausomo operacinio štabo įkūrimo, JAV ėmėsi agresyvios diplomatinės kampanijos prieš jos atsiradimą²⁵⁸. ES viduje JAV siekia neleisti dominuoti vienai iš jos valstybių – toks dominavimas Amerikai reikštų, kad ES viduje atsirastų politinis lyderis, galintis kalbėti visos ES vardu ir disponuoti didžiuliais ekonominiais ištekliais. JAV siekia kalbėtis su kiekviena Europos valstybe atskirai, o ne su vieningu bloku. Vienas aukštas Valstybės departamento pareigūnas JAV strategiją Europos atžvilgiu apibūdino vienu žodžiu – „išrinkimas“ (angl. *disaggregation*)²⁵⁹. Tai reiškia, kad kai kurioms valstybėms, pavyzdžiui, Lenkijai, yra rodomas palankumas, o kitos, pavyzdžiui, Prancūzija, yra baudžiamos. T. Asho nuomone, romėnai jau seniai taikė politiką *divide et impera*, dabar JAV šią imperinę politiką taiko išsiplėtusiai ir gana skirtingai Europai²⁶⁰.

Naujų narių iš Šiaurės Europos ir Vidurio Rytų Europos priėmimas atitinka JAV suinteresuotumą, kad iš dalies susiskaldžiusi Europa būtų JAV partnerė, o ne konkurentė tarptautinėje arenoje. JAV labai palaikė ES plėtrą į proamerikietiškas Vidurio Rytų Europos valstybes, o kai kurias iš jų, pavyzdžiui, Lenkiją, pagerbė skirdama savarankišką vaidmenį atstatant Iraką²⁶¹. Vidurio Rytų Europos valstybės neturi pakankamai galios lemti ES darbotvarkę, tačiau kartu galės blokuoti federalistiškai nusiteikusių valstybių veiksmus prieš JAV dominavimą. Aki vaizdus JAV politikos kurti galios pusiausvyrą įrodymas – V10 pareiškimas dėl karo Irake buvo sukurtas Vašingtone, o pagrindinis jo autorius – B. Jacksonas eina JAV NATO komiteto vadovo pareigas²⁶².

Didesnė Europa išplės ne tik Amerikos įtakos sferą, bet ir neleis susikurti politiškai integruotai Europai, kuri galėtų mesti iššūkį JAV

²⁵⁸ Fuller T., Knowlton B. „Europe Allies Try to Reassure U.S.“ *International Herald Tribune*, 2003 m. spalio 21 d.

²⁵⁹ Ash T. „Are You With Us? Are We Against You?“ *New York Times*, 2003 m. gegužės 30 d.

²⁶⁰ Ten pat.

²⁶¹ Ten pat. Taip pat žr.: Vaisse J. „The Future of Transatlantic Relations: A View from Europe“.

²⁶² Jeffe J. „Power Lies in the Balancing“.

geopolitiškai svarbiuose regionuose, pavyzdžiui, Viduriniuosiuose Rytuose²⁶³. JAV gali sau leisti saugumo požiūriu padalyti Europą su potencialiais konfrontacijos elementais siekdama, kad tokia Aljansu besiremianti Europa liktų priklausoma nuo Vašingtono. Šioje strategijoje Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybės, yra svarbi kaip Europos galios pusiausvyros dalis. „Naujojoje“ Europoje Lenkija vaidins pagrindinį vaidmenį. Turėdama 40 milijonų gyventojų ir būdama strategiškai svarbioje Europos vietoje, ji bus pagrindinis JAV politikos Europoje objektas. Ne veltui Prancūzijos prezidentas išpėjo lenkus nebūti „Amerikos Trojos arklių“ Europoje²⁶⁴.

Mažosios ES valstybės jau įrodė, kad gali stabdyti ir keisti didžiųjų valstybių sprendimus, ypač užsienio ir gynybos politikos srityse²⁶⁵. Kai 2003 m. pradžioje Vokietija ir Prancūzija pasiūlė rinkti du Sąjungos prezidentus, atsakingus už jos užsienio politikos formavimą, mažosios šalys sunerimo, kad tai sudarys sąlygas susitarti didžiosioms narėms. Todėl sprendimas buvo blokuotas ir pavadintas mėginimu sukelti „konstitucinių perversmą“ arba sukurti „sistemine oligarchiją“²⁶⁶. Mažųjų šalių požiūris į ES institucijų reformą buvo aiškus – valstybių narių lygybė yra esminis principas, kurio privalu laikytis reformuojant Sąjungos institucijas. Paskelbtame šešiolikos mažųjų valstybių pareiškime pabrėžiama, kad negalima sutikti su jokiais pakeitimais, kuriais būtų sukurta valstybių narių hierarchija arba jos diferencijuotos pagal teisę dalyvauti institucijų veikloje²⁶⁷. Pagal ES konstitucijos projektą dešimt Vidurio Rytų Europos valstybių, kuriose gyvena daugiau kaip 100 mln. gyventojų, ga-

²⁶³ Brzezinski Z. „A Geostrategy for Eurasia“. *Foreign Affairs*, 76 (5), 1997, 50–65.

²⁶⁴ Hoagland J. „Allies in a New Era“.

²⁶⁵ Pavyzdžiui, Graikija dėl nesutarimų su Turkija porą metų stabdė Berlin+ susitarimą, leidžiantį ES naudotis NATO pajėgumais vykdant savo operacijas.

²⁶⁶ „Tyranny of the Tiny“. *The Economist*, 366 (8308), 2003 m. sausio 23 d. <<http://www.economist.com>> [žiūrėta 2003 12 01].

²⁶⁷ Pozicija pateikta Konventui 2003 m. kovo 28 d. Ją paskelbė: Airija, Austrija, Bulgarija, Čekija, Danija, Estija, Kipras, Latvija, Lietuva, Malta, Portugalija, Slovakija, Slovėnija, Suomija, Švedija, Vengrija.

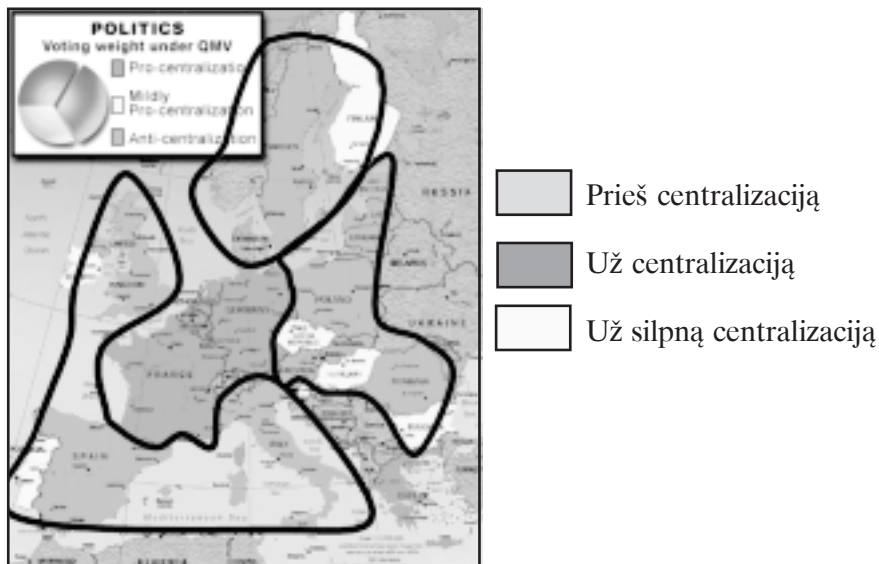
lėtų stabdyti visus pagrindinius ES sprendimus ne tik dėl BUSP, bet ir dėl sričių, kur bus taikomas kvalifikuotos daugumos balsavimas. Tiesa, pastaruoju atveju joms reiktų bent vienos iš didesniųjų ES valstybių paramos. Taigi jei regiono valstybės sėkmingai koordinuos savo pastangas, jų įtaka Europoje tik didės, o tai veiks ir santykius su Vašingtonu.

Ypač Vidurio Rytų Europos valstybės, tik neseniai išsivadavusios iš buvusios SSRS diktato, labai įtariai žiūri į galimus suvereniteto ribojimus, kurių atsirastų įstojus į ES. Pavyzdžiui, Lietuvos, kaip ir daugelio kitų mažųjų Europos valstybių, delegacija Europos konvente prieštaravo tam, kad ES ateityje būtų organizuota federacijos pagrindais²⁶⁸. Ne veltui ES politika kandidačių atžvilgiu yra vienareikšmiška – tapdamos narėmis jos turės prisiimti visus narystės įsipareigojimus, t. y. net tuos, dėl kurių kitos ES šalys, pavyzdžiui, Danija ar Didžioji Britanija, sugebėjo išsikvoti tam tikrų išimčių²⁶⁹. Tapusios ES narėmis, Vidurio Rytų Europos šalys stabdys daugelio sričių, ypač karinės srities, integraciją ir trukdys ES tapti savarankišku galios centru – „didesnė ES bus labiau susiskaldžiusi ES. Valstybės labiau skirsis turtingumo, istorijos, politikos, geografijos, kalbos atžvilgiu. Jų interesai bus tokie pat skirtingi. Susiformuos papildomos grupės ir aljansai siekiant tam tikrų interesų ir prioritetų įgyvendinimo.“²⁷⁰

²⁶⁸ BNS. „Lietuvos delegacija Konvente dėl Europos ateities pasisakys prieš federacijos principą“. 2003 m. kovo 26 d.

²⁶⁹ Pavyzdžiui, tik tada, kai Danijai buvo padarytos keturios išimties dėl bendros valiutos, gynybos, policijos ir teismų bendradarbiavimo bei Europos pilietybės, danai per antrąjį referendumą 1993 m. pritarė Maastrichto sutarčiai. Žr.: The European Documentation Centre (EDC) at the University of Mannheim. *Protocol on Denmark the High Contracting Parties, Desiring to Settle Certain Particular Problems Relating to Denmark*. <http://www.uni-mannheim.de/users/ddz/edz/doku/vertrag/engl/m_proto.htm>.

²⁷⁰ *The Economist* nuomone, kita svarbi konservatyvaus naujų ES narių elgesio priežastis yra ekonominė – ES vidaus taisyklių pokyčiai beveik visada reiškia naujas išlaidas ir naujas įmokas, dėl to naujosios narės sudarys galingą lobistų grupę, kuri sieks kuo mažiau pokyčių. Žr.: „Towards an Uncertain Future: Enlargement will Mean a Looser-knit Future“. *The Economist*, 369 (8351), 2003 m. lapkričio 20 d. <<http://www.economist.com>> [žiūrėta 2003 12 01].

10 pav. Europos valstybių nuomonė dėl kvalifikuotos daugumos balsavimo (QMV) sistemos įvedimo ES²⁷¹

Taigi dėl JAV „švelniosios galios“ mažėjimo siekdami išlaikyti dominavimą Europoje amerikiečiai veikia per Vidurio Rytų Europos valstybes, kad sukurtų galios pusiausvyrą Europoje ir sutrukdytų susikurti vieningam ES blokui, turinčiam savarankiškas karines pajėgas ir kvazivyriausybę. Radikaliausias tokio pobūdžio pasiūlymas buvo H. Kissingerio straipsnyje *Washington Post*, kur jis siūlo atkurti XIX amžiuje egzistavusią Europos galios pusiausvyrą²⁷². Tada Rusija įvairiais būdais būtų įtraukta į sprendimų priėmimą, o JAV, kaip vienintelė didžioji valstybė, iš pašonės palaikytų susiklosčiusią galios pusiausvyrą. Lietuvai šitai turėtų gana drastiškų padarinių: imant dominuoti Europos valstybėms, mažųjų valstybių reikšmė sumažėja, o NATO, kaip organizacija, netenka prasmės.

²⁷¹ Stratfor. „EU: Political Integration Fails, but Evolution Continues“. 2003 m. vasario 7 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

²⁷² Kissinger H. „Russia: A Partner but not in NATO“. *Washington Post*, 2001 m. gruodžio 7 d.

Laikydamosi galios pusiausvyros principo, JAV nėra suinteresuota skatinti ES ir Rusijos strateginės partnerystės. Tokia partnerystė sujungtų ekonominius ir karinius Europos valstybių ir Rusijos išteklius ir potencialiai sudarytų grėsmę JAV nacionaliniams interesams. Kartu JAV skatina Rusijoje demokratines reformas ir remia Europos valstybių pastangas šia kryptimi. JAV strateginis tikslas – paversti Rusiją *status quo* valstybe neleidžiant čalyje atgimti revizionizmo nuotaikoms²⁷³. Rusijos statuso kėlimas – narystė G7, Rusijos įtraukimas į Šiaurės Korėjos, Bosnijos ir Hercegovinos problemų sprendimą, NATO ir Rusijos dialogo pakėlimas į aukštesnį lygį yra svarbios priemonės plėtoti, stiprinti amerikietišką Rusijos užsienio politiką kryptį.

Šiaurės Europos galios centras

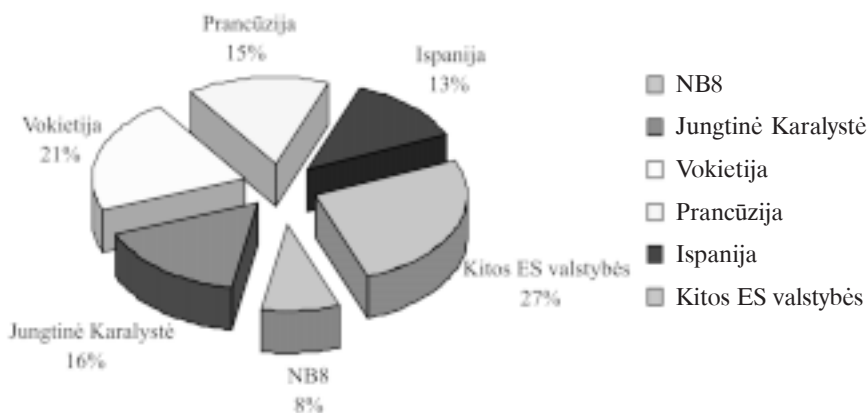
JAV didžiosios strategijos požiūriu Baltijos šalių priėmimas į NATO ir ES turi svarbių padarinių Šiaurės Europos regiono santykiams su JAV. Amerikai NATO ir ES plėtra – tai viena iš Europos konsolidacijos, proceso, kuris ateityje apims ir kitas valstybes, dalių. Vašingtonas supranta, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos narystė privers Švediją ir Suomiją peržiūrėti savo saugumo politiką ir galbūt ateityje prisijungti prie Aljanso, šitaip sutvirtinti regiono saugumo sistemą ir integruoti ją po JAV vadovaujamos NATO skėčiu. D. Gorenburgo nuomone, „NATO plėtra privers Švediją ir Suomiją prisijungti prie NATO. Šios šalys smarkiai sustiprins NATO pajėgumą tiek regiono viduje, tiek už jo ribų. Jų įstojimas Baltijos jūrą paverstų vidine NATO jūra. Tai reiškia, kad Šiaurės Europoje susidarytų saugumo bendruomenė, kur klesti NATO ir ES valstybių bendradarbiavimas, kur Rusija nejučia grėsmės savo saugumui, o Lietuva, Latvija ir Estija grįžta į Vakarų glėbį.“²⁷⁴

²⁷³ Mastanduno M. „Preserving the Unipolar Moment“.

²⁷⁴ Gorenburg D., Henton M., Roepke D., et al. *The Expansion of NATO into the Baltic Sea Region: Prague 2002 and Beyond*. CNA Corp., Centre for Strategic Studies, 2002, 2.

Aštuonių šiauriausių ES šalių blokas, vienijamas bendrų vertybių ir geostrateginių interesų, ateityje gali vaidinti savarankišką vaidmenį abiejose svarbiausiose Europos organizacijose. JAV strategijos požiūriu proamerikietiška Šiaurės Europa (ypač jei į ją žiūrėtume kaip į platesnį regioną, apimančią ir Didžiąją Britaniją) turi potencialą sudaryti atsvarą kitiems galios centrams, kurie grėstų amerikiečių interesams, – vokišką ir prancūzišką. Ekonomiškai pažangus Šiaurės Europos regionas ypač svarbus kaip atsvara Vokietijos dominavimui ES. *Eurostat* duomenimis, bendras Šiaurės Europos BVP sudarys 8 proc. ES BVP²⁷⁵. Tai keletą kartų mažiau nei Vokietijos ar Prancūzijos. Tačiau kartu su kitomis antifederalistiškai ar proamerikietišškai nusiteikusiomis valstybėmis Šiaurės Europa gali vaidinti gana svarbų vaidmenį Europos politikoje.

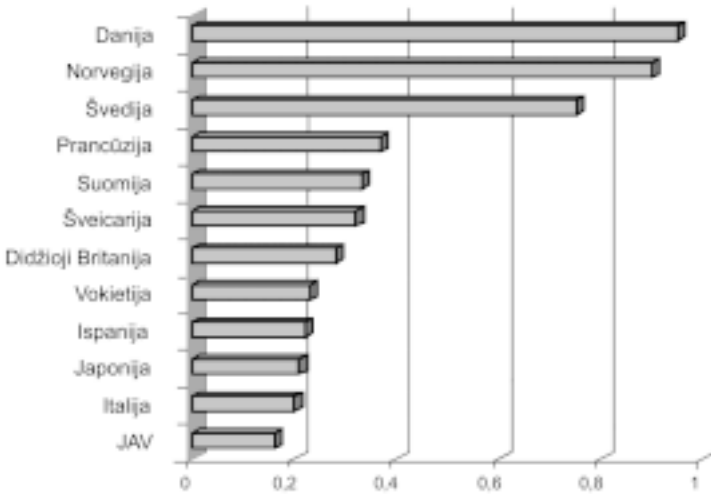
ES narių BVP 2002 m.

*11 pav. Ekonomiškai galingiausios ES valstybės*²⁷⁶

²⁷⁵ Statistical Office of the European Communities „Statistical Pocketbook – Data 1995–2002“. <<http://europa.eu.int/comm/eurostat>> [žiūrėta 2003 09 01].

²⁷⁶ Ten pat.

12 pav. Svarbiausios pasaulyje pagalbos mažai pažangioms valstybėms teikėjos²⁷⁷

Mažos ir gana panašios bei gerus bendradarbiavimo mechanizmus sukūrusios Šiaurės šalys sudarytų gana vientisą bloką ES viduje. Nors formaliai šešių Šiaurės ir Baltijos šalių blokas (27 mln. gyventojų) norėdamas vetuoti ES sprendimus į koaliciją turės įtraukti ne tik Lenkiją ir Didžiąją Britaniją (97 mln. gyventojų), bet ir dar keletą vidutinio dydžio valstybių, tačiau dėl savo aktyvumo ir ekonominės galios reali Šiaurės valstybių įtaka peržengs formalių susitarimų nustatytas ribas.

Šiaurės Europos valstybės taip pat nėra ES „sukarinimo“ šalininkės²⁷⁸. Šiauriečiai siekia stiprinti ES civilinį krizių valdymo komponentą, o ne kurti naują karinę mašiną. Šiaurės Europos valstybės išlieka viena iš svarbiausių pagalbos trečiojo pasaulio šalims teikėjų. Jos yra vienos iš aktyviausių tarptautinių taikos operacijų dalyvių (pvz., vien Švedija nuo šeštojo dešimtmečio JT operacijoms skyrė 90 tūkst. karių),

²⁷⁷ The Economist „From Vikings to Peacemongers“.

²⁷⁸ Švedija ir Suomija ypač griežtai prieštaravo bendros gynybos sąvokai Europos Konstitucijoje. Brand C. „EU Constitution Talks Face Tough Hurdles as Weekend Deadline Looms“. AP, 2003 m. gruodžio 8 d.

dažnos taikos procesų koordinatorės ir konfliktuojančių šalių tarpininkės. Dėl aktyvumo skatinant stabilumą pasaulyje ir prisidedant prie demokratijos plėtros jos susilaukia „didžiausios moralinės galybės“ epiteito²⁷⁹. Tokia jų politika leidžia daryti didelę įtaką Europoje vykstantiems procesams, o jų ir JAV saugumo interesų bendrumas reiškia, kad jų politika susilauks visokeriopo JAV palaikymo.

Lietuva ir JAV didžiosios strategijos europinis kontekstas

JAV strategijos požiūriu Lietuva, kaip ir kitos regiono valstybės, yra reikšminga kaip transatlantinio ryšio stiprintoja ir Europos galios pusiausvyros dalis. JAV politika įgyvendinama suteikiant saugumo garantijų Vidurio Rytų Europos šalims, išlaikant NATO kaip pagrindinę Europos saugumo organizaciją ir neleidžiant ES viduje iškilti vienam lyderiui, kalbančiam visos Europos vardu.

JAV politinė ir karinė parama Lietuvai ir kitoms Vidurio Rytų Europos valstybėms yra svarbi šios JAV europinės strategijos dalis. Ch. Layne'as pabrėžė, kad „JAV parėmė NATO ir ES plėtrą tikėdamosi, jog naujosios jos narės iš Vidurio Rytų Europos trukdys Prancūzijai ir Vokietijai sudaryti atsvarą Amerikos galiai“²⁸⁰. Daugumai Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos šalių federacinė Europa, kur dominuoja Prancūzija ir Vokietija, nėra pageidautinas raidos scenarijus. Sistema, kur jos ekonomiškai susijusios su Prancūzija ir Vokietija, o politiniu ir kariniu aspektu glaudžiai bendradarbiauja su JAV, yra ideali²⁸¹. Strateginių studijų centro *Stratfor* nuomone, Vidurio Rytų Europos šalys nori būti ekonominio bloko dalis, tačiau „jos nenori, kad integracija apimtų politinę ir karinę sritis. [...] transnacionalinė Europa yra priimtina idėja, tačiau praktikoje transnacionalinė Europos federacija, kur dominuoja Vokietija ir Prancūzija, – ne. Tai yra giliai istorinė problema. Nei Vokietija,

²⁷⁹ The Economist. „From Vikings to Peacemongers“.

²⁸⁰ Layne Ch. „Supremacy is America's Weakness“.

²⁸¹ Stratfor. „The European Question“.

nei Prancūzija nėra pasitikima kaip Europos interesų reiškiėjomis, jei apskritai galima kalbėti apie bendrus Europos interesus. Vidurio Rytų europiečiai palaikė JAV Irake ne todėl, kad JAV buvo teisios, bet todėl, kad Prancūzija ir Vokietija yra pernelyg galingos.²⁸²

Skirtingų valstybių geostrateginės orientacijos rezultatas yra ironiška padėtis – Prancūzija naudojo Europos koncepciją mėgindama apriboti amerikiečių galią. Tuo tarpu kita Europos dalis siekia apriboti Prancūzijos ir Vokietijos galią palaikydama glaudžius santykius su JAV bei siekdama įtraukti ją į Europos saugumo sistemą. Vidurio Rytų Europos šalys siekia panaudoti JAV kurdamos galios pusiausvyrą ES viduje ir išsaugodamos mažųjų valstybių teises. Vidurio Rytų Europos valstybių siekis išlaikyti NATO kaip svarbiausią Europos saugumo organizaciją ir glaudžius saugumo santykius su JAV leidžia daryti išvadą, kad Vokietijos ir Prancūzijos mėginimai BUSP paversti vieninga Europos užsienio politika susidurs su stipria nepritariančiųjų opozicija.

Prancūzija iki šiol Europos viduje nesugebėjo akumuliuoti kritinės masės, kuri pagrįstų jos geopolitines pretenzijas. Proamerikietiškos ir antifederalistinės valstybės (Lenkija ir Ispanija) sužlugdė Vokietijos ir Prancūzijos ES konstitucijos projekto nuostatą, kur pastarosios įgyja daugiau svertų priimant sprendimus Europos Taryboje. Strateginių studijų centras *Stratfor*, komentuodamas ES valstybių nesugebėjimą susitarti dėl Konstitucijos, rašo: „Už Atlanto JAV strategijos planuotojai turėtų žviegti iš džiaugsmo. Vašingtonas visada laikėsi meilės ir neapykantos požiūrio į Europos Sąjungą. Viena vertus, Europos valstybių tapimas viena grupe lengvina JAV užsienio politikos planavimą ir įgyvendinimą, o vieninga Europa yra stipresnė ekonominė galia, galinti stabdyti Rusiją (Sovietų Sąjungą) ir stabilizuoti Balkanus. Kita vertus, stipri vieninga Europa, ypač vedama Vokietijos ir Prancūzijos, gali mesti nenumatytus iššūkius.“²⁸³

Lieka vienintelis klausimas, ar ekonominė integracija ir didėjanti ES parama keis šį supratimą ir vers naująsias ES nares sutikti su pran-

²⁸² Ten pat.

²⁸³ Stratfor. „EU Budget Reduction: A Poverty of Progress“. 2003 m. gruodžio 16 d.

cūžišku Europos modeliu. Jau dabar dauguma Vidurio Rytų Europos šalių prekybos tenka ES valstybėms, o didžioji dalis investicijų ateina iš „senosios“ Europos valstybių. JAV finansinė parama, palyginti su ES parama, teikiama per sanglaudos fondus, yra visiškai nereikšminga. Pavyzdžiui, Lietuvos grynasis balansas – įmokų ES ir ES paramos skirtumas – bus teigiamas: 2004 m. – 299 mln. eurų, 2005 m. – 483 mln. eurų, 2006 m. – 570 mln. eurų²⁸⁴. Tuo tarpu JAV ekonominė parama, palyginti su ES skiriamais fondais, yra labai maža – 2000 m. jos vertė Lietuvai buvo lygi tik 7 mln. dolerių, iš kurių 75 proc. sudarė karinė parama²⁸⁵. Tikėtina, kad JAV nukreipus dėmesį į karą su terorizmu, Baltijos šalys ir ateityje gali tikėtis labai mažos arba visiškai jokios JAV pagalbos²⁸⁶.

Užsienio politikoje Lietuva ir kitos būsimos ES narės visada prisijungia prie bendrų ES BUSP pozicijų. Europos valstybių pozicijos sutapimas atsispindi ir valstybėms balsuojant JT Generalinėje Asamblėjoje. Remiantis JAV Valstybės departamento ataskaita, 2002 m. vyko keturiolika svarbių balsavimų, kai sprendimas buvo priimamas ne susitariant, o balsuojant. Išanalizavus duomenis, paaiškėja, kad Europos valstybės visais, išskyrus vieną (dėl Tarptautinio moterų tobulinimo instituto), klausimais balsavo vienodai – jų pozicija šešis kartus nesutapo su JAV pozicija, šešis kartus sutapo, dar vienu klausimu dauguma europiečių susilaukė²⁸⁷. Vidurio Rytų Europos ir Šiaurės Europos valstybės neišsiskyrė iš bendro Europos valstybių konteksto.

„Švelniosios galios“ komponento menkėjimas taip pat neigiamai veikia amerikiečių galimybes įkalbėti „naująją“ Europą palaikyti JAV poziciją svarbiausiais tarptautinės politikos klausimais. Vienašaliai JAV veiksmai Irake sumažino europiečių simpatijas JAV galiai, jos rei-

²⁸⁴ Grybauskaitė D. „Lietuvos narystės ES finansiniai aspektai 2003“. LR finansų ministerija. <<http://www.finmin.lt>> [žiūrėta 2003 09 01].

²⁸⁵ U.S. Census Bureau. *Statistical Abstract of the United States*, 2002, 792.

²⁸⁶ Larrabee F., Asmus R. „Lithuania’s Contribution to Euro-Atlantic Security“, X.

²⁸⁷ U.S. Department of State. „Voting Practices 2002“. <<http://www.state.gov/p/io/rls/rpt/2002/vtg/>> [žiūrėta 2003 09 01].

tingas sumažėjo daugumoje Europos šalių: 2003 m. viduryje atliktų apklausų duomenimis, net 45 proc. „naujųjų“ europiečių neigiamai vertino JAV veiklą kuriant taiką pasaulyje. Pagal penkias iš šešių kategorijų ES Vidurio Rytų Europos valstybėse gavo didesnę įvertinimą nei JAV²⁸⁸.

Vis dėlto JAV posūkis į vienašališkumą, skirtingas tarptautinės teisės traktavimas, *ad hoc* koalicijos neatitinka ne tik Vokietijos ar Prancūzijos, bet ir Lietuvos bei kitų Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybių pasaulio vizijos. Ch. Layne'as įspėjo: „Nusprendusios, kad JAV darosi pernelyg galinga, kitos valstybės tam pasipriešins. Jei šitaip atsitiks, G. W. Bushas įeis į istoriją ne kaip prezidentas, užėmęs Bagdadą, bet kaip žmogus, išprovokavęs tarptautinę opoziciją Amerikos galybei.“²⁸⁹ Nors ligi šiol Vidurio Rytų Europos valstybės nereikė nepritarimo JAV strategijai, tačiau visais būdais skatino ją veikti daugiašališkai (didinti JT vaidmenį Irake, stiprinti NATO ir pan.). Taigi nors Lietuva dėl geostrateginių motyvų lieka suinteresuota išlaikyti JAV Europos saugumo sistemoje, jau dabar daugeliu svarbiausių pasaulinės politikos klausimų ji kartu su kitomis Europos valstybėmis priversta sudaryti JAV atsvarą arba bent jau stengtis pastūmėti amerikiečius veikti daugiašališkai.

Skirtingas Europos valstybių požiūris į JAV vaidmenį žemyne kelia daug svarbių dilemų mažosioms Šiaurės Europos ir Vidurio Rytų Europos valstybėms. Lietuvai, kaip ir daugumai mažųjų Europos valstybių, konstruoti užsienio politiką paprasčiausia, kai didžiųjų Europos ir Amerikos valstybių nuomonės sutampa. Tačiau susikirtus skirtingoms

²⁸⁸ Apklausiant prašyta vertinti JAV ir ES vaidmenį kovojant su skurdu, skatinant ekonomikos kilimą, saugant aplinką, ginant taiką, kovojant su terorizmu. Tik paskutiniu klausimu JAV buvo geriau įvertinta nei ES. Žr.: Peel M. „A Strong Penchant for Old Europe“. *Financial Times*, 2003 m. rugpjūčio 12 d. Vis dėlto Vidurio Rytų Europoje JAV yra vertinama geriau nei „senosios“ Europos valstybėse. Žr.: BNS. „Būsimosios ES narės palankiau vertina JAV politiką“. 2003 m. liepos 23 d.

²⁸⁹ Layne Ch. „Supremacy is America's Weakness“. 2003 m. liepą kompanijos TNS OPB atliktos sociologinės apklausos duomenimis, po to, kai Amerika po nepopuliaraus karo Irake susidūrė su sunkumais atkuriant taiką šioje valstybėje, dauguma lenkų (51 proc.) pareiškė, kad ES jiems yra svarbiau už JAV. BNS. „Lenkams ES yra svarbiau už Jungtines Valstijas“. 2003 m. liepos 30 d.

*7 lentelė. Lietuvos pozicijos
suderinamumas su JAV ir ES valstybių pozicija
(paryškintos pozicijos, atitinkančios oficialią Lietuvos nuomonę)²⁹⁰*

Veiksny	JAV	Vokietija ir Prancūzija (ES)	Danija ir Lenkija
Europos saugumo klausimai			
NATO veikla už Europos ribų	Didinti	Mažinti	Didinti
ES gynybinės galios stiprinimas	Prieš	Už	Prieš
ES ir NATO dubliavimas	Prieš	Už	Prieš
Pasaulinės politikos klausimai			
Palestinos klausimas	Palankus Izraeliui	Palankus Palestinai	Palankus Palestinai
Kyoto protokolas	Neratifikavo	Už	Už
ICC	Nori išimčių	Nesutinka su išimtimis	Nesutinka su išimtimis
Sankcijų Kubai didinimas	Už	Prieš	Prieš
ABM sutarties nutraukimas	Už	Prieš	Prieš

pasaulio vizijoms, tampa daug sudėtingiau pasirinkti. Lietuvos, kaip ir kitų Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybių, pasirinkimas atspindi norą suderinti bendrus saugumo interesus – išlaikyti transatlantinę ryšį, neleisti kurti atskirų nuo NATO europinių pajėgų, demokratizuoti Rusiją, neleisti Europoje dominuoti vienai valstybei. Artumas JAV Europos vizijai daro Lietuvą natūralia JAV partnere sprendžiant Europos saugumo klausimus.

Ateityje „naujosios“ Europos šalys gali vaidinti vis didesnę geostateginę vaidmenį ne tik ES viduje, bet ir plečiant JAV įtaką už jos ribų – į kitas mažas Rytų Europos ar Pietvakarių Azijos šalis. „Naujosios“

²⁹⁰ Lentelė sudaryta remiantis oficialiomis Lietuvos pareigūnų kalbomis ir balsavimu JT Generalinėje Asamblėjoje. U.S. Department of State. „Voting Practices 2002“.

Europos sąvoka simbolizuoja svarbų JAV geopolitinio mąstymo pokytį. Jo tikslas – JAV vadovaujant pertvarkyti daug platesnį regioną. JAV didina įtaką Eurazijoje ne todėl, kad nori apginti Vakarų Europą nuo Rytų grėsmės. JAV „besiplečianti Europa reikalinga kaip „šiuo dominavimo Eurazijoje link tramplinas²⁹¹“. Pagrindinė šios strategijos ašis – santykiai su Rusija ir kitomis Rytų Europos ir Vidurinėsios Azijos valstybėmis.

²⁹¹ Narochnitskaia N. „Old“ Europe and „New“ Europe“. *International Affairs*, 49 (3), 2003. Narochnitskajos nuomone, dėl savo geografinės padėties ypatumų „naujosios“ Europos šalys kontroliuoja gamtos išteklių srautus iš Rytų į Vakarų. Dėl to Vidurio Rytų europiečių rėmimą N. Narochnitskaja vertina kaip JAV mėginimą dar stipriau kontroliuoti vakarinę žemyno dalį.

RUSIJOS VEIKSNYS JAV STRATEGIJOJE LIETUVOS ATŽVILGIU

JAV didžiojoje strategijoje į Rusiją, panašiai kaip ir į ES, žiūrima dominavimo ir regioninės galios pusiausvyros aspektu. G. W. Bushas rinkimų programoje tiesiai pasakė: „Mūsų tikslas – neleisti Eurazijoje dominuoti bet kuriai mums nepalankiai valstybei ar jų grupei.“²⁹² Rusija svarbi tuo, kad ji vienintelė geografiškai pajėgi sudaryti koalicijas su visomis Eurazijos valstybėmis ar jų blokais – besivienijančia ES, Kinija, Japonija ar Indija, ir įgyti neproporcingai daug įtakos žemyne. Siekis sukliudyti Rusijai sudaryti aljansus, galinčius mesti iššūkį hegemonui ir saugdyti vienpolę tarptautinę sistemą, yra svarbi JAV didžiosios strategijos dalis. Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų Europos valstybės, yra svarbus šios strategijos elementas. Išsidėsčiusios prie vakarinių Rusijos sienų, šios valstybės gali arba skirti, arba jungti rytinę ir vakarinę žemyno dalis. Todėl didėjanti JAV įtaka Vidurio Rytų Europoje leidžia Vašingtonui daryti didesnę įtaką ES ir Rusijos dialogui.

Nepaisant geostrateginės Rusijos svarbos JAV didžiojoje strategijoje, dėl ekonominio silpnumo ir mažėjančios karinės galios Rusijos reikšmė JAV strategijoje po truputį mažėja. Nors Rusija išlaiko nemažai didžiosios galios atributų (narystė G8, NATO „20“, JT Saugumo taryboje, Maskvos susitarimas su JAV dėl strateginės ginkluotės), 2001 m. gruodžio 13 d. JAV pasitraukusi iš ABM sutarties žengė žingsnį, kuris panaikino abiejų šalių šaltojo karo metais susiklosčiusius lygiaverčių valstybių santykius. Iki to laiko branduolinės ginkluotės kontrolė dar atspindėjo pariteto pagrindais pagrįstus santykius, o JAV pasitraukus iš sutarties santykis pasikeitė. Nuo šiol JAV elgiasi su Rusija kaip hegemoninė valstybė su silpnesniu partneriu, kurio norų strategi-

²⁹² Уткин Б. Н. *Американская стратегия для XXI века*, 18.

niais klausimais galima nepaisyti²⁹³. Tai keičia bendrą santykių kontekstą ir Rusijos poziciją dėl euroatlantinės erdvės.

Tolydžio mažėjant Rusijos įtakai tarptautinėje arenoje, JAV ir Rusijos santykių koncepcija nuolat kinta – paskutiniojo XX a. dešimtmečio pradžioje buvo kalbama apie strateginę partnerystę. Tačiau vėliau Rusijos statusas sumenko ir santykiai su JAV imti vadinti pragmatine partneryste, paskui – realistine partneryste, ičankstiniu atsiribojimu (angl. *preemptive disengagement*), kol galiausiai evoliucionavo į naują su laikymo politikos formą²⁹⁴. Karas su terorizmu lėmė naują JAV ir Rusijos santykių pobūdį. Rusija tapo svarbi JAV didžiojoje strategijoje kovos su terorizmu ir masinio naikinimo ginklų neplatinimu fronte. Rusija yra įtakinga ir turi interesų daugumoje Vidurinėsios Azijos valstybių, ypač Tadžikistane, kuris ribojasi su Pakistanu ir Afganistanu – dviem JAV svarbiomis valstybėmis. Būtent Rusijos bendradarbiavimas leido sėkmingai kovoti su Talibano režimu Afganistane. JAV nacionalinio saugumo strategijoje taip pat pabrėžiama Rusijos pokyčių svarba – tiek demokratinės visuomenės kūrimas, tiek rinkos liberalizavimas ir įtraukimas į pasaulinį prekybos režimą, ir net skelbiama parama didėjančiai Rusijos integracijai į euroatlantinę bendruomenę²⁹⁵.

Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybės, yra svarbi JAV strategijos Rusijos atžvilgiu dalis. Dėl geografinės padėties ji gali būti tiek kliūtis, tiek tiltas, jungiantis „senąją“ Europą ir Rusiją. Todėl Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų Europos valstybės, amerikiečiams turi dvejopą reikšmę: viena vertus, ji išlieka Rusijos stabdymo priemonė, buferinė zona, neleidžianti galimiems neramumas Ry-

²⁹³ Č. Laurinavičiaus nuomone, 2002 m. Rusijos ir JAV pasirašyta strateginės ginkluotės mažinimo sutartis reiškia atsitraukimą nuo vieno iš pagrindinių čaltojo karo parametų – abipusio garantuoto sunaikinimo (MAD). Todėl pasirašius sutarį kartojo kalbos apie esminę čaltojo karo epochos pabaigą. Laurinavičius Č. „Rusijos užsienio politika po Rugsėjo 11-osios“. Kn. Vitkus G. (sud.) *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2003, 163.

²⁹⁴ Совет по внешней и оборонной политике. „Российско-Американские отношения на рубеже веков“, 2001. <http://www.svp.oru/doklad23_3.htm> [žiūrėta 2002 06 01].

²⁹⁵ *The National Security Strategy of the United States of America*, 27.

tuose destabilizuoti vakarinės žemyno dalies. Kita vertus, Vidurio Rytų Europa tampa vis svarbesnis Rusijos ir kitų NVS valstybių demokratijos ir stabilumo plėtros veiksnys. Vidurio Rytų Europos valstybių reikšmė galios pusiausvyrai Europoje daro jas Rusijos ir JAV geostrateginės įtampos zona, kur susikerta tiek jų, tiek kitų didžiųjų valstybių interesai. Antiteroristinė kampanija ir Rusijos posūkis į Vakarus labai sumažino įtampą regione ir gerokai pagausino JAV galimybių pozityviai veikti procesus Rytuose. Kartu debatai dėl karo Irake parodė, kad Vidurio Rytų Europos šalys išliko svarbi galios pusiausvyros Europoje dalis.

Geostrateginė Lietuvos reikšmė JAV didžiojoje strategijoje Rusijos atžvilgiu

Panašiai kaip ir JAV didžioji strategija, Rusijos didžioji strategija per pastaruosius dešimtmečius nuolat keitėsi. Paskutiniojo XX a. dešimtmečio viduryje Rusija buvo suvokiama kaip vienas iš daugiapolio pasaulio centrų. Siekdama neleisti pasaulyje susidaryti vienpolei tvarkai, Rusijos politika susitelkė ties keliais pagrindiniais uždaviniais – sudaryti aljansą su Europa ir silpninti transatlantinį ryšį²⁹⁶. Pasauliniu mastu siekiama sukurti galios pusiausvyrą palaikant antiamerikietiškas koalicijas, o Europoje – plėsti savo įtaką ir dominuoti „artimojo užsienio“ valstybėse²⁹⁷. Rusijos daugiapolio pasaulio kūrimo politika neturėjo didelio pasisekimo, o Rusijos ištekliai jai įgyvendinti buvo pernelyg riboti. Jau 2000 m. pradžioje Rusijoje suprasta, kad transatlantinis ryšis išlieka glaudus, o JAV dominavimas neįčengiamas. Reali galios pasiskirstymo neatitiktis Rusijos pasaulio vizijai lėmė, kad V. Putinui atėjus į valdžią Rusijos politika priminė taktinių ėjimų rinkinį – Rusijos prezidentas sėkmingai vaidino integracijos šalininko vaidmenį kalbėdamas su ES kolegomis, pabrėžė daugiapolio pasaulio būtinybę derybose su

²⁹⁶ Č. Laurinavičiaus nuomone, daugiapole pasaulio tvarka tapo pagrindine Rusijos užsienio politikos koncepcija J. Primakovui tapus Rusijos užsienio reikalų ministru. Laurinavičius Č. „Rusijos užsienio politika po Rugsėjo 11-osios“, 160.

²⁹⁷ Ten pat.

Kinija ir elgėsi kaip „didysis brolis“ santykiuose su NVS šalimis²⁹⁸. Skelbtą nacionalinio saugumo politiką geriausiai atspindi V. Putino frazė: „Rusijos pozicija yra unikali. Tai yra eurazinė šalis, bet europinė valstybė“²⁹⁹.

Skirtingas JAV ir Rusijos pasaulio tvarkos supratimas reiškia, kad tam tikros sritys ar regionai tapo abiejų valstybių geostrateginės konkurencijos zona. Svarbiausias nesutarimų šaltinis – santykiai su Europa. Rusija, remdamasi daugiapolio pasaulio vizija, siekia silpninti JAV ir Europos santykius, tuo tarpu JAV – neleisti susidaryti Rusijos ir Europos geostrateginiam blokui. A. Dugino nuomone, euroatlantinės integracijos šalininkų interesas yra sukurti „sanitarinį kordoną“, kurį sudarytų valstybės, priešiškos tiek Rytams, tiek Vakarams, bet glaudžiai susijusios transatlantiniais ryšiais. Todėl amerikiečiai propaguoja „sanitarinio kordono“ koncepciją, kuri atskirtų du didelius geopolitinius vienetus Europoje (Rusiją ir Vakarų Europą). Pats radikaliausias „sanitarinio kordono“ variantas, kai jam priklausanti valstybė siekia visiškos nepriklausomybės nuo abiejų žemyno kaimynių, o praktiškai tai reiškia jos vartimą trečiosios – „tolimos“ šalies, t. y. JAV, kolonija³⁰⁰.

Remiantis čia geostrategine logika, NATO plėtra ir saugumo garantijos vidurio europiečiams sprendžia JAV didžiosios strategijos uždavinį – išlaikyti saugumo požiūriu susiskaldžiusią Europą, t. y. sutrukdyti ateityje susikurti Europos ir Rusijos aljansui. Tokį vaidmenį tradiciškai vaidina Lenkija ir piečiau išsidėsčiusios Rytų Europos šalys – Čekija, Rumunija ir t. t. Rusijoje bijomasi, kad Baltijos valstybės „kartu su Lenkija, neapsisprendusia Ukraina, Rumunijos pusėn žiūrindama Moldova vietoj atviro koridoriaus tapo savitu Vakarų, JAV ir Rusijos pleištu. Baltijos valstybių integracija į Vakarų institucijas padarė jas JAV ir Rusijos nesutarimų zona.“³⁰¹ Tarp Vakarų Europos ir Rusijos esančios

²⁹⁸ Trenin D. „V. Putin’s Autumn Marathon: Towards the Birth of a Russian Foreign Policy Strategy“. Moscow Centre Carnegie Briefing, 11, 2001 m. lapkritis.

²⁹⁹ Herd G., MacIver D. „Waiting for Godot: Lithuania and the European Security Order in the 21st Century?“ *Lithuanian Foreign Policy Review*, 6 (2), 2000, 35–54.

³⁰⁰ Дугин А. Основы геополитики. Москва: Арктогея центр, 1999, 428.

³⁰¹ Уткин Б. Н. *Американская стратегия для XXI века*, 13.

Vidurio Rytų Europos valstybės ne tik kad trukdytų susikurti vienin- gam Europos galios centrui, bet ir leistų JAV stipriau veikti Ukrainoje, Moldovoje, Baltarusijoje, Pietų Kaukazo valstybėse vykstančius procesus. JAV ypač svarbi Ukraina. Jos reikšmę vienas iš pagrindinių Rusijos politikos architektų Z. Brzezinskis apibūdino taip: a) Rusija gali būti arba demokratinė valstybė, arba imperija; b) Rusija be Ukrainos negali būti imperija³⁰². Tokios politikos tąsa – didelė JAV pagalba Ukrainai ir atsvaros Rusijos įtakai sudarymas pasitelkiant Europos partnerius, ypač Lenkiją³⁰³.

Taigi Vidurio Rytų Europa yra dalis didesnių JAV ir Rusijos geost- rateginių nesutarimų, kurių šaknys slypi dar šaltojo karo laikų sulaiiky- mo strategijoje. Rusijos politikų manymu, siekis „atskirti“ Rusiją nuo Europos ir Azijos pasireiškia tiek nesutarimais dėl Baltijos valstybių li- kimo, tiek ginčiais dėl Ukrainos, Moldovos, Gruzijos, Azerbaidžano, Ar- mėnijos, Kirgizijos, Uzbekijos ar Afganistano³⁰⁴. Pavyzdžiui, JAV akty- viai remia Rusijos kariuomenės išvedimą iš Gruzijos ir skatina Maskvą nesiderėti su Abchazijos ir Osetijos lyderiais³⁰⁵. Dėl Rusijos įsipareigoji- mo išvesti kariuomenę iš Gruzijos ir Moldovos nevykdymo JAV ir jos sąjungininkės Europoje atsisako ratifikuoti CFE sutartį³⁰⁶. JAV ir NATO vis aktyviau veikia Uzbekistane ir Kirgizijoje³⁰⁷. Rusijai daug nerimo kelia JAV ketinimai steigti karines bazes netoli Rusijos sienų arba Kir-

³⁰² Trenin D. *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*. Moscow: Carnegie Endowment for International Peace, 2001, 28.

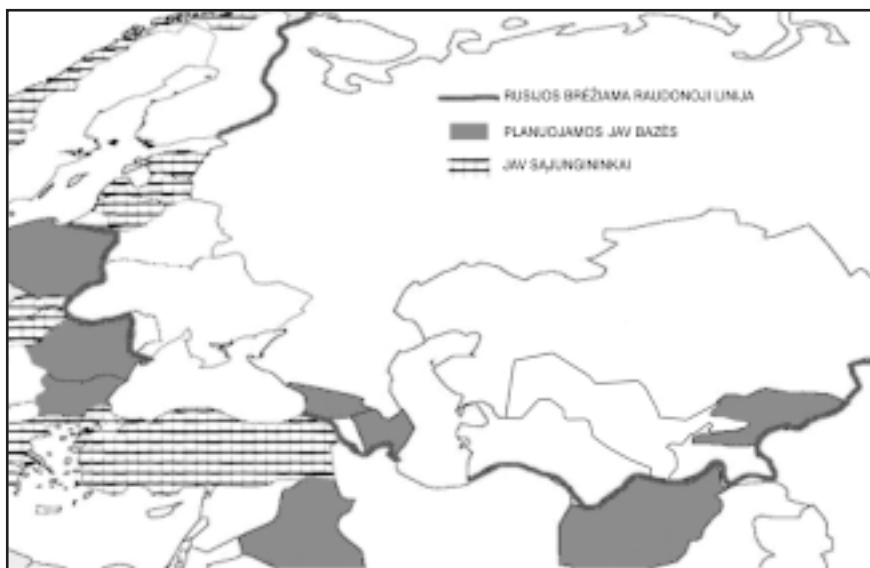
³⁰³ Sokov N. „Russian Policy Towards the Baltics: What the West Can Expect and What It Can Do“. The Atlantic Council of the United States, Occasional Paper, 1999, 14.

³⁰⁴ Рап Ф. „Большая игра“ на постсоветском пространстве“. *Независимая Газета*, 2003 m. rugsėjo 29 d.

³⁰⁵ BNS. „JAV laiko nepriimtiniu separatistų rėmimą Gruzijoje“. 2003 m. gruodžio 2 d.

³⁰⁶ BNS. „Rusija daro viską, kad išvestų kariuomenę iš Moldovos ir Gruzijos, – pareiškė Ivanovas“. 2003 m. gruodžio 5 d.

³⁰⁷ Мухин В. „ОБСЕ и НАТО выдавливают Россию с Таджикиско-Афганской границы“. *Независимая Газета – Независимое военное обозрение*, 2003 m. gruodžio 5 d.

13 pav. JAV įtakos Rusijos geostrateginėje aplinkoje didėjimas

gizijoje, Uzbekijoje, Azerbaidžane, Gruzijoje, Lenkijoje, Rumunijoje, Bulgarijoje³⁰⁸. Geografinis JAV ir NATO karinių bazių išsidėstymas, ypač Baltijos šalyse – NATO narėse, sudaro naujos Rusijos apsupties išpūdį.

Po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinių aktų pasikeitus tiek JAV, tiek Rusijos užsienio politikos prioritetams geostrateginė Vidurio Rytų Europos valstybių reikšmė gerokai sumažėjo. Svarbiausia Rusijos politikos naujovė – siekis suartėti su JAV, mėginant įsilieti į dominuojančių Vakarų valstybių aljansą, net išstumiant kitas sąjungininkes kaip pa-

³⁰⁸ AFP. „U.S. Tells Russia of Plans for Eastward Military Expansion“. 2003 m. gruodžio 10 d.; Gutterman S. „U.S. Talks to Russia about Military Plans“. AP, 2003 m. gruodžio 10 d.; BBC. „Bulgaria Says it Has „Political Will“ to Host U.S. Bases Bulgarian“. 2003 m. gruodžio 10 d.

grindinius bendradarbiavimo objektus³⁰⁹. Ši Rusijos politikos pokytį galima laikyti ne tik taktiniu ėjimu. Tai gana radikalus užsienio politikos pokytis. Jau 2000 m. Rusijos nacionalinio saugumo strategijoje galima pastebėti būsimų permainų bruožų. Anksčiau daugiapolis pasaulis buvo vaizduojamas kaip labiausiai tikėtinas, o 2000 m. regima antra pasaulinės tvarkos raidos kryptis, kur pirmaujant JAV dominuoja Vakarų valstybės³¹⁰. Toliau tebesiekiami daugiapolio pasaulio, tačiau galimybės ikūnyti šią viziją vertinamos daug pesimistiškiau³¹¹. 2000 m. versijoje vienu iš užsienio politikos tikslų tampa net „šalies suvereniteto išlaikymas“ – dažniausias mažųjų valstybių, bet ne tų, kurios siekia būti pasaulinės galios centrais, interesas³¹².

Rusijos posūkis į Vakarus ir gerėjantys santykiai su JAV sumažino buferinės valstybės statuso reikšmę, dėl to susilpnėjo Rusijos pasipriešinimas Lietuvos narystei NATO. Dėl naujų santykių buferis net pradėjo trukdyti Rusijai suartėti su Vakarais ir plėtoti santykius su ES ir NATO. Kartu nauji JAV didžiosios strategijos prioritetai – kova su terorizmu, santykių su piktavalėmis valstybėmis (angl. *rogue states*) nustatymas, branduolinio neplatinimo režimo taikymas rodo besikeičiančius JAV administracijos prioritetus Rusijos atžvilgiu. Integravus Vidurio Rytų Europą į euroatlantinę saugumo sistemą, „sanitarinio kordono“

³⁰⁹ Rusijos žingsniai buvo konkretūs ir nevienareikšmiški: Rusija leido sąjungininkams dislokuoti pajėgas Viduriniojoje Azijoje; Gruzijoje pareiškė, kad nuo Gruzijos ir Abchazijos linijos atitrauks 1 600 „taikdarių“ ir siūlys JT imtis atsakomybės; restruktūrizavo Ukrainos skolą ir susitarė dėl ukrainiečiams palankesnių dujų transportavimo sąlygų; nesureagavo į JAV pasitraukimą iš ABM sutarties; sušvelnino retoriką dėl NATO plėtros; pradėjo mokėti SSRS laikų skolas; uždarė elektroninio šnipinėjimo bazę Kuboje; dalijosi žvalgybine informacija per antiteroristinę kampaniją. Stratfor. „Camp David Summit: The Course of U.S.–Russian Relations“. 2003 m. rugsėjis. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

³¹⁰ Godzimirski J. „Russian National Security Concepts 1997–2000. A Comparative Analysis“. Norwegian Atlantic Committee. Security Policy Library n. 8, 2000. <<http://www.dnak.org/publikasjoner/sp/2000/8-2000.htm>> [žiūrėta 2003 09 01]; Bajarūnas E. „Putin’s Russia: Whither Multipolarity“. Conflict Studies Research Centre, 2002 m. kovas, 4.

³¹¹ Stratfor. „Camp David Summit: The Course of U.S.–Russian Relations“.

³¹² Godzimirski J. „Russian National Security Concepts 1997–2000“.

poreikis sumažėjo, tačiau JAV tebėra suinteresuota išlaikyti transatlantiškai nusiteikusių valstybių, dalyvaujančių sprendžiant Europos saugumo klausimus, grupę.

Nors JAV ir Rusijos santykiai gerėja, Amerikos politikos kūrėjai Baltuosiuose rūmuose ir Gynybos departamente iki šiol yra sveikai skeptiškai nusiteikę dėl V. Putino kurso į Vakarų pastovumo ir Rusijos demokratizacijos sėkmės. Tai ypač pasakytina apie Gynybos departamentą „vanagus“, kurie šalčio karo laikais kariavo su Sovietų Sąjunga. „Tiesa, Rusija bendradarbiavo su Vašingtonu kovojant su terorizmu, tačiau daug kur šalių interesai nesutampa. JAV dabar švelniai imasi klasikinio geopolitinio žingsnio – apsupti Rusiją ir suvaržyti jos veiksmų laisvę. Dabar JAV juda į vakarinę Rusijos sparną – nors Vašingtono judėjimas negali būti suprastas kaip agresyvus, tačiau jis lemia geresnę JAV poziciją, leidžiančią maldyti Maskvos ambicijas.“³¹³

Įstojusios į NATO ir ES, Lietuva ir kitos regiono valstybės taps dar svarbesnės JAV ir kitų šalių politikos Rusijos atžvilgiu dalyvės, galinčios dalyvauti JAV, ES ir Rusijos dialoge, kur formuojama bendra regiono valstybių pozicija dėl specifinių problemų. Lietuva kartu su kaimyninėmis valstybėmis ateityje gali vaidinti svarbų vaidmenį plečiant JAV įtaką regione, pavyzdžiui, kartu su kitomis V10 narėmis ruošdama dirvą dar vienam NATO plėtros į Rytus etapui. V10 valstybės skelbiasi esančios pasirengusios kartu su JAV stiprinti dialogą su narystės NATO siekiančiomis šalimis – Ukraina, Gruzija, Azerbaidžanu, Makedonija, Albanija ir Kroatija. JAV strategijos požiūriu Vidurio Rytų Europos valstybės tebeatlieka Rusijos stabdymo vaidmenį, tačiau jų geostrateginė padėtis įgauna naują – rytinės Europos dalies demokratizavimo ir stabilizavimo funkciją.

Ekonominiu atžvilgiu Lietuva ir kitos Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybės taip pat turi tam tikrų savybių, kurios JAV yra įdomios jos santykių su Rusija aspektu. Visų pirma, JAV požiūriu, Europos Šiaurės Rytų regionas tapo Rusijos integracijos į Europą varikliu – niekur

³¹³ Stratfor. „U.S., Europe and Russia: Shifting Bases. Shifting Priorities“. 2003 m. gruodžio 11 d.

kitur Rusija nėra taip priartėjusi prie Vakarų, kaip čia regione³¹⁴. Nors saugumo atžvilgiu dar galima kalbėti apie Baltijos šalis kaip apie buferines valstybes, tačiau ekonominiu atžvilgiu jos yra Europos rytinės ir vakarinės dalių jungiamoji grandis. Pavyzdžiui, 2003 m. spalį JAV paskelbė pradėdanti įgyvendinti Šiaurės Europos iniciatyvos tęsinį – E-PINE (*Enhanced Partnership in Northern Europe*; Išplėtotą partnerystę Šiaurės Europoje), kuria siekiama įtvirtinti saugumo ir stabilumo zoną regione ir panaudoti Šiaurės ir Baltijos valstybių patirtį ir išteklius kaimyninių regionų raidai³¹⁵. Ši iniciatyva sutampa su JAV suinteresuotumu matyti demokratišką ir stabilią Rusiją.

ES vienintelė turi ekonominių svirtų, kuriais galėtų veikti Rusijos politiką. Nors Rusijos užsienio prekyboje JAV iš svarbiausių partnerių užima trečiąją vietą (4,1 proc.)³¹⁶, tačiau ES valstybių dalis yra daug didesnė – po plėtros ji sudaro apie 50 procentų. Tuo tarpu Rusijos dalis ES prekyboje yra tik 4 procentai. Taigi ekonominiu atžvilgiu Rusija yra priklausoma nuo ES, o ne atvirkščiai. Vienintelė išimtis yra energetikos sektorius. Iki plėtros pusę Rusijos eksporto į ES šalis sudarė nafta ir dujos (tai yra apie 20 proc. bendro ES naftos ir 45 proc. dujų importo)³¹⁷, o priėmus naujas nares, kurios yra Rusijos dujų importuotojos, ši dalis dar labiau padidėjo³¹⁸.

³¹⁴ Brzezinski Z., Larrabee F. „US Policy Towards Northeastern Europe“ (Independent Task Forces Report), Council on Foreign Relations. 1999.

³¹⁵ Conley H. „Building on Success: The Enhanced Partnership in Northern Europe“. Remarks to the School for Advanced International Studies, Washington, DC. October 15, 2003. <<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2003/25286.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

³¹⁶ Супян В. „В роли младшего партнера. Вашингтон мог бы пригрозить Москве „торговой зимой“, но вряд ли пойдет на это“. *Независимая Газета*, 2003 m. kovo 24 d. JAV priklausomybė nuo Rusijos yra dar mažesnė – tik 1 proc. JAV eksporto keliauja į Rusiją.

³¹⁷ Perovic J. „Coming Closer or Drifting Apart? EU–Russia Partnership and EU Enlargement in Eastern Europe“. Center for Security Studies, ETH Zurich, 2003 m. sausis.

³¹⁸ Stratfor. „Russia Poised to Dominate European Energy“. 2001 m. spalio 11 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

Baltijos šalys taip pat yra svarbios ES ir Rusijos santykių dalyvės, o jų ekonominis aktyvumas gali prisidėti prie Rusijos ekonomikos pokyčių. Dar 1997 m. parengtoje studijoje „Baltijos šansas“ D. Treninas padarė išvadą, kad Baltijos jūros regione susiklosčiusi padėtis suteikia šalims istorinę ekonominės raidos ir integracijos galimybę. Todėl, nors saugumo klausimais šalių pozicijos visiškai skiriasi, ekonominiai šalių interesai sutampa ir tuo būtina pasinaudoti³¹⁹. Lietuva, kaip ir kitos Baltijos valstybės, yra svarbi kaip tranzitinė valstybė, kurios teritorija eina naftos ir dujų vamzdynai. Pavyzdžiui, 2002 m. ketvirtadalis Rusijos naftos eksporto į „tolimojo užsienio“ šalis ėjo per Baltijos šalių jūrų uostus³²⁰. *PSI Foundation* studijoje „Rusija ir Baltijos šalys: 2010“ daroma išvada, kad Lietuvai, Latvijai ir Estijai įstojus į ES tranzito srautai per Baltijos šalis nemažės, nors naftos sektoriuje galimos ir priešingos tendencijos³²¹.

Karinė Lietuvos reikšmė JAV didžiojoje strategijoje Rusijos atžvilgiu

Svarbiausias JAV ir Rusijos nesutarimų dėl Lietuvos ir kitų Baltijos šalių klausimas – tai NATO plėtra ir su ja susiję amerikiečių išpareigojimai naujoms Aljanso narėms. NATO plėtra Rusijai reiškia karinį ame-

³¹⁹ Trenin D. *The End of Eurasia*, 24. Rusijos Užsienio ir gynybos politikos taryba (UGPT) siūlo netaikyti ekonominių sankcijų, atvirkščiai, ekonominiai ryšiai turi būti kiek galima stiprinami. Baltijos šalių įstojimas į ES padėtų atsirasti bendrai ES ir Rusijos sienai, todėl prioritentinė Rusijos verslo kryptis turėtų būti maksimalus įsitraukimas į Baltijos šalių rinkas, žinant, kad tai ves ir į ES rinkas. Совет по внешней и оборонной политике „Россия и Прибалтика – II: Основные проблемы взаимоотношений между странами региона“. *Независимая Газета – НГ Сценарии*, 1999 m. spalio 13 d.

³²⁰ Фонд перспективных исследований и инициатив „Россия и Балтия: 2010 (2) Экономические связи России и стран Балтии“. Фрумкин Б. Е., Кобринская И. Я. (sud.) <<http://www.psifoundation.ru/publications/2003/05/baltika2.htm>> [žiūrėta 2002 06 01].

³²¹ Tikėtina, kad, Rusijai didinant Primorsko uosto Suomijos įlankoje pajėgumus, Baltijos šalių reikšmė Rusijos naftos tranzito srautams turėtų mažėti. Pilaitis G. „Rusijos naftos bendrovių užmojai parklupdė Venspilio uostą“. *Lietuvos rytas*, 2003 m. gruodžio 10 d.

rikiečių buvimą Baltijos šalyse ir saugumo požiūriu – Baltijos valstybių priklausomybę nuo JAV bei tapimą jų įtakos zona. Kadangi rytinė Baltijos jūros pakrantė Rusijos strateginiuose dokumentuose įvardijama kaip Rusijos gyvybinių interesų zona, amerikiečių buvimas joje suprantamas kaip prieštaraujantis Rusijos nacionaliniams interesams. Rusijos strateginiai dokumentai ir mokslinių tyrimų centrai pabrėždavo, kad Rusija turi teisę imtis adekvačių priemonių, jei Baltijos šalys bus priimtos į NATO³²². Šios priemonės apimtų tiek karinių grupuočių vakarinėje Rusijos dalyje stiprinimą, tiek bendradarbiavimo su NATO užšaldymą. Rusijos užsienio reikalų ministras pokalbiuose su JAV valstybės sekretoriaus pavaduotoju S. Talbottu pabrėžė: „Jei nors viena buvusios SSRS šalis bus priimta į NATO, mes neturėsime su Aljansu jokių santykių. Žinau, jog tai negali būti fiksuota viešame NATO ir Rusijos dokumente, bet noriu, kad tai būtų bendras supratimas.“³²³

Neatsitiktinai visi argumentai prieš NATO plėtrą grindžiami Rusijos veiksniais³²⁴. Vadovaujantis daugybe teorijų (pvz., Versalio taikos sutarties ir prieškarinio Vokietijos analogija, J. Galtungo agresijos teorija, „neišsipildžiusių vilčių“ teorija, tradiciniais geostrateginiais argumentais ir t. t.)³²⁵ mėginama įrodyti, kad į Rusijos opoziciją reikia atsižvelgti

³²² Asmus R. *Opening NATO's Door*, 159–163.

³²³ Ten pat, 192.

³²⁴ Stefanova B. „The Baltic States' Accession to NATO and the European Union: An Extension of the European Security Community?“ *Journal of International Relations and Development*, 5 (2), 2002,169.

³²⁵ Pavyzdiniai straipsniai:

A. Lievenas įrodinėja, kad svarbiausia yra psichologinis Rusijos pažemėjimas, dėl to po NATO plėtros Rusijos santykiai su aplinkiniu pasauliu komplikavosi. A. Lieveno nuomone, JAV nesuinteresuota izoliuota Rusija, todėl NATO plėtra turi būti sustabdyta; žr.: Lieven A. „Illuminating the Baltic States, NATO and Russia“. Woodrow Wilson International Center, 1998. <<http://wwies.si.edu/PROGRAMS/REGION/ees/natoweb/texts/lieven.html>> [žiūrėta 2002 06 01].

J. Galtungas taiko struktūrinės agresijos teoriją – Rusija nesijaučia besanti tokia nesvarbi valstybė, kaip su ja mėginama elgtis Vakaruose diskutuojant dėl NATO plėtros. Rusija nori pagarbos, tačiau yra žeminama. Dėl norimo ir realaus Rusijos statuso neatitikimo kyla agresija, todėl NATO plėtra yra Rusijos agresyvu-

dėl jos svarbos Europos saugumo sistemai – NATO plėtra gali turėti neigiamų padarinių Rusijos demokratijai ir bendradarbiavimui su Vakarais. Rusijai atsisakius bendradarbiauti branduolinio ar cheminio ginklo mažinimo ir jų eksporto programose, nauda, gauta iš NATO plėtros į Baltijos šalis, būtų daug mažesnė už galimus neigiamus plėtros padarinius.

JAV požiūriu, Lietuvos, Latvijos ir Estijos nesėkmė pirmuoju NATO plėtros etapu buvo numanomos didelės politinės kainos, lemiamos Rusijos atsisakymo bendradarbiauti kitose srityse, padariny. JAV vyraujant Rusijos pirmumo (angl. *Russia first*) politikai, baimintasi, kad Baltijos šalių pakvietimas bus didžiulis smūgis Rusijos demokratizacijai, grąžins šalį į autoritarizmą ar net sukels naują buvusių šaltojo karo priešininkų konfrontaciją³²⁶. Panaši argumentacija dažnai girdėta ir prieš antrąją NATO plėtros bangą, nors jos stiprumas buvo smarkiai sumažėjęs. Pirmą, pirmoji plėtros banga nepablogino JAV santykių su Rusija, antra, didžiulė Baltijos šalių tiek ekonominė, tiek karinė pažanga paneigė priešininkų argumentą, kad Baltijos šalys nepasirengusios narystei.

mo skatinimo įrankis; žr.: Galtung J. „The Eastward NATO Expansion: the Beginning of Cold War II?“ Copenhagen: Peace Research Institute, 1997.

M. Mandelbaumo nuomone, NATO plėtra – tai grįžimas į XIX a. politiką, kur dominuoja globalios galios varžybos, besikeičiantys aljansai ir nesureguliuota karinė pusiausvyra; žr.: Mandelbaum M. „NATO Expansion: A Bridge to the Nineteenth Century“. Washington DC, Center for Political and Strategic Studies, 1997.

A. Rubinsteinas, be tradicinių didelių plėtros išlaidų ir Rusijos antagonizavimo veiksnio, kritikuoja NATO plėtrą dėl to, kad plečiant NATO Vokietija tampa centrine Europos valstybe, jai nebelieka grėsmių, dėl kurių ji anksčiau buvo priklausoma nuo JAV užsitikrinant saugumą. Be to, NATO plėtra sukirsins Vokietiją ir su Rusija, tradicine NATO plėtros priešininke; žr.: Rubinstein A. „Why NATO Enlargement is Not in the U.S. National Interest“. Woodrow Wilson International Center, 1997. <<http://wwics.si.edu/programs/region/ccs/natoweb/texts/rubinstein.html>> [žiūrėta 2002 06 01].

Stratfor rašo, kad NATO plėtra būtų agresyvus žingsnis Rusijos atžvilgiu, būtų izoliuotas Kaliningradas, o Baltijos šalys sunkiai galėtų priimti pagalbą, todėl NATO saugumo garantijos būtų nepatikimos ir diskredituotų Aljansą; žr.: Stratfor. „Baltic States Membership in NATO Unlikely“. 2001 m. balandžio 30 d.

³²⁶ Galtung J. „The Eastward NATO Expansion“.

Rusijos posūkis į Europą ir stiprėjanti JAV ir Rusijos partnerystė dar labiau sumažino politinių JAV išipareigojimų kainą. Dar prieš 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykius Rusijos prezidentas viešėdamas Suomijoje 2001 m. rugsėjo 3 d. pareiškė, kad jei Baltijos valstybės nori jungtis prie NATO, tai yra jų pasirinkimas, nors jis nemato tam objektyvių priežasčių³²⁷. Pasikeitusi Rusijos retorika ir strateginė partnerystė su JAV mažina amerikiečių buvimo Baltijos regione politinės kainos problemą ir daro ją priimtinesnę JAV politikams. Tačiau kariniai strateginiai veiksniai išlieka. JAV mano, kad jos saugumo garantijos turi būti patikimos, – JAV nesugebėjimas vykdyti išipareigojimų Baltijos šalims sugriautų pasitikėjimą visa JAV vadovaujamų aljansų sistema kitose pasaulio dalyse³²⁸. Kariniai strategai turi atsižvelgti į blogiausią scenarijų – Rusija tampa JAV priešininke ir jėga grasina Baltijos valstybėms. Pavyzdžiui, pagal Rusijos generalinio štabo planus dėl karinės strateginės svarbos Baltijos šalys būtų okupuojamos pačioje karo pradžioje, o gal net kilus konfliktui³²⁹. Todėl patikimos JAV saugumo garantijos reiškia, kad ji esant tokiam scenarijui turi sugebėti užtikrinti Baltijos šalių gynybą.

Karinio saugumo garantijos pirmiausia atspindi JAV ir Rusijos karinio pajėgumo dinamiką ir Baltijos šalių pasirengimą kovoti kartu su amerikiečiais ir užtikrinti jiems pakankamą paramą kilus konfliktui. Pastarasis elementas yra ypač svarbus, nes taikos metu Rusija turi didelį karių ir ginkluotės pranašumą regione. 1999 m. Rusijoje prasidėjo karinė reforma, kurios tikslas – padaryti karines pajėgas veiksmingesnes, ypatingą dėmesį skiriant greitojo reagavimo daliniams. Reformuojant pirmumas teikiamas dviem kryptims: Vakarams (įskaitant Kaliningrado sritį) ir Uralui. Kaliningrado srityje nuo dviejų divizijų pereinama prie greitojo reagavimo brigadų. Žmonių sumažėjo nedaug (apie

³²⁷ Gorenburg D., Henton M., Roepke D., et al. *The Expansion of NATO into the Baltic Sea Region: Prague 2002 and Beyond*, 27.

³²⁸ Carpenter T. „Casting NATO Line Perilously Far to East“. *Washington Times*, 2002 m. sausio 12 d.

³²⁹ National Defense University. „Strategic Assessment: Flashpoint and Force Structure“. 1997. <<http://www.ndu.edu/inss/sa97/sa97ch2.html>> [žiūrėta 2002 06 01].

1 000 karių), ir tai daugiausia mažinant vadaviečių personalą. Baltarusijoje reformos prasidėjo iškart po pratybų „Neman 2001“. Baltarusija padalyta į du regionus kiekviename sukuriant po tris greitojo reagavimo brigadas. Reformuojant Baltijos valstybių kaimynystėje bus sukurtos mažesnės, tačiau galingesnės karinės pajėgos³³⁰.

Rusijos karinis pranašumas ir abipusis nepasitikėjimas turi dvejopų padarinių Lietuvai ir kitoms Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybėms. Pirma, saugumo dilema išlieka regiono saugumo sistemos elementas³³¹. Baltijos valstybėse Rusijos karinio pajėgumo stiprinimas suprantamas kaip grėsmė jų saugumui, kartu Lietuvos, Latvijos ir Estijos kariuomenių plėtra ir ypač JAV karinis aktyvumas rytinėje Baltijos pakrantėje sulaukia neigiamos Rusijos reakcijos. Antra, saugumo dilema gali dar labiau komplikotis, nes dėl Rusijos karinio pranašumo regione NATO siekdama užtikrinti Baltijos šalių gynybą krizės atveju ar net prieš tai privalės į regioną greitai perkelti karinius junginius ir taikos metu turėti pajėgumų, užtikrinančių priimančios šalies paramą (angl. *host nation support*).

Sunkumai užtikrinant patikimą atgrasinimą Vakaruose kėlė abejonių dėl JAV ryžto prisiimti išpareigojimus Baltijos šalims. Dar 2001 m. pradžioje daugelyje šalių vyravo įsitikinimas, kad Lietuva nebus pakviesta į antrąjį NATO plėtros etapą. Štai 2001 m. balandžio 30 d. įtakingas JAV strateginių studijų centras *Stratfor* paskelbė analizę „Baltijos valstybių narystė NATO yra mažai tikėtina“ („*Baltic States Membership in NATO Unlikely*“). *Stratfor* nuomone, „apginti ir siūsti pastiprinimą į Baltijos šalis yra sunku dėl ilgos fronto linijos, mažo gynybos gylio ir ribotų galimybių perkelti pastiprinimą karo metu. Konflikto atveju dėl Rusijos noro žūtibūt apginti Kaliningrado sritį ir joje esančius uostus Baltijos šalims reikės pastiprinimo iš Aljanso teritorijos. NATO turės siūsti pagalbą sausuma, nes dislokuota Kaliningrade Rusijos kariuomenė ne-

³³⁰ Полевой А. „В Белоруссии реформируют армию“. *Независимая Газета*, 2001 m. spalio 25 d.

³³¹ Plačiau žr.: Vitkus G. „Besikeičiantis Baltijos jūros regiono saugumo režimas“, 114–116.

leis šito daryti oro ar jūrų keliu. Sausumos kelių infrastruktūra, sukurta Maskvos valdymo metais, yra palankesnė Rusijai. Sunkumai perkelti pastiprinimą į Baltijos šalis leis Rusijai jį lengvai neutralizuoti paliekant NATO karių laukti pagalbos kur nors ant Baltijos jūros kranto³³². „Stratfor“ manymu, dėl savo pažeidžiamumo bet kokios NATO saugumo garantijos būtų tik popieriaus lapas. Geriausiu atveju NATO gali pasiūlyti strateginį atgrasinimą – pakišti Baltijos šalis po JAV branduoliniu skėčiu, bet mažai vilčių, kad Rusija tikės JAV noru rizikuoti branduoline konfrontacija dėl Rygos³³³.

Detalesnę teoriškai numanomą konfliktinės padėties studiją „NATO plėtros Baltijos regione strateginiai ir operaciniai padariniai“ („*Strategic and Operational Implications of NATO Enlargement in the Baltic Region*“) paskelbė JAV užsienio politikos analizės institutas. Jos išvadose rašoma, kad, nepaisant visų politinių pokyčių, Rusija ilgai turi būti laikoma pagrindine grėsme Baltijos regiono saugumui [...] Blogiausiu atveju būtų vykdoma tokia operacija kaip, pavyzdžiui, Persijos įlankoje ir naudojami panašūs pajėgumai. Tai apimtų strateginį pervežimą, greitą reagavimą ir specialiųjų pajėgų dislokavimą, galimybę pradinėse konflikto stadijose kontroliuoti oro erdvę, vykdyti operacijas prieš Rusijos povandeninius laivus³³⁴. Autorių nuomone, JAV tektų pagrindinė našta ginant Baltijos šalis, nes ji užtikrintų dominavimą ore ir dislokuotų specialiąsias pajėgas. Konflikto atveju JAV sugebėtų užtikrinti tokią paramą Baltijos šalims, tačiau problemų galėtų kilti, jei JAV tuo metu dalyvautų kitame konflikte, pavyzdžiui, Persijos įlankoje, Šiaurės Rytų Azijoje ar pietiniame Aljanso sparne. Studijos autorių nuomone, jei Rusija per konfliktą panaudotų tik įprastinę ginkluotę, apginti Baltijos šalis nebūtų ypač sunku. Tačiau, teigia jie, „mūsų vertinimu, Baltijos valstybėms priešiška nusiteikęs režimas puldamas greičiausiai neapsiribos tik įprastomis priemonėmis. Todėl tiek sąjungininkų, tiek Bal-

³³² Stratfor. „Baltic States Membership in NATO Unlikely“.

³³³ Stratfor. „Face-off in the Baltics NATO Expands the West-Russia Confrontation“. 2000 m. kovo 3 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

³³⁴ Institute for Foreign Policy Analysis, 3.

tijos gynybos planuotojai neturėtų atmesti varianto, jog Rusija nenaudos masinio naikinimo ginklo tik todėl, kad tai pažeistų tarptautinės teisės normas ar dar labiau išplėstų konfliktą.³³⁵ Studijos autorių teigimu, tokio konflikto tikimybė labai maža, todėl Amerikai Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių priėmimo nauda yra daug didesnė už galimą kainą, net jei pasitvirtintų pačios blogiausios prognozės.

Apie Lietuvos gynybos galimybes nėra plačiai diskutuojama JAV oficialiuose ir akademinuose sluoksniuose, šia tema nėra jokių viešų publikacijų. Bene vieninteliai čia tema buvo rašytinis RAND korporacijos analitiko S. Larrabee kalbos JAV Senato debatuose dėl NATO plėtros tekstas ir 2004 m. RAND korporacijos išleista studija „Priėjimo prie strateginių objektų užtikrinimas“ („*Assuring Access in Key Strategic Regions*“)³³⁶. Juose ir neoficialiose diskusijose dažniausiai prieinama prie išvados, kad agresijos atveju Lietuva gali būti ginama keliais būdais. Pirma, svarstomas lenkiškas variantas, kai ginamasi naudojant daug įprastinės ginkluotės (tankų, artilerijos, šarvuotų pėstininkų mašinų, puolamųjų sraigtasparnių, naikintuvų). Šitaip ginantis norima atremti priešininko ataką kovos lauke. Antra, ginantis naudojant „technologinį“ modelį, NATO parama ateina iš JAV, daugiausia tolimojo nuotolio pajėgomis (smūgiuojama panaudojant tolimojo nuotolio raketas, strateginius bombonešius). Mažai pasikliaujama įprastine ginkluote ir pastiprinimu iš Europos. Trečias yra mišrus variantas. Šiuo atveju remiamasi tiek įprastinėmis pajėgomis, tiek smūgiais iš toli. Paskutinis ir tik teoriškai egzistuojantis modelis yra atgrasinimas kerčtu (angl. *deterrence by retaliation*). Šiuo atveju būtų suduodami tolimojo nuotolio smūgiai, bet pasirenkami ne kariniai, o civiliniai ir ekonominiai taikiniai agresoriaus teritorijoje. Veikiausiai būtų naudojami masinio naikinimo ginklai.

³³⁵ Ten pat.

³³⁶ Larson E.V., Eaton D., Elrick P., etc. *Assuring Access in Key Strategic Regions*. RAND: Santa Monika, 2004, 65–86; Larrabee S. „The Baltic States and the NATO Membership“. Testimony of Dr. S. Larrabee, RAND, before US Senate Foreign Relations Committee, 2003 m. balandžio 3 d. <<http://www.rand.org/publications/CT/>> [žiūrėta 2003 09 01]. Taip pat Larrabee S. *NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era*, 62–64.

Šie skirtingi variantai įvairiai palaikomi tiek JAV, tiek jos sąjungininkių, tiek naujųjų NATO narių. Visų pirma akivaizdu, kad šaltojo karo laikų abipusiškai garantuoto sunaikinimo (MAD) koncepcija grįstas paskutinis variantas turės mažiausiai šalininkų tiek JAV, tiek Europoje, tiek Baltijos šalyse. JAV lengviausia būtų pažadėti technologiinį modelį, kuris finansiškai būtų pats pigiausias ir remiasi jau dabar JAV turimais pajėgumais. Toks variantas nesusilauktų Baltijos šalių paramos, nes tuo atveju JAV lieka tik politiškai išsipareigojusi ginti jų nepriklausomybę ir kilus konfliktui potencialus agresorius gali suabejoti JAV išsipareigojimais ginti Baltijos šalis. Europos valstybės, NATO narės, aiškiai pritartę tradiciniam lenkiškam variantui. Tai reikalautų iš Baltijos valstybių kurti dideles, teritorinės gynybos veiksmų galinčias imtis pajėgas, kurios vargiai galėtų prisidėti prie būsimų, toli nuo regiono vykdomų Aljanso operacijų. Atsižvelgiant į tai, kad NATO siekia mažų, mobilių ir greitai dislokuojamų pajėgų, toks variantas sunkiai įmanomas. Baltijos šalių gynybai kaip Baltijos šalių poreikių ir sąjungininkių galimybių kompromisas veikiausiai bus pasirinktas mišrus variantas. Jis reikš, kad konflikto atveju įvairus pastiprinimas ateis tiek iš kaimynių, tiek iš JAV. Mišrus variantas garantuoja, kad atgrasinimas bus grindžiamas tiek karo neišvengiamumu, tiek kerštu. Baltijos valstybėms jis reiškia, kad bus fiziškai juntamas JAV buvimas regione, ir tai smarkiai padidins atgrasinimo veiksmingumą. Šiuo atveju Lietuva, kaip ir kitos Baltijos valstybės, yra suinteresuota ne tik politiniais amerikiečių išsipareigojimais, bet ir jų kariniu buvimu regione, galbūt net nuolatiniu pajėgų dislokavimu.

Papildomi atgrasinimo ir gynybos sunkumai susiję su Rusijos siekiu minimizuoti JAV įtaką ir karinį aktyvumą Baltijos regione³³⁷. 1997 m. gegužę pasirašytame NATO ir Rusijos Nuolatinės tarybos steigiamajame akte, kuris yra NATO politinio *acquis* dalis, teigiama, kad NATO nenumato dislokuoti branduolinio ginklo, didelio skaičiaus pajėgų ir

³³⁷ B. Stefanovos nuomone, kaskart, kai Baltijos šalys tampa Vakarų valstybių įtakos sfera, Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorija tampa Vakarų invazijos į Rusiją placdarmu; žr.: Stefanova B. „The Baltic States’ Accession to NATO and the European Union“, 165.

kurti infrastruktūros naujų narių teritorijose³³⁸. Tai reiškia, kad naujoms NATO narėms bus taikomi tam tikri ribojimai – nedislokuoti branduolinio ginklo ar nekurti didelių karinių bazių. Antra, Europoje egzistuojantys ginklų kontrolės režimai galios Baltijos šalims. Dar 1993 m. Lietuva prisijungė prie Vienos dokumento, kuriuo išipareigojo teikti informaciją apie pagrindines karines pratybas ir turimą ginkluotę. 1999 m. Lietuva paskelbė norinti prisijungti prie CFE sutarties, kuri reglamentuoja įprastinės ginkluotės kiekį regione. 2002 m. Lietuva prisijungė prie Atviro dangaus sutarties, leidžiančios kitoms valstybėms atlikti žvalgomuosius skrydžius virš Lietuvos teritorijos³³⁹.

CFE sutartis Rusijai bus svarbiausias JAV karinio aktyvumo regione ribojimo elementas³⁴⁰. Adaptuota CFE sutartis sudaryta taip, kad 1999 m. priimtų į NATO naujų narių teritorinės „lubos“ prilygsta nacionalinėms „luboms“, t. y. sąjungininkių pajėgas valstybės gali priimti tik sumažindamos nacionalines pajėgas. Rusijai tai suteikia garantiją, kad prie jos sienų naujose NATO narėse nebus sutelkta daug įprastinės ginkluotės³⁴¹. Baltijos šalims prisijungus prie sutarties, Z. Lachovskio

³³⁸ NATO. „Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation“. <<http://www.nato.int/docu/basicext/fndact-a.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

³³⁹ Atviro dangaus sutartis reglamentuoja prisijungusių valstybių orlaivių stebėjimo skrydžių virš kitų sutartyje dalyvaujančių valstybių teritorijos tvarką. Ši sutartis yra svarbi pasitikėjimą ir saugumą stiprinanti priemonė. Užsienio reikalų ministerija. „Lietuva prisijungė prie Atviro Dangaus Sutarties“. 2002 m. liepos 22 d. <http://www.urm.lt/view.php?cat_id=3&msg_id=1266> [žiūrėta 2003 09 01].

³⁴⁰ Č. Laurinavičiaus nuomone, didelė dalis Rusijos saugumo elito siekia susieti „Lietuvos narystę NATO su konvencinės ginkluotės apribojimo sutarties išplėtimu Rytų Pabaltijo regionui. [...] Pastarasis Rusijos reikalavimas sulaukė pritarimo iš kai kurių sąjungininkių pietinėje pusėje. Tačiau nugalėjo amerikiečių nuomonė, kad Baltijos valstybių narystė aljanse ir konvencinės ginkluotės ribojimo klausimai nesusiję.“ žr.: Laurinavičius Č. „Rusijos užsienio politika po Rugsėjo 11-osios“, 164.

³⁴¹ Lachovski Z. „The Adapted CFE Treaty and the Admission of the Baltic States to NATO“. Stockholm International Peace Research Institute, 2002 m. gruodis, 10.

nuomone, krizės atveju JAV veikiausiai galės dislokuoti Baltijos valstybėse apytiksliai vienos brigados dydžio pajėgas – 153 tankus, 241 šarvuotį, 140 artilerijos vienetų.

8 lentelė. Baltijos šalių kariniai ribojimai prisijungus prie CFE sutarties (prognose)³⁴²

	Estija	Latvija	Lietuva
Sutartimi ribojama ginkluotė	Nacionalinės „Jubos“ / teritorinės „Jubos“ (Turimas kiekis)		
Tankai	150/200(0)	150/200(3)	200/250(0)
Šarvuočiai	200/250(32)	200/250(15)	250/300(108)
Artilerija	325/400(77)	325/400(145)	400/500(118)
Lėktuvai	30/40(0)	30/40(0)	50/60(0)
Malūnsparniai	25/30(0)	25/30(0)	25/30(0)

Preliminariais Z. Lachovskio skaičiavimais, Baltijos šalys be didesnių varžymų galės didinti ginkluotę, juo labiau kad per dešimt metų dviejų tipų ginkluotės – kovinių lėktuvų ir tankų, jos net nenumato įsigyti. Kita vertus, net ir pasiekus šiuos skaičius, Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorijose bus sutelkta gerokai mažiau ginkluotės nei vakarinėje Rusijos dalyje ar Baltarusijoje, todėl joms JAV karinis aktyvumas bus vienas iš svarbiausių gynybos dilemą sprendžiančių veiksnių.

Ginklų kontrolės režimai Baltijos šalyse reiškia, kad patikimam atgrasinimui garantuoti JAV negalės naudoti labai veiksmingų priemonių, pavyzdžiui, dislokuoti branduolinio ginklo ar steigti didelių karinių bazių. Greičiausiai JAV ir sąjungininkai bus pasiryžę šitaip elgtis dėl politinių priežasčių – amerikiečių buvimo ribojimas ir Baltijos valstybių prisijungimas prie ginklų kontrolės režimo suteikia Rusijai garantiją, kad kilus NATO ir Rusijos santykių krizei Baltijos šalyse nebus sukauptas karinis potencialas, grasinantis Rusijos saugumui. Tai politinė kaina, kuri yra neišvengiama NATO plėtros dalis.

³⁴² Lachovski Z. „The Adapted CFE Treaty and the Admission of the Baltic States to NATO“. Stockholm International Peace Research Institute, 2002 m. gruodis, 10.

Lietuvos reikšmė JAV ir Rusijos partnerystės aspektu

Lietuvos vaidmuo JAV didžiojoje strategijoje Rusijos atžvilgiu nuolat kito – paskutiniajame XX a. dešimtmetyje Lietuva ir kitos Vidurio Rytų Europos valstybės buvo konfrontacijos zona, o jų narystė NATO – didžiųjų valstybių nesutarimo objektas. Debatai dėl NATO plėtros slėpė daug svarbesnį klausimą – kuri valstybė dominuoja Baltijos šalyse ir kokią kainą ji už tai turi mokėti. Nors Lietuvos ir kitų Vidurio Rytų Europos valstybių ekonominės, socialinės ir karinės reformos prisidėjo prie to, kad Lietuva tapo euroatlantinių organizacijų dalimi, tačiau sprendimai dėl NATO ir ES plėtros atspindėjo daugiausia geostrateginius valstybių interesus.

V. Putinui atėjus į valdžią, Maskvos ir Vašingtono partnerystė sumažino konfrontacijos su Rusija baime, kuri galėjo kilti dėl Baltijos šalių narystės NATO. Naudodamasi tokiomis palankiomis aplinkybėmis, JAV nusprendė įtvirtinti savo dominavimą ir suteikė regiono valstybėms saugumo garantijų. Rusija savo ruožtu neprarado įtakos naujose NATO narėse – pasikeitė tik jos pobūdis. Netekdama politinės įtakos regione, kuris pereina į JAV rankas, Rusija siekia dominuoti ekonomikos sektoriuje. Šios įtakos ir galbūt net eventualios kontrolės pagrindu tapo beveik monopolinis dominavimas energetikos sektoriuje³⁴³. Č. Laurinavičiaus nuomone, dėl Rusijos naftos ir dujų kompanijų ekspansijos į Vidurio Rytų Europos šalis Rusijos įtaka plečiasi Baltijos ir Viduržemio jūros baseinų link. „Prisiminus istoriją ir geopolitines teorija, peršasi tokia įvykių interpretacija – Rusija be tankų ir be didesnio triukšmo, regis, pradėjo spręsti vieną labiausiai puoselėtų savo geopolitinių siekių: būti Vidurio Rytų Europos dalimi, turėti įtakos Europos kontinentui ir galimybę prieiti prie pasaulinių vandenių.“³⁴⁴

³⁴³ Janeliūnas T. „JAV ir Rusijos įtakos persiskirstymas Vidurio Rytų Europos regione“.

³⁴⁴ Laurinavičius Č. „Rusijos užsienio politika po Rugsėjo 11-osios“, 166.

Ekonominiai klausimai ateityje taps tuo veiksmu, kuriuo naudodamasi abi šalys sieks veikti viena kitos politiką. Nors Rusija galės daryti Lietuvai ekonominį spaudimą, Lietuva savo ekonominę politiką Rusijos atžvilgiu kurs iš ES vidaus. Tai reiškia, kad ji galės iš vidaus priėti prie ekonominio poveikio Rusijai priemonių, kurių neturi pati JAV. Naudodamasi ES ir Rusijos partnerystės ir bendradarbiavimo sutartyje numatytais mechanizmais Lietuva veiks ES prekybos su Rusija politiką, įskaitant muitus, investicijas, dalyvaus dialoge dėl energetikos.

Ekonominiu požiūriu Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybės, tampa svarbia senųjų ES narių ir Rusijos jungiamąja grandimi. Jau dabar 10 proc. Rusijos prekybos apimties sudaro prekyba su naujomis ES narėmis, ateityje jų dalis veikiausiai didės. Plečiantis tarpusavio prekybai ir investicijoms, naujosios ES narės prisidės prie demokratijos ir laisvosios rinkos plėtros pačioje Rusijoje. Kartu ES plėtra kelia Rusijai dilemą – reikia integruotis kartu su visais ar ieškoti kitų būdų, pavyzdžiui, nestoti į ES ir NATO, o mėginti sudaryti atskiras strateginės partnerystės sutartis, pavyzdžiui, turėti balso teisę nesant narci. Rusijai nusprendus artėti prie ES, naujos narės, turinčios patirties, kaip greitai galima pertvarkyti savo ekonominę, socialinę ir teisinę sistemas pagal ES reikalavimus, prisidės prie ES ir Rusijos suartėjimo. JAV požiūriu, Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų Europos valstybės, yra svarbi kaip ES narė, nes galės dalyvauti kuriant ES politiką Rusijos atžvilgiu.

Priešingai nei ekonomikos, saugumo srityje Baltijos valstybėms ir Rusijai iki šiol egzistuoja abipusė saugumo dilema, kai kiekviena jautriai reaguoja į kitos karinio potencialo didinimą³⁴⁵. JAV yra svarbi šios dilemos dalyvė: Baltijos valstybių požiūriu, JAV yra problemos sprendimas, tuo tarpu Rusijos nuomone, JAV yra viena iš priežasčių. NATO narystė ir saugumo garantijos Baltijos šalims užtikrina, kad ateityje Baltijos valstybės galės geriau atsilaikyti prieš Rusijos mėginimą didinti savo įtaką panaudojant tokius svertus kaip žaidimas etnine korta ar

³⁴⁵ Stefanova B. „The Baltic States’ Accession to NATO and the European Union“, 168.

energijos ištekliais³⁴⁶. NATO plėtra ir JAV išsigalėjimas Baltijos valstybėse – tai kartu ir ženklas Rusijai, kad šaltojo karo laikais atsiradusios regione įtakos zonos dabar yra tokios, kokių nori amerikiečiai, o Vidurio Rytų Europoje JAV dominuoja.

Lietuvos, Latvijos ir Estijos prisidėjimas prie ginklų kontrolės režimų ir stiprėjantis JAV ir Rusijos dialogas mažins saugumo dilemos reikšmę ir atvers naujų bendradarbiavimo perspektyvų. Jau dabar galima daryti išvadą, kad NATO plėtra sukėlė teigiamų poslinkių stiprinant Rusijos ir NATO santykius. Baltijos valstybėms tapus NATO narėmis, turėtų suaktyvėti jų bendradarbiavimas su Rusijos ginkluotosiomis pajėgomis, plėtotis tiek dvišalis, tiek daugiašalis (kaip NATO narių) karinis bendradarbiavimas. Lietuva, kaip ir kitos valstybės, JAV gali būti naudinga sėkmingai perimant iš Vakarų ir eksportuojant į Rytus kariškių demokratinės kontrolės principą, ginkluotųjų pajėgų veiklą reglamentuojančius aktus, NATO standartus.

³⁴⁶ Institute for Foreign Policy (IFPA). „Analysis Strategic and Operational Implications of NATO Enlargement in the Baltic Region“, 2.

LIETUVOS IR JAV SANTYKIŲ DINAMIKA

JAV ir Lietuvą bei kitas Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybes sieja bendri saugumo interesai, bendros vertybės ir bendras grėsmių supratimas. Ekonominė šalių tarpusavio priklausomybė ir prekybos srautai yra gana maži. Šie veiksniai lemia regione JAV darbotvarkę, kurioje vyrauja ne ekonominės, o regioninio stabilumo, NATO plėtros, santykių su Rusija temos. JAV strategija Lietuvos atžvilgiu atspindi bendrą JAV užsienio politiką tiek Europos, tiek Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos šalių atžvilgiu, o jos interesai Lietuvoje yra atspindys platesnių užsienio politikos tikslų, t. y. regioninio saugumo stiprinimas, kova su terorizmu, užsienio investicijų, ekonominių reformų ir laisvos prekybos skatinimas, kova su nusikalstamumu ir korupcija. JAV ypatingą dėmesį taip pat skiria tokiems vidaus politikos klausimams kaip turto gražinimas žydams, demokratizacija, privatizacija, požiūris į tautines mažumas ir t. t.

Lietuvos ir JAV santykiai atspindi ir vertybinį JAV saugumo politikos aspektą. J. Kurtho žodžiais tariant, „po dešimties metų herojiškos kovos už nepriklausomybę Baltijos šalys nepaprastai sėkmingai įgyvendina Amerikos propaguojamas liberalios ekonomikos, laisvosios rinkos ir teisinės valstybės idėjas. Jei šiuo požiūriu yra šalių, nusipelnusių būti pakviestų į NATO, tai Baltijos šalys privalo būti tarp jų.“³⁴⁷ Toks vertybinis aspektas kartu su Vidurio Rytų Europos šalių ekonomine plėtra, sėkmingomis derybomis dėl narystės ES, demokratizacijos procesu ir rinkos ekonomikos stiprinimu skatino didesnę JAV susidomėjimą ir supratimą, kad šis proamerikietiškas regionas gali būti naudingas siekiant JAV tikslų. Seniau šių šalių vieta JAV strategijoje iš dalies grįsta sentimentų ar istorinės tiesos atkūrimo argumentais, o ateityje JAV

³⁴⁷ Kurth J. „The Next NATO. Building an American Commonwealth of Nations“, 5–17.

politikos pagrindą sudarys siekis pasinaudoti regiono geostrategine verte ir jos teikiamais pranašumais ir įtvirtinti JAV dominavimą Europoje.

Geopolitiškai Lietuva, kaip ir kitos regiono šalys, nėra prioritetinis regionas JAV didžiojoje strategijoje. Vidurio Rytų ir Šiaurės Europa nevaizduoja svarbaus vaidmens kovoje su terorizmu, jos teritorijoje nėra strateginių žaliavų išteklių (naftos, gamtinių dujų, nikelio ar pan.), jos teritorija neina svarbios komunikacijų linijos, ji geografiškai nekontroliuoja svarbių sąsaičių ar priėjimo prie strategiškai svarbių regionų, o prekybos apimtys sudaro mažą bendros JAV užsienio prekybos dalį. Vis dėlto šis tylus ir ganėtinai turtingas pasaulio užkampis turi tam tikrų savybių, kurios svarbios JAV strategijos, ypač interesų Europoje, įgyvendinimui, t. y. daugiau regioniniu, o ne pasauliniu lygmeniu.

JAV įsipareigojimų Lietuvai plėtra

Lietuva ir JAV užmezgė diplomatinius santykius 1922 m. liepos 28 d., tačiau iki pat Lietuvos nepriklausomybės pabaigos jų santykiai nepasižymėjo aktyvumu. Šaltojo karo metais JAV nepripažino prievartinio ir neteisėto Lietuvos Respublikos inkorporavimo į SSRS, Vašingtone veikė nepriklausomos Lietuvos diplomatinė atstovybė. Parama Lietuvai ir kitoms šalims, kovojančioms su Maskvos diktatu, buvo vienas iš svarbiausių JAV didžiosios strategijos elementų. Tačiau siekdama palaikyti stabilumą regione, Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, JAV neskubėjo pripažinti naujosios Lietuvos vyriausybės, nors ir skelbė paramą Lietuvos valstybei. Oficialiai JAV ir Lietuvos diplomatiniai santykiai atnaujinti 1991 m. rugsėjo 6 dieną³⁴⁸. Nuo pat nepriklausomybės paskelbimo Lietuva siekė stiprinti abipusius ryšius su JAV, gauti jos paramą santykiuose su Rusija, o vėliau – ir saugumo garantijų. Didėjantys JAV įsipareigojimai Lietuvai – ilgo, dešimtmetį trukusio proceso padarinys, kurį lėmė tiek tarptautinė padėtis, tiek Lietuvos vidaus pokyčiai ir ke-

³⁴⁸ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. „Lietuvos bendradarbiavimas su JAV“. <http://www.urm.lt/data/5/LF112182625_jav-l.htm> [žiūrėta 2003 09 01].

lias į demokratiją. Paskutiniojo XX a. dešimtmečio pradžioje ypač svarbus buvo Rusijos veiksnys, vėliau integracija į ES ir antiteroristinė kampanija lėmė Lietuvos ir JAV dvišalių santykių būklę.

Atkūrus nepriklausomybę, pagrindinis Lietuvos siekis buvo Rusijos kariuomenės išvedimas ir karinio tranzito klausimų išsprendimas. Lietuvos interesai sutapo su JAV politika neleisti atgimti Rusijos ekspansionizmui ir stabilizuoti Rusijos sienas. JAV parama derybose dėl Rusijos kariuomenės išvedimo buvo svarbi Lietuvos greitos derybų baigties sąlyga. Lietuvos valstybinės derybų delegacijos su Rusija vadovas Č. Stankevičius prisimena, kad JAV ir kitos valstybės teikė didelę finansinę paramą Rusijos karininkų butų statybai. „Itin svarbią reikšmę turėjo JAV Senato 1992 m. spalio 2 d. priimtas įstatymas, kuriame buvo nustatyta, jog 417 mln. USD techninė ir ekonominė pagalba Rusijai gali būti teikiama tik su sąlyga, jeigu ji išves savo kariuomenę iš Baltijos valstybių.“³⁴⁹ Buvusio JAV ambasadoriaus K. Smitho nuomone, Rusijos kariai 1994 m. paliko Baltijos šalis tik dėl B. Clintono administracijos ir Senato narių daromo B. Jelcinui spaudimo. Tai dar labiau sustiprino Baltijos šalių tikėjimą, kad JAV, o ne Europa yra patikimas jų suvereniteto garantas. Nors Vokietija taip pat spaudė Rusiją išvesti karius, tačiau tai buvo daroma daug silpniau ir nesukėlė didelio atgarsio³⁵⁰.

Išvedus Rusijos kariuomenę, JAV vaidino ypač svarbų vaidmenį ir tariantis dėl karinio tranzito tarp Rusijos ir jos Kaliningrado srities. TSPMI studijoje dėl Rusijos karinio tranzito pabrėžiama, kad Vakarų valstybių požiūris į Rusijos karinio tranzito per Lietuvos teritoriją klausimą skyrėsi nuo JAV pozicijos³⁵¹. 1994 m. rugpjūčio 2 d. Didžiosios Britanijos premjeras J. Majoras lankydamasis Lietuvoje palaikė nuolati-

³⁴⁹ Stankevičius Č. *Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos*. Vilnius: Leidybos centras prie KAM, 2002, 47.

³⁵⁰ Smith K. „Baltic Russian Cooperation: Opportunities Resulting from Baltic EU and NATO Membership“. Center for Strategic and International Studies (CSIS) Working Paper, Washington D.C., 2003 m. kovas, 8.

³⁵¹ Laurinavičius Č, Lopata R., Sirutavičius V. *Rusijos Federacijos karinis tranzitas per Lietuvos Respublikos teritoriją*. Vilnius: Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2002.

nio susitarimo su Rusija sudarymą³⁵². 1994 m. gruodžio 21 d. Vokietijos ambasada Lietuvoje ES valstybių vardu išplatino pranešimą, kuriame ragino oficialųjį Vilnių sudaryti susitarimą su Rusija. Tuo metu Lietuvos vyriausybė buvo besutinkanti su Rusijos ir ES spaudimu pasirašyti susitarimą su Rusija. Lemiamą vaidmenį išvengiant Lietuvos suvereniteto varžymo suvaidino aiški visuomenės opozicija ir JAV parama. 1994 m. rugpjūčio 11 d. žinomi Lietuvos visuomenės veikėjai – 121 signataras – paskelbė „Atsišaukimą dėl Lietuvos saugumo“, kuriame prieštaravo karinį tranzitą įteisinančio susitarimo sudarymui³⁵³. 1994 m. spalio 26 d. lankydamasi Vilniuje JAV valstybės sekretoriaus pavaduotoja Lynn E. Davis pareiškė: „Manau, kad bet koks sprendimas nesutrukdytų Lietuvai tapti pilnateise Europos politinių ir karinių organizacijų nare, tačiau klausimą reiktų spręsti taip, kad jis nepakenktų jūsų šalies [Lietuvos] suverenumui.“³⁵⁴

TSPMI studijos „Rusijos Federacijos karinis tranzitas“ autoriai daro išvadą, kad „karinio tranzito klausimą ir jo sureguliuojamą sąlygojo Vakarų valstybių, visų pirma, JAV, pozicija. Kitaip tariant, Vašingtono atitinkamais laikotarpiais siųsti signalai Vilniui suvaidino labai svarbų, o galbūt net lemiamą, vaidmenį.“³⁵⁵ Atkreiptinas dėmesys, kad antrasis derybų dėl tranzito etapas vyko naujoje aplinkoje – 1994 m. sausio 4 d. pasirašytas Lietuvos Prezidento A. Brazausko laiškas NATO generaliniam sekretoriui M. Wornieriui dėl Lietuvos noro tapti NATO nare. Nors tada reali Lietuvos narystės NATO galimybė buvo labai maža, narystės siekis skatino Vilnių didinti JAV aktyvumą regione. JAV tai reiškė dideles ištraukimo išlaidas, kurios neišvengiamos kuriant stabilumą regione, kuris neseniai buvo geopolitinės konfrontacijos zona.

Paskutiniojo XX a. dešimtmečio viduryje britai ir vokiečiai siūlė, kad Švedija ir Suomija prisiimtų atsakomybę už Baltijos valstybių sau-

³⁵² Stankevičius Č. *Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos*, 74

³⁵³ Ten pat.

³⁵⁴ Laurinavičius Č, Lopata R., Sirutavičius V. *Rusijos Federacijos karinis tranzitas per Lietuvos Respublikos teritoriją*.

³⁵⁵ Ten pat.

gumą, bet skandinavai neturėjo nei noro, nei galimybių tai padaryti³⁵⁶. Šiaurės valstybės atkakliai tvirtino, kad tik JAV ir NATO gali suteikti saugumo garantijų³⁵⁷. JAV vis labiau nerimavo, kad Baltijos valstybės tampa pilkąja zona, o tai galėtų turėti neigiamos įtakos visam Europos saugumui. Ypač aiškiai tai pabrėžta RAND studijoje „NATO plėtra ir Baltijos valstybės“ („*NATO Enlargement and the Baltic States*“)³⁵⁸. Jos analizė ir rekomendacijos skatino aktyvesnę JAV politiką Baltijos jūros regione, nors pabrėžė, kad dar per anksti kalbėti apie Baltijos valstybių narystę NATO. Priešasčių, dėl kurių JAV nenorėjo suteikti Baltijos šalims saugumo garantijų, buvo keletas. Pirma, Lenkija buvo laikoma svarbiausia Vakarų saugumui šalimi, o Baltijos šalyse Vakarai dėl įvairių priežasčių nematė strateginio intereso. Baltijos šalys nebuvo pakviestos į pirmąjį NATO plėtros etapą, nes jos neturėjo pakankamos politinės Aljanso valstybių paramos. Net ir JAV, kur Baltijos šalims jaučiama daug simpatijų, parama jų narystei buvo gana ribota³⁵⁹. Į klausimą, ar būtų einama kovoti dėl Baltijos šalių siekiant jas apginti nuo išorinės agresijos, paprastai buvo neatsakoma arba atsakoma neigiamai.

Iki 1996 m. pradžios JAV administracija neturėjo aiškaus plano, ką daryti su Baltijos šalimis. Nors JAV ir atmetė Rusijos siūlymą per pirmąjį NATO plėtros etapą sudaryti slaptą sandėrį – už Rusijos pritarimą trijų kandidačių priėmimui pažadėti niekada nepriimti Baltijos valstybių į NATO, bet aiškios strategijos dėl Baltijos valstybių nebuvo sugalvota. Tik 1996 m. pabaigoje „Baltijos veikslių plane“ JAV užsibrėžė aiškesnę ilgalaikę tikslą – integruoti Baltijos šalis į Vakarų, tačiau dėl geografinių ir istorinių priežasčių šį tikslą buvo sunku pasiekti³⁶⁰. JAV politika buvo grindžiama trimis principais – glaudesnis JAV ir Bal-

³⁵⁶ Wallin L. *NATO Enlargement in the Baltic Sea Area – Possible Consequences for Sweden*. The TESLA Group, Swedish Defence Research Agency, 2002.

³⁵⁷ Asmus R. *Opening NATO's Door*, 159–160.

³⁵⁸ Asmus R., Nurick R. „NATO Enlargement and the Baltic States“. *Survival*, 38 (2), 1996, 121–142.

³⁵⁹ Ten pat, 124.

³⁶⁰ Ten pat, 162.

tijos valstybių bendradarbiavimas, didesnė JAV ir Šiaurės šalių koordinacija padedant Baltijos šalims tapti NATO ir ES narėmis ir JAV dalyvavimas stengiantis sumažinti tarp Baltijos šalių ir Rusijos vyraujančią įtampą.

Siekdama stabilizuoti padėtį regione ir kompensuoti karinių saugumo garantijų nebuvimą, 1997 m. JAV paskelbė Šiaurės Europos iniciatyvą (NEI), kurios tikslas – kurti saugumą skatinant verslo ryšius, prekybą, bendradarbiaujant aplinkos apsaugos ir kitais klausimais. Kitais žodžiais tariant, nors Baltijos šalys ir Rusija turi neišspręstų karinio saugumo problemų, saugumo dilemą galima švelninti ne karinėmis priemonėmis. Nors kilo iš geopolitinių motyvų (neleisti Rusijai žiūrėti į Baltijos šalis kaip į savo įtakos sferą), Šiaurės Europos iniciatyva apėmė daug platesnį saugumo problemų spektrą – vienas iš svarbiausių jos tikslų buvo padėti megzti regiono valstybių piliečių ryšius ir šitaip prisidėti prie tarpusavio supratimo³⁶¹. Antras, bet ne mažiau svarbus tikslas – pratinti Rusiją prie minties, kad Baltijos šalys yra Vakarų pasaulio dalis, ir ruošti dirvą Baltijos šalių priėmimui į NATO.

Platus Šiaurės iniciatyvos požiūris į saugumą gali būti vertinamas kaip „amerikiečių mąstymo revoliucija“ ir viena iš novatoriškiausių JAV užsienio politikos idėjų Šiaurės regioną suprantant kaip regioninio valdymo modelio (angl. *governance*) įgyvendinimo „laboratoriją“, „eksperimentą“ ar „bandymų lauką“³⁶². Būtent šiame regione Rusijos integravimas į Šiaurės Europos bendradarbiavimo lauką galėjo tapti demokratinės taikos kūrimo modeliu kitiems neramiems regionams. Nors Šiaurės iniciatyva tiek dėl biurokratinių kliūčių, tiek dėl politinių dalykų nesugebėjo pasiekti užsibrėžto rezultato, tačiau puikiai atspindėjo JAV politikos principus Šiaurės Europos regione – stabilizuoti padėtį jame, didinti JAV įtaką jam ir skatinti regiono šalių suartėjimą³⁶³. Visos kitos JAV iniciatyvos atitiko čiuos principus.

³⁶¹ Browning Ch. „Complementaries and Differences in EU and US Policies in Northern Europe“, 25–50.

³⁶² Ten pat.

³⁶³ Smith K. „Baltic Russian Cooperation: Opportunities Resulting from Baltic EU and NATO Membership“, 11–15.

1997 m. JAV politika Lietuvos ir kitų Baltijos šalių atžvilgiu pradėjo įgauti konkretesnį pavidalą. R. Asmuso nuomone, jau 1997 m. viduryje JAV leisdavo Baltijos šalims suprasti: „Mūsų tikslas – galiausiai priimti jus, ir mes siūlome strategiją, kaip šitai įmanoma padaryti.“³⁶⁴ „Partnerystės taikos labui (PTL)“ programa tapo viena iš svarbiausių šios strategijos dalių. 1997 m. liepą JAV valstybės sekretoriaus pavaduotojas S. Talbottas trims Baltijos šalių ambasadoriams sakė: „Mes nelauksime NATO plėtros proceso užbaigtu ar sėkmingu, kol Baltijos šalių lūkesčiai neišsipildys.“³⁶⁵ Nors JAV neskubėjo suteikti Baltijos šalims saugumo garantijų, tačiau didino dėmesį regionui ir paramą Baltijos valstybėms.

JAV siekis stabilizuoti regioną atsispindėjo 1998 m. JAV, Lietuvos, Latvijos ir Estijos prezidentų pasirašytoje Baltijos chartijoje, kur JAV pažadėjo didesnę aktyvumą regione, o Baltijos valstybės – laukti kito NATO plėtros etapo. Nors ir skelbė, kad Amerika turi turėti tikrą, tvirtą ir ilgalaikį (angl. „*real, profound and enduring*“) interesą regione³⁶⁶, Chartija buvo veikiau JAV administracijos kompensacija už nepakvietimą į NATO nei realus išpareigojimas Baltijos šalims. JAV Valstybės departamento spaudos atstovas J. Rubinas Chartiją apibūdino kaip JAV ir Baltijos šalių santykių bendrą foną (angl. *framework*) ir aiškia JAV paramą jų integracijai į europines ir transatlantines institucijas, tačiau „Chartija nėra saugumo garantija ir išpareigojimas priimti šias šalis į NATO“³⁶⁷. Panašiai 2000 m. JAV nacionalinio saugumo strategija skelbia, kad „Baltijos chartija nustato šalių santykių stiprinimo ir bendrų tikslų pasiekimo pagrindą. Šie tikslai apima Latvijos, Lietuvos ir Estijos integraciją į transatlantinę bendruomenę ir visų Šiaurės Rytų Europos šalių bendradarbiavimo plėtrą“³⁶⁸.

³⁶⁴ Asmus R. *Opening NATO's Door*, 236.

³⁶⁵ Ten pat, 236.

³⁶⁶ U.S. Embassy in Estonia. „Charter of Partnership Among The United States of America and the Republic of Estonia, Republic of Latvia, and Republic of Lithuania“, 1998. <<http://www.usemb.ec/charter1.php3>> [žiūrėta 2003 09 01].

³⁶⁷ Kipp J. „Russias Northwest Strategic Direction“. *Military Review*, 79 (4), 1999, 52–66.

³⁶⁸ *The National Security Strategy For a Global Age*. The White House, 2000, 44.

Pasirašius Baltijos chartiją ypač padidėjo JAV teikiama Lietuvai karinė pagalba. JAV Gynybos departamento strategijoje „Stiprinant transatlantinę partnerystę: JAV strategija XXI amžiuje“ nurodytos tokios JAV karinių išipareigojimų Baltijos valstybėms didinimo priemonės³⁶⁹.

1. Dvišalė kooperacija remiant Baltijos šalis ginkluote ir karine technika, dalis jos finansuojama iš pačios JAV šaltinių, kita – panaudojant Lietuvos pinigus, tačiau lengvatinėmis sąlygomis. Taip pat vykdoma Tarptautinė karių mokymo ir švietimo programa, rengiami kariniai mokymai ir politinės karinės konsultacijos.
2. Regioniniai forumai, iš kurių išskiriamas BALTSEA forumas, kurio tikslas – koordinuoti Vakarų valstybių paramą Baltijos šalių saugumui ir gynybai, derinti ją prie Baltijos šalių kariuomenių poreikių ir aptarti pagrindinius regiono saugumo klausimus. Užsienio paramą stengiamasi susieti su nacionalinių ginkluotųjų pajėgų plėtros planų įgyvendinimu ir integracijos į NATO programomis.
3. Pagal NATO PTL programą vykdoma veikla. Ypač svarbus yra NATO Narystės veiksmų planas (MAP), kai Lietuvos karinis pajėgumas didinamas taip, kad atitiktų NATO šalių standartus.

Praktinė JAV parama Lietuvai ir kitoms Baltijos šalims buvo teikiama naudojant Tarptautinę karių mokymo ir švietimo programą bei ginkluotės ir įrangos įsigijimui skiriamas lėšas. Pagal Tarptautinę karių mokymo ir švietimo programą (IMET), kuri Lietuvoje pradėjo veikti 1992 m., remiamos kariškių studijos karinėse mokslo institucijose, pavyzdžiui, 2004 m. šiam tikslui skirta 1,2 mln. JAV dolerių³⁷⁰. Svarbi JAV paramos dalis yra „Užsienio karinio finansavimo“ (*Foreign Military Finance*; (FMF) ir „Užsienio karinių pardavimų“ (*Foreign Military Sales*;

³⁶⁹ *Strengthening Transatlantic Security. US Strategy for the 21 Century*. US Department of Defence, 2000, 37–39.

³⁷⁰ Oficiali Krašto apsaugos ministerijos informacija, pateikė Tarptautinių ryšių departamentas.

FMS) lėšos. Nuo 1995 iki 2004 m. Lietuvai pagal šias programas skirta 45 mln. JAV dolerių: už juos įsigyta taktinio ryšio priemonių, Regioninio oro erdvės stebėjimo centro, Kartografijos centro įranga, bendram Lietuvos ir Lenkijos batalionui LITPOLBAT skirtos ryšio priemonės, priešstankinių sistemų, priešlėktuvinės ginkluotės ir karinių transporto priemonių³⁷¹.

JAV parama labai prisidėjo prie Lietuvos kariuomenės pajėgumo stiprinimo ir leido kurti atitinkančią NATO standartus ir gebančią dalyvauti tarptautinėse operacijose kariuomenę. A. Wilkas 2002 m. paskelbtame Rytų studijų centro pranešime „Naujos NATO nauji nariai“ rašo: „Baltijos šalių kariuomenės buvo kuriamos nuo nulio dešimtojo dešimtmečio pradžioje, todėl jos neturi didelių problemų priartėti prie NATO standartų. Didelis išteklių, skiriamų modernizacijai, padidėjimas taip pat prisideda prie adaptacijos palengvinimo. Prisijungusios prie NATO, Baltijos šalys jau turės parengtas kariuomenes, prisitaikusias prie NATO standartų.“³⁷² Mažos ir mobilios pajėgos JAV planuotojams atrodo didelis privalumas, nors dažnai pabrėžta, kad „dėl mažo dydžio ir ribotų išteklių Baltijos šalys negali būti svarbios karinių pajėgų NATO šalių operacijoms teikėjos“³⁷³. Mažos, bet pakankamai modernios Baltijos valstybių pajėgos reiškia mažas finansines jų integracijos išlaidas tiek pačioms Baltijos šalims, tiek NATO valstybėms³⁷⁴.

³⁷¹ Ten pat.

³⁷² Wilk A. „The New Members of the New NATO“.

³⁷³ Gorenburg D., Henton M., Roepke D., et al. *The Expansion of NATO into the Baltic Sea Region: Prague 2002 and Beyond*, 11.

³⁷⁴ Tarptautinio valiutos fondo 2002 m. parengtoje studijoje „The Baltics: Medium-Term Fiscal Issues Related to EU and NATO Accession“ sakoma, kad visos Baltijos šalys sugebės pakelti su numatoma naryste NATO ir ES susijusias išlaidas. „Su ES *acquis* susijusios išlaidos bus gana didelės – vien aplinkos apsaugos reikalavimams patenkinti turės būti skiriama apie 1 proc. BVP. Jau dabar, siekdamas narystės NATO, Baltijos šalys gynybos išlaidas padidino iki 2 procentų.“ Vis dėlto „dėl numatomo ekonominio augimo ir griežtos monetarinės politikos Baltijos šalys yra gerai pasirengusios sutikti su ES ir NATO naryste susijusias fiskalinius iššūkius.“ Žr.: International Monetary Fund. „The Baltics: Medium-Term Fiscal Issues Related to EU and NATO Accession“. 2002, 3–4.

NATO valstybėms taip pat svarbus BALTNET (Baltijos valstybių oro erdvės stebėjimo sistemos) prijungimas prie NATO stebėjimo sistemos: „Tada Aljansas turės daugiau informacijos apie oro erdvę virš Baltijos jūros ir Šiaurės Vakarų Rusijos dalies.“³⁷⁵ Papildomas JAV didelę reikšmę turintis BALTNET integracijos aspektas, kad „Baltijos šalys sudaro vientisą geostrateginę erdvę, kuri turi ypatingą reikšmę priešlėktuvinės ir priešraketinės gynybos sistemų integravimui bei šiaurinių Aljanso teritorijų giluminei gynybai (angl. *defence-in-depth*)“³⁷⁶. 2002 m. Baltijos šalys paskelbė perkančios naujus radarus, kurie ateityje taip pat bus integruoti į BALTNET sistemą. Lietuva planuoja įsigyti tris trimačius vidutinio nuotolio, o Latvija ir Estija – po vieną tolimojo nuotolio radarus. Šie planai sukėlė neigiamą Rusijos reakciją – ji tvirtina, kad šie radarai bus naudojami renkant žvalgybinę informaciją ir gali būti įtraukti į JAV kuriamą priešraketinės gynybos sistemą³⁷⁷. Tiesa, kai 2004 m. vasarą visi šie radarai jau veikė, oficialios Rusijos reakcijos nebuvo girdėti.

Priešingai nei saugumo srities santykiai, Lietuvos ir JAV ekonominiai ryšiai plėtojosi ne taip intensyviai. Lietuvos suinteresuotumas užtikrinti šalies saugumą ir atsikratyti energetinės priklausomybės nuo vienos šalies skatino vykdyti aktyvią Vakarų kompanijų, įskaitant amerikiečių, pritraukimo į Lietuvą politiką. Rusija vieną kartą jau buvo sėkmingai per „ekonominę blokadą“ panaudojusi energetinį spaudimą, todėl siekis pritraukti Europos ir JAV investuotojus į svarbiausius naftos, dujų ir kitus energetikos objektus buvo svarbi Lietuvos saugumo stra-

³⁷⁵ Institute for Foreign Policy (IFPA). „Analysis Strategic and Operational Implications of NATO Enlargement in the Baltic Region“, 2.

³⁷⁶ Ten pat, 4.

³⁷⁷ Котляр В. „Стратегические планы США в Европе“. *Независимая Газета – Независимое военное обозрение*, 2003 m. rugsėjo 26 d.

2003 m. rugpjūtį Rusijos karinių oro pajėgų vadas pareiškė, kad NATO žvalgybiniai lėktuvai per metus atlieka virš Baltijos ir Barenco jūros daugiau kaip 400 skrydžių. Jo nuomone, siena su Skandinavijos ir Baltijos valstybėmis, Juodoji jūra, Kaukazo regionas ir siena su Japonija yra potencialios grėsmės zonos; žr. Interfax/WPS. „Russia Say NATO’s Intelligence Planes Fly Towards Russia 400 Times a Year“. 2003 m. rugpjūčio 11 d.

tegijos dalis. 1995 m. gruodį Lietuva padavė prašymą priimti į ES, o 1999 m. gruodį ji pakviesta pradėti derybas dėl stojimo sąlygų. Narystė ES reiškia didesnę Lietuvos ir Vakarų Europos valstybių ekonominę integraciją ir atsparumą galimam Rusijos šantažui ekonominėmis priemonėmis³⁷⁸. Didesnės ekonominio saugumo ir stabilumo garantijos, kurias užtikrina narystė ES, sumažino JAV nuogąstavimų, kad JAV saugumo garantijos gali būti suteiktos ekonomiškai nestabiliai ir nuo Rusijos priklausomai valstybei. Lietuvos vykdoma privatizavimo politika, į kurią įtraukiamas įmonių, „atitinkančių euroatlantinę integraciją“, kriterijus³⁷⁹, ir aiški Lietuvos prekybos ir investicijų orientacija į ES šalis suteikė didelį postūmį amerikiečiams didinti savo išipareigojimus Lietuvai ir kitoms Vidurio Rytų Europos valstybėms³⁸⁰. Iš tikrųjų JAV paliko ekonominio saugumo sritį ES rankose.

Todėl neatsitiktinai Lietuvos ir JAV ekonominiai santykiai neatspindėjo saugumo srities santykių dinamikos. Pasak buvusio JAV ambasadoriaus Lietuvoje J. Tefft, 1998 m. JAV kompanijos vis dar buvo didžiausias investuotojas Lietuvoje – joms priklausė 25 proc. visų tiesioginių investicijų ir tai sudarė 1,08 mlrd. litų. 2002 m. JAV jau buvo tik penktoji pagal investicijų dydį šalis – jai priklauso tik 10 proc. (880 mln. litų) visų tiesioginių investicijų³⁸¹. Tokio sumažėjimo priežastis – ne vien *Williams* Mažeikių naftos akcijų pardavimas *Jukos*. Iki 1999 m. Amerikos kapitalas pirkė dideles valstybines įmones. „Pasibaigus didelių privatizuojamų objektų erai Lietuvoje, Amerikos įmonės tiesiog neįtikė-

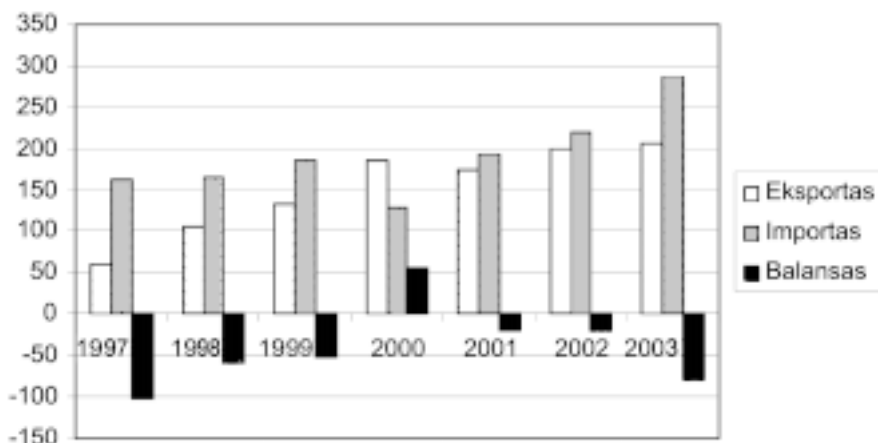
³⁷⁸ Winner A. „The Baltic States: Heading West“. *Washington Quarterly*, 25 (1) 2002, 214–215.

³⁷⁹ *Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas*. 4 skyrius. Ekonominė politika.

³⁸⁰ Lietuvos statistikos departamento duomenimis, Lietuvos eksportas į ES šalis nuo 1996 iki 2002 m. padidėjo nuo 33 iki 48 proc., importas – nuo 40 iki 45 procentų. Tuo pačiu laikotarpiu eksportas į NVS šalis sumažėjo nuo 49 iki 19 proc., importas – nuo 36 iki 26 procentų. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. „Užsienio prekyba“. <<http://www.std.lt>> [žiūrėta 2003 09 01].

³⁸¹ Tefft J. „Lietuva ir Jungtinės Valstijos: stiprėjanti partnerystė“. JAV ambasadoriaus Lietuvoje kalba, pasakyta 2003 m. balandžio 29 d. Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute.

jo, kad Lietuvą jos gali pasirinkti savo naujoms „plyno lauko“ investicijoms Rytų Europoje.“³⁸² Todėl Lietuvos ir JAV ekonominiai santykiai, išskyrus *Williams* atėjimo istoriją, nėra svarbus nacionalinio saugumo objektas, o prekybos ir investicijų apimtis nėra didelė. Lietuvos eksportas į JAV 2003 m. buvo lygus 642,1 mln. litų, arba 2,91 proc. bendro Lietuvos eksporto (13-oji vieta). 2003 m. Lietuva iš JAV importavo prekių už 892,8 mln. litų, arba 3 proc. bendro Lietuvos importo (9-oji vieta)³⁸³. Bendrame JAV ekonominės veiklos fone Lietuvos vieta buvo beveik nepastebima – prekyba su ja sudarė 0,01 proc. visos JAV užsienio prekybos ir 0,005 proc. JAV investicijų užsienyje³⁸⁴.

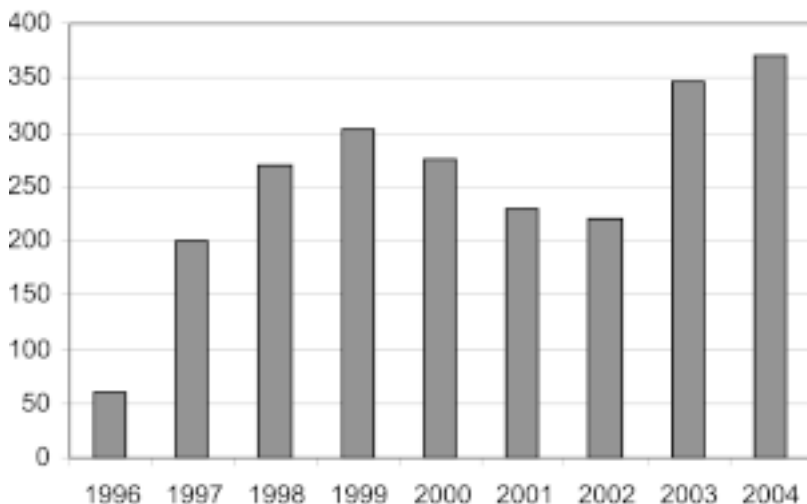
14 pav. Lietuvos ir JAV prekyba 1997–2002 m. (mln. JAV dolerių)³⁸⁵

³⁸² Ten pat.

³⁸³ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. „Lietuvos bendradarbiavimas su JAV“. LR įmonių registre, 2003 m. sausio 1 d. duomenimis, buvo įregistruota 620 įmonių, kur investuotas JAV kilmės kapitalas. JAV dalis įmonių įstatiniame kapitale siekė 753,8 mln. litų, arba 228,5 mln. JAV dolerių, arba 16,0 proc. įmonių įstatinio kapitalo.

³⁸⁴ U.S. Department of Commerce. Bureau of Economic Analysis. „International Economic Accounts“. <<http://www.bea.gov/bea/di1.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

³⁸⁵ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. „Lietuvos bendradarbiavimas su JAV“.

*15 pav. Tiesioginės JAV investicijos
Lietuvoje 1996–2004 m. (mln. JAV dolerių)³⁸⁶*

JAV saugumo garantijos

1999 m. Aljanso viršūnių susitikime, kur Lenkija, Čekija ir Vengrija tapo NATO narėmis, buvo priimtas sprendimas 2002 m. grįžti prie plėtros klausimo. Siekiant geriau parengti kandidates narystei, sukurtas Narystės veiksmų plano (MAP) mechanizmas. Kandidatės teikė Aljansui informaciją ir konsultavosi dėl pagrindinių karinių reformų kryptių. Nors MAP buvo sėkmingas, sprendimas dėl narystės NATO liko politinis, o ne grynai karinis klausimas.

2000 m. pabaigoje per JAV prezidento rinkimų kampaniją NATO plėtros klausimas buvo minimas abiejų kandidatų – A. Gore’o ir G. W. Busho programose. Abiejų nuomonė šiuo klausimu buvo teigiama, pavyzdžiui, 2000 m. spalį G. W. Bushas per rinkimų kampaniją ža-

³⁸⁶ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. „Lietuvos bendradarbiavimas su JAV“.

dėjo spartinti NATO plėtrą³⁸⁷, nors konkrečių valstybių nė vienas kandidatas nenorėjo minėti. Prezidento rinkimus laimėjęs G. W. Bushui, JAV oficialios pozicijos sukūrimas užtruko iki vasaros, nes 2001 m. pradžioje keitėsi visi svarbiausi prezidento administracijos, Valstybės ir Gynybos departamentų pareigūnai. Tuo tarpu Europos valstybės laukė aiškios ir tikslios JAV pozicijos. Tiek vokiečiai, tiek britai, tiek kiti nesku- bėjo pareikšti nuomonės dėl Aljanso plėtros³⁸⁸.

2001 m. viduryje, galutinai suformavus naują administraciją, respublikonai kontroliavo tiek prezidento postą, tiek Kongresą, todėl jų pozicija dėl naujų narių priėmimo tapo lemiamą. Tačiau viduje respublikonai neturėjo vieningos pozicijos šiuo klausimu ir net skirtingų respublikonų stovyklų viduje nebuvo sutarimo. Pavyzdžiui, iš viso JAV politinio spektro Baltijos šalys sulaukdavo didelio neokonservatyviojo respublikonų sparno palaikymo³⁸⁹. Jiems NATO plėtra reiškė R. Reagano laikų politikos tęsimą ir Rusijos neoimperinių nuotaikų tramdymą. Jų manymu, naujų narių priėmimas prisideda prie JAV galios didinimo, tačiau, kita vertus, nauji JAV išipareigojimai gali varžyti jos veiksmus Europoje ar santykiuose su Rusija. Prie šios stovyklos galima priskirti viceprezidentą D. Cheyney, gynybos sekretorių D. Rumsfeldą, JAV Senato Užsienio reikalų komiteto pirmininką J. Helmsą.

Neokonservatyviojo sparno propaguojama sulaikymo (angl. *neo-containment*) strategija konkuravo su demokratų puoselėjama NATO plėtros suderinamumo su draugiška Rusijai strategija. B. Clintono administracijos vykdoma NATO plėtros politika rėmėsi būtent demokratų propaguojamu pasaulio supratimu, nors pripažinta, kad blogiausio

³⁸⁷ Valasek T. „President George W. Bush and the „Other“ Europe“. *The Weekly Defense Monitor*, 2002 m. gruodžio 14 d. <<http://www.cdi.org>> [žiūrėta 2003 09 01].

³⁸⁸ Bene aiškiausiai Lietuvos narystę Aljanse rėmė kaimyninės šalys. Visų pirma tai trys naujosios narės – Lenkija, Čekija ir Vengrija. Tačiau kariniu požiūriu prastas jų pasirodymas ir prisiimtų narystės išipareigojimų nevykdymas susilpnino jų įtaką ir autoritetą Aljanso viduje. Kitas paramos blokas – Šiaurės šalys. Norvegija, Islandija ir ypač Danija aktyviai propagavo Lietuvos ir kitų Baltijos šalių priėmimo į NATO idėją.

³⁸⁹ Asmus R. *Opening NATO's Door*, 79–83.

scenarijus atveju „NATO plėtra taip pat galėjo tapti užkarda, jei Maskva pajudėtų netinkamu keliu“³⁹⁰. Či neoliberali demokratų atšaka turėjo daug bendrų bruožų su bendradarbiavimo šalininkais tarp respublikonų, kurie nors ir nėra dideli JAV kišimosi į kitus regionus šalininkai, tačiau pritaria sąjungininkų paieškai ir JAV dominavimo pasaulyje stiprinimui. Šiai srovei priklauso C. Rice ir C. Powellas. Ši respublikonų frakcija sulaukė ir centristinio demokratų, kurie sudarė pirmosios NATO plėtros šalininkų branduolį, sparno paramos³⁹¹. Taigi demokratai ir respublikonai iš esmės rėmė NATO plėtrą, tačiau darė tai skirtingais sumetimais ir laikydami skirtingas strategijas.

JAV prezidento administracijoje stipriausiu įtakingu Lietuvos rėmėju tapo viceprezidentas D. Cheney. Dar 1997 m. D. Cheney paskelbė, kad remia Baltijos šalių narystę NATO, o JAV Kongrese jis priklausė vadinamajam Baltijos draugų būriui. Kiti svarbiausi G. W. Busho užsienio politikos komandos nariai – C. Rice, S. Hadley, C. Powellas, priklausė JAV NATO komitetui, kuris vaidino svarbų vaidmenį siekiant sutarimo Aljanso plėtros klausimu. Svarbus buvo D. Friedo, pagarsėjusio NATO plėtros šalininko dar B. Clintono administracijoje, paskyrimas Nacionalinio saugumo tarybos Europos ir Azijos reikalų direktoriumi³⁹².

³⁹⁰ Asmus R. *Opening NATO's Door*, 84–85, 120, 297.

³⁹¹ Sanger D. „Rivals Differ on U.S. Role in the World“. *The New York Times*, 2000 m. spalio 30 d.; Bruni F. „Inner Circle Likely to Extend its Orbit to a Bush White House“. *The New York Times*, 2000 m. gruodžio 8 d.; Stratfor. „The Next U.S. President and the Law of Intended Consequences“. 2001. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01]; Huang M. „The World According to Dubya“. *Central European Review*, 2 (39), 2000 m. lapkričio 13 d. Daugumos autorių nuomone, C. Powellas ir C. Rice nebuvo aktyvūs JAV karinių išpareigojimų didinimo šalininkai. C. Powellas 1991 m., būdamas aukščiausias karinis JAV pareigūnas, griežtai prieštaravo Kuveito išlaisvinimo operacijai. Dar po kelerių metų C. Powellas nepritarė maisto mėtymui iš lėktuvų badaujantiems ir serbų apsuptiems musulmonams Bosnijoje ir Hercegovinoje. Todėl abejotina, ar kilus grėsmei Baltijos valstybėms C. Powellas palaikytų bent kiek rizikingesnius žingsnius jų atžvilgiu – JAV imtūsi jėgos tik jei būtų pažeisti jos gyvybiniai interesai ir tik jeigu pergalė būtų lengvai pasiekiamą. C. Rice, prezidento patarėja nacionalinio saugumo klausimais, prieštaravo JAV išitraukimui į humanitarines operacijas ir siūlė JAV pasitraukti iš taikos palaikymo operacijų Balkanuose.

³⁹² Moore R. „Europe „Whole and Free“: NATO's Political Mission for the 21st Century“. NATO-EAPC Research Fellowship 2001–2003, Final Report, 2003 m. birželis, 49–50.

JAV administracijos dvejonės dėl NATO plėtros atspindėjo įvairių institucijų rekomendacijos ir jų numatomi NATO plėtros scenarijai. 2000 m. spalį Nacionalinio gynybos universiteto išleistoje J. Simono studijoje „Naujas NATO plėtros ratas“ („*The Next Round of NATO Enlargement*“) rekomenduojama nekviesti nė vienos valstybės ir atidėti NATO plėtrą iki 2005 arba 2006 metų³⁹³. 2001 m. pasirodžiusioje RAND studijoje „NATO plėtra 2000–2015 metais“ („*NATO Enlargement 2000–2015*“) T. Szayna siūlė priimti į NATO Slovėniją ir Slovakiją. Lietuvos, Latvijos ir Estijos narystė galima po vidutinio ir ilgo laikotarpio, po jų eina Rumunija ir Bulgarija. Makedonija ir Albanija Aljanso narėmis galėtų tapti tik po ilgo laiko³⁹⁴. 2001 m. balandį JAV strateginių studijų centras *Stratfor* analitinėje apžvalgoje „Baltijos valstybių narystė NATO yra mažai tikėtina“ („*Baltic States Membership in NATO Un-*

³⁹³ Simon J. „The Next Round of NATO Enlargement“. *Strategic Forum*, 176, 2000. J. Simono nuomone, pietinio NATO sparno valstybės yra geostrategiškai reikšmingos taikos operacijų Balkanų regione aspektu, taip pat jų narystė leistų geriau ginti Aljanso interesus užtikrinant priėmimą prie Kaspijos jūros energijos išteklių ir net leistų turėti daugiau svertų Artimuosiuose Rytuose.

³⁹⁴ T. Szayna RAND parengtoje NATO plėtros studijoje pabrėžė, kad pagrindinis NATO operacijų objektas liks Balkanai. Nors labai sunku prognozuoti tolesnę įvykių Rytų Europoje ar Viduržemio jūros baseine eiga, jos bus tik antrinės reikšmės objektai. Dėl Rusijos veiksnio mažai tikėtina, kad NATO imsis kokių nors operacijų NVS regione. Tai daro NATO daug patrauklesnėmis valstybes, kurios gali prisidėti prie Balkanų stabilizavimo, pavyzdžiui, Slovėniją, Bulgariją ar Rumuniją, ir nedaro vertingesnių tokių šalių kaip Lietuva, Latvija ar Estija.

Būsimos NATO narės, pagal T. Szayna, turi būti vertinamos atitiktis keturiems kriterijams pagrindu:

1. galios projekcija – geografinė padėtis, leidžianti prisidėti prie misijų Balkanuose ir kituose regionuose už Europos ribų;
2. vidinės sienos – NATO teritorijos perimetro pokytis prisijungus naujoms narėms; trumpesnis perimetras reiškia mažesnes gynybos išlaidas;
3. rizika apima tikimybę įsivelti į dvišalius ginčus; infrastruktūros atitiktis NATO operacijoms (dėl NATO operacijų Balkanuose šio regiono valstybės vėl labai vertinamos), neigiama įtaka bendrai saugumo situacijai (pvz., neigiama Rusijos reakcija);
4. sandėrio kaina reiškia pasirengimą narystei ES (kuo labiau šalis pasirengusi, tuo mažiau išlaidų NATO).

Szayna T. S. *NATO Enlargement: Determinants and Implications for Defence Planning and Shaping*. RAND: 2001, 94–103.

likely“) paskelbė, kad dėl Baltijos šalių neapginamumo tikėtina, jog jos nebus pakviestos į Aljansą 2002 metais. 2001 m. gegužę kitas įtakingas JAV Strateginių ir tarptautinių studijų centras (CSIS) studijoje „Būsimi NATO ir Europos Sąjungos vaidmenys užtikrinant saugumą“ („*Future Security Roles of NATO and the EU*“) numatė du galimus NATO plėtros scenarijus – „didžiojo sproginimo“ (angl. *big bang*) ir grupės pasirengusių valstybių. Antrojo scenarijaus buvo du variantai – pakviesti Slovakiją, Slovėniją ir vieną arba visas Baltijos šalis. Studijos autoriai siūlė pakviesti visas, ir kiek galima greičiau³⁹⁵.

Oficiali JAV pozicija dėl NATO plėtros pirmą kartą aiškiai buvo suformuluota G. W. Busho kalboje Varšuvoje 2001 m. birželį. JAV prezidentas pabrėžė, kad „visos demokratinės Europos valstybės nuo Baltijos iki Juodosios jūros turi tiek pat teisių į saugumą kaip ir senosios Europos demokratijos. NATO narystė turėtų būti suteikta visoms Europos demokratijoms, kurios šito siekia ir yra pasirengusios dalytis atsakomybe.“³⁹⁶ G. W. Busho kalba Varšuvoje pašalino iš NATO plėtros debatų nulinį variantą, svarbiausiu klausimu tapo tai, kurios šalys bus pakviestos į Aljansą, o vieningos ir laisvos Europos (angl. *Europe whole and free*) vizija virto NATO plėtros leitmotyvu.

2001 m. viduryje taip pat jau buvo aišku, kad Lietuva kartu su kitomis Vidurio Rytų Europos valstybėmis taps ES narė. Lygiagrečiai NATO ir ES plėtra turėjo užtikrinti, kad Europa bene pirmą kartą istorijoje tampa „vieninga ir laisva“, o tai visiškai sutapo su Amerikos senjojo žemyno saugumo sistemos vizija. Amerikiečių supratimu, pagrindinė strateginė priežastis plėsti NATO buvo siekis sutelkti Europą po šaltojo karo, kad Amerikai nereikėtų rūpintis stabilumu žemyne, jei kiltų didelė krizė kur nors pasaulyje³⁹⁷. Aiškios ES narystės perspektyvos ir būsimų jos narių transatlantinių ryšių stiprinimo deklaravimas

³⁹⁵ Center for Strategic and International Studies. „Future Security Roles of NATO and the EU“. Handy G. (sud.) Washington D.C., 2001, 8–9, 18.

³⁹⁶ Larrabee F., Asmus R., 6. Kalbos tekstas U.S. Department of State „President George W. Bush, Address to Warsaw University“.

³⁹⁷ Larrabee F., Asmus R. „Lithuania’s Contribution to Euro-Atlantic Security“, X.

debatuose sustiprino paskatas JAV administracijai sutelkti Europą po Aljanso kolektyvinės gynybos skėčiu. Prieš pirmą NATO plėtros etapą dauguma Amerikos analitikų ir politikų sutiko, jog „JAV neturi svarbių strateginių ar ekonominių interesų Baltijos šalyse ir nė viena iš šių valstybių nėra verta, kad JAV priimtų strateginius pavojus ir išlaidas, susijusias su JAV išpareigojimais toms šalims³⁹⁸“, tuo tarpu 2001 m. pabaigoje JAV nusprendė vis dėlto esant verta suteikti Baltijos šalims saugumo garantijų. Pasirodė, kad amerikiečiai yra pasiryžę aukoti dalį savo išteklių šių vadintų „neapginamomis“ šalių gynybai. Šis istorinis pokytis gerai atspindi sumažėjusias saugumo garantijų suteikimo Lietuvai išlaidas ir, svarbiausia, padidėjusį suinteresuotumą regionu. Tvirta JAV administracijos pozicija leido gana greitai pasiekti Amerikoje ir Europoje sutarimą dėl Baltijos šalių.

2001 m. rugsėjo 11 d. teroristiniai aktai ir JAV pradėtas „karas su teroru“ turėjo lemtingų padarinių debatams dėl NATO plėtros ir buvo priimtas sprendimas suteikti JAV saugumo garantijų net septynioms naujoms narėms („didžiojo sprogimo“ plėtros modelis). Visų pirma teroristai metė iššūkį Amerikos propaguojamoms demokratijos vertybėms, visuomenei, kur gerbiamos žmogaus laisvės ir teisės. Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų Europos valstybės, atsidūrė tarp tų valstybių, kurios po teroro aktų priartėjo prie Amerikos. Priartėjo ne fiziškai, o psichologiškai, pasiūlydama ne tik moralinę, bet ir praktinę paramą teroro aukoms. Galima teigti, kad priimant sprendimus dėl NATO plėtros liberalūs išpareigojimai Baltijos šalims turėjo ne mažesnę reikšmę nei santykiai su Rusija³⁹⁹.

Rusijos pozicija 2001 m. vasarą NATO plėtros atžvilgiu taip pat tapo lankstesnė, jos simboliu tapo V. Putino 2001 m. rugsėjo 3 d. pareiškimas, kad „jei Baltijos valstybės nori jungtis prie NATO, tai yra jų pasirinkimas“⁴⁰⁰. Iki tol visos JAV administracijos susidurdavo su užduo-

³⁹⁸ Kurth J. „The Next NATO: Building an American Commonwealth of Nations“, 5–17.

³⁹⁹ Browning Ch. „Complementaries and Differences in EU and US Policies in Northern Europe“, 25–50.

⁴⁰⁰ Gorenburg D., Henton M., Roepke D., et al. *The Expansion of NATO into the Baltic Sea Region: Prague 2002 and Beyond*, 27.

timi rasti tokį sprendimą, kad plečiant NATO suteikiamos Vidurio Rytų Europos valstybėms saugumo garantijos nežlugdytų demokratiškas reformas Rusijoje. JAV valstybės sekretoriaus pavaduotojas R. Asmusas pirmosios Aljanso plėtros bangos dilemą apibūdino taip: „Tai nulinės sumos Prahos ir Maskvos žaidimas. Laimės suteikimas vieniems reiškia kitos pusės baimę ir nenorą. Kiekvienas proceso niuansas abiejų šalių bus nagrinėjamas iki smulkmenų ir interpretuojamas iki beprotybės.“⁴⁰¹ Todėl JAV administracija siekė kiek galima integruoti politiką Rusijos ir Europos atžvilgiu į vieną bendrą ir suderinamą požiūrį⁴⁰². Nauja Rusijos pozicija sumažino amerikiečių baimę dėl didelių išpaieigojimo Baltijos valstybėms išlaidų ir padarė jį JAV politikams labiau priimtina. Sprendimas priimti į NATO kuo daugiau naujų narių, kol Rusija yra geros nuotaikos, pasirodė priimtinas daugelio šalių politikams. Kitu atveju jie rizikuotų, kad plėtra ir ateityje liks neišspręstas NATO ir Rusijos dialogo klausimas⁴⁰³.

Aktyvus būsimųjų kandidačių į NATO dalyvavimas „kare su terorizmu“ taip pat atskleidė „didžiojo sprogimo“ plėtros modelio privalumus. Naujoje saugumo aplinkoje JAV kardinaliai pakeitė karinius kandidačių vertinimo kriterijus – JAV tapo svarbu jų gebėjimas prisidėti prie naujosios, o ne senosios NATO uždavinių įgyvendinimo, daugiausia – už Europos ribų⁴⁰⁴. Sėkmingas kandidačių išitraukimas į operacijas Balkanuose ir Afganistane tapo svariu argumentu palaikant „didžiojo sprogimo“ plėtros modelį.

G. W. Busho kalba Vilniaus Rotušės aikštėje tapo JAV saugumo garantijų simboliu. G. W. Bushas paskelbė: „Mūsų Aljansas davė iškilmingą gynimo pažadą, taigi jei kas pasirinktų Lietuvą priešų, jis taptų Jungtinių Amerikos Valstijų priešų. Agresijos atveju drąsūs Lietuvos, Latvijos ir Estijos žmonės niekuomet nebebus vieni [...] Diktatorių nu-

⁴⁰¹ Asmus R. *Opening NATO's Door*, 64.

⁴⁰² Ten pat, 76.

⁴⁰³ Moore R., „Europe „Whole and Free“, 51.

⁴⁰⁴ Gordon P., Steinber J., „NATO Enlargement: Moving Forward“. The Brookings Institution. Policy Brief n. 90. 2001 m. gruodis.

brėžtos linijos bus ištrintos. Daugiau jokių Miunchenų, jokių Jaltų.⁴⁰⁵ Kalbant realios politikos terminais, „daugiau jokių Miunchenų ar Jaltų“ reiškia, kad „nuo dabar Rytų Europa bus ne Vokietijos ar Rusijos įtakos zona. Dabar tai JAV įtakos zona“⁴⁰⁶.

JAV saugumo garantijos pačioje Amerikoje nebuvo sutiktos vienareikšmiškai. Pirma, išsiplėtusiam Aljansui gali būti sunkiau priimti sprendimus. Antra, išlieka susirūpinimas neigiama Rusijos reakcija ir JAV įsipareigojimų patikimumu. Pavyzdžiui, T. Carpenteris pabrėžia, kad „jeigu Maskva staiga nutartų, jog Vašingtono buvimas regione yra jai nepriimtinas, JAV privalėtų ginti ekonominiu ir strateginiu požiūriu visiškai nesvarbius sąjungininkus. Jeigu kas nors mestų iššūkį Vašingtono įsipareigojimams, šis turėtų rinktis iš blogo ir dar blogesnio scenarijaus.“⁴⁰⁷ JAV atsisakymas savo įsipareigojimų sukeltų abejonių dėl JAV įsipareigojimų patikimumo kitose pasaulio dalyse. O jeigu JAV vis dėlto apsispręstų ginti savo sąjungininkus, padariniai būtų dar tragiškesni, nes tai galėtų lemti susidūrimą su kita branduoline valstybe.

JAV vieta Lietuvos saugumo strategijoje

JAV ir Lietuvos bendradarbiavimo sėkmė tiesiogiai priklauso nuo abiejų valstybių interesų suderinamumo. Už JAV politiką Lietuvos atžvilgiu – nepriklausomybės palaikymą, o vėliau ir saugumo garantijų suteikimą, Vilnius atsidėkodavo visokeriopa parama JAV vykdomai politikai kitose pasaulio dalyse. Lietuvai, kaip ir kitoms mažoms ES valstybėms, geostateginiu požiūriu JAV yra esminis europinės galios pusiausvyros ele-

⁴⁰⁵ Embassy of the Republic of Lithuania to the United States of America. „Text of Bush’s Speech in Lithuania“. <<http://www.ltembassyus.org/hot/Bush's%20Speech.html>> [žiūrėta 2003 09 01].

⁴⁰⁶ N. Narochnitskajos nuomone, „naujosios“ Europos šalys dėl savo geografinės padėties kontroliuoja gamtos išteklių srautus iš Rytų į Vakarus. JAV paramą Vidurio Rytų Europos valstybėms N. Narochnitskaja vertina kaip JAV mėginimą dar stipriau kontroliuoti vakarinę žemyno dalį; žr.: Narochnitskaia N. „Old“ Europe and „New“ Europe, 110–123.

⁴⁰⁷ Carpenter T. „Casting NATO Line“.

mentas ir stabilumo bei nepriklausomybės garantas, atsveriantis Vokietijos ir Prancūzijos bei Rusijos įtaką. Šioms valstybėms galioja V. Daugirdo suformuluota mažųjų šalių elgesio logika: „Nacionalinį saugumą garantuoja tokios padėties Lietuvoje sudarymas, kuriai kardinaliai pasikeitus, būtų pažeisti daugelio ar bent kelių valstybių interesai. Taigi saugumu ir stabilumu mūsų krašte (be mūsų pačių) turi būti suinteresuotos ne viena ar dvi, o kaip galima daugiau šalių.“⁴⁰⁸ Būtent JAV Lietuvos geostrateginėje aplinkoje yra regioninės galios pusiausvyros dalis, atsverianti kitų šalių įtaką. Šis tiek Lietuvai, tiek JAV naudingas balansavimo mechanizmas lemia bendrą Europos saugumo viziją – transatlantinio saugumo pirmumą, palyginti su atskiru ES saugumo režimu.

Sutarimas didžiosios strategijos lygmeniu padėjo niveliuoti prieštaravimus ar prioritetų skirtumus ekonomikos, tarptautinės teisės, pagalbos politikos, santykių su kitomis valstybėmis srityse. Kol Lietuvos politikos prioritetas buvo narystė NATO ir ES, maži kitų sričių nesutarimai buvo nutylimi ar ignoruojami. Tapusios NATO ir ES nare Lietuvos politika įgaus daugiau lankstumo ir pasitikėjimo, bus galima daug atviriau diskutuoti ir griežčiau formuluoti politiką ne tik JAV, bet ir kitų valstybių atžvilgiu. Todėl tikėtina, kad skirtumai žemesniu lygmeniu daug atviriau iškils į paviršių. E. Nekrašas išskėlė panašią dilemą: „Lietuva, faktiniu savo užsienio politikos prioritetu Nr. 1 dar 1994 m. pasirinkusi NATO, svarbiausiu savo partneriu Vakaruose iki šiol laikė JAV. Stojimo į NATO kontekste tai buvo pagrįstas pasirinkimas. Bet pasiekus šį tikslą, verta sustoti ir susimąstyti: kuri iš šių organizacijų – NATO ar ES – Lietuvai yra svarbesnė ir ne vien tik saugumo užtikrinimo požiūriu?“⁴⁰⁹

Narystė NATO ir ES reiškia, kad Lietuvos užsienio ir saugumo politikos darbotvarkė pasikeis. Narystės siekį keis vidinių šių organizacijų problemų svarstymas, jų plėtra ir pokyčiai. Lietuvos užsienio ir saugumo politikos planuotojai turi iš naujo atsakyti į esminius klausimus:

⁴⁰⁸ Daugirdas V. „Lietuvos geopolitinio balanso modelis“. *Geografijos metraštis*, 29, 1996, 301–308.

⁴⁰⁹ Nekrašas E. „Lietuvos užsienio politika po Prahos“.

ar Lietuva remia daugiapolio pasaulio idėją, ar NATO turi išlikti svarbiausia Europos saugumo organizacija, ar Lietuva palaiko amerikiečių *ad hoc* koalicijų politiką, kiek Lietuvos interesus atitinka prevencinių smūgių doktrina, koks JT vaidmuo įteisinant karinės jėgos vartojimą? Lietuvos atsakymai nebūtinai sutaps su amerikiečių nuomone šiais klausimais.

2002 m. priimta Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo strategija sako, kad „Lietuvos Respublika tęsia bendradarbiavimą su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis – strateginiu šalies partneriu. Lietuvos Respublika laiko Jungtines Amerikos Valstijas pagrindiniu Europos saugumo partneriu. 1998 m. JAV ir Baltijos valstybių Partnerystės chartijos įgyvendinimas lieka svarbia priemone plėtojant strateginę partnerystę su JAV.“⁴¹⁰ Strategijoje ES saugumo politika daugiausia suprantama kaip NATO papildantis veiksnys, „solidarumas su ES bendrąja užsienio politika ir dalyvavimas kartu su ES formuojant Europos saugumo ir gynybos politiką kaip veiksnį, papildantį ir sustiprinantį transatlantinę Europos ir JAV saugumo partnerystę“⁴¹¹. Šios formuluotės aiškiai rodo Lietuvos politikų formuluojamą interesą išlaikyti JAV Europos saugumo sistemoje ir priešpriešą mėginimams kurti europinį galios centrą, turintį savo karines pajėgas ir galintį veikti atskirai nuo amerikiečių⁴¹².

⁴¹⁰ *Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo strategija*. 6.1.1.4. *Strateginė partnerystė su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis*.

⁴¹¹ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo strategija. 6.1.2.1. *Integracija į Europos Sąjungą*. Panaši formuluotė pateikta ir Prezidento R. Pakso: „Ne tik bendradarbiavimas su konkrečiomis ES valstybėmis, bet ir transatlantinis ryšys bei strateginė partnerystė su JAV bus Lietuvos užsienio politikos pagrindas. Po JAV Prezidento G. W. Busho vizito Vilniuje neliko abejonių, kad Amerika yra pasirengusi užtikrinti mūsų saugumą.“ (Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso kalba Lietuvos Respublikos ambasadorių suvažiavime. 2003 m. vasario 27 d.)

⁴¹² Lietuva iki šiol laikosi požiūrio, kad funkcijų dubliavimas prieštarauja abiejų organizacijų interesams: „ES viduje jau dabar matomas didelis institucijų, kopijuojančių Aljanso agentūras, dubliavimasis. Taigi biurokratija ir toliau auga. Pavyzdžiui, Prahėje priimti išpareigojimai dėl pajėgumų ir Europos pajėgumų veiksmų planas (angl. ECAP). Savaiame suprantama, jų tikslas kilnus – didinti Europos

NATO vaidmens ir santykių su JAV iškėlimas leido F. Mollerui teigti, kad Baltijos šalys serga „tunelio vizija“, kai nėra formuluojamos jokios kitos saugumo alternatyvos. Rusija yra suvokiama kaip grėsmės šaltinis, su kuriuo Baltijos šalys nuolat „kariauja“⁴¹³. Net visas pokarinis etapas yra nuspalvintas kovos su rusais spalvomis ir manoma, kad Antrasis pasaulinis karas Baltijos šalyse baigėsi tik 1991 ar net 1994 metais. Čioje „kovoje“ kariuomenė vaidino svarbų vaidmenį kaip institucija, prisidedanti prie bendro identiteto formavimo. Renkamasi įvairūs būdai: privalomoji karo tarnyba, visuotinės gynybos koncepcija, prieškarinių tradicijų atkūrimas, pasipriešinimo iškėlimas. Oficialioji gynybos politika afišuota kaip „natūrali“, „akivaizdi“ ir „be alternatyvų“. Visiškas sutarimas užsienio ir saugumo politikos klausimais yra išskirtinis Baltijos šalių bruožas⁴¹⁴. Priežasčių galima ieškoti istorijoje. Atkūrus nepriklausomybę didžiausiu pavojumi Baltijos šalims laikytas karinis Rusijos spaudimas. Saugumo sąvoka buvo glaudžiai susijusi su karinės gynybos politika, o regioninis saugumas atmetamas argumentuojant, kad tai trukdys integracijai į NATO⁴¹⁵. Rusija suprantama kaip grėsmė, nėra noro su ja sukurti demokratinę taiką, o JAV vaidmuo regione suvokiamas kaip esminis saugumo sistemos elementas⁴¹⁶.

karinius pajėgumus. Abu procesai vyksta tuo pačiu metu ir abiem atvejais projekto grupės dirba jausdamos tuos pačius trūkumus. Būtų puiku, jei tai leistų padvigubinti Europos karinius pajėgumus, tačiau vietoj to, šios pastangos tik padidina struktūras ir neefektyvumą“. Linkevičius L. „Euroatlantinis saugumas: Lietuvos perspektyva“. Kalba G. Marshallo Europos saugumo studijų centre Garmiše. 2003 m. rugsėjo 24 d. <<http://www.kam.lt>> [žiūrėta 2003 09 01].

⁴¹³ Moller F. „The Baltic States: Security, Identity, and the Identity of the State“. Bonn International Centre for Conversation, Brief 25. <<http://www.bicc.de/demobil/brief25/content.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

⁴¹⁴ Heinemann-Grüder A. „Small States – Big Worries: Choice and Purpose in the Security Policies of the Baltic States“, 8.

⁴¹⁵ Ten pat.

⁴¹⁶ Siekis integruotis į NATO ir ES skatino priimti platų kooperacinį požiūrį į saugumą, tuo tarpu nacionalinė saugumo strategija buvo grindžiama visuotinės gynybos koncepcija ir pasitikėjimu tik savo pačių jėgomis. Oficialiai Baltijos šalys skelbia sutinkančios su plačiu valstybių saugumo supratimu, tačiau, F. Mollerio nuomone, „už scenos jos atvirai iš jo juokiasi, vadindamos nerealistišku, naiviu ir utopiniu“. Saugumo bendruomenė Baltijos šalyse yra labai maža, šie žmonės yra

S. Nye 2002 m. atliktas empirinis Baltijos šalių elito tyrimas taip pat patvirtino, kad Baltijos šalių elito orientacija yra labai proamerikietiška⁴¹⁷. Tyrimo rezultatai sutampa su sociologinių apklausų duomenimis. Bendrovės „SIC rinkos tyrimai“ Lietuvoje atlikta apklausa parodė, kad JAV karinių veiksmų įnašą stiprinant saugumą teigiamai įvertino 26 proc. apklaustų šalies gyventojų – tai vienas iš aukščiausių vertinimų Europoje⁴¹⁸. Panašiai kaip ir lietuviai, karo veiksmus prieš Sadamo Husoino režimą Irake ir Talibano judėjimo diktatūrą Afganistane rėmė danai ir olandai (po 26 proc.), portugalai (24 proc.) ir vokiečiai (23 proc.). Pasak „SIC rinkos tyrimai“ tyrimų direktoriaus M. Degučio, 41-oje šalyje kompanijos TNS atlikto tyrimo duomenimis, dauguma Europos valstybių gyventojų neseniai pasibaigusius karus įvertino griežčiau. Vis dėlto vienašaliai JAV veiksmai susilaukia neigiamos daugelio reakcijos: tos pačios apklausos duomenimis, JAV įvaizdis dėl karo Irake gerokai suprastėjo – Lietuvoje tokios nuomonės buvo 30 proc. apklaustųjų, kitose Vidurio Rytų Europos šalyse – nuo 20 iki 40 proc., o Prancūzijoje, Vokietijoje, Graikijoje, Olandijoje – net nuo 50 iki 70 procentų⁴¹⁹.

vienintelis žinių saugumo klausimais vietos politikams arba užsienio stebėtojams šaltinis. Dėl to Baltijos šalių politika atspindi mažumos nuomonę, o visuomenės nuomonės apklausos rodo, kad parama narystei NATO yra daug mažesnė nei elito pasiūlytas sutarimas šiuo klausimu. S. Nye 2002 m. empirinio Baltijos šalių elito tyrimo išvada – tarp elito vyrauja tradicinis požiūris į saugumą, t. y. į pirmą vietą iškeliami nacionaliniai veikėjai (valstybės) ir kariniai pajėgumai.

Moller F. „The Baltic States: Security, Identity, and the Identity of the State“; Nies S. „Between Chirac, Bush and Putin: The Baltic States, Form Factors to Actors in the New Europe“. Free University of Berlin/CERI/IEP Paris, 2003. <<http://www.ceri-sciences-p.org/cherlist/nies.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

⁴¹⁷ Nies S. „Between Chirac, Bush and Putin“.

R. Norkus aiškina Lietuvos proamerikietišką politiką istoriniais ir kultūriniais ryšiais su JAV bei didele Amerikos lietuvių bendruomene; žr.: Norkus R. „Lithuania’s Foreign and Security Policy Agenda Beyond 2004: Challenges and Opportunities“, 118.

⁴¹⁸ BNS. „Lietuviai – didžiausi JAV operacijų Afganistane ir Irake rėmėjai Europoje“.

⁴¹⁹ TNS 2003 m. pavasarį atliktos apklausos rezultatus pateikė „SIC rinkos tyrimai“. Rezultatai buvo pristatyti BNS 2003 m. gegužės 14 d.

Lietuvos paramą JAV vadovaujančiam vaidmeniui ir opoziciją Europos federacijai galima vertinti kaip paramą vienpolei tarptautinei sistemai, kur JAV dominuoja, o ES išlieka decentralizuota atskirų valstybių sąjunga, nepretenduojanti mesti iššūkio amerikiečių hegemonijai. Lietuva oficialiai pareiškė nepritarimą federacinei Europos vizijai ir siekė, kad ES viduje būtų užtikrintos mažųjų valstybių teisės⁴²⁰. Nepritartimas daugiapolio pasaulio vizijai nereiškia, kad Lietuvą patenkina nevaržomos hegemonijos modelis. Būdama maža valstybė, Lietuva yra suinteresuota, kad, kaip ir kitos didžiosios valstybės, hegemonas gerbtų mažųjų valstybių teises ir jų klausytų, paisytų tarptautinės teisės normų, dalyvautų tarptautinių organizacijų veikloje ir remtųsi nuolatiniiais aljansais, o ne vienadienišomis koalicijomis. Stiprėjanti JAV hegemonija ir dėl to atsirandančios naujos JAV strateginės koncepcijos (prevenciniai smūgiai, *ad hoc* koalicijos ir pan.) nėra Lietuvos, kaip ir kitų mažųjų valstybių, interesas. Palaikydamos vienpolę tarptautinę sistemą, jos siekia „suvaržyto“ hegemono, veikiančio daugiašališkai ir įsiklausančio į mažesnių partnerių balsą.

JAV linkstant į vienašalius veiksmus, Lietuvai, kaip ir kitoms JAV sąjungininkėms, problematiškiausia santykiuose su JAV tampa amerikiečių pozicijos užsienio politikos klausimais nelankstumas. I. Daalderio nuomone, „Baltieji rūmai žino, ko nori, ir niekas negali pajudinti jų iš kelio“⁴²¹. Lietuva jau pajuto tokio nelankstumo padarinius, kai atsisakė pasirašyti JAV karių neliečiamumo dėl Tarptautinio baudžiamojo teismo persekiojimo išimtis. 2003 m. liepą JAV dėl to iššaldė Lietuvai

⁴²⁰ Pozicija pateikta Konventui 2003 m. kovo 28 d. Ją paskelbė: Airija, Austrija, Bulgarija, Čekija, Danija, Estija, Kipras, Latvija, Lietuva, Malta, Portugalija, Slovakija, Slovėnija, Suomija, Švedija, Vengrija. Lietuvos užsienio reikalų ministras pristatydamas Lietuvos poziciją pabrėžia: „Mums svarbu, jog Konstitucinėje sutartyje būtų įtvirtintos lygios teisės ir galimybės visoms valstybėms narėms.“ Žr.: Valionis A. „Iššūkiai tarpvyriausybinei konferencijai: Lietuvos požiūris“. Tarptautinė konferencija „TVK ir Europos Konstitucijos perspektyvos“, LR Seimas, Vilnius, 2003 m. spalio 10 d. <<http://www.urm.lt>> [žiūrėta 2003 09 01]. Taip pat žr.: BNS. „Lietuvos delegacija Konvente dėl Europos ateities pasisakys prieš federacijos principą“.

⁴²¹ Daalder I. „The End of Atlanticism“, 161.

pagal karinės pagalbos programą skirtas lėšas. Tik vėliau JAV parodė tam tikrą lankstumą atnaujindama pagalbą Vidurio Rytų Europos šalims, tačiau tik projektams, susijusiems su misijų Irake ir Afganistane finansavimu⁴²².

Kelių ar keliolikos valstybių pastangų koordinavimas ir bendrų pozicijų formulavimas – tai vienas iš pagrindinių būdų priversti hegemoną veikti daugiašališkai, siekti kitų valstybių paramos ir įsiklausyti į jų nuomonę. ES yra vienas iš pagrindinių forumų, kur dauguma Europos valstybių gali susitarti ir pasiekti bendrą poziciją svarbiausiais saugumo klausimais. Šiuo atveju Lietuva stengiasi rasti subtilią Europos galios centro, siekiančio konkuruoti su JAV, ir atskirų Europos valstybių konglomerato, neturinčio jokio balso pasaulinėje arenoje, koncepcijų pusiausvyrą. Europos integracijos požiūriu tai reiškia didesnio koordinavimo skatinimą, tačiau išlaikant nacionalinių valstybių vaidmenį priimant sprendimus. Lietuvos užsienio reikalų ministras A. Valionis pristatydamas Lietuvos poziciją dėl būsimos Europos konstitucijos sakė: „ES Užsienio reikalų ministro posto įsteigimas – viena rimtesnių Konvento naujovių, kuriai mes pritariame. Manome, kad tokia pareigybė prisidės koordinuojant ES užsienio politiką bei užtikrinant jos nuoseklumą. [...] Siūlome ir sieksime, kad būtų padidintas valstybės svoris – t. y. kad sprendimo priėmimui reikėtų pasiekti ne 50%, o 60% nuo visų ES valstybių ir 60% ES gyventojų.“⁴²³ A. Valionis pabrėžė mažųjų valstybių reikšmės išlaikymą. Taigi Lietuvos atveju idealu būtų Europa, koordinuo-

⁴²² 2002 m. liepą Jungtinės Valstijos sustabdė karinę paramą beveik penkiasdešimčiai šalių, tarp jų ir Lietuvai bei dar penkioms būsimosioms NATO narėms, nes jos nepažadėjo neišduoti amerikiečių karių Tarptautiniam baudžiamajam teismui (ICC). Lietuva drauge su dar šešiomis į NATO stojančiomis šalimis, kurios yra ir būsimos ES narės, nepaisydama JAV pozicijos nusprendė pasekti penkiolikos šalių bloko pavyzdžiu ir palaikyti prieštarigai vertinamą tarptautinį karo nusikaltimų teismą. JAV parama Lietuvai buvo atnaujinta tik 2003 m. rudenį siekiant prisidėti prie naujų NATO narių galimybių dalyvauti misijose Afganistane ir Irake. Žr.: BNS „JAV nutraukia karinę paramą 47-ioms šalims, tarp jų ir Lietuvai“. 2003 m. liepos 1 d.; JBANC Press Release „President Bush Grants Waiver on Military Assistance to Baltics“. 2003 m. lapkričio 26 d.

⁴²³ Valionis A. „LR užsienio reikalų ministro kalba LR Seime apie TVK eigą“. Vilnius, 2003 m. spalio 28 d. <<http://www.urm.lt>> [žiūrėta 2003 09 01].

janti savo veiksmus saugumo srityje ir kartu su JAV sprendžianti svarbiausius klausimus bei gebanti veikti JAV poziciją svarbiausiais klausimais.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad už politinę paramą ir saugumo garantijas JAV turi patikimų ir proamerikietiškai nusiteikusių sąjungininkių. Šios turi valios ir pajėgumų prisidėti prie JAV politikos tikslų Europoje įgyvendinimo. Baltijos šalys negali pretenduoti į tai, kad amerikiečiai dėl jų aukotų savo interesus ar skirtų daug išteklių, kaip tai daroma vykdant politiką Irako ar Izraelio atžvilgiu. Tačiau pastaruoju metu, kai smarkiai sumažėjo JAV išitraukimo išlaidos regione ir kai Baltijos šalys įgyja didesnę reikšmę Europos arenoje, JAV ir Baltijos valstybių bendradarbiavimas pasiekė kokybiškai naują lygį. Taigi Lietuva veikdama regione kartu su kitomis panašių saugumo interesų turinčiomis valstybėmis gali keisti saugumo aplinką, kartu daryti įtaką JAV politikai savo pačios atžvilgiu. Lietuva, veikdama kaip regioninė valstybė, tam tikrose specifinėse srityse (kaip antiteroristinė kampanija, vertybių plėtros skatinimas) gali būti reikšminga JAV strategijai ir kaupti JAV politiką sau naudinga linkme.

Būsimos bendradarbiavimo kryptys ir mechanizmai

Ilgalaikėje valstybės raidos strategijoje Lietuva pasirinko ambicingą tikslą tapti regiono lydere. Pirmavimas reiškia ne tik garbę ir privalumus, bet ir aktyvią užsienio politiką bei išteklius jai vykdyti. Neabejotinai strateginė partnerystė su JAV yra viena iš šio siekio dalių, o JAV parama Lietuvai yra viena iš svarbiausių pirmavimo sąlygų. Tačiau, norėdama įgyvendinti deklaruojamą siekį matyti amerikiečius aktyviai veikiančius regione, Lietuva, kaip ir kitos valstybės, turi tiek politiniu, tiek ekonominiu, tiek kariniu atžvilgiu sudaryti sąlygas jų veiklai. JAV dalyvavimo regione aktyvumas yra numatomų išlaidų ir gaunamos naudos išvestinė, kuri priklauso tiek nuo Vašingtone vyraujančio politinio klimato, tiek nuo valstybių gebėjimo pritraukti amerikiečių dėmesį.

Dabar JAV siekia stabilizuoti padėtį Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regione suteikdama jam saugumo garantijų ir paversdama jį savo interesų Europoje ir pasaulyje įgyvendinimo įrankiu. Ateityje, kai regione įsivyras ramybė, galima prognozuoti, kad JAV susidomėjimas Lietuva ir jos kaimynėmis po truputį mažės, o Baltijos šalys, tapusios NATO narėmis, virs savo pačių sėkmės aukomis⁴²⁴. Yra tikimybė, kad JAV, suteikusi Baltijos šalims saugumo garantijų, gali nuspręsti, jog visos regiono problemos jau išspręstos, ir nusišalinti nuo aktyvaus dalyvavimo. Tokių požymių jau matyti. Šiaurės Europos iniciatyva – viena iš naujoviškiausių JAV politikos iniciatyvų per pastaruosius kelerius metus, pradėjo nykti. Turėdama gana apčiuopiamą naudą iš bendradarbiavimo ir išlaikydama įtaką regione, JAV minimaliomis pastangomis gali siekti išlaikyti regiono *status quo*, t. y. bus jaučiamas amerikiečių buvimas regione, bet ne itin aktyvus. Jei regione nebus didelių neramumų ar tarptautinių konfliktų, Lietuva, kaip ir kitos Baltijos valstybės, po truputį virs tyliu ir stabiliu Europos užkampiu, regionu, esančiu toli nuo pasaulinių ir regioninių konfliktų zonų.

Norėdama išlaikyti JAV susidomėjimą, Lietuva privalo atrasti sritis arba nišą, kur abiejų šalių interesai sutampa, o Lietuvos indėlis turėtų reikšmę amerikiečiams ir prisidėtų prie JAV ar kitų Europos valstybių pastangų plėtoti saugumą ir stabilumą pasaulyje. JAV Užsienio politikos analizės instituto studijoje pabrėžiama, kad JAV jau panaudojo savo politinį kapitalą ir pavertė NATO narystės svajones tikrove. Dabar Baltijos šalys turi atsilyginti tuo pačiu⁴²⁵. Tai gali būti ekonominiai, kariniai, kultūriniai ištekliai, kurie, JAV požiūriu, būtų vertingi įgyvendinant JAV politiką Europoje ir už jos ribų. Vidutinei ir ilgalaikiai perspektyvai kai kurie iš jų yra ypač svarbūs:

⁴²⁴ Norkus R. „Lithuania’s Foreign and Security Policy Agenda Beyond 2004: Challenges and Opportunities“, 118; Linkevičius L. „Life after Enlargement“, 105.

⁴²⁵ Institute for Foreign Policy Analysis (IFPA), „Analysis Strategic and Operational Implications of NATO Enlargement in the Baltic Region“, 5.

- kaip būsima ES narė, Lietuva kartu su savo kaimynėmis veiks ES sprendimus ir, kuo ši įtaka bus didesnė, tuo didesnė bus Lietuvos lyginamoji vertė Vašingtone;
- kaip JAV eurazinės politikos rėmėja, Lietuva kartu su kitomis regiono valstybėmis prisidės prie „amerikietišku“ vertybių sklaidos ir karo su terorizmu.

Pagrindinė Lietuvos ir jos kaimynių bei JAV bendradarbiavimo sritis išliks Europos politika ir transatlantiniai santykiai. Regiono valstybės vienija siekis paversti Rusiją demokratine rinkos ekonomikos valstybe, pasipriešinimas federaciniam ES modeliui, savarankiškos ES karinės galios ar regioninio saugumo užtikrinimo mechanizmų kūrimui. Lietuvą ir JAV sieja ir siekis išlaikyti kolektyvinę gynybą kaip Aljanso *raison d'être* ir išvengti NATO supanašėjimo su ESBO tipo politiniu forumu arba pakeitimo Europos saugumo ir gynybos politikos projektu. Lietuva pritaria svarbesniam NATO vaidmeniui Afganistane ir siekia, kad Aljanso vėliava būtų iškelta kituose kraštuose, pavyzdžiui, Irake. NATO viduje Šiaurės ir Vidurio Rytų Europos valstybės siūlo priimti kolektyvinius sprendimus jų gynybai svarbiais klausimais, pavyzdžiui, dėl oro gynybos.

Transatlantinio ryšio stiprinimo siekis ateityje išliks didžiausias JAV ir Lietuvos santykių prioritetas. Kiekviena Baltijos šalis turės svarų balsą debatuose dėl NATO ateities, kurį galės panaudoti, kad kolektyvinė gynyba išliktų pagrindinė NATO misija, o pats Aljansas pasikeistų ir gebėtų atsakyti į naujus iššūkius sąjungininkų saugumui⁴²⁶. Dabartinis neproporcingai didelis karinės galios atotrūkis stumia amerikiečius *ad hoc* koalicijų kryptimi ir mažina NATO reikšmę JAV užsienio politikoje, todėl Lietuva turėtų tiek pati pertvarkyti, tiek skatinti kitas Europos valstybes reformuoti savo kariuomenę, kad ji atitiktų šiandieninius reikalavimus⁴²⁷.

⁴²⁶ Institute for Foreign Policy Analysis (IFPA), „Analysis Strategic and Operational Implications of NATO Enlargement in the Baltic Region“, 5.

⁴²⁷ Plačiau apie Lietuvos karines reformas žr.: Paulauskas K. „The Driving Logic Behind The Defence: Reform in Lithuania: Building the Modern Military“, 126–133.

ES viduje Lietuva kartu su kitomis valstybėmis sudarys grupę valstybių, kurios skatins aktyvų Amerikos dalyvavimą sprendžiant Europos saugumo klausimus. Lietuva, kaip ir kitos regiono valstybės, nepritaria ES tapimui federacine valstybe, turinčia vieną sprendimų priėmimo centrą ir europinių saugumo garantijų. Lietuva nepritarė atskirų ES karinių darinių kūrimui, prieštaravo kolektyvinės gynybos termino atsiradimui Europos konstitucijos projekte ir antnacionalinės Europos įsigijimų agentūros įkūrimui. Šiuo požiūriu Lietuvos pozicija sutaps su daugumos tiek Šiaurės Europos, tiek Vidurio Rytų Europos valstybių požiūriu. Po 2007 m. Vidurio Rytų Europos šalys (100 mln. gyventojų) turės nemažą įtaką priimant sprendimus ES Taryboje. Tiesa, ekonominė šalių įtaka mažesnė – Šiaurės Europos BVP sudarys 8 proc. ES BVP, Vidurio Rytų Europos – tik 5 proc. ES ekonominio potencialo.

Ilgainiui ypač didelę reikšmę bendrai Lietuvos ir JAV politikos darbotvarkei įgis Rytų kryptis. Ji turėtų apimti ne mažiau kaip keturis elementus: pirma, santykių su Rusija gerinimą; antra, padėties Kaliningrado srityje stabilizavimą, trečia, demokratijos Baltarusijoje skatinimą, ketvirta, paramą Ukrainos integracijai į euroatlantines organizacijas⁴²⁸. Narystė NATO suteikia daugiau pasitikėjimo ir palengvina bendradarbiavimą su Rusija, todėl Baltijos šalys turės daugiau galimybių tapti Rusiją ir NATO jungiančiu tiltu⁴²⁹.

JAV interesų požiūriu perspektyvios sritys, kur numatomas Rusijos ar Ukrainos dalyvavimas. Tokie bendradarbiavimo pavyzdžiai galėtų būti bendri projektai Kaliningrado srityje, apimantys įvairias sritis: mokslą, aplinkos apsaugą, krizių valdymą. Ateityje bendradarbiavimas galėtų apimti ir karinius projektus arba kitas saugumą ir pasitikėjimą stiprinančias iniciatyvas. Lietuva, kaip didžiausias investuotojas į Kaliningrado sritį, gali padėti pertvarkyti šią Rusijos dalį į tarpusavio bendradarbiavimo modelį. Praktiniu bendradarbiavimo pavyzdžiu taip pat gali tapti įvairūs Baltijos jūros valstybių forumai, pavyzdžiui, Baltijos

⁴²⁸ Larrabee S. „The Baltic States and the NATO Membership“.

⁴²⁹ Institute for Foreign Policy Analysis (IFPA), „Analysis Strategic and Operational Implications of NATO Enlargement in the Baltic Region“, 5.

jūros valstybių taryba, kur JAV dalyvauja sprendžiant Baltijos jūros regiono problemas⁴³⁰. Lietuva turės didelę reikšmę įgyvendinant Vakarų valstybių politiką Baltarusijos atžvilgiu. Izoliavus Baltarusijos režimą, Lietuva ir Lenkija turi galimybę kalbėti tiek su Baltarusijos pozicija, tiek su jos opozicija ir skatinti reformas šioje šalyje. Lietuvos vaidmuo dar labiau padidės, kai autoritarinis režimas Baltarusijoje pasikeis.

JAV ypač laukia partnerių ir sąjungininkių pagalbos grumtynėse su tokiomis grėsmėmis kaip ekonominis nestabilumas, ekstremizmas ar terorizmas. Demokratinė vertybių sklaida į kitus regionus, amerikiečių akimis, yra svarbi kovos su naujo tipo grėsmėmis priemonė. Šiaurės šalys gana sėmingai užėmė panašią nišą paskutiniojo XX a. dešimtmečio pradžioje, kai daug dėmesio skyrė ir padėjo demokratizuoti Baltijos šalis. Dabar tokios pastangos Rusijoje, Ukrainoje, Baltarusijoje, Kaukaze, Balkanuose, Viduriniojoje Azijoje sulauktų didelės JAV paramos. Taip pat svarbu bendradarbiauti su JAV sąjungininkais ne tik Europoje, bet ir kitose pasaulio dalyse. JAV, be abejonės, teigiamai vertintų platesnius regiono valstybių saugumo ryšius su gyvybiškai svarbiomis jos interesu požiūriu šalimis Artimuosiuose Rytuose (Izraeliu, Jordanija, Egiptu) ir Pietų Azijoje (Pakistanu, Afganistanu). Deja, šie regionai nėra prioritetiniai Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybėms ir be didesnio Vašingtono dėmesio toks bendradarbiavimas papildomos naudos neatneštų.

⁴³⁰ Buvęs krašto apsaugos ministras L. Linkevičius siūlė tokius bendradarbiavimo gynybos srityje prioritetus: „Regioninio saugumo stiprinimas turėtų išlikti svarbiausiu darbotvarkės klausimu ateityje, įskaitant kovą su terorizmu, masinio naikinimo ginklų kontrolę bei sienų apsaugą. Reguliarūs ministrų susitikimai „8+1“ formate labai sustiprintų šį bendradarbiavimą. Šiame formate taip pat galėtų būti kuriama bendra strategija Ukrainai, Kaukazui ir Vidurio Azijai, kadangi Jungtinės Amerikos Valstijos rodo visi didėjančią susidomėjimą šiais kaimyniniais regionais. Pagaliau būtų galima apsvaistyti galimybę vienoje iš Baltijos šalių įsteigti Amerikos ar NATO karinę bazę arba mokymo įstaigą. Tai turėtų prasmę ir visiškai atitiktų bendrus NATO, Baltijos valstybių ir mūsų rytų kaimynų tikslus kovojant su naujais iššūkiais“. Žr. Linkevičius L. „Šiaurės Rytų Europos saugumas po 2004 metų dvigubos plėtros: istorijos pabaiga?“ Krašto apsaugos ministro pasakyta apskritojo stalo diskusijoje, Vilnius, birželio 6–7 d. <<http://www.kam.lt>> [žiūrėta 2003 09 01].

Taigi Lietuva gali stiprinti Amerikos interesus veikdama kaip patikiama JAV sąjungininkė ir palaikydama JAV saugumo, prekybos ir verslo interesus. Lietuva turi tiek diplomatinių, tiek ekonominių, tiek karinių išteklių tai įgyvendinti⁴³¹. Svarbiausias iššūkis, kuris ateityje laukia Lietuvos, bus suderinti JAV politikos principus su nacionaliniais prioritetais. Kaip ES narė, Lietuva laikosi ES BUSP bendrųjų nuostatų, kurių rekomendacijos ne visada sutampa su JAV norais. Skirtinga valstybių galia, interesai patys savaime rodo, kad kai kurie Lietuvos ir JAV prioritetai neabejotinai skirsis. Lietuva dėl ribotų išteklių daugiausia dėmesio skirs savo regiono problemoms, vis reikšmingesnis darysis vidaus politikos klausimų, susijusių su integracija į ES, sprendimas. JAV spres terorizmo, masinio naikinimo ginklų platinimo ar tarptautinės ekonominės sistemos stabilumo klausimus. Pavyzdžiui, nors Baltarusija ir Kaliningradas yra Lietuvai ypač svarbūs, bet nėra pirmieji JAV prioritetų sąraše⁴³². Tuo tarpu tolimų kraštų problemos gali nerasti didelio atgarsio Lietuvos užsienio politikoje.

9 lentelė. Lietuvos ir JAV darbotvarkių suderinamumas artimiausius 5–10 metų

Interesai	JAV	Lietuva	Lietuvos reikšmė JAV strategijoje
Globalūs	dominavimo išlaikymas, antiterorizmas, WMD plėtra	neturi savarankiškos darbotvarkės, nelabai reikšminga	Lietuva veikia kaip JAV pastangų palaikytoja
Europiniai	stabdyti Rusiją, stiprinti NATO, palaikyti galios pusiausvyrą Europoje	sutampa su JAV prioritetais	bendradarbiavimo galimybės kuriant politiką Rusijos atžvilgiu, derinant prioritetus ES viduje
Regioniniai	nelabai reikšminga, apima tokius bendrauosius principus kaip demokratinių vertybių sklaidą	Baltarusijos demokratizacija, Kaliningrado demilitarizacija	Lietuva stengiasi įtraukti JAV į savo regiono problemų sprendimą

⁴³¹ Center for Strategic and International Studies (CSIS), Institute of International Relations and Political Science. „Lithuania’s Security and Foreign Policy White Paper“, 60.

⁴³² Larrabee F., Asmus R. „Lithuania’s Contribution to Euro-Atlantic Security“, X.

Lietuvai siekiant būti svarbia regiono valstybe ir norint užsitikrinti Vašingtono paramą savo nacionalinių interesų įgyvendinimui reikia sukurti tokius bendradarbiavimo mechanizmus ir pajėgumus, kurie bus svarbūs atsižvelgiant į bendrą Europos kontekstą. Vidurio Rytų ir Šiaurės Europa yra mažųjų valstybių regionas, todėl regioninis bendradarbiavimas įgyja ypatingą reikšmę Lietuvai ir jos kaimynėms. Net ir tokios valstybės kaip Švedija ar Lenkija yra per mažos, kad pačios savarankiškai vaidintų svarbų vaidmenį JAV didžiojoje strategijoje.

JAV požiūriu, dėl ribotų išteklių, kartu ir galimybių savarankiškai prisidėti prie JAV politikos pasaulyje ir Europoje įgyvendinimo dauguma mažųjų Europos valstybių gali būti reikšmingos tik veikdamos kartu ir derindamos savo veiksmus⁴³³. Dėl ribotų išteklių Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regiono valstybės, yra JAV *force multiplier*, o ne savarankiška veikėja. JAV visą laiką palaikė regioninį bendradarbiavimą: Šiaurės šalių tarybą, BALTSEA forumą, V10 grupę, Vidurio Europos iniciatyvą, nors prieštaravo, kad jos sudarytų pralaidas saugumo regionizmui⁴³⁴. Todėl, JAV požiūriu, vertingiausia yra kolektyvinės pastangos įgyvendinant tam tikrus projektus ar idėjas. Ga-

10 lentelė. Įvairaus tarptautinio bendradarbiavimo galimybės įgyvendinant politiką probleminių regionų atžvilgiu artimiausius 5–10 metų

	Rusija, Kaliningradas	Baltarusija	Ukraina	Viduriniai Azija	Didieji Artimieji Rytai
Baltijos jūros šalys	didelės	didelės	vidutinės	mažos	vidutinės
Baltijos šalys	vidutinės	vidutinės	mažos	mažos	mažos
Vilniaus grupė (V10)	vidutinės	mažos	vidutinės	mažos	vidutinės
Pavieniui	vidutinės	mažos	mažos	mažos	mažos

⁴³³ Larrabee F, Asmus R. „Lithuania’s Contribution to Euro-Atlantic Security“, XI.

⁴³⁴ V. Olžyczo nuomone, vienas iš Lietuvos diplomatijos privalumų yra gebėjimas sudaryti įvairiais „grupes“ ir „blokus“, paskui, aišku, nepamirštant savo „vadovaujančio“ vaidmens jų darbe (V10, BN8, 3+3 ir pan.). Ольжич В. „Геополитические претензии Литвы“. ВолгаИнформ – Регум Информационное Агентство. 2003. <<http://www.volgainform.ru/allnews/164051>> [žiūrėta 2003 09 01].

limi įvairūs mechanizmai, leidžiantys Lietuvai turėti daugiau ar mažiau įtakos tam tikruose regionuose.

Jau dabar yra nemažai forumų, kurie atitinka tiek JAV, tiek regiono valstybių interesus. Viena iš pagrindinių bendradarbiavimo formų, kuri sieja JAV su Šiaurės Europa, yra 2003 m. JAV paskelbta Sustiprinto bendradarbiavimo Šiaurės Europoje iniciatyva (E-PINE). E-PINE ypatingas dėmesys bus skiriamas: prekybos ir ekonominės raidos skatinimui, teisėtavakai (angl. *law enforcement*), pilietinės visuomenės ugdymui, energetikai, aplinkos apsaugai ir sveikatos apsaugai. JAV iniciatyva taip pat apims bendrus projektus su Ukraina, Baltarusija, šiaurės vakarų Rusijos regionais kuriant demokratines institucijas ir ugdant pilietinę visuomenę⁴³⁵.

Geras pavyzdys taip pat galėtų būti 5+3+1 forumas, kur JAV, Šiaurės ir Baltijos šalys aptaria svarbiausius Baltijos jūros regiono saugumo klausimus. Šis forumas turėtų ne tik išlikti, bet ir plėstis⁴³⁶. 5+3+1 forumas atitinka JAV siekį suburti proamerikietiškę šalių bloką, kuris jei ne atsvertų, tai bent suteiktų JAV daugiau lankstumo konstruojant politiką Prancūzijos ir Vokietijos atžvilgiu. Todėl Šiaurės ir Baltijos šalių pozicijų Europos gynybos klausimais derinimas gali būti labai reikšmingas tolesniam dialogui su JAV. 5+3+1 forume būtų galima galvoti ir apie konkrečių karinių ir ne karinių projektų vykdymą. Atskirai būtų galima pabrėžti ir Lietuvos bei kitų Baltijos šalių įsitraukimą į Šiaurės šalių bendradarbiavimą ir bendrą pozicijų ES svarstomais klausimais formavimą. Kadangi net dvi Šiaurės valstybės nėra ES narės, glaudesnis bendradarbiavimas su Baltijos valstybėmis gerokai sustiprintų Šiaurės šalių balsą sprendžiant bendras Europos problemas. Tokio bendradarbiavimo pavyzdys gali būti 2004 m. kovą prieš pat ES viršūnių susitikimą vykusios Danijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos, Suomijos ir Švedijos premjerų konsultacijos, per kurias buvo derinamos pozicijos ES klausimais⁴³⁷.

⁴³⁵ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. „Lietuvos bendradarbiavimas su JAV“.

⁴³⁶ Linkevičius L. „Life after Enlargement“, 105.

⁴³⁷ BNS. „Lietuvos premjeras tiki, kad įstrigęs ES konstitucijos projektas bus pasirašytas dar pirmininkaujant Airijai“. 2004 m. kovo 24 d.

Kita svarbi Lietuvos užsienio politikos kryptis – bendradarbiavimas su Vidurio Rytų Europos valstybėmis. Šiuo aspektu svarbu išlaikyti V10 arba sukurti kitus bendradarbiavimo su Lenkija, Čekija ar Slovakija mechanizmus. JAV požiūriu, perspektyvus gali atrodyti V10 ir Vyšegrado grupių sujungimas (Rygos iniciatyva)⁴³⁸. Tai leistų geriau koordinuoti Ukrainos ar Kaukazo regionams skiriamus išteklius. Lietuva turi pasinaudoti tuo, kad ji geografiškai jungia Šiaurės ir Vidurio Rytų Europą, nes tai suteikia jai nemažai lankstumo renkantis regioninio bendradarbiavimo mechanizmus. Aktyvus dalyvavimas leistų Lietuvai ne tik sėkmingiau pasiekti užsienio politikos tikslus, bet ir užtikrintų dar didesnę politinę ir finansinę JAV paramą.

⁴³⁸ Larrabee F., Asmus R. „Lithuania’s Contribution to Euro-Atlantic Security“, XI.

IŠVADOS

Lietuvos vieta JAV didžiojoje strategijoje yra dviejų lygia greta vykstančių procesų išraiška – ji atspindi tiek kintantį JAV grėsmių supratimą ir naujas strategines koncepcijas, tiek vidinius Lietuvos valstybės pokyčius. JAV strateginis mąstymas per pastaruosius dešimtmečius labai evoliucionavo – keitėsi grėsmių, aljansų pobūdis, požiūris į jėgos vartojimą ir tarptautinių organizacijų reikšmę. Lietuvos ir kitų Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybių demokratinės ir ekonominės reformos ir sėkminga integracija į ES suteikė Lietuvos ir JAV santykiams naują pobūdį ir padidino jos reikšmę JAV nacionalinių interesų įgyvendinimui. Dėl šių dviejų procesų Lietuvos vieta JAV didžiojoje strategijoje patyrė gana dinamiškų pokyčių, kurių kulminacija – abi valstybes siejančios kolektyvinės gynybos garantijos.

Šioje knygoje Lietuvos vieta nagrinėta tiek pasauliniu, tiek regioniniu mastu. Būtent regioniniu analizės lygmeniu geriausiai atsiskleidė Lietuvos vieta JAV didžiojoje strategijoje. Žiūrint iš Vašingtono perspektyvos Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regiono valstybės, yra suvokiama kaip valstybė, kuri palaiko JAV hegemoniją ir nėra suinteresuota leisti Europoje susiformuoti antihegemoniniam aljansui. Valstybių užsienio politikos analizė parodė, kad Lietuva JAV strategijoje yra svarbi kaip valstybė, pritarianti JAV hegemonijai pasaulyje ir besistengianti pakreipti eurointegracijos procesus bendradarbiavimo su JAV, o ne konkurencijos linkme. Tai įrodo praktiniai Lietuvos veiksmai stiprinant NATO, prieštaraujant savarankiškos ES gynybinės galios atsiradimui ir įtraukiant JAV į regioninio bendradarbiavimo mechanizmus.

Pastangos kurti savarankišką ES gynybos sistemą sukėlė ne tik Lietuvos, bet ir Didžiosios Britanijos, Lenkijos ir kitų valstybių, kurioms NATO lieka svarbiausia gynybos organizacija, pasipriešinimą. Tačiau siekdamos išlaikyti transatlantinį ryšį, jos susiduria su dviem problemomis. Pirma, dėl JAV „švelniosios galios“ ir Amerikos populiarumo

mažėjimo tokia politika susilaukia vis didesnio rinkėjų pasipriešinimo. Antra, jos taip pat nori iš dalies suvaržytos hegemonijos, t. y. siekia, kad, priimdama sprendimus, JAV atsižvelgtų į sąjungininkių nuomonę. Mėginimas įtraukti JAV į tarptautinių institutų (Priešpėstinių minų uždraudimo konvencijos ar Tarptautinio baudžiamojo teismo) režimą yra Europos valstybių pastangų varžyti JAV elgesį pavyzdys. Tokiai politikai pritaria absoliuti dauguma Europos valstybių, įskaitant Lietuvą. Tarptautinių organizacijų ir tarptautinės teisės varžomas hegemonas labiausiai atitinka oficialiai skelbiamus Lietuvos geostrateginius siekius.

Kaip parodė JAV naujų strateginių koncepcijų analizė, JAV polinikis į vienašališkumą sukėlė neigiamą daugumos valstybių ir jų piliečių reakciją, todėl Amerikos „švelniosios galios“ komponentas, kartu ir galimybė daryti įtaką kitų valstybių politikai gerokai sumenko. Atsižvelgiant į tai, kad JAV Lietuvos atžvilgiu turi mažai ekonominių svertų, o valstybes sieja tik bendri geostrateginiai ir kariniai interesai, Amerikai bus daug sudėtingiau įtikinti Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos šalis, įskaitant Lietuvą, remti jos poziciją svarbiausiais tarptautinės politikos klausimais. Todėl teiginys, kad *per artimiausius dešimt metų Lietuva JAV didžiojoje strategijoje bus svarbi kaip valstybė, pritarianti JAV hegemonijai pasaulyje*, priklausys nuo Amerikos gebėjimo kurti pozityvią pasaulio politikos darbotvarkę.

Vienažaliai Amerikos veiksmai per karą Irake aiškiai parodė, kad kai kurios Europos valstybės, ypač Vokietija ir Prancūzija, yra linkusios varžyti hegemoną. Siekis sukurti nepriklausomą nuo amerikiečių gynybos organizaciją ir prieštaravimas jų kariniams veiksams Irake lėmė, kad JAV ėmė remti valstybės, kurių transatlantinių santykių vizija atitinka Vašingtono viziją ir kurios galėtų sudaryti atsvarą Berlyno ir Paryžiaus ašiai Europos viduje. JAV entuziastingai rėmė ES plėtrą, įskaitant Turkijos narystę, žinodama, kad platesnė Europa, kur dauguma valstybių bus nusiteikusios prieš federacinės Europos sukūrimą, leis lengviau išsaugoti įtaką būsimajame ES.

Išrinkimo politika ir parama Vidurio Rytų Europos valstybėms, Vokietijos ir Prancūzijos ignoravimas per karą Irake (angl. *forgive Russia, ignore Germany, punish France*; liet. *atleisk Rusijai, ignoruok Vokie-*

tiją, bausk Prancūziją), Turkijos narystės ES palaikymas, išskirtiniai santykiai su Didžiąja Britanija aiškiai rodo, kad JAV siekia išlaikyti Europos galios pusiausvyrą. Galios pusiausvyros kūrimo politika jau buvo panaudota karo Irake atveju siekiant suburti remiančių JAV veiksmus Europos valstybių koaliciją, kartu parodant, kad Prancūzijos ir Vokietijos pozicija išreiškia mažumos europiečių nuomonę. Vėliau Prancūzija, Vokietija, Belgija ir Liuksemburgas, siūlė sukurti savarankiškas ES vadavietes, taip pat susilaukė aštrios neigiamos kitų ES valstybių ir JAV reakcijos. Lietuva abiem atvejais priklausė valstybių, palaikančių amerikiečių poziciją, stovyklai – dažniausiai kartu su kitomis Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos šalimis jos sudarė vieną bloką su Didžiąja Britanija ar Italija. Palaikydama šių šalių poziciją, Lietuva kartu su kitomis regiono valstybėmis atliko „saugumo saugiklio“ funkciją – palaikyti Europoje galios pusiausvyrą, užsitikrinant, kad Europos valstybės išliktų priklausomos nuo JAV saugumo garantijų.

Dėl mažo ekonominio ar karinio pajėgumo Lietuva negali savarankiškai paveikti Europos galios pusiausvyros, tačiau, kaip regiono valstybė, ji darys įtaką galios pasiskirstymui Europoje. Lietuva gali tai daryti tik veikdama kartu su kitomis Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos šalimis, o ne atskirai.

Europos saugumo fragmentiškumas daug ryškesnis santykiuose su Rusija. Nors 2001 m. Rusija ir JAV suartėjo ir skelbta partnerystė, JAV atsargiai žiūri į Rusijos dalyvavimą pagrindiniuose Europos saugumo projektuose. JAV visokeriopai remia Rusijos demokratizaciją, tačiau pažangos šia linkme stoka skatina lygia greta plėtoti sulaikymo politiką kaip atsarginį variantą, jei Rusija vėl pasuktų antiamerikietišku nuotaikų link. JAV vis labiau didina savo įtaką posovietinėje erdvėje ir tai pasireiškia ginčais ir nesutarimais dėl Estijos, Latvijos, Lietuvos, Ukrainos, Moldovos, Gruzijos, Azerbaidžano, Armėnijos, Kirgizijos, Uzbekijos ar Afganistano ateities. Šiuo aspektu Lietuva yra ir ateityje išliks JAV pastangų užtikrinti išorinių Rusijos sienų stabilumą dalis kuriant transatlantiškai nusiteikusią valstybių grupę prie vakarinių ir pietinių Rusijos sienų.

JAV politika – remti Lietuvos nepriklausomybę ir mažinti Rusijos įtaką šalyje – atspindėjo tiek vieningos ir laisvos Europos, tiek Ru-

sijos sulaikymo strategijas. JAV siekį didinti savo įtaką regione įrodo konkretūs JAV žingsniai Lietuvos atžvilgiu – pagalba išvedant Rusijos kariuomenę, spaudimas nepasirašyti karinio tranzito sutarties, dalyvavimas karinėse pratybose Lietuvos teritorijoje, pagalba stiprinant kariuomenę, parama integracijai į ES ir galiausiai saugumo garantijų suteikimas. JAV strategijos požiūriu Vidurio Rytų Europos valstybės tebeatlieka Rusijos stabdytojų vaidmenį, kartu jos įgauna rytinės Europos dalies demokratizavimo ir stabilizavimo funkciją. Šios funkcijos reikšmė ateityje turėtų tik didėti. Šiuo atveju JAV politika Lietuvos atžvilgiu sutaps su analogišku požiūriu į kitas Vidurio Rytų Europos šalis. Tačiau dėl būsimos Lietuvos įtakos ES, taikos palaikymo operacijų arba darbo su Rusijos šiaurės vakarų regionais JAV žiūrės į Lietuvą kaip į Šiaurės Europos regiono dalį. Neatsitiktinai JAV valstybės departamente Lietuva, Latvija ir Estija yra sugrupuotos su Šiaurės šalimis⁴³⁹.

11 lentelė. Lietuvos, kaip regioninės valstybės, vieta JAV didžiojoje strategijoje

	Lietuva kaip Šiaurės Europos dalis	Lietuva kaip Vidurio Rytų Europos dalis
Geostrateginė padėtis	Pasauliniu mastu svarbi kaip transatlantinio ryšio stiprintoja ir ES galios centro koncepcijos priešininkė.	Svarbi stiprinant NATO ir transatlantinius santykius. Prisideda prie galios pusiausvyros Europoje palaikymo ir Rusijos sulaikymo.
Ekonominis veiksnys	Nėra stiprus. Investicijos, prekybos srautai sudaro apie 2 proc. JAV ekonominės veiklos užsienyje.	Nereikšminga, investicijų ir prekybos srautai labai maži.
Karinis veiksnys	Nėra stiprus, tačiau svarbu dalyvavimas taikos palaikymo operacijose ir indėlis į antiteroristinę kampaniją.	Nėra didelis, tačiau turi tendenciją didėti dėl aktyvaus šalių dalyvavimo tarptautinėse operacijose.
Vertybinius aspektas	Svarbi kaip strategijos skleisti demokratijos idealus į kitus kraštus dalis.	Svarbi kaip sėkmingos demokratizacijos objektas, „amerikietiškos svajonės“ išsipildymas. Ateityje didės svarba kaip bendrų pastangų demokratizuoti kitas šalis dalis.

⁴³⁹ Meyer R. „US Support for Baltic Membership in NATO: What Ends, What Risks?“ *Parameters*, 30 (4), 2000–2001, 67–83.

Apibendrinant JAV interesus Lietuvos atžvilgiu galima teigti, kad jie apima tiek dalyvavimą tarptautinėse operacijose, tiek Rusijos ekspansionizmo baimę, tiek kovą su terorizmu ar masinio naikinimo ginklų platinimu, tiek NATO stiprinimą ir gerų kaimyninių santykių plėtojimą. Lietuva yra svarbi kaip valstybė, padedanti išlaikyti JAV įtaką Europoje ir suteikti vidiniams ES ir NATO debatams transatlantinės dvasios. Mažosios valstybės derybose dėl ES konstitucijos ar nepriklausomų nuo NATO planavimo mechanizmų kūrimo jau įrodė, kad sugeba keisti didžiųjų valstybių sprendimus, dažnai – JAV palankia linkme. Didėjanti jų įtaka ES viduje ir turimi ekonominiai svertai ES rytinių kaimynių atžvilgiu artimiausius dešimt metų didins jų reikšmę JAV didžiojoje strategijoje. Tokie istoriniai laimėjimai kaip narystė NATO ir ES parodė, kad Lietuva, nepaisydama savo dydžio, gali keisti geostrategines realijas sau palankia linkme. Ateityje sričių, kur Lietuva gali veikti regioninius procesus, turėtų dar padaugėti.

Šiuo aspektu Lietuvos vieta labiausiai atsiskleidė regioniniu lygmeniu, kur ji nori ir gali daryti įtaką Vašingtone priimamiems sprendimams. Kovoje su terorizmu ypač didelę reikšmę įgavo vertybinis JAV politikos aspektas. Diskutuodami JAV Senate dėl JAV saugumo garantijų dauguma senatorių pabrėžė ne tik geostrateginius santykių su Rusija, Prancūzija ar Vokietija motyvus, bet būtent demokratijos ir laisvės plėtros į Vidurio Rytų Europą svarbą ir naujų narių pagalbą kovojant su terorizmu. Iš JAV užsienio ir saugumo prioritetų analizės matyti, kad Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regionas daugiausiai JAV politiką gali veikti dviejose srityse:

- regiono įtaka ES viduje, kur tiek Vidurio Rytų Europos, tiek Šiaurės Europos valstybės sieja tikslas kurti Europą, transatlantiniais ryšiais susietą su JAV, kur mažosios valstybės išlaiko užsienio politikos veiksmų laisvę;
- demokratinių vertybių sklaidos skatinimas, prisidėjimas prie kitų regionų pokyčių, laisvosios rinkos visuomenės kūrimas.

Šiuos abu JAV užsienio politikos tikslus sieja noras išlaikyti dominavimą pasaulyje ir regione. Šiam tikslui pasiekti JAV naudoja įvairius turimus galios komponentus, iš kurių svarbiausias yra karinio saugumo

užtikrinimas. Karinio saugumo garantijos daugumai Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regiono valstybių automatiškai reiškia didesnę šalių priklausomybę nuo JAV – ji turėtų išlikti ir ateityje. Vašingtonui tai suteiks daugiau galimybių veikti Europos galios pusiausvyrą. Toks atsvarų kūrimo mechanizmas Europos viduje susidurs su federacinės Europos vizija, dėl ko Lietuva taps dviejų – vienpolio ir daugiapolio – pasaulio vizijų kovos lauku.

JAV sieks išlaikyti tarptautinės sistemos vienpoliškumą, Prancūzija sieks daugiapoliškumo, o Vokietijos ir Rusijos pozicija bus tarp šių dviejų kraštutinumų. Šiuo požiūriu Lietuvos oficialiuosiuose dokumentuose skelbiama pozicija, kurią galima pavadinti parama „suvaržytai hegemonijai“ ir „daugiašališkumui“, bus artimiausia Vokietijos ir Rusijos pozicijai. Problema ta, kad nors Lietuvos, Vokietijos ir Rusijos požiūris į JAV vietą tarptautinėje sistemoje panašus, Lietuva ir kitos Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybės sieks sudaryti atsvarą *būtent Vokietijos ir Rusijos įtakai regione*, ir *būtent JAV padedamos*, todėl bendri veiksmai JAV atžvilgiu tampa mažai tikėtini. Padėtį komplikuos ir tai, kad valstybės turi skirtingų svertų, kaip paveikti Šiaurės ir Vidurio Rytų Europos valstybių politiką sau naudinga linkme: JAV disponuos geostrateginiais ir kariniais svertais, Rusija sieks dominuoti ekonomikos sektoriuje, tuo tarpu Prancūzija ir Vokietija turės politinę įtaką kaip svarbiausios ES valstybės, nuo kurių sprendimų daugiausia priklausys per ES sanglaudos fondus skiriamos paramos dydis.

Taigi viena iš pagrindinių Lietuvos geostrateginės padėties ypatybių bus jos aplinkoje veikiančių valstybių interesų ir jų turimų išteklių asimetrija. *Skirtingi veikėjai*, siekiantys *skirtingų tikslų*, disponuos *skirtingais galios komponentais* regione.

Šių veiksmų visuma rodo, kad apskritai valstybės turės gana panašių galimybių veikti Lietuvos politiką, tik skirtinguose sektoriuose. Saitai su JAV saugumo srityje išlieka svarbiausias regiono valstybių užsienio politiką lemiantis veiksnys, tačiau ateityje ES valstybių ekonominės paramos reikšmė turėtų didėti. Jei karinio saugumo problemos išnyks iš regiono valstybių darbotvarkės, o Rusija ir Baltarusija išliks stabilios, europietiška Šiaurės Europos, o ypač Vidurio Rytų Europos valstybių

12 lentelė. Įvairių valstybių galios komponentų įtaka Lietuvai

Veiksnyss	JAV	Vokietija ir Prancūzija (ES)	Rusija	Šiaurės šalys
Karinis	Svarbus	Mažai svarbus	Svarbus	Mažai svarbus
Geografija	Toli	Arti	Kaimynė	Arti
Ekonomika	Nesvarbi	Labai svarbi	Gyvybiškai svarbi	Svarbi
„Švelnioji galia“	Vidutinė	Vidutinė	Maža	Didelė
Vieningo veikimo galimybė	Didelė	Maža	Didelė	Maža
Finansinė pagalba	Nesvarbi	Labai didelė	Nėra	Didelė

kryptis turėtų labai sustiprėti. Lietuvai, kaip ir daugumai mažųjų Europos valstybių, konstruoti užsienio politiką paprasčiausia, kai didžiųjų Europos ir Amerikos valstybių nuomonės sutampa, tačiau susikirtus skirtingoms pasaulio vizijoms, bus sudėtingiau pasirinkti. Debatai dėl Rusijos karinio tranzito, Tarptautinio baudžiamojo teismo ar karo Irake parodė, kad Lietuva turės rasti subtilią įvairių galingų valstybių, kurių norai ir interesai regione ne visada sutaps, pozicijų pusiausvyrą.

Kaip parodė Lietuvos užsienio politikos analizė, Lietuva jau dabar daugeliu svarbiausių pasaulinės politikos klausimų kartu su kitomis Europos valstybėmis priversta sudaryti atsvarą JAV arba bent jau stengtis pastūmėti amerikiečius veikti daugiašališkai. Ši taisyklė tinka ne tik Vokietijai ir Prancūzijai, bet ir Didžiąjai Britanijai, Danijai, Ispanijai, Lenkijai. Tačiau politika Europos saugumo režimo klausimais yra akivaizdi priešingybė mėginimams sudaryti atsvarą JAV pasauliniu mastu – Vokietijos ir Prancūzijos pozicija yra ir ateityje bus priešišškai sutinkama antifederalistiškai nusiteikusių valstybių bloko, kuris siekia išlaikyti NATO kaip pagrindinę Europos saugumo organizaciją, o ne perduoti šias funkcijas ES.

Analizė rodo, kad Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos regiono valstybių politika JAV atžvilgiu skiriasi, nelygu analizės lygmuo. Pasauliniu

mastu jos stengiasi varžyti hegemoną elgdamosi pagal K. Waltzo galios pusiausvyros modelį. Pusiausvyros paieška ypač akivaizdi ekonomikos srityje, kur ES, kaip organizacija, yra atstovaujama Pasaulio prekybos organizacijoje ar kituose ekonominiuose forumuose. Tačiau siekis įtraukti amerikiečius kaip dar vieną kintamąjį į europinės galios pusiausvyros lygtį daro pusiausvyros paiešką epizodinę. Kai kyla svarbiausi pasaulinio saugumo klausimai – karas Irake ar NATO misija Afganistane, visos Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybės atsiduria amerikiečių stovykloje. Toks politikos skirtingu analizės lygmeniu nesuderinamumas paaiškinamas Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos valstybių siekiu išlaikyti transatlantinius santykius ir užsitikrinti amerikiečių dalyvavimą Europos saugumo sistemoje. Jų politika JAV atžvilgiu visiškai patvirtina S. Walto grėsmės pusiausvyros teoriją, t. y. nors yra didelė galios asimetrija, valstybės, nematančios tiesioginės JAV veiksmų grėsmės, nėra linkusios sudaryti hegemonui atsvaros.

Lietuvos politikos JAV atžvilgiu pasauliniu ir regioniniu mastu skirtumai parodė, jog Lietuva iš tikrųjų išliks suinteresuota palaikyti Europoje galios pusiausvyrą ir šitaip užsitikrinti, kad Europos valstybės išliktų priklausomos nuo JAV saugumo garantijų, tačiau sprendama pasaulinės politikos problemas ji kartu su kitomis Europos valstybėmis sudarys atsvarą JAV galiiai. Hegemono varžymo politika ypač sustiprės, jeigu JAV „švelniosios galios“ komponentas užleis vietą vienašaliams veiksams. JAV jau dabar neturi vienu iš svarbiausių – ekonominių svertų ne tik Lietuvai, bet ir daugeliui kitų Vidurio Rytų ir Šiaurės Europos šalių, todėl netenkant dominavimo vertybiniame sektoriuje JAV galimybės veikti regiono politiką dar labiau mažės. Geostrateginė motyvacija išlaikyti JAV kaip Europos galios pusiausvyros veiksnį išliks, tačiau patirs kitų valstybių, kurių pasaulio vizija skirtinga, pasipriešinimą.

Narystė NATO ir ES bei Lietuvos vykdomos aktyvios reformos, politinės ir ekonominės permainos didins Lietuvos galią ir reikšmę tarptautinėje arenoje, leis lengviau prisitaikyti prie sparčiai kintančios geostراتيجinės aplinkos, tačiau svarbiausias uždavinys – suderinti skirtingų veikėjų darbotvarkę regione, išliks aktualus. Lietuva kartu su kitomis regiono valstybėmis per artimiausius dešimt metų stengsis artinti

svarbiausių veikėjų regione skirtingas tarptautinės tvarkos vizijas, tačiau atsižvelgiant į realią regiono valstybių galią tai gali būti įmanoma tik po kelių dešimtmečių.

Lietuva tiesiogiai patirs įvairių valstybių mėginimus daryti įtaką jos požiūriui į pasaulinį ir regioninį saugumą. Kaip maža valstybė, ji turės prisitaikyti tiek prie hegemono, tiek prie regioninių galios centrų politikos. Lietuvos įtaka priklausys nuo jos gebėjimo pasinaudoti šių centrų skirtumais ir prognozuoti jų tarpusavio santykių pokyčius. M. Mastanbuno teigė, kad JAV vieta tarptautinėje sistemoje daug kuo priklausys nuo jos diplomatijos veiksmingumo⁴⁴⁰. Ši tiesa visiškai tinka ir Lietuvai – savo veiksmais Lietuva jau įrodė, kad sugeba veikti kitų valstybių užsienio politikos formavimą. Tapus ES ir NATO nare, tokių galimybių atsiras dar daugiau, todėl perfrazuojant M. Mastanbuno galima teigti, kad Lietuvos vieta tarptautinėje sistemoje daug labiau nei JAV priklausys nuo Lietuvos diplomatijos veiksmingumo.

⁴⁴⁰ Mastanduno M. „Preserving the Unipolar Moment“.

LITERATŪRA

Knygos ir akademiniai straipsniai

1. Albright M. K. „Bridges, Bombs or Blusters?“ *Foreign Affairs*, 82 (5), 2003, 2–19.
2. Asmus R. „Rebuilding the Atlantic Alliance“. *Foreign Affairs*, 82 (5), 2003 m. rugsėjis, 20–31.
3. Asmus R. *Opening NATO's Door*. New York: Columbia University Press, 2002.
4. Asmus R., Nurick R. „NATO Enlargement and the Baltic States“. *Survival*, 38 (2), 1996, 121–142.
5. Baubinas V. „Politinė geografinė Baltijos šalių padėtis ir jos perspektyva“. *Geografijos metraštis*, 30, 1997, 5–27.
6. Benjamin S. C. „The Arcana of Empire and the Dilemma of American National Security“. *Salmagundi*, 101–102, 1994 m. žiema, 182–211.
7. Berejikian J. „The Gains Debate: Framing The State Choice“. *The American Political Science Review*, 91 (4), 1997, 789–806.
8. Booth K., Smith S. (sud.) *Tarptautinių santykių teorija šiandien*. Vilnius: Algarvė, 2000.
9. Brooks S., Wohlforth W. „American Primacy in Perspective“. *Foreign Affairs*, 81 (4), 2002, 20–33.
10. Browning Ch. „Complementaries and Differences in EU and US Policies in Northern Europe“. *Journal of International Relations and Development*, 6 (1), 2003, 23–50.
11. Brzezinski Z. „A Geostrategy for Eurasia“. *Foreign Affairs*, 76 (5), 1997, 50–65.
12. Bull H. *War and International Order. The Anarchical Society. A Study of Order on World Politics*. 2-asis leid. London: MacMillan, 1995.
13. Buzan B. *People, State and Fear*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf, 1991.
14. Buzan B. *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas, 1997.

15. Buzan B., Waever O., Kelstrup M., et al. *The European Security Order Recast. Scenarios for the Post-Cold War Era*. London: Pinter, 1996.
16. Buzan B., Herring E. *The Arms Dynamic in World Politics*. London: Linne Riener, 1998.
17. Buzan B., Jones Ch. Little R. *The Logic of Anarchy*. New York: Columbia University Press, 1993.
18. Buzan B., Segal G. „The Rise of Lite Powers: A Strategy for the Postmodern State“. *World Policy Journal*, 13 (3), 1996, 1–11.
19. Center for Strategic and International Studies „Future Security Roles of NATO and the EU“. Handy G. (sud.) Washington D.C., 2001.
20. Cohen E. *Strategy: Causes, Conduct, and Termination of War*. Kn. Schultz R., Gordon R., Quester G. (sud.) *Security Studies in the 21st Century*, Washington D.C.: Brassey's, 1997.
21. Cox M. „The Empire's Back In Town: Or America's Imperial Temptation“. *Millennium*, 32 (1), 2003.
22. Daalder I. „The End of Atlanticism“. *Survival*, 45 (2), 2003, 147–166.
23. Daugirdas V. „Lietuvos geopolitinio balanso modelis“. *Geografijos metraštis*, 29, 1996, 301–308.
24. Derian J (sud.) *International Theory: Critical Investigations*. London: MacMillan, 1995.
25. Donnelly T. „Rethinking NATO“. *NATO Review*, 51 (2), 2003.
26. Dougherty J. E., Pfaltzgraff R. L. *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*. 3-iasis leid. New York: Harper Collins, 1990.
27. Dueck C. „Hegemony on the Cheap: Liberal Internationalism from Wilson to Bush“. *World Policy Journal*, 20 (4), 2003/2004, 1–12.
28. Foster R. „Strategy and the American Regime“. *Comparative Strategy*, 19 (4), 2000, 287–300.
29. Gaddis J. „A Grand Strategy“. *Foreign Policy*, 133, 2002, 50–58.
30. Goldstein J. S. *International Relations*. New York: Harper, 1994.
31. Gorenburg D., Henton M., Roepke D., et al. *The Expansion of NATO into the Baltic Sea Region: Prague 2002 and Beyond*. CNA Corp., Centre for Strategic Studies, 2002.

32. Gray C. *Modern Strategy*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
33. Guehenno J. „The Impact of Globalisation on Strategy“. *Survival*, 40 (4), 1998–1999, 5–20.
34. Hamilton D. (sud.) *Transatlantic Transformations: Equipping NATO for the 21st Century*. Washington D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2004.
35. Hansen B., Heurlin B. (sud.) *Baltic States in World Politics*. Curson Press, 1998.
36. Herd G., MacIver D. „Waiting for Godot: Lithuania and the European Security Order in the 21st Century?“ *Lithuanian Foreign Policy Review*, 6 (2), 2000, 35–54.
37. Heurlin B., Rasmussen M. (sud.) *From Challenges and Capabilities: NATO in the 21 Century*. Coopenhagen, 2003.
38. Hollis M., Smith S. *Tarptautiniai santykiai: Aiçkinimas ir supratimas*. Vilnius: Tyto Alba, 1998.
39. Hunter R. „Europe’s Leverage“. *Washington Quarterly*, 27 (1), 2003–2004, 91–110.
40. Ikenberry G. J. „America’s Imperial Ambition“. *Foreign Affairs*, 81, 2002 m. rugsėjo 1 d., 44–56.
41. Jervis R. „The Compulsive Empire“. *Foreign Policy*, 137, 2003, 82–87.
42. Jones R. *Technology: Reconceptualizing Strategy*. Kn. Jones R., Jones R. W. (sud.) *Security, Strategy and Critical Theory*. Boulder: Lynne Rienner, 1999.
43. Jones R., Jones R. W. (sud.) *Security, Strategy and Critical Theory*. Boulder: Lynne Rienner, 1999.
44. Kagan R. „American Power – A Guide for the Perplexed“. *Commentary*, 101 (4), 1998, 21–32.
45. Kagan R. „Power and Weakness“. *Policy Review*, 113, 2002, 3–29.
46. Kagan R. „Strategic Dissonance“. *Survival*, 44 (4), 2003, 135–156.
47. Kagan R. „The Benevolent Empire“. *Foreign Policy*, 111, 1998, 24–36.

48. Kanauka A. *Gynybos problemos sprendimų analizė Vakarų Europos ir kitų šalių valstybėse*. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 1997.
49. Kaplan M. A. Variants on Six Models of the International System. Kn. Rusenau J. (sud.) *International Politics and Foreign Policy*. London: Collier-MacMillan, 1969.
50. Kapstein E., Mastanduto M. (sud.) *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*. New York: Columbia University Press, 1999.
51. Kaufman S. J. The Baltic States in Post-Cold War US Strategy. Kn. Hansen B., Heurlin B. (sud.) *Baltic States in World Politics*, Curson Press, 1998, 46–64.
52. Kennedy P. „The Next American Century?“ *World Policy Journal*, 16 (1), 1999, 52–59.
53. Kennedy P. *The Rise and Fall of Great Powers*. London: HarperCollins, 1989.
54. Keohane R., Lisa L. „The Promise of Internationalist Theory“. *International Security*, 20 (1), 1995, 39–74.
55. Kipp J. „Russias Northwest Strategic Direction“. *Military Review*, 79 (4), 1999, 52–66.
56. Kissinger H. *Diplomatija*. Vilnius: Pradai, 2003.
57. Kramer M. „Neorealism, Nuclear Proliferation and East-Central European Strategies“. Kn. Kapstein E., Mastanduto M. (sud.) *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*. Columbia University Press, 1999.
58. Kupchan C. „The Waning Days of the Atlantic Alliance.“ Kn. Heurlin B., Rasmussen M. (sud.) *From Challenges and Capabilities: NATO in the 21 Century*. Coopenhagen, 2003.
59. Kurth J. „The Next NATO: Building an American Commonwealth of Nations“. *The National Interest*, 65, 2001, 5–17.
60. Layne Ch. „Rethinking American Grand Strategy: Hegemony or Balance of Power in the Twenty-First Century?“ *World Policy Journal*, 15 (2), 1998, 8–29.
61. Larrabee S. *NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era*. Santa Monica, RAND, 2003.

62. Larson E.V., Eaton D., Elrickn P., etc. *Assuring Access in Key Strategic Regions*. RAND: Santa Monika, 2004.
63. Laurinavičius Č, Lopata R., Sirutavičius V. *Rusijos Federacijos karinis tranzitas per Lietuvos respublikos teritoriją*. Vilnius: Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2002.
64. Laurinavičius Č. „Rusijos užsienio politika po Rugsėjo 11-osios“. Kn. Lopata R., Novagrockienė J., Vitkus G. (sud.) *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2003.
65. Lykke A. „Defining Military Strategy“. *Military Review*, 77 (1), 1997, 183–187.
66. Linklater A. „Neorealizmas teorijoje ir praktikoje“. Kn. Booth K., Smith S. (sud.) *Tarptautinių santykių teorija šiandien*. Vilnius: Algarvė, 2000.
67. Lopata R., Novagrockienė J., Vitkus G. (sud.) *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2003.
68. Mastanduno M. „Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and U.S. Grand Strategy after the Cold War“. Kn. Kapstein E., Mastanduto M. (sud.) *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*. New York: Columbia University Press, 1999.
69. Mastanduto M., Kapstein E. „Realism and State Strategies after the Cold War“. Kn. Kapstein E., Mastanduto M. (sud.) *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*. New York: Columbia University Press, 1999.
70. Meyer R. „US Support for Baltic Membership in NATO: What Ends, What Risks?“. *Parameters*, 30 (4), 2000-2001, 67–83.
71. Miall H. *Shaping The New Europe*. London: Pinter, 1993.
72. Moller B. *Dictionary of Alternative Defence*. Boulder: Lynne Rienner, 1985.
73. Molloy S. „Realism: A Problematic Paradigm“. *Security Dialogue*, 33 (1), 2003, 71–85.
74. Morgenthau H. „The Intellectual and Political Functions of Theory“. Kn. Der Derian J. (sud.) *International Theory: Critical Investigations*. London: MacMillan, 1995.

75. Narohnitskaia N. „Old“ Europe and „New“ Europe“. *International Affairs*, 49 (3), 2003, 110–123.
76. Niall F. „Hegemony or Empire“. *Foreign Affairs*, 82 (5), 2003, 154–161.
77. Nye J. „Limits of American Power“. *Political Science Quarterly*, 117 (4), 2002–2003, 545–560.
78. Nye J. „Redefining the National Interest“. *Foreign Affairs*, 78 (4), 1999, 22–36.
79. Norkus R. „Lithuania’s Foreign and Security Policy Agenda Beyond 2004: Challenges and Opportunities“. *Baltic Defence Review*, 9 (1), 2003, 114–125.
80. Paulauskas K. „The Driving Logic Behind The Defence: Reform in Lithuania: Building the Modern Military“. *Baltic Defence Review*, 9 (1), 2003, 126–134.
81. Pehe J. „A View From Eastern Europe.“ *Foreign Policy*, 137, 2003, 33.
82. Perry Ch. M., Sweeney M. J., Winner A.C. *Strategic Dynamics in the Nordic-Baltic Region: Implications for US Policy*, Everett: Brassey’s, 2000.
83. Pfaff W. „The Question of Hegemony“. *Foreign Affairs*, 80 (1), 2001, 221–233.
84. Rhodes E. „The Imperial Logic of Bush’s Liberal Agenda“. *Survival*, 45 (1), 2003, 131–154.
85. Rice C. „Promoting the National Interest“. *Foreign Affairs*, 79 (1), 200, 45–62.
86. Rosecrance R. „War and Peace“. *World Politics*, 55 (1), 2002, 137–167.
87. Rusenau J. (sud.) *International Politics and Foreign Policy*. London: Collier-MacMillan, 1969.
88. Saunders P. „One Europe, Two Europe, Old Europe, New Europe“. *In The National Interest*, 2 (30), 2003 m. liepos 30 d.
89. Schonberg K. „Evolution of American Attitudes Toward the Atlantic Alliance: Continuity and Change from the Washington Treaty to NATO Enlargement“. *European Security*, 9 (4), 2000.

90. Schultz R., Gordon R., Quester G. (sud.) *Security Studies in the 21st Century*, Washington D.C.: Brassey's, 1997.

91. Schweller R. „Realism and the Present Great Power System: Growth and Positional Conflict Over Scarce Resources“. Kn. Kapsstein E., Mastanduto M. (sud.) *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*. New York: Columbia University Press, 1999.

92. Simon J. „The Next Round of NATO Enlargement“. *Strategic Forum*, 176, 2000.

93. *SIPRI Yearbook 2003: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

94. *SIPRI Yearbook 2004: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press, 2004.

95. Sokov N. „Russian Policy Towards the Baltics: What the West Can Expect and What It Can Do“. The Atlantic Council of the United States, Occasional Paper, 1999.

96. Stankevičius Č. *Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos*. Vilnius: Leidybos centras prie KAM, 2002.

97. Statkus M., Motieka E., Laurinavičius Č. *Geopolitiniai kodai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

98. Stefanova B. „The Baltic States' Accession to NATO and the European Union: An Extension of the European Security Community?“ *Journal of International Relations and Development*, 5 (2), 2002, 156–181.

99. Szayna T.S. *NATO Enlargement: Determinants and Implications for Defence Planning and Shaping*. RAND: 2001.

100. Taylor P. *Political Geography. World Economy, Nation-State And Locality*. 3-iasis leid. New York: Wiley, 1993.

101. Teriff T., Croft S., James L. Morgan P. *Security Studies Today*. Oxford: Polity Press, 1999.

102. *The Military Balance 2002–2003*, International Institute for Strategic Studies. New York: Oxford University Press.

103. Trenin D. *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*. Moscow: Carnegie Endowment For International Peace, 2001.

104. Vasquez J. A. „The Realist Paradigm and Degenerative Versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz’s Balancing Proposition“. *The American Political Science Review*, 91 (4), 1997, 899–913.

105. Viotti P. R., Knauppi H. R. *International Relations Theory*. 2-asis leid. London: MacMillan, 1993.

106. Vitkus G. „Besikeičiantis Baltijos jūros regiono saugumo režimas“. Kn. Lopata R., Novagrockienė J., Vitkus G. (sud.) *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2003.

107. Wallin L. *NATO Enlargement in the Baltic Sea Area – Possible Consequences for Sweden*. The TESLA Group, Swedish Defence Research Agency, 2002.

108. Walt S. „American Primacy: Its Prospects and Pitfalls“. *Naval War College Review*, 55 (2), 2002, 9–29.

109. Walt S. „One World, Many Theories“. *Foreign Policy*. 110, 1998, 29–45.

110. Walt S. „Rigor ir Mortis? Rational Choice and Security Studies“. *International Security*, 4 (23), 1999, 5–48.

111. Walt S. „The Progressive Power of Realism“. *The American Political Science Review*, 91 (4), 1997, 931–936.

112. Walt S. „Why Alliances Endure or Collapse“. *Survival*, 39 (1), 1997, 156–180.

113. Waltz K. „Evaluating Theories“. *The American Political Science Review*, 91 (4), 1997, 913–918.

114. Waltz K. „Globalization and Governance“. *Political Science & Politics*, 32 (4), 1999, 693–701.

115. Waltz K. *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley, 1979.

116. Winner A. „The Baltic States: Heading West“. *Washington Quarterly*, 25 (1) 2002, 207–220.

117. Wohlforth W. „The Stability in Unipolar World“. *International Security*. 24 (1), 1999, 5–41.

118. Бжезинский З. *Великая шахматная доска*. Москва: Международные отношения, 2001.

119. Дугин А. *Основы геополитики*. Москва: Арктогея центр, 1999.

120. Уткин Б.Н. *Американская стратегия для XXI века*. Москва: Логос, 2000.

Dokumentai

121. „The Transatlantic Bond is our Guarantee of Freedom (Declaration of Eight European Leaders in Support of United States on Iraq)“. *Washington Post*, 2003 m. sausio 30 d.

122. Conley H. „Building on Success: The Enhanced Partnership in Northern Europe.“ Remarks to the School for Advanced International Studies. Washington, DC. October 15, 2003. <<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2003/25286.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

123. Embassy of the Republic of Lithuania to the United States of America. „Text of Bush’s Speech in Lithuania“. <<http://www.ltembasysus.org/hot/Bush’s%20Speech.html>> [žiūrėta 2003 09 01].

124. Federal Statistical Office of Germany. „Ranking of Germany’s Trading Partners in Foreign Trade“. 2003. <http://www.destatis.de/e_home.htm> [žiūrėta 2003 09 01].

125. Grybauskaitė D. „Lietuvos narystės ES finansiniai aspektai 2003“. LR finansų ministerija. <<http://www.finmin.lt>> [žiūrėta 2003 09 01].

126. *Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo strategija*. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimu Nr. IX-907.

127. Lietuvos Respublikos Prezidento kalba Rolando Pakso kalba LR ambasadorių suvažiavime 2003 m. vasario 27 d.

128. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. „Lietuvos bendradarbiavimas su JAV“. <http://www.urm.lt/data/5/LF112182625_jav-l.htm> [žiūrėta 2003 09 01].

129. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. „Lietuva prisijungė prie Atviro dangaus sutarties“. 2002 m. liepos 22 d. <http://www.urm.lt/view.php?cat_id=3&msg_id=1266> [žiūrėta 2003 09 01].

130. Linkevičius L. „Euroatlantinis saugumas: Lietuvos perspekty-

va“. Kalba G. Marshallo Europos saugumo studijų centre Garmiše, 2003 m. rugsėjo 24 d. <<http://www.kam.lt>> [žiūrėta 2003 09 01].

131. Linkevičius L. „Life after Enlargement“. *Baltic Defence Review*, 9 (1), 2003, 102–107.

132. Linkevičius L. „Šiaurės Rytų Europos saugumas po 2004 metų dvigubos plėtros: istorijos pabaiga?“ Krašto apsaugos ministro pasakyta apskritojo stalo diskusijoje, Vilnius, birželio 6–7 d. <<http://www.kam.lt>> [žiūrėta 2003 09 01].

133. NATO „Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation“. <<http://www.nato.int/docu/basicxt/fndact-a.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

134. NATO „Prague Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague“, 2002 m. lapkričio 21 d. <<http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

135. Office of the Assistant Secretary of Defense for International Security Affairs and the United States European Command „Lithuanian Defense Assessment“. Washington D.C., 1998.

136. Office of the Secretary of Defense. International Security and European Policy „Strategic Review of the Defense Plans and Military Capabilities of the Republic of Lithuania“, 2001.

137. Official Journal of the European Communities „Treaty of Nice“, 2001 m. spalio 3 d., C 80/1.

138. Statistical Office of the European Communities. „European Statistics Yearbook 2002“. 3 skyrius „Economy and Finance“.

139. Statistical Office of the European Communities „Statistical Pocketbook – Data 1995–2002“. <<http://europa.eu.int/comm/eurostat>> [žiūrėta 2003 09 01].

140. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. „Užsienio prekyba“. <<http://www.std.lt>> [žiūrėta 2002 06 01].

141. *Strengthening Transatlantic Security. US Strategy for the 21 Century*. US Department of Defence, 2000.

142. The European Documentation Centre (EDC) at the University of Mannheim. Protocol on Denmark the High Contracting Parties, Desi-

ring to Settle Certain Particular Problems Relating to Denmark. <http://www.uni-mannheim.de/users/ddz/cdz/doku/vertrag/engl/m_proto.htm>.

143. *The National Security Strategy for a Global Age*. The White House, 2000.

144. *The National Security Strategy of the United States of America*, The White House, September 2002.

145. The White House „G. W. Bush speech at West Point (June 2002)“. <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>> [žiūrēta 2003 09 01].

146. U.S. Census Bureau Foreign Trade Division, „Foreign Trade“. 2002. <http://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/current_press_release/exh6as.txt> [žiūrēta 2003 09 01].

147. U.S. Census Bureau. *Statistical Abstract of the United States*, 2002. <<http://www.census.gov>> [žiūrēta 2003 09 01].

148. U.S. Census Bureau. *Statistical Abstract of the United States*, 2001. <<http://www.census.gov>> [žiūrēta 2003 09 01].

149. U.S. Department of Commerce. Bureau of Economic Analysis. „International Economic Accounts“. <<http://www.bea.gov/bea/di1.htm>> [žiūrēta 2003 09 01].

150. U.S. Department of Defense „*International Contributions to the War Against Terrorism*“, Fact Sheet, 2002 m. birželio 14 d. <<http://www.defenselink.mil/news/Jun2002/d20020607contributions.pdf>> [žiūrēta 2003 09 01].

151. U.S. Department of State „President George W. Bush, Address to Warsaw University“. Warsawa, 2001 m. birželio 15 d. <<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2001/3662.htm>> [žiūrēta 2003 09 01].

152. U.S. Department of State. „Voting Practices 2002“. <<http://www.state.gov/p/io/rls/rpt/2002/vtg/>> [žiūrēta 2003 09 01].

153. U.S. Embassy in Estonia. „Charter of Partnership Among The United States of America and the Republic of Estonia, Republic of Latvia, and Republic of Lithuania“, 1998. <<http://www.usemb.ee/charter1.php3>> [žiūrēta 2003 09 01].

154. U.S. Senate. Legislation and Records Home. NATO Expansion Debate. 2003 m. gegužės 7 d. <<http://thomas.loc.gov/r108/r108.html>> [žiūrēta 2003 09 01].

155. United Nations. „Peace and Security Section of the Department of Public Information“. <<http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/contributors/>> [žiūrėta 2003 09 01].

156. Valionis A. „Iššūkiei tarpyvyriausybinei konferencijai: Lietuvos požiūris“. Tarptautinė konferencija „TVK ir Europos Konstitucijos perspektyvos“, LR Seimas, Vilnius, 2003 m. spalio 10 d. <<http://www.urm.lt>> [žiūrėta 2003 09 01].

157. Valionis A. „LR užsienio reikalų ministro kalba LR Seime apie TVK eigą“. Vilnius, 2003 m. spalio 28 d. <<http://www.urm.lt>> [žiūrėta 2003 09 01].

Konferencijų pranešimai, interviu, kalbos

158. Hamilton D. „Renewing Transatlantic Partnership: Why and How“. Testimony to the US House of Representatives Subcommittee on Europe. 2003 m. birželio 11 d. <http://www.house.gov/international_relations/euhear108.htm> [žiūrėta 2003 09 01].

159. Hulsman J. C. „Debate over Transatlantic Relationship“. Testimony to the US House of Representatives Subcommittee on Europe. 2003 m. birželio 11 d. <http://www.house.gov/international_relations/euhear108.htm> [žiūrėta 2003 09 01].

160. Janeliūnas T. „JAV ir Rusijos įtakos persiskirstymas Vidurio Rytų Europos regione“. TSPMI metinės konferencijos „Lietuva po Prahos“ pranešimas, Vilnius, 2002 m. lapkričio 29 d.

161. Kenneth Waltz Interview: Conversation with History. Institute of International Studies, UC Berkeley, 2003. <<http://www.globetrotter.berkeley.edu/people3/waltz/waltz-con3.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

162. Krame G. „*What We Know About Security after Three Generations of Security Studies? A Hermeneutic De-Constructing of ‚Security‘ as a Sub-Discipline in IR*“. 44-o ISA metinio konvento pranešimas, Portlandas, 2003 m. vasario 25 d. – kovo 1 d.

163. Larrabee S. „The Baltic States and the NATO Membership“. Testimony of Dr.S. Larrabee, RAND, before US Senate Foreign Relations Committee, 2003 m. balandžio 3 d. <<http://www.rand.org/publi>

cations/CT/> [žiūrėta 2003 09 01].

164. Lopata R. „Atlantizmo koncepcija: kontroversijos ir dinamika“. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos konferencijos „Atlantizmas ir Lietuva“ pranešimas, 2001.

165. Nekrašas E. „Lietuvos užsienio politika po Prahos“. TSPMI metinės konferencijos „Lietuva po Prahos“ pranešimas, Vilnius, 2002 m. lapkričio 29 d.

166. Neumann I., Leira H., Heikka H. „The Concept of Strategic Culture: The Social Roots of Nordic State Strategies“. 44-o ISA metinio konvento pranešimas, Portlandas, 2003 m. vasario 25 d. – kovo 1 d.

167. Tefft J. „Lietuva ir Jungtinės Valstijos: stiprėjanti partnerystė“. JAV ambasadoriaus Lietuvoje kalba, pasakyta 2003 m. balandžio 29 d. Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute.

168. Testimony of Secretary of State – designed Collin L. Powell. Prepared for confirmation hearing of the US Senate Committee on Foreign Relations, 2001 m. sausio 17 d. <http://www.senate.gov/~foreign/testimony/wt_powell_011701.txt>.

169. Vaisse J. „The Future of Transatlantic Relations: A View From Europe“. Testimony to the US House of Representatives Subcommittee on Europe. 2003 m. birželio 11 d. <http://www.house.gov/international_relations/euhear108.htm> [žiūrėta 2003 09 01].

Akademinių institucijų pranešimai ir politikos rekomendacijos, darbinė medžiaga

170. Bajarūnas E. „Putin’s Russia: Whither Multipolarity“. Conflict Studies Research Centre, 4, 2002 m. kovas.

171. Brzezinski Z., Larrabee F. „US Policy Towards Northeastern Europe“ (Independent Task Forces Report), Council on Foreign Relations. 1999.

172. Center for Strategic and International Studies (CSIS), Institute of International Relations and Political Science „Lithuania’s Security and Foreign Policy White Paper“. Vilnius, 2002.

173. Council on Foreign Relations. „Terrorism. Al-Qaeda (Afgha-

nistan, Islamists)“. <<http://www.terrorismanswers.com/groups/alqaeda.html>> [žiūrėta 2003 09 01].

174. Donnelly T. „Realignment of Foreign Basis of U.S. Troops: Catching Up with History“. *National Security Outlook*. American Enterprise Institute for Public Policy Research, 2003 m. kovas. <http://www.aei.org/publications/filter./pub_listing.asp> [žiūrėta 2003 09 01].

175. Eland I. The Empire Strikes Out: „The New Imperialism“ and Its Fatal Flaws. *Policy Analysis*. Cato Institute, 2002. <<http://www.cato.org/pubs/fpbriefs/foreignbriefs.html>> [žiūrėta 2003 09 01].

176. Galtung J. „The Eastward NATO Expansion: the Beginning of Cold War II?“ Occasional Paper, Copenhagen: Peace Research Institute, 1997.

177. German Marchall Fund of the United States, Campagna di San Paolo. „Transatlantic Trends 2003“. <<http://www.transatlantic-trends.org/>> [žiūrėta 2003 09 01].

178. Godzimirski J. „Russian National Security Concepts 1997–2000. A Comparative Analysis“. Norwegian Atlantic Committee. Security Policy Library n. 8, 2000.

179. Gordon P., Steinber J. „NATO Enlargement: Moving Forward“. The Brookings Institution. Policy Brief n.90. 2001 m. gruodis.

180. Heinemann-Grüder A. „Small States – Big Worries: Choice and Purpose in the Security Policies of the Baltic States“. BICC Brief n. 21, 2002 m. vasaris.

181. Ian C. I. „Revisiting Responses to Power Preponderance: Going Beyond the Balancing – Bandwagoning Dichotomy“. Institute of Defence and Strategic Studies, Singapur, 2003 m. lapkritis.

182. Institute for Foreign Policy (IFPA) „Analysis Strategic and Operational Implications of NATO Enlargement in the Baltic Region“. 2002.

183. International Monetary Fund „The Baltics: Medium-Term Fiscal Issues Related to EU and NATO accession“. 2002.

184. Joint Doctrine and Concepts Centre *Strategic Trends*. UK MOD, 2003.

185. Knight Ch. „Bush Administration Policy Towards Europe: Continuity and Change“. Project on Defense Alternatives. <<http://www.comw.org/pda>> [žiūrėta 2003 09 01].

186. Krickus R. J. „US Foreign Policy and the Kaliningrad Question“, DUPI Working Paper, N. 18, Copenhagen, 1998.

187. Lachovski Z. „The Adapted CFE Treaty and the Admission of the Baltic States to NATO“. Stockholm International Peace Research Institute, 2002 m. gruodis.

188. Larrabee S., Asmus R. „Lithuania's Contribution to Euro-Atlantic Security“. RAND Europe, 2002 m. rugpjūtis.

189. Liebich A. „East Central Europe: The Unbearable Tightness of Being“. Yale University, Historical Roots of Contemporary and Regional Issues, Occasional Paper Series, N. 15, 1998.

190. Lieven A. „Illuminating the Baltic States, NATO and Russia“. Woodrow Wilson International Center, 1998. <<http://wwics.si.edu/PROGRAMS/REGION/ees/natoweb/texts/lieven.html>> [žiūrėta 2002 06 01].

191. Mandelbaum M. „NATO Expansion: A Bridge to the Nineteenth Century“. Occasional Paper, Center for Political and Strategic Studies, Washington D.C., 1997.

192. Miniotaite G. „The Security Policy of Lithuania and the Integration Dilemma“, COPRI Working Paper, N. 14, Copenhagen, 2000 m. gegužė.

193. Moller F. „The Baltic States: Security, Identity, and the Identity of the State“. Bonn International Centre for Conversation, Brief 25. <<http://www.bicc.de/demobil/brief25/content.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

194. Moshes A. „The Double Enlargement, Russia and the Baltic States“. DUPI Working Paper, N 4, Copenhagen, 2002.

195. National Defense University „Strategic Assessment: Flashpoint and Force Structure“. 1997. <<http://www.ndu.edu/inss/sa97/sa97ch2.html>> [žiūrėta 2002 06 01].

196. Nies S. „Between Chirac, Bush and Putin: The Baltic States, Form Factors to Actors in the New Europe“. Free University of Berlin/CERI/IEP Paris, 2003. <<http://www.ceri-sciences-p.org/cherlist/nies.htm>> [žiūrėta 2003 09 01].

197. Perovic J. „Coming Closer or Drifting Apart? EU–Russia Partnership and EU Enlargement in Eastern Europe“. Center for Security Studies, ETH Zurich, 2003 m. sausis.

198. Peters W. N. „Why is Strategy Difficult - In Canada?“ Royal Military College of Canada, 1998. <<http://www.cfsc.dnd.ca/irc/amsc/petersf.html>> [žiūrėta 2003 09 01].

199. Quinlan J. P. *Drifting Apart or Growing Together? The Primacy of the Transatlantic Economy*. Johns Hopkins University, Center for Transatlantic Relations, 2003.

200. Rubinstein A. „Why NATO Enlargement is Not in the U.S. National Interest“. Woodrow Wilson International Center, 1997. <<http://wwics.si.edu/programs/region/ees/natoweb/texts/rubinstein.html>> [žiūrėta 2002 06 01].

201. Smith K. „Baltic Russian Cooperation: Opportunities Resulting from Baltic EU and NATO Membership“. Center for Strategic and International Studies (CSIS) Working Paper, Washington D.C., 2003 m. kovas, 8.

202. Sokolsky J. „The Power of Values or Value of Power? America and Europe in Post-9/11 World“. Royal Military College of Canada, 2003 m. birželis. <<http://www.ciaonet.org/>> [žiūrėta 2003 09 01].

203. Stratfor „Eurasian Instability and a New American Strategy“. 1999 m. lapkričio 10 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

204. Stratfor. „Baltic States Membership in NATO Unlikely“. 2001 m. balandžio 30 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

205. Stratfor. „Camp David Summit: The Course of U.S.–Russian Relations“. 2003 m. rugsėjis. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

206. Stratfor. „EU Budget Reduction: A Poverty of Progress“. 2003 m. gruodžio 16 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

207. Stratfor. „EU: Political Integration Fails, but Evolution Continues“. 2003 m. vasario 7 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

208. Stratfor. „Face off in the Baltics NATO Expands the West-Russia Confrontation“. 2000 m. kovo 3 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

209. Stratfor. „Net Assessment: The Global Economy – Changing the Rule“. 2003 liepos 25 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

210. Stratfor. „Rumsfeld Pushes the Envelope with Forces Proposal“. 2002 m. rugpjūčio 13 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

211. Stratfor. „Russia Poised to Dominate European Energy“. 2001 m. spalio 11 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

212. Stratfor. „The European Question“. 2003 m. kovo 5 d. Stratfor. „The European Question“. 2003 m. kovo 5 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

213. Stratfor. „The Next U.S. President and the Law of Intended Consequences“. 2001 m. sausio 1 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

214. Stratfor. „U.S., Europe and Russia: Shifting Bases. Shifting Priorities“. 2003 m. gruodžio 11 d. <<http://www.stratfor.biz>> [žiūrėta 2003 09 01].

215. The Commission on America's National Interests „*America's National Interests*“. 2002 m. birželis. <http://bcsia.ksg.harvard.edu/BCSIA_content/documents/AmerNatInter.PDF> [žiūrėta 2003 09 01].

216. Trenin D. „V.Putin's Autumn Marathon: Towards the Birth of a Russian Foreign Policy Strategy“. Moscow Centre Carnegie Briefing, 11, 2001 m. lapkritis.

217. Vilpisauskas R. „Baltic States Membership in the WEU and NATO: Links, Problems and Perspectives“. NATO-EAPC Research Fellowship 1998–2000, Final Report. Vilnius, 2000.

218. Waltz K. „The Balance of Power and NATO Expansion“. University of California, Berkeley, Working Paper 5.66, 1998.

219. Wilk A. „The New Members of the New NATO“. Center for Eastern Studies. Warsaw. <http://www.osw.waw.pl/en/epub/eRap2002/ecz_01.htm> [žiūrėta 2003 09 01].

220. Совет по внешней и оборонной политике. „Российско-Американские отношения на рубеже веков“. 2001. <http://www.svor.ru/doklad23_3.htm> [žiūrėta 2002 06 01].

221. Совет по внешней и оборонной политике „Россия и Прибалтика – II: Основные проблемы взаимоотношений между странами региона“. *Независимая газета – НГ Сценарии*, 1999 m. spalio 13 d.

222. Фонд перспективных исследований и инициатив „Россия и Балтия: 2010 (2) Экономические связи России и стран Балтии“. Фрумкиным Б. Е., Кобринской И. Я. (sud.) <<http://www.psifoundation.ru/publications/2003/05/baltika2.htm>> [žiūrėta 2002 06 01].

Periodinių leidinių publikacijos

223. Ash T. „Are You With Us? Are We Against You?“ *The New York Times*, 2003 m. gegužės 30 d.

224. Asmus R., Pollack K. „The Neoliberal Take On The Middle East“. *Washington Post*, 2003 m. liepos 22 d.

225. Aurora K. „Poised for Growth?“ *The Economist*, 2003 m. birželio 12 d. <<http://www.economist.com>> [žiūrėta 2003 09 01].

226. Bernstein R. „Foreign Views of U.S. Darken Since September 11“. *The New York Times*, 2003 m. rugsėjo 11 d.

227. Bruni F. „Inner Circle Likely to Extend its Orbit to a Bush White House“. *The New York Times*, 2000 m. gruodžio 8 d.

228. Carpenter T. „Casting NATO Line Perilously Far to East“. *Washington Times*, 2002 m. sausio 12 d.

229. Cottey A., Edmunds T., Forster A. „Beyond Prague“. *Transitions Online*. 2002 m. gruodžio 12 d. <<http://www.tol.cz/look/>> [žiūrėta 2003 09 01].

230. Dempsey J., Dombay D., Parker G. „After Iraq“. *Financial Times*, 2003 m. balandžio 16 d.

231. Fabusse L. „Better World Need Stronger Europe“. *Financial Times*, 2003 m. kovo 27 d.

232. Fiorenza N. „EU Force Seeks New Mission after Congo“. *Defense News*, 18 (33), 2003 m. rugsėjo 8 d.

233. Franchi L. H. „Meeting Spain’s PM at His Ranch, Bush Signals a New View of Europe“. *Christian Science Monitor*, 2003 m. vasario 21 d.

234. „From Vikings to Peace Mongers; The Nordics Work Hard at Being the World’s Conscience“. *The Economist*, 367 (8328), 2003 m. birželio 14 d. <<http://www.economist.com>> [žiūrėta 2003 12 01].

235. Fuller T., Knowlton B. „Europe Allies Try to Reassure U.S.“ *International Herald Tribune*, 2003 m. spalio 21 d.

236. Hoagland J. „Allies in a New Era“. *Washington Post*, 2003 m. sausio 3 d.

237. Huang M. „The World According to Dubya“. *Central European Review*, 2 (39), 2000 m. lapkričio 13 d.

238. Hutchison K. „Stretched To Thin“. *Washington Times*, 2003 m. rugpjūčio 20 d.

239. Jeffe J. „Power Lies in the Balancing“. *The Australian*, 2003 m. rugpjūčio 6 d.

240. Kagan R. „Lost Battle of France“. *Washington Post*, 2003 m. sausio 24 d.

241. Kissinger H. „Russia: A Partner but not in NATO“. *Washington Post*, 2001 m. gruodžio 7 d.

242. Komarov S. „East European Nations Now Key to US“. *USA Today*, 2003 m. vasario 3 d.

243. Layne Ch. „Supremacy is America’s Weakness“. *Financial Time*, 2003 m. rugpjūčio 13 d.

244. Lemann N. „The Next World Order: The Bush Administration May Have a Brand-new Doctrine“. *The New Yorker*, 2002 m. sausio 4 d.

245. Melloan G. „Germany Makes a Choice, And It Isn’t France“. *Wall Street Journal*, 2003 m. liepos 22 d.

246. Moore R. „Europe „Whole and Free“: NATO’s Political Mission for the 21st Century“. NATO-EAPC Research Fellowship 2001–2003, Final Report, 2003 m. birželis.

247. O’Hanion M. „Do The Math: U.S. Needs More Boots On The Ground“. *Los Angeles Times*, 2003 m. rugpjūčio 12 d.

248. Peel M. „A Strong Penchant for Old Europe“. *Financial Times*, 2003 m. rugpjūčio 12 d.

249. Pilaitis G. „Rusijos naftos bendrovių užmojai parklupdė Venspilio uostą“. *Lietuvos rytas*, 2003 m. gruodžio 10 d.

250. „Playing All Sides – Germany’s Emerging Foreign Policy Soft Talk in Washington Does not Mark a Retreat from Independence“. *The Economist*, 368 (8343), 2003 m. rugsėjo 27 d. <<http://www.economist.com>> [žiūrėta 2003 12 01].

251. Rhoads Ch. „French Word, German Accent: Rapprochement in Schroeder’s Government: the First Settlements of Peace with the US Take Root“. *Wall Street Journal*, 2003 m. kovo 25 d.

252. Sanger D. „Rivals Differ on U.S. Role in the World“. *The New York Times*, 2000 m. spalio 30 d.

253. Soccor V. „The Post-Sept. 11 Impetus for NATO Enlargement“. *Wall Street Journal*, 2002 m. kovo 23 d.

254. Stephens P. „A Divided Rule will be Easier to Rule“. *Financial Times*, 2003 m. gegužės 23 d.

255. Stephens P. „Europe’s Defense Plans are Worth Fighting For“. *Financial Times*, 2003 m. spalio 17 d.

256. „Towards an Uncertain Future: Enlargement will Mean a Looser-knit Future“. *The Economist*, 369 (8351), 2003 m. lapkričio 20 d. <<http://www.economist.com>> [žiūrėta 2003 12 01].

257. „Tyranny of the Tiny“. *The Economist*, 366 (8308), 2003 m. sausio 23 d. <<http://www.economist.com>> [žiūrėta 2003 12 01].

258. Valasek T. „President George W. Bush and the „Other“ Europe“. *The Weekly Defense Monitor*, 2002 m. gruodžio 14 d. <<http://www.cdi.org>> [žiūrėta 2003 09 01].

259. Vinocur J. „After the Iraq War, a New Balancing Act in U.S.–European Relations“. *International Herald Tribune*, 2003 m. gegužės 13 d.

260. Vinocur J. „Berlin Says Europeans Need Close Bonds to U.S“. *International Herald Tribune*, 2003 m. birželio 17 d.

261. Vinocur J. „Between 2 Continents: Schroder Tries to Juggle France and U.S.“ *International Herald Tribune*, 2003 m. lapkričio 18 d.

262. „Who Speaks for Europe?“ *The Economist*, 366 (8310), 2003 m. vasario 6 d. <<http://www.economist.com>> [žiūrėta 2003 12 01].

263. Котляр В. „Стратегические планы США в Европе“. *Независимая Газета – Независимое военное обозрение*, 2003 m. rugsėjo 26 d.

264. Мухин В. „ОБСЕ и НАТО выдавливают Россию с Таджикиско-Афганской границы“. *Независимая Газета – Независимое военное обозрение*, 2003 m. gruodžio 5 d.

265. Полевой А. „В Белоруссии реформируют армию“. *Независимая Газета*, 2001 m. spalio 25 d.

266. Рар Ф. „Большая игра» на постсоветском пространстве“. *Независимая Газета*, 2003 m. rugsėjo 29 d.

267. Рогов С. „Доктрина Буша и перспективы Российско-Американских отношений. Вашингтон стремится не допустить появления в XXI веке равного США по силе противника“. *Независимая Газета – Независимое военное обозрение*, 2002 m. gegužės 5 d.

268. Супян В. „В роли младшего партнера. Вашингтон мог бы пригрозить Москве „торговой зимой“, но вряд ли пойдет на это“. *Независимая Газета*, 2003 m. kovo 24 d.

Informacinių agentūrų pranešimai

269. AFP. „U.S. Tells Russia of Plans for Eastward Military Expansion“. 2003 m. gruodžio 10 d.

270. BBC. „Bulgaria Says it Has “Political Will” to Host U.S. Bases“. 2003 m. gruodžio 10 d.

271. BBC. „Sweden Questions US Terror Charges“. 2002 m. vasario 14 d. <<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/1820020.stm>> [žiūrėta 2003 09 01].

272. BNS. „Būsimosios ES narės palankiau vertina JAV politiką“. 2003 m. liepos 23 d.

273. BNS. „Chiracas užsipuolė ES kandidatės už proamerikietišką poziciją“. 2003 m. vasario 18 d.

274. BNS. „Čekijos gynybos ministras dėl išlaidų mažinimo atsistatydino“. 2003 m. gegužės 29 d.

275. BNS. „JAV laiko nepriimtiniu separatistų rėmimą Gruzijoje“. 2003 m. gruodžio 2 d.

276. BNS. „JAV Senatas vienbalsiai pritarė 7 valstybių stojimui į NATO“. 2003 m. gegužės 8 d.

277. BNS. „JAV vadovaujamą koaliciją prieš Iraką remia 45 valstybės, – sako Powellas“. 2003 m. kovo 18 d.

278. BNS. „Lenkams ES yra svarbiau už Jungtines Valstijas“. 2003 m. liepos 30 d.
279. BNS. „Lenkų draugai – amerikiečiai, o priešai – rusai ir vokiečiai“. 2003 m. vasario 5 d.
280. BNS. „Lietuviai – didžiausi JAV operacijų Afganistane ir Irake rėmėjai Europoje“. 2003 m. gegužės 14 d.
281. BNS. „Lietuvos delegacija Konvente dėl Europos ateities pasisakys prieš federacijos principą“. 2003 m. kovo 26 d.
282. BNS. „Lietuvos kariuomenė bus apginkluota „Stinger“ raketomis“. 2002 m. spalio 11 d.
283. BNS. „Lietuvos premjeras tiki, kad įstrigęs ES konstitucijos projektas bus pasirašytas dar pirmininkaujant Airijai“. 2004 m. kovo 24 d.
284. BNS. „Rusija daro viską, kad išvestų kariuomenę iš Moldovos ir Gruzijos, – pareiškė Ivanovas“. 2003 m. gruodžio 5 d.
285. Brand C. „EU Constitution Talks Face Tough Hurdles as Weekend Deadline Looms“. *AP*, 2003 m. gruodžio 8 d.
286. Chalmers J. „NATO Banks On Capability To Salvage Credibility“. *Reuters*, 2002 m. lapkričio 18 d.
287. Crosby A. „Czechs in Diplomatic Dogfight Over Jet Purchase“. *Reuters*, 2003 m. gruodžio 15 d.
288. Gutterman S. „U.S. Talks To Russia About Military Plans“. *AP*, 2003 m. gruodžio 10 d.
289. Interfax/WPS. „Russia Say NATO’s Intelligence Planes Fly Towards Russia 400 Times a Year“. 2003 m. rugpjūčio 11 d.
290. Kniazkov M. „NATO Eyes Mideast, Africa as New Center of Activity“. *AFP*, 2003 m. rugsėjo 29 d.
291. Strack P. „War on Terror Accelerates World Military Spending“. *Reuters*, 2003 m. birželio 17 d.
292. Ольжич В. „Геополитические претензии Литвы“. *ВолгаИнформ – Regum Информационное Агенство*. 2003. <<http://www.volgainform.ru/allnews/164051>> [žiūrėta 2003 09 01].

Vaidotas Urbelis

**LIETUVOS VIETA
JAV DIDŽIOJOJE STRATEGIJOJE**

Atsakingoji redaktorė doc. Gražina Minotaitė
Redagavo Dalia Vėbrienė
2005- Tiražas egz. Užsakymas
Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
Šilo g. 5 A, LT-10322 Vilnius

Maketavo Kęstutis Nemura
Spausdino Krašto apsaugos ministerijos
Leidybos ir informacinio aprūpinimo tarnyba,
Totorių g. 27/ 3, 01121 Vilnius